

สบายในที่จะรักษาศีลพรหมจรรย์ เหมือนกันกับบุคคลรักษาแผลนี้ ก็ต้องด้วยกระแสพระพุทธรูปกาสมเด็จพระทศพลญาณตรัสประทานไว้ว่า พึงให้บรรพชิตรักษากายของอาตมาดุจหนึ่งว่าบุคคลทั้งหลายอันรักษาแผล แต่ว่าอย่าพึงให้เสน่ห์ใครในกาย นะบพิตรพระราชสมภาร อนึ่ง สมเด็จพระทศพลญาณตรัสประทานไว้อีกเล่า ยุติด้วยพระคาถาว่า

อลลจมมปฏิจณโน
สมนตโต ปคฺขรติ

นทฺวารโ มทฺวารโ
อสุจิตฺตคฺคณโถ

กระแสพระพุทธรูปโปรดว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย กายของเราท่านทั้งหลายนี้ไม่เป็นแก่นสาร ประกอบไปด้วยทวารทั้ง ๙ มีปากทวารเหมือนปากแผลอันใหญ่ ประกอบด้วยอสุจิไหลออกมาทุกทวารสิ้น **ปฺตคฺคณโถ** มีแต่ล้นนกลิ้นอันนำพียงเกลียดพียงชัง นีหากว่าหนังหุ้มกำบังไว้ หากไม่นี้จะเวทนาดูน่าสมเพช เหตุฉะนี้ท่านทั้งหลายเร่งคิดเป็นอนิจจังเหนื่อยหน่ายอย่าได้รักซึ่งร่างกาย จงมีจิตชวนชวายที่จะได้ซึ่งธรรมอันเป็นนิโรธ ตกว่าพระพุทธรูปกาสมเด็จพระทศพลญาณตรัสโปรดไว้ ฉะนี้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์นรินทรภูมิบาลได้ทรงสวณาการก็ชื่นบานหรรษาตรัสว่า **กลฺโลสิ** พระผู้เป็นเจ้ากล่าวถ้อยคำสมควรนักหนาในกาลบัดนี้

กายอภัยปัญหา เป็นประณมจบเท่านี้

สัมปตตกาลปัญหา ที่ ๒

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า **พฺุโ** อันว่าสมเด็จพระพุทธเจ้านี้ **สพฺพญฺญ** เป็นสัพพัญญู **สพฺพทสฺสาวิ** มีปรกตีสารพัดจะเห็นสิ้นหรือประการใด

พระนาคเสนเถระเมื่อจะแก้ไขจึงถวายพระพรว่า **อาม มหาราช** ขอถวายพระพร จจริงอยู่ สมเด็จพระสัพพัญญูนี้สารพัดรู้ซึ่งวิสัยโลกุตตรและโลกีย์ **สพฺพทสฺสาวิ** สารพัดที่เห็นไปสิ้น

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระบรมราชโองการถามว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์จอมโลกเป็นองค์สัพพัญญู สารพัดที่จะรู้เห็นตลอดโลก ทั้งอดีตอนาคตปัจจุบันสารพัดจะรู้ไปสิ้นแล้ว ก็ไฉนจึงไม่ทรงบัญญัติ

ลิกขาบทแก่พระภิกษุทั้งปวงให้เป็นลำดับ ๆ ไป จึงค่อยบัญญัติทีละน้อย ๆ ชะรอยว่าจะหารู้ตลอดไปไม่ดอกกระมัง นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรถามไปแล้วว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารเจ้าเหมือนหมอตั่งหลายที่รู้ตำรารักษาไข้ ย่อมรู้ไปในลักษณะยาทั้งปวง รู้ว่าใช้สิ่งนั้นชอบประกอบยาสิ่งนั้น รู้สารพัดไปกระนี้หรือ พระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภาเต** เออ กระนั้นแหละซิ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถามอีกแล้วว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้เป็นมหิศราธิบดี เมื่อหมอตั่งหลายรู้ยาแล้ว ไฉนจึงมีประกอบยาไข้ ให้กินเสียให้โรคหาย จนตลอดชีวิตทีเดียว จึงค่อยเยียวรักษาแต่ทีละไข้ เป็นเหตุไฉน นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการแก่ว่า **ภาเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า หมอเหล่านั้นเขารักษาแต่ที่คนเจ็บคนไข้ ที่ไม่ใช่ไม่เจ็บไม่รู้ว่าจะให้กินยากันไว้ นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า หมอนั้นเล่าเปรียบฉันใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังไม่มีเหตุก็ไม่บัญญัติแก่สาวกด้วยลิกขาบทน้อยใหญ่ ดุจคนไม่เจ็บไม่ไข้ หมอมิได้พยาบาลนั้นขอถวายพระพร

ครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระทัยโสมนัสตรัสว่า **กลโลสิ** สมควรแล้วที่กล่าวในกาลบัดนี้

สัมปตตกาลปัญหา คำรบ ๒ จบเท่านี้

ทวัตติงสมหาปุริสลักขณปัญหา ที่ ๓

ราชา สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภาเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยปรีชาญาณ สมเด็จพระมงกุฎมาจารย์นี้งามเป็นที่ยิ่ง ประกอบด้วยทวัตติงสมหาปุริสลักขณะ ๓๒ พระฉวีวรรณดังทองส่องไปด้วยอสีตยานุพยัญชนะน้อยใหญ่ ๘๐ ประการ **พยามบุภา** มีพระรัศมีชัชวาลเปล่งออกข้างละวา พระพุทธองค์ทรงโสภาคย์งามเป็นที่ยิ่ง จริงอย่างไยมว่ากระนี้แน่นอนหรือประการใด

พระนาคเสนก็ถวายพระพรรับพระราชโองการไปว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร **ภควา** อันว่าสมเด็จพระพุทธองค์ผู้หักงกกำลังสารจักร พระองค์ทรงพระมหาปุริสลักขณะ ๓๒ **สุวรรณวณโณ** มีสีดังทอง งามด้วยอสีตยานุพยัญชนะน้อยใหญ่นับได้ ๘๐ ประการอันเปล่าปลั่ง มีผิวหนังดังหนึ่งว่าเอาแก้ว ๗ ประการมาหุ้มมาทาบทา มีฉัพพรรณรังสี เปล่งออกรอบขอบข้างละวา งามโสภาคย์สุดที่จะอุปมาได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นประชากรมีสุนทรพจนารถพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีญาณปรีชา ตกว่าสมเด็จพระพุทธชนกชนนี ก็งามเหมือนกันกับพระสัพพัญญูหรือประการใด

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ไม่เหมือนกัน

ขณะนั้นพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ธรรมดาว่าบุคคลเกิดมาแม้ไม่เหมือนฝ่ายบิดา ก็จะเหมือนมาข้างฝ่ายมารดา นี้สมเด็จพระอนาวรรณญาณบ่ห่อนจะเหมือนมาข้างพระพันวษา สมเด็จพระพุทธเจ้านั่งมายิ่งอินทร์พรหมยมเรศทั้งปวง เป็นเหตุไฉน นิมนต์วิสังขนาว่าให้โยมแจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ เหมือนดอกกมุทลัตตบุษย์บัวหลวงอันงามด้วยดี มีกลิ่นอันหอมล้อมด้วยภุมรินบินเคล้าเอาเกสรหอมฟุ้งจรอาบอบตลบไปเป็นที่จำเริญใจนั้น อันว่าปทุมชาติและกมุทอันงามบริสุทธิ์ประเสริฐเกิดที่ไหน นะบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าปทุมชาติดอกบัวและดอกกมุทนี้ก็เกิดเหนือปฐพีมีน้ำเลี้ยง พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนถวายพระพรถามว่า ดุรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ดอกกมุทดอกบัวเกิดที่ปฐพี ผิวพรรณสีสันไฉนจึงไม่เหมือนกันกับปฐพีเล่า

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดีแก้ว่า เป็นธรรมดาของวิเศษจะได้มีเพศพรรณเหมือนปฐพีนั้นหาไม่ได้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ บัวกมุทอันเกิดมาในปฐพีเป็นดอกไม้อันดีวิเศษ มิได้เหมือนปฐพีฉนั้นใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็มีได้เหมือนพระพุทธรูปดุเรศราชมารดา มีครุวนาดุจบัวและกมุทอันวิเศษงามประเสริฐเกิดในปฐพีเพศมิได้เหมือนกันกับปฐพี ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากร ก็ทรงพระสโมสโรสมนัสตรัสว่า **กลุโลสิ** สมควร
แล้วที่วิสัยนาในกาลบัดนี้

ทวัตติงสมหาปริสลักขณปัญหา คำรบ ๓ จบเท่านี้

พรหมจารีปัญหา ที่ ๔

ราชา สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต**
นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีญาณปรีชา สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้านี้ เป็นพรหมจารีหรือพระ
ผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ
มหากษัตริย์เจ้าเป็นพรหมจารี

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้า
แต่พระนาคเสนผู้ปรีชา องค์สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าเป็นพรหมจารีแล้ว จะเป็นศิษย์แห่งพรหม
ดอกกระมัง โยมยังกังขาอยู่ พระผู้เป็นเจ้าจงวิสัยนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า พระราชสมภารเจ้า ยังมีข้างอยู่เชือกหนึ่งเป็นใหญ่กว่าข้าง
ทั้งหลายเหล่านั้นสิ้น พระราชสมภารได้ยินเขาว่าบ้างหรือหามิได้แล้ว

พระเจ้ากรุงมิลินท์ตรัสว่า โยมได้ยินอยู่ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถามอีกแล้วว่า ข้างกระทำโกญจนาทเหมือนนกหัสดีลิงค์หรือ ขอ
ถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรตรัสว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้มี
ปรีชาญาณ พระยาข้างนั้นกระทำโกญจนาทอย่างนกหัสดีลิงค์

พระนาคเสนจึงถามพระเจ้ากรุงมิลินท์ปิณฑระชากรว่า ข้างนั้นร้องโกญจนาทเหมือนนก
หัสดีลิงค์แล้ว ก็ข้างเชือกนี้เป็นศิษย์นกหัสดีลิงค์ดอกกระมัง นะบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสแก่ว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้างนั้น
เล่า จะได้เป็นศิษย์นกหัสดีลิงค์นั้นหามิได้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ฉันทใดก็ดี สมเด็จพระมหากรุณาเจ้านี้เป็นพรหมจารี เหตุ
ว่ามีฉานเหมือนพรหม จะได้เป็นศิษย์พรหมหามีได้ เหมือนกับช้างที่ได้อุปมานั้น อนึ่ง อาตมา
จะถามว่า มหาพรหมนั้นได้ตรัสรู้ด้วยตนเอง หรือไม่ได้ตรัสรู้ นะบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ป็นธรณีมีพระราชโองการตรัสว่า มหาพรหมนั้นจะได้ตรัสรู้ด้วยตน
เองหามีได้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ถ้ากระนั้นทำมหาพรหมก็เป็นศิษย์สมเด็จพระผู้มี
พระภาค

พระเจ้ามิลินท์ป็นธรณีมีพระราชโองการตรัสว่า **กลุโลสิ** พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานมานี้
สมควรแล้วนักหนา ในกาลบัดนี้

พรหมจารีปัญหา คำรบ ๔ จบเท่านี้

อุปสัมปन्नปัญหา ที่ ๕

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ผู้เป็นป็นธรณีจึงมีพระราชโองการตรัสถามพระนาคเสน
ว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อุปสมบทา** อันว่าอุปสมบทนี้ดีหรือ หรือว่า
อนุสมบทนี้ดี

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรมหาบพิตรมทิสครด้วยอิสริยยศ
อุปสมบทนี้ดีกว่าอนุสมบท ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นประชากรมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ สมเด็จพระมหากรุณานี้เป็นอุปสมบทหรือ หรือว่าเป็นอนุสมบทเล่า

ฝ่ายพระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้เป็นมทิสครอันเลิศ สมเด็จพระ
มหากรุณาผู้ประเสริฐเป็นองค์อุปสมบท

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นอิสริยยศจึงตรัสประกาศให้ปรากฏแก่โยนกข้าหลวงทั้งห้าร้อยว่า
โกนุโต ปณฺจโยนกสตา ดูรานะโยนกข้าราชการผู้จำเริญทั้งห้าร้อยคอยฟังว่า **อัย นาคเสน**
พระนาคเสนนี้ว่าสมเด็จพระมหากรุณาเจ้าเป็นอุปสมบท สุธาเวจจาจงกำหนดฟังไว้เป็นพยานใน
กาลบัดนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบัติ จึงมีพระราชโองการตรัสถามพระนาคเสนว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาฉลาด ผู้เป็นเจ้าของว่าสมเด็จพระบรมโลกนาถสมณโคดมเป็นอุปสมบท เมื่อสมเด็จพระศรีสุคตอุปสมบทนั้น ใครเป็นอุปัชฌาย์ กรรมวาจา มีสงฆ์มานั่งหัตถบาสเท่าไร นิมนต์วิสาขนาแก้ไขให้แจ่มก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกนาถปราศจากอุปัชฌายาจารย์ทีเดียวโสด พระองค์อุปสมบทได้คงไม่พระศรีมหาโพธิพร้อมด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ทาครูหาอาจารย์มิได้

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นทวีปเวียงชัย จึงมีพระราชโองการตรัสในทันทีว่า พระผู้เป็นเจ้าของว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์นี้ ไม่มีใครเป็นครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ถ้ากระนั้นพระทศพลญาณสมณโคดมบรมครูเจ้า ก็เป็นอนุอุปสมบท ไม่ได้เป็นอุปสมบท เหตุว่าไม่มีครูบาอาจารย์ ท่านอุปัชฌาย์ที่ว่าบวชให้ก็ไม่มี จะว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์เป็นอุปสมบทอย่างไร **เอวํ วุตฺเต** ในเมื่อพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบัติมีพระราชโองการตรัสดังนี้

พระนาคเสนผู้มีอายุ **อรทา** เป็นพระอรหันตาธิบัติ **ปฏิสมภิตบปตฺโต** มีพระญาณแตกฉานในปฏิสัมภิตา **มิลินฺทราชานํ เอตทวโจ** จึงเปรียบความถามพระเจ้ากรุงมิลินทรราชโดยโวหารว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้ประเสริฐในศฤงคาร ทุกวันนี้บพิตรพระราชสมภารเสวยพระสุธาหารหรือหามิได้ นะพระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินทรราชมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนฺเต** เออ พระผู้เป็นเจ้าของว่า โยมบริโภคอยู่

พระนาคเสนจึงถามว่า ก็ใครเป็นครูเป็นอาจารย์บอกให้เสวยพระสุธาหารเล่า

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงตอบว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของว่า ประเพณีกินข้าวปลาโภชนาหารใครจะเป็นครูอาจารย์สั่งสอนกัน

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า ถ้ากระนั้นมหาบพิตรไม่เสวยพระสุธาหาร ด้วยครูอาจารย์จะสอนให้เสวยนั้นไม่มี มหาบพิตรนี้ก็ไม่เสวยพระสุธาหาร

สมเด็จพระกรุงมิลินท์ภูมินทรธาธิบัติพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีปรีชาญาณ ลักษณะจะกินโภชนาหาร ใครจะเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์กันเล่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของว่า โยมนี้บริโภคอาหารด้วยอาเสวนะกระทำได้เองบริโภคเอง เป็นอาเสวนะสำหรับสงสาร

พระนาคเสนถวายพระพรว่า ถ้ากระนั้นพระราชสมภารจงทราบพระญาณให้จงดีเถิด นี้ก็สมเด็จพระภควันตบพิตรผู้ประเสริฐทรงสร้างบารมีบริบูรณ์ถ้วน ๑๐ ทศ ได้ตรัสอุปสมบทได้ดวงไม้พระศรีมหาโพธิ พร้อมด้วยพระสัพพัญญุตญาณเป็นอาเสวนะเป็นเอง ไม่มีครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ เหมือนพระราชสมภารเสวยสุราหารเป็นอาเสวนะเป็นเอง สำหรับสงสารไม่มีครูอาจารย์นี้ เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกโมลี เมื่อสร้างพระบารมีถ้วน ๑๐ ทศแล้ว ก็ตรัสในดวงไม้พระศรีมหาโพธิ สำเร็จแก่พระสัพพัญญุตญาณ เป็นอาเสวนะด้วยพระองค์เอง หาอุปัชฌาย์ อาจารย์มิได้นี้ อัศจรรย์ก็บันดาลมีปรากฏในแผ่นดินนาคพิภพทุกแห่งหล้าโลกบันลือลั่น **ขจุนธา จกขุ ปฏิลภนติ** คนตามืดหูหนวกหนักแต่ก่อนก็กลับกลายโสภาสเห็นแจ่มแจ้งจริงจังที่หูหนวกหนักก็ได้ฟังเสียงสำเนียงต่าง ๆ **ปิยสบบิโน** ที่ง่อยเปลี้ยก็ชยับย่างเดินไปได้พร้อม **ขุขุชา** ที่หลังค่อมคดนั้น ก็ยืนยันยัดตรงเป็นปรกติดีไปไม่ค่อมเข้า **ขิขจนาปิปาสา** อนึ่งเล่าเปรตที่อดข้าวอดน้ำอยากอยู่เป็นกำลังนั้น **ปฏิลภนติ** ก็ได้บริโภคโภชนาหารอิมหน้าสำราญรื่นชื่นสวาท สัตว์นรชาติที่อาฆาตจองเวรแก่กันมาช้านาน ก็ได้พรหมวิหารผูกเมตตาต่อกัน **เปตวิสเย วินสสนนติ** เปรตทั้งหลายก็อันตรธานหายจากเปรตวิสัย ของอันเป็นพิษนั้นไซ้รั ก็กลายเป็นน้ำอมฤตอันโอชา **มุพฺพคพฺภา อิตฺถิโย** อันว่าสตรีทั้งหลายอันมีครรภ์อันหลงก็คลอดลูกง่ายตาย สำเภาทั้งหลายที่ซัดไปในท้องทะเลลึกเล่า ก็กลับคืนเข้าท่าได้ คนที่หลงทางเล่าก็ได้ทางทุกัณรชาติอันมีกลิ่นเหม็นต่าง ๆ ก็กลับหอมหวานชวนใจ เพลิงในอเวจีรานั้นก็บันดาลดับ น้ำเค็มในทะเลก็กลายเป็นน้ำจืดหวานวราส **ปพฺพตา** อันว่าบรรพตภูมิจิขรินทร์ ก็ร้องก้องไปมา น้ำในมหานทีทั้งห้าแถว ที่ไหลแนวลงมหาสมุทรก็หยุดอยู่ อนึ่งหมู่ทิพยบุปผา ในท้องฟ้ามีหลายพรรณเป็นอาทิ คือ จุณจันท์สารภีพิกุลโกสุมมณฑารพทิพย์อันหอมหวาน ก็บันดาลตกลงมากระทำสักการบูชา **สพฺเพ เทวา** ผุ่งเทพยเทวาทังปวง ก็ไปรยปรายวิกสิตบุปผาทิพยบุษบาบานบูชา **พฺรหฺมโน อปฺโฃฏฺเณนติ** ส่วนพรหมทั้งหลายยกพระกรตบพระหัตถ์ตรัสสาธุการวิมานพระจันทร์อันล้อมด้วยเดือนดาวในเวหา เหมือนจะลอยมากระทำสาธุการบูชาปางเมื่อสมเด็จพระมหากุณาคคุณโคดมโคตรอุปสมบทได้ดวงไม้พระศรีมหาโพธิสำเร็จ พร้อมด้วยพระสร้อยสรรรเพชญดาญาณในกาลครั้งนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบตีมีพระราชโองการตรัสว่า อาราธนาพระผู้เป็นเจ้าของกระทำอุปมาให้โยมสิ้นกังขาสนเท่ห์นั้นก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร เวลามหาบพิตรเสด็จทรงคอคชสาร จะมีใคร ๆ มาชี้พระองค์บ้างหรือประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ไม่มี ถ้าใครจะมาซึ่ง
คอโยมเวลานั้น **สีสจฺเจทฺ ภาเวยฺย** ผู้นั้นจะต้องบั่นศีรษะ ศีรษะก็เด็ดออกไปในขณะนั้น

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร บุคคลผู้ใดจะ
เข้ามาเป็นครูเป็นอาจารย์ขึ้นชมให้สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าอุปสมบทไม่ได้ **มฺหุธา ตสฺส
ผลฺลเยยฺย** ศีรษะผู้นั้นก็จะแตกออกไปเป็นแฉ่นมัน เหมือนกันกับบุคคลมาซึ่งพระศอมหาบพิตรนั้น
อนึ่งเล่า **ตี วเทสิ** พระราชสมภารเจ้าถามว่า พระสงฆ์นั่งหัตถบาสเท่าไร ถ้ามกรณะนี้หรือ
พระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์มีพระราชโองการรับว่า จริงอยู่ พระผู้เป็นเจ้า โยมถามพระผู้เป็นเจ้า
พระผู้เป็นเจ้าจงวิสันนาไป

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐใน
อิสริยยศ จะต้องมีภิกษุสงฆ์อุปสมบทนั่งหัตถบาสหามิได้ เมื่อพระมหากษัตริย์เจ้าเข้าไปอุปสมบท
ใต้ควงไม้พระศรีมหาโพธิ์นั้นโสด สมเด็จพระโคดมโคตรมีแต่ผลกับมรรคเป็นสงฆ์นั่งหัตถบาส
อนึ่ง พระราชสมภารเจ้าเข้าพระทัยว่า สงฆ์ ๆ นั้นนั่งอย่างไรเล่า อ้อ จะขอวิสันนาให้พระราช
สมภารเจ้าฟัง **ภาสิตฺปิ เหนฺตี** ต้องด้วยพระพุทธรูปโปรดไว้เป็นบาทพระคาถาว่าดังนี้

จตฺตารโ มคฺเค ปฏฺิปนโน

เอส สงฺโฆ อฺชฺชฺญโต

จตฺตารโ พลฺล จิโต

ปญฺญาสิลสมาทิโต

กระแสนพระพุทธรูปกัตรัสว่า บุคคลผู้ใดตั้งอยู่ในปัญญาสมาธิและศีลสมาธิ มีจิตอันตรง
ดำรงอยู่ในมรรค ๔ ผล ๔ บุคคลผู้นี้แหละเรียกว่าสงฆ์ ลั่นกระแสนพระพุทธรูปกัเท้านี้ ก็ที่ว่า
บวชอุปสมบทให้สงฆ์นั่งหัตถบาสทุกวันนี้ ก็สมมุติว่าสงฆ์ ๔ จำพวกนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรกัสมิสร ช้องสาธุการว่า สรุสະพระผู้เป็นเจ้ากล่าว
ปัญหาเปรียบนี้วิจิตรควรจะฟังเป็นอัศจรรย์ยิ่งนักหนา ตกว่าอุปสมบทนี้ดีกว่าอนุสมบทแน่
แล้วซิ พระผู้เป็นเจ้า ประการหนึ่งว่า จะมีใครให้อุปสมบทแก่สมเด็จพระพุทธรูปเจ้าบ้าง หรือว่า
หามิได้ นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าวิสันนาไปให้แจังก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร จะต้องมีผู้ใดให้
อุปสมบทแก่สมเด็จพระผู้มีพระภาคอย่างพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แก่สาวก มิให้ประพฤดิ
ล่วงตลอดชีวิตนั้น หามิได้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ากรุงมลิณฑุมินทรราชธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **กลุโลติ** ผู้เป็น
เจ้าวิสัยชานนี้สมควรแล้ว

อุปสัมปन्नปัญหา คำรบ ๕ จบเท่านี้

อัสนุปัญหา ที่ ๖

ราชา สมเด็จพระเจ้ามลิณฑุมินทรราชธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนเต**
นาคเสน ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าพระนาคเสนผู้ปรีชา บุคคลมีน้ำตาตกด้วยร้องไห้รักบิดามารดาอัน
กระทำกาลกิริยาตาย กับบุรุษที่ฝักฝ่ายในธรรมน้ำตาไหลด้วยใจเย็นยินดีนี้ ช่างไหนจะจัดว่า
เป็นเภสัชอันเลิศ

พระนาคเสนผู้ประเสริฐถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร
บุคคลปริเทวนาการรำไห้ ด้วยราคะโทสะโมหะมีในสันดานอันเฝานั้น เรียกว่าน้ำตาร้อน ประการ
หนึ่ง บุคคลมีจิตสโมสรสวณาการฟังพระสัทธรรมเทศนานั้น มีน้ำตาไหลประกอบไปด้วยใจเย็น
ยินดีดังนี้ นี้แหละเรียกว่าน้ำตาเย็น ก็น้ำตาเย็นนี้แหละจัดว่าเป็นเภสัชอันเลิศ เหตุจะให้ธรรม
อันประเสริฐเกิดเสวยสุขไปในอนาคตกาล พระราชสมภารพึงเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

ฝ่ายพระเจ้ากรุงมลิณฑุมินทรราชธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **กลุโลติ** พระผู้เป็นเจ้า
กล่าวนี้สมควรแล้ว

อัสนุปัญหา คำรบ ๖ จบเท่านี้

รสบปฏิสังเวทียปัญหา ที่ ๗

ราชา สมเด็จพระเจ้ากรุงมลิษฐ์ภูมินทรธาธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าบุคคลสองจำพวก บุคคลผู้หนึ่งเป็นวีตราคะ บุคคลผู้หนึ่งเป็นอวีตราคะ คนสองจำพวกนี้มีเหตุต่าง ๆ กัน ไม่เหมือนกันหรือ พระผู้เป็นเจ้าของ พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานาไปก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐในสิริมไหศวรรย์ บุคคลที่เป็นอวีตราคะ มีราคะมิได้ปราศจากสันดานนั้นเป็นอชโณสิโต บุคคลที่เป็นวีตราคะ มีราคะอันปราศจากสันดานนั้นเป็นอนชโณสิโต

พระเจ้ากรุงมลิษฐ์ภูมินทรธาธิบดีตรัสถามว่าที่เป็นอชโณสิโตอย่างไร ที่เป็นอนชโณสิโตอย่างไร นิมนต์วิสัยชานาไปก่อน

พระนาคเสนก็ถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชภารผู้ผ่านพิภพมไหศวรรย์ ที่เป็นอชโณสิโตนั้น **อตุลโก** ยังมีประโยชน์อยู่ ที่เป็นอนชโณสิโตนั้น มิได้มีประโยชน์ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามลิษฐ์ภูมินทรธาธิบดีตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ โยมเข้าใจแล้วว่าท่านมีราคะขาดจากสันดานนั้นโสดไม่มีประโยชน์ยินดี ที่ท่านยังมีราคะมิได้ขาดนั้นโสดมีประโยชน์ยินดี ก็โยมเห็นว่าคนสองจำพวกนี้ บริโภคโภชนาหารขนมของกินอยู่เหมือนกันที่ยินดีก็ฉันที่ไม่ยินดีก็ฉัน เหตุชิตต่างกัน ไฉนจึงเป็นเช่นนี้ นิมนต์วิสัยชานาให้ดีกว่า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร คนสองจำพวก บริโภคอาหารเหมือนกันแล แต่ทว่าอารมณ์ต่างกัน ที่เป็นอวีตราคะนั้น มีความกำหนัดยินดีในรสอันร่อยยอกกินที่รสอันดี ที่ท่านไม่มีราคะนั้น มีอารมณ์มิได้ผูกพันในรสว่าดีและชั่ว ฉันพอประทังตัวที่จะได้รักษาพรหมจรรย์ ขอถวายพระพร

ครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้ามลิษฐ์ภูมินทรธาธิบดีตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ โยมเข้าใจแล้วว่าท่านมีราคะขาดจากสันดานนั้นโสดไม่มีประโยชน์ยินดี ที่ท่านยังมีราคะมิได้ขาดนั้นโสดมีประโยชน์ยินดี ก็โยมเห็นว่าคนสองจำพวกนี้ บริโภคโภชนาหารขนมของกินอยู่เหมือนกันที่ยินดีก็ฉันที่ไม่ยินดีก็ฉัน เหตุชิตต่างกัน ไฉนจึงเป็นเช่นนี้ นิมนต์วิสัยชานาให้ดีกว่า

รสบปฏิสังเวทียปัญหา คำรบ ๗ จบเท่านี้

บัญญัติปฏิฐานปัญหา ที่ ๘

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีปรีชา ปัญญานี้จะอยู่ที่ ไหน นิมนต์วิสันนาไปให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ปัญญาจะเกิดปรากฏว่าอยู่ที่ใดหามิได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าของปัญญามีมิได้ปรากฏว่าเกิดอยู่ที่ใด กระนั้นปัญญาไม่มีดอกกระมัง หรืออย่างไร นิมนต์วิสันนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ลมนี้บังเกิดปรากฏอยู่ที่ใดเล่า พระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ อันทว่าลมนี้เล่า จะปรากฏอยู่ที่ใดหามิได้

พระนาคเสนจึงอุปไมยต่ออุปมาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ในอิสริยยศ ลมไม่ปรากฏที่อยู่ ฉนใด ปัญญานี้ก็ไม่ปรากฏว่าเกิดอยู่สถานที่ใด มีอุปไมยเหมือน ลมนั้น ขอถวายพระพร

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรทรงฟังก็โสมนัส มีพระราชโองการตรัสว่า **กถฺโถสิ** พระผู้เป็นเจ้าของวิสันนານี้สมควร

บัญญัติปฏิฐานปัญหา คำรบ ๘ จบเท่านี้

สังสารปัญหา ที่ ๙

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีปรีชาญาณ ที่ถ้อยคำว่าสังสารนี้อย่างไร โยมนี้ยังสงสัยอยู่ นิมนต์วิสันนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร อันทว่าสังสารนั้น

คือสัตว์ทั้งหลายตายจากภพนั้นแล้วมาเกิดในภพนี้ ตายจากภพนี้ไปเกิดในภพอื่น ขอลถวาย พระพร อย่างนี้แหละเรียกว่าสงสาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า อาราธนานิมนต์พระผู้เป็น เจ้ากระทำอุปมาไปให้แจ่มก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรอุปมาว่า **มหाराช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร สงสารนี้ เปรียบปานดุษุขผู้หนึ่งบริโภคซึ่งผลมะม่วงแล้ว จึงเอาเมล็ดในมะม่วงปลูกลง เมล็ดในมะม่วง นั้นก็งอกออกไปเป็นต้นเป็นลำจำเริญขึ้น ๆ ก็ออกใบช่อต่อผล ผูงคนทั้งหลายได้กินเข้าไป จึงเอาเมล็ดผลมะม่วงเพาะฝังปลูกลงไว้อีก ผลมะม่วงนั้นก็แตกออกใบน้อยใหญ่เป็นต้น เป็น ลำจำเริญกิ่งก้านสาขา ครั้นถึงหน้าฤดูก็ออกช่อชูลอนทุกพวงผลดกเป็นก้อน บ้างก็ดิบห้าม เหลืองเนืองนองอยู่กับต้น ผูงคนได้กินเข้าไปก็เอาเมล็ดในฝังเพาะปลูกลงไว้ กระทำต่อไปดังนี้ จะได้รู้จักที่ว่าต้นมะม่วงเดิมนั้นอยู่แห่งหนตำบลใดประเทศถิ่นฐานแห่งไร่นั้นหามิได้ ยถา มี ครุวนาฉันใด สัตว์โลกเกิดมาในภพอันนี้ตายจากภพนี้ไปเกิดภพโน้น มาเกิดภพนั้น แต่เฝ้า เวียนวนอยู่ดังนี้ ก็มีได้รู้ที่สุกว่าแรกเกิดมาเดิมเกิดที่ไหนที่ภพอันใด ก็มีอาจสามารถที่จะกำหนด ได้เหมือนอัมพผลต้นมะม่วงเดิมนั้น อย่างนี้แหละเรียกว่าสงสาร จงทราบพระญาณด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระทัยโสมนัสตรัสว่า **กลโลสิ** พระผู้เป็นเจ้า กล่าวนี้สมควร

สังสารปัญหา คำรบ ๙ จบเท่านี้

จิรกตสรณปัญหา ที่ ๑๐

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนเต** นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ บุคคลที่ระลึกล่วงไปข้างหน้าในอดีตกาลอันนานช้านี้ ระลึกได้ด้วยอะไร

พระนาคเสนวิสัยนาแก้ไขว่า **มหाराช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร บุคคลที่จะระลึกซึ่ง อดีตกาลล่วงไปช้านานนั้นก็ระลึกได้ด้วยสติ ขอลถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรมหาราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
พระผู้เป็นเจ้า โยมนี้เข้าใจว่าระลึกได้ด้วยจิต

พระนาคเสนชักว่า มหาบพิตรเข้าพระทัยว่าระลึกได้ด้วยจิตนั้น เข้าพระทัยถูกต้องแล้วหรือ
นี่แน่ะอาตมาจะถาม เหมือนพระราชสมภารกระทำการอะไรไว้แล้วลืมเสีย พระองค์ทรงทราบ
ได้หรือประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงตรัสรับว่า **หามิได้**

พระนาคเสนจึงว่า สมัยนั้นพระราชสมภารเจ้านี้ไม่มีจิตหรือ อன்றรมดาว่า จะระลึก
ถึงสิ่งของข้างหนหลังล่วงลับไปนาน จะระลึกได้ก็อาศัยสติ อนึ่งจะกระทำการสิ่งใดเป็นการกุศลก็ดี
อกุศลก็ดี อาศัยแก่สติระลึกไป นัยหนึ่งสติมีอรรถว่าระลึกเลือกเอาแต่ชอบ นัยหนึ่งสติมีอรรถว่า
ระลึกไว้ไม่ให้ลืม จึงชื่อว่าสติ อันลักษณะจิตนี้เป็นพนักงานข้างจะคิดไป สตินี้เป็นพนักงานที่จะ
ระลึกมิให้หลงลืมได้ เหตุฉะนั้นแหละจะระลึกได้ซึ่งการที่ล่วงไปคือกาลหลัง ๆ มานี้จะระลึกได้อาศัย
แก่มีสติ เสมือนคนบ้าหาสติมิได้ มีแต่จิตไม่รู้ผิดชอบคลุ้มไปคลั่งมา เพราะว่าหาสติมิได้ ที่จะ
ระลึกรู้สึกตัวได้บ้างเพราะว่ามีสติ บพิตรพระราชสมภารพึงเข้าพระทัยเถิด พระนาคเสนผู้ประเสริฐ
ก็ยิ่งสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรมหาราช ให้โสมนัสยินดีด้วยพระอภิธรรมกถาด้วยประการฉะนี้

จิรกตสรณปัญหา คำรบ ๑๐ จบเท่านี้

สตioxิขานันตixิปัญหา ที่ ๑๑

ราชา สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามพระนาคเสน
ว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า สติที่ระลึกถึงข่าวของสารพัดทั้งปวงนี้ จะมีแก่พวกพระ
ผู้เป็นเจ้าผู้เป็นอภิขานะรู้อย่างพวกเดียวกันหรือ หรือว่าจะมีแก่พวกกุฎุมพีคือผู้ที่ต้องตกเดือนบ้าง
เป็นประการใด

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร สตินี้มีแก่คนที่รู้อย่าง และคนที่
เป็นกุฎุมพีก็มีสติด้วยกันสิ้น

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงตรัสว่า โยมนี้เห็นว่าคนที่รู้อย่างมีสติ เห็นว่ากุฎุมพีนั้นไม่มีสติ

พระนาคนเสนาจึงวิสาขนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร
ผู้ประเสริฐ ถ้าว่าสติบังเกิดแต่ในสันดานท่านผู้เป็นอภิชาตนะรู้ยิ่ง สติมิได้มีอยู่แก่คนเป็นกุฎุมพี
แล้วกิจที่จะเล่าเรียนศิลปศาสตร์วิชาการ และพระกรรมฐานในสำนักท่านผู้รู้หลักนักปราชญ์
ต้องการอะไร ครุบาอาจารย์ก็หาประโยชน์มิได้ นี่สติมีอยู่แก่กุฎุมพี จึงต้องการครุบาอาจารย์ให้
สั่งสอนเพื่อให้เกิดสติ อาตมาจึงว่าคนที่เป็นอภิชาตชาติรู้หลักนักปราชญ์นี้ก็ดี กุฎุมพีก็ดี เป็น
ผู้มีสติด้วยแท้ ขอถวายพระพร

ฝ่ายพระเจ้ากรุงมลิந்துป็นประชากรได้ทรงฟังเถรวาจากก็สิ้นสงสัยมีน้ำพระหฤทัยโสมนัส
ตรัสว่า **กลุโลสิ** พระผู้เป็นเจ้าวิสาขนาี่สมควรยิ่งนักหนาในกาลบัดนี้

สติอภิชาตันทิปัญหา คำรบ ๑๑ จบเท่านี้

จบฉัฏฐวรรค

สัตตมวารค

สติอาการปัญหา ที่ ๑

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีพระราชโองการตรัสถามบรรดาปัญหาใน
สัตตมวารคนี้ว่า ภนฺเต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีปรีชาอันเลิศ ลักษณะสตินี้บังเกิด
กตฺตี อากาเรหิ ด้วยอาการมากน้อยเท่าใด นิมนต์วิสัชนาแก้ไขให้แจ่มก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานุบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
ลักษณะสติจะบังเกิดด้วยอาการ ๑๗ สถาน ขอถวายพระพร

อันว่าอาการ ๑๗ นั้นคือ

อภิขานโต สติ	๑
กุกฺกมุพิกาย สติ	๑
โอบีวาริกวิญญานโต สติ	๑
ทิตวิญญานโต สติ	๑
อทิตวิญญานโต สติ	๑
สภาคนิมิตฺตโต สติ	๑
วิสภาคนิมิตฺตโต สติ	๑
กถาภินิพฺพานโต สติ	๑
ลกฺขณโต สติ	๑
สรณโต สติ	๑
มฺหุชฺชโต สติ	๑
คณนาโต สติ	๑
ธารณโต สติ	๑
ภาวนาโต สติ	๑
โปตฺถกนิพฺพณโต สติ	๑
อุปนิกฺเขปนโต สติ	๑
อนุกฺกโต สติ	๑

สิริเป็น ๑๗ เท่านั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีสุนทรราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน**
ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีญาณปรีชา อันว่าอาการแห่ง**อภิขานโต สติ**นั้นเป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสัยชนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อภิขานโต สตินี้** ได้แก่สติของบุคคลทั้งหลายอันระลึกชาติได้ และสติของพระอานนทอันฟังพระสูตรครั้งเดียวจำไว้ได้ และสตินางชัชชุตตราอุบาลิกานั้น ฟังพระสัทธรรมเทศนาครั้งเดียวก็จำได้ จำเอามาสำแดงให้คนทั้งหลายฟังได้ถ้วนถี่ทั้งพระคาถาบาลีดังนี้ชื่อว่า **อภิขานโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **กุฎุมพิกาย สตินั้น**อย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสัยชนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **กุฎุมพิกาย สตินี้** ได้แก่บุคคลทั้งหลายมีสติพื้นเพื่อนซี้หลงซี้ลืม จำได้แต่ทรัพย์ที่ถุงห่อของตัวเก็บไว้ดังนี้ ได้ชื่อว่า**กุฎุมพิกาย สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีญาณปรีชา อันว่า**โอฟาริกวิญญานโต สติ** เป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสัยชนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **โอฟาริกวิญญานโต สตินั้น** ได้แก่สมเด็จพระบรมชัตติยราชแรกปราบดาภิเษกมีสติโอฟาริกภาพและท่านผู้ได้โสดาปัตติมรรคแล้วและสำเร็จแก่โสดาปัตติผลสบายอกสบายใจ นั้นแหละได้ชื่อว่า**โอฟาริกวิญญานโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่า**หิตวิญญานโต สตินั้น**เป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสัยชนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร **หิตวิญญานโต สตินั้น** ได้แก่บุคคลเคยได้เป็นสุขอยู่แต่ก่อน และระลึกถึงสุขที่ตนเสวยแต่ก่อนนั้นได้ว่า อาตมาได้เสวยสุขเมื่อครั้งนั้น ๆ อย่างนี้ชื่อ**หิตวิญญานโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่า**อหิตวิญญานโต สตินั้น** เป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสัยชนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อหิตวิญญานโต สตินั้น** ได้แก่บุคคลตกทุกข์ได้ยากมาแต่กาลก่อน จึงระลึกขึ้นถึงทุกข์ยากแต่ก่อนดังนี้แหละจัดได้ชื่อว่า **อหิตวิญญานโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามพระนาคเสนว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่า **สภาคนิมิตโต สตินั้น** เป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหाराช** ขอถวายพระพร **สภาคณิมิตโต สตินัน** ได้แก่บุคคลเห็นซึ่งผู้อื่นเหมือนบิดามารดาญาติพี่น้องและบุตรของตัวกระทำกาลกิริยาตาย และวัวควายช้างม้า อันเหมือนโคมหิงสาช้างม้าของตัวนั้น กระทำกาลกิริยาตาย ก็ระลึกขึ้นได้ดังนี้ ชื่อว่า**สภาคณิมิตโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **วิสภาคณิมิตโต สตินัน** เป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **วิสภาคณิมิตโต สตินัน** ได้แก่บุคคลระลึกว่า สีสันวรรณะกลิ่นรสแห่งผลไม้สิ่งนี้เป็นเช่นนี้ และระลึกถึงโผฏฐัพพารมณฺ์ อันอ่อน และกระต้าง อย่างนี้เป็นเช่นนี้ อย่างนี้แหละจัดได้ชื่อว่า **วิสภาคณิมิตโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่า**กถาภิญญาณโต สตินัน**อย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **กถาภิญญาณโต สตินัน** ได้แก่บุคคลเคลิ้มสติสึมไปให้ผู้อื่นบอกให้จึงระลึกขึ้นได้ ชื่อว่า **กถาภิญญาณโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีญาณปรีชา **ลกฺขณโต สตินัน** เป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **ลกฺขณโต สติ** นั้น ได้แก่บุคคลเป็นเจ้าของโค เห็นตำหนิเครื่องหมายโคของตนแล้วระลึกได้ดังนี้ ชื่อว่า **ลกฺขณโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่า**สรณโต สตินัน** เป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **สรณโต สตินัน** ได้แก่บุคคลอันเคลิ้มสตินัน ยังมีบุคคลมาว่า ว่าท่านได้กระทำสิ่งนั้นไว้ ท่านสึมไปแล้วหรือ จงคิดดูเถิด และบุรุษผู้นั้นก็ระลึกขึ้นได้ อย่างนี้ชื่อว่า**สรณโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **มฺุทธโต สตินัน** เป็นอย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสัยณาแก้ไขว่า **มฤตโต สตินั้น** ได้แก่ บุคคลอันจดหมายอักขระไว้แล้ว ครั้นลืมนำมาดูอักขระนั้นก็รู้ว่า อักขระนี้อาตมาได้กระทำไว้ที่ระหว่างอักขระนี้ อย่างนี้แหละ ได้ชื่อว่า **มฤตโต สติ** ขอถวายพระพร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **คณนาโต สตินั้น** เป็นอย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสัยณาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **คณนาโต สตินั้น** ได้แก่บุคคลจะระลึกสิ่งของอันใดเป็นของมาก ต้องนับดูจึงจะระลึกได้ว่าของท่านเท่านั้น นี้แหละชื่อว่า **คณนาโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ธารณโต สตินั้น** อย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสัยณาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ลักษณะแห่ง **ธารณโต สตินั้น** ได้แก่บุคคลจำทรงไว้ได้มากด้วยอุตสาหะสำเหนียกจำไว้มาก อย่างนี้ชื่อว่า **ธารณโต สติ** ขอถวายพระพร

ครั้งนั้น พระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าพระนาคเสน อันว่า **ภาวนาโต สตินั้น** อย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสัยณาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร อันว่าลักษณะแห่ง **ภาวนาโต สตินั้น** สมเด็จพระสรรเพชญ์ไตรัสเทศนาไว้ว่า ภิกษุได้บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ในศาสนาของตถาคตนี้ คือระลึกชาติได้ชาติ ๑ บ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ตราบเท่าหลายชาติไป ชื่อว่า **ภาวนาโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าลักษณะแห่ง **โปกถกนิพนฺธโต สตินั้น** เป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสัยณาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร อันว่าลักษณะแห่ง **โปกถกนิพนฺธโต สตินั้น** ได้แก่ราชบุรุษข้าราชการ อันระลึกถึงพระราชอนุสาสนียกกฎหมาย อธิบายว่า พระราชกำหนดกฎหมายฎีกาที่พระมหากษัตริย์มีพระราชบัญญัติไว้ ย่อมจารึกอยู่กับลาน ครั้นนำมาอ่านดูแล้วก็ระลึกได้ดังนี้ ชื่อว่า **โปกถกนิพนฺธโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อุปนิกฺเขปนโต สตินั้น** อย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรณะบพิตรพระราชสมภาร **อุปนิกุเชปนโต สติ** ได้แก่บุคคลเห็นทรัพย์ที่ตั้งไว้และระลึกได้ถึงทรัพย์นั้น ชื่อว่า**อุปนิกุเชปนโต สติ** ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อนุกุตโต สตินั้น** เป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรณะบพิตรพระราชสมภาร **อนุกุตโต สติ** นั้น ได้แก่บุคคลระลึกรูปได้ด้วยเคยเห็นรูป จำเสียงได้ด้วยเคยฟัง จำกลิ่นได้ด้วยเคยดม ระลึกรสได้ด้วยเคยบริโภค ระลึกซึ่งโภจจุฬพารมณฺเฑได้เหตุเคยถูกต้องด้วยกาย และระลึกถึงธรรมเป็นการละเอียดได้ เหตุเคยรู้ด้วยจิต อย่างนี้ชื่อว่า **อนุกุตโต สติ** ขอถวายพระพร สิริถ้วนอาการ ๑๗ เท่านั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ฟังพระนาคเสนแก้ไขดังนี้ ก็มีพระทัยโสมนัสตรัสว่า **กลโลสิ** พระผู้เป็นเจ้าวิสันนານี้สมควรแล้ว

สติอาการปัญหา คำรบ ๑ จบเท่านั้น

วัสสสตปัญหา ที่ ๒

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้ปรีชา **ตุมเท ภณถ** พระผู้เป็นเจ้ากล่าวถ้อยคำดังนี้ว่า บุคคลผู้ใดทำแต่บาปอกุศล จนอายุได้ร้อยปี เมื่อความมรณะมาถึงตัวจะใกล้ตายนั้น มีสติระลึกถึงพระพุทธรุคุณ ครั้งเดียวเท่านั้น ครั้นกระทำกาลกิริยาตาย ได้บ่าหน้าไปบังเกิดในสวรรค์เทวโลก ตกว่าคำนี้ **น สททหามิ** โยมจะเชื่อหามิได้ นี่ข้อหนึ่ง ยังอีกข้อหนึ่งเล่า พระผู้เป็นเจ้าว่า บุคคลผู้ใดกระทำปาณาติบาตไว้แต่ครั้งเดียว ก็ไปสู่นรก ตกว่าคำ ๆ นี้ โยมจะได้เชื่อหามิได้

พระนาคเสนจึงแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระองค์ทรงสันนิษฐานเข้าพระทัยอย่างไร จึงถามฉะนี้ อันบุคคลกระทำการปาณาติบาตกรรมครั้งเดียว มิได้กระทำการกุศลไว้ ครั้นกระทำกาลกิริยาตายบ่าหน้าไปเกิดในนรก เปรียบดุจก้อนศิลาอันน้อยบุคคลใส่นาวา นาวาก็พาศิลาลอยอยู่เหนือหลังน้ำได้ และศิลานั้นถ้าบุคคลยกหยิบวางลง

ในคงคา ถึงว่าศิลานั้นน้อยก็มีอาจจะลอยอยู่เหนือหลังน้ำได้ หรือว่าศิลาน้อยนั้นจะลอยอยู่ได้
 ณะบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภาณุเต** ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ
 ศิลาน้อยตกล้ำน้ำจะลอยอยู่หาได้

พระนาคเสนจึงซักถามต่อไปว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ถ้าหากว่า
 เอาศิลานับด้วยร้อยเล่มเกวียนบรรทุกไว้ในสำเภอน้ำใหญ่ จะพากันลอยอยู่ได้หรือไม่
 ณะบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการรับว่า **อาม ภาณุเต** กระนั้นซิพระเจ้าผู้เป็น
 เจ้า อาจจะพากันลอยอยู่ได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร
 ศิลานั้นปานดุจกุศลกกรรม นาวานั้นดุจกุศลกกรรม ถ้ากุศลกกรรมมิได้รับรองอยู่แล้ว ก็มีอาจจะ
 พาลอยไปได้ ก็จะมีจมอยู่ในอบายทั้ง ๔ ถ้ากุศลกกรรมรับรองอยู่แล้วก็จะพาลอยไปได้ เหตุดังนี้
 นรชาติมีแต่ว่าจะมาจมลงในสมุทรสาคร เหตุตั้งนั้นท่านนักปราชญ์แต่ก่อน จึงวิตซึ่งนาวาอันกล่าว
 คืออาตมา ให้บางเบาจากอกุศลมิให้เหลือเศษ เข้าสู่นิเวศมหานครเมืองแก้วอันเกษมศานต์
 คืออมตมหานครนิพพาน ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ได้ทรงฟังพระนาคเสนองค์พระอรหันต์วิสัยนาแก้ไข
 มีน้ำพระทัยโสมนัสตรัสว่า **กลโลสิ** พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานนี้สมควร

วัสสสตปัญหา คำรบ ๒ จบเท่านี้

อนาคตปัญหา ที่ ๓

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการถามว่า **ภาณุเต** **นาคเสน**
 ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ **ตุมเท** **วายมถ** ทุกวันนี้พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของพยายามกระทำความ
 เพียรเพื่อจะให้บรรเทาทุกข์ อันเป็นอดีตที่ล่วงลับไปนั้นหรือประการใด

พระนาคเสนจึงวิสัยชานแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้เป็นมหาราชอธิบดี อาตมานี้จะ

ได้พยายามกระทำความเพียรเพื่อจะประหาณเสียซึ่งทุกข์อันล่วงไปหามิได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑะชากรมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **วายมถ** หรือพระผู้เป็นเจ้าของเพียรพยายามเพื่อจะประหาณเสียซึ่งทุกข์ อันเป็นปัจจุบันหรือประการใด

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **หามิได้**

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิณฑะชากรตรัสชักใช้ว่า พระผู้เป็นเจ้าของพยายามเพื่อจะประหาณเสียซึ่งทุกข์ในอนาคตหรือประการใด

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **หามิได้**

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิณฑะชากรตรัสชักใช้ว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ พระผู้เป็นเจ้าของว่าไม่เพียรเพื่อจะประหาณซึ่งทุกข์ในอดีตและอนาคตปัจจุบันนั้น ก็พระผู้เป็นเจ้าของเพียรเพื่อจะดับทุกข์สิ่งไร

พระนาคเสนจึงถวายพระพรแก้ไขว่า ไฉนบพิตรจึงถามฉะนี้เล่า อาตมาได้ถวายพระพรแก่บพิตรพระราชสมภารเจ้าไว้แต่ก่อนว่า บรรพชาเพื่อว่าจะดับทุกข์นี้และมีให้ทุกข์อันอื่นบังเกิดได้

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิณฑะชากรตรัสชักใช้ว่า ทุกข์ที่ยังไม่มาถึงนั้นมีอยู่หรือประการใดนะพระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ทุกข์ที่ยังไม่มาถึงมิได้มี

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงมีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าของนี้มีปัญญาที่เดียว ไฉนเมื่อทุกข์ในอนาคตข้างหน้ามิได้มี ก็ทำไมจึงมาอุตสาหะพยายามเพื่อจะดับทุกข์ที่ไม่มีเล่า นี่ดับอย่างไร โยมยังสงสัยอยู่ นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของวิสันนาไปก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ เหมือนหนึ่งข้าศึกจะบังเกิดมีมาข้างหน้า มหาบพิตรจะให้ข้าศึกมาล้อมพระนครก่อน จึงจะให้ชุดค่ายคูประตูเชิงเทินหอรบและยั้งฉาง ตระเตรียมเสบียงอาหารเมื่อข้าศึกมานั้นหรือประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงตรัสว่า **หามิได้** โยมก็ให้ตระเตรียมจัดแจงเสียแต่ก่อนข้าศึกยังไม่มาถึงนะซี

พระนาคเสนถวายพระพรว่า มหาบพิตรผู้ประเสริฐ ต่อข้าศึกบังเกิดจึงให้ฝึกช้างฝึกรถ ฝึกธนูหน้าไม้ปืนใหญ่ปืนน้อยนานา ฝึกรำคัสตราวุธหอกดาบเพื่อจะปราบศัตรู กระนั้นหรือ ประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า โยมให้ฝึกไว้แต่เดิมแต่ข้าศึกยังไม่มา

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร เมื่อข้าศึกยังไม่มา ให้ฝึกไว้เพื่อประโยชน์อันใดเล่า

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า ให้ฝึกไว้เพื่อจะกันภัยข้างหนึ่งนั้นซิ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรผู้ประเสริฐ บพิตรกลัวภัย บังเกิดข้างหน้าหรือประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า กลัวภัยในอนาคตข้างหน้าจะมาถึงนั้นซิ

พระนาคเสนจึงว่า ดูกรบพิตร **อติปณฺธิโต** พระราชสมภารเจ้าทรงพระปัญญาเป็น นักเป็นหนา ยิ่งว่ากลัวภัยข้างหน้าอันยังไม่มีมา ตกว่าให้ตระเตรียมไว้เสียพร้อมเจียวนะบพิตร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ก็สิ้นสงสัย ประรณานาจะให้พระนาคเสนอุปมาให้ ประหลาด จึงอาราธนาว่า นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของอุปมาให้ถ้อยภาวะยิ่งกว่านี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร บุคคลทั้งหลาย เห็นปานดังบพิตรกระนี้ประรณานาจะเสวยอุทกภัยยากเป็นกำลังแล้ว จึงให้ชุดสระโบกขรณีและ ชุดสระศรีอันใหญ่หลวง จะได้ทันกำลังอยากหรือ พระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้เจริญ โยมนี้เมื่อความอยากยังไม่บังเกิดมี ก็ชุดเสียทีเดียว เพื่อจะให้ทันอยากอัน จะมีมาข้างหน้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า บพิตรทรงพระปัญญานักหนา เมื่อความอยากยังไม่มา ก็จัดแจงให้ชุดสระไว้เสียก่อนเจียว นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ พระองค์อยากจะใคร่ฟังอุปมาใหม่จึงนิมนต์ให้พระนาคเสน อุปมาต่อไปเล่า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร ปานดูจ บพิตรพระราชสมภารณะนี้ อยากเสวยข้าวสาลี จึงมีพระราชโองการให้ถากไถไปรยหว่านลงซึ่ง

ข้าวสาลี ต่อมีความอยากก่อนจึงให้กระทำหรือประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่าหาไม่ได้ โยมให้กระทำเตรียมไว้แต่ยังไม่มี ความอยาก เพื่อจะกินทันอยากจะมีมาข้างหน้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร บพิตรให้ กระทำไร่ไถนาปลูกข้าวสาลีไว้ก่อน เพื่อจะรักษากันความอยากอันจะมีมาข้างหน้า ฉันทิดก็ดี อาตมานี้ก็พากเพียรไว้แต่หัวที่ เพื่อจะกันเสียซึ่งทุกข์อันจะมีมาข้างหน้านั้นก็เหมือนกัน ขอ ถวายพระพร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากร ทรงพระโสมนัสตรัสว่า **กลโลสิ** พระผู้เป็นเจ้ากล่าว นี้สมควร

อนาคตปัญหา คำรบ ๓ จบเท่านี้

พุทธพหุโลกปัญหา ที่ ๔

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นธรณีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าพรหมโลกกับมนุษย์โลกนี้ ไกลกันสักเท่าไร

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ผู้เป็นใหญ่ในสิริราชสมบัติ พรหมโลกกับมนุษย์โลกนี้ไกลกันมาก ถ้าว่าจะเอาศิลาปาสาณ ประมาณทำภูฏาการปราสาทโยนลงมาแต่พรหมโลกนั้น วัน ๑ กับคืน ๑ ศิลาจะตกลงมาไกล ได้ ๔๔,๐๐๐ โยชน์ ประมาณ ๔ เดือน จึงจะถึงดิน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ นาคเสน พระผู้เป็นเจ้ากล่าวไว้ว่า ยังมีบุรุษผู้หนึ่งมีกำลังมาก จะคู้เข้าจะเหยียดออกซึ่งพาทา แขนซ้ายขวาทั้งสองนั้นรวดเร็วฉันทิดก็ดี พระภิกษุที่มีฤทธิ์เป็นวสีชำนานูในฉนวน มาตราว่าจะ อันตรธานหายจากชมพูทวีปนี้ ลัดนิ้วมือหนึ่งก็จะถึงพรหมโลกรวดเร็ว เหมือนบุรุษคู้เข้าและ เหยียดออกซึ่งแขนนั้น ก็ปานกันกับไปสู่พรหมโลกอันไกลได้มากหลาย ๑๐๐ โยชน์ ก็เร็วพลัน เอกก็ฉนจึงไม่ช้าเหมือนศิลาอันโยนลงมาเล่า

พระนาคเสนจึงวิชันนาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ อันว่าชาติภูมิของบพิตรพระราชสมภาร อยู่ที่ไหนเล่า

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์บอกว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ยังมีเกาะอันหนึ่งชื่อว่าอลลันตะไกลได้ ๒๐๐ โยชน์ ชาติภูมิของโยมอยู่ที่ตรงนั้น

พระนาคเสนจึงถามว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ บพิตรจงระลึกไปดูเกาะนั้น พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า **อาม ภนฺเต** เจ้าข้า โยมระลึกแล้ว

ก็มหาบพิตรระลึกได้ ๒๐๐ โยชน์ เร็วบัดเดียวก็ถึงเกาะอลลันตะนั้นฉับใด พระอรหันต์เข้าสู่ณานนั้น เหาะไปแต่ชมพูทวีปรีบเร็วถึงซึ่งพรหมโลกเร็วเหมือนกันกับพระองค์อยู่ที่นี้ ระลึกถึงเกาะอลลันตะอันเป็นชาติภูมิแห่งมหาบพิตร

ในกาลนั้น พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า **กลฺโลสิ** พระผู้เป็นเจ้าวิชันนานี้สมควร ทูรพรหมโลกปัญหา คำรบ ๔ จบเท่านั้น

พรหมโลกกัสมิรปัญหา ที่ ๕

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ คนกระทำกาลกิริยาตายจากมนุษย์โลกนี้พร้อมกัน คนหนึ่งนั้นไปบังเกิดในพรหมโลก คนหนึ่งนั้นไปบังเกิดในกัสมิรนคร ใครจะเกิดได้ก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร คนทั้งสองนั้น เกิดได้พร้อมกัน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า ยังกระไรกระนั้น นิมนต์พระผู้เป็นเจ้ากระทำอุปมาไปก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ชาติภูมิของมหาบพิตรสถิตสถานใดเล่า

ฝ่ายพระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า โยมบังเกิดที่กาลสิรคามอันนี้ ในเกาะอลลันตะนั้น

พระนาคเสนจึงถามว่า ไกลกับที่นี้เท่าไร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ ตั้งแต่กาลสิริคามมาถึงที่โยมอยู่นี้ไกล ๒๐๐ โยชน์โดยวัด

พระนาคเสนจึงถามสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร แต่ที่นี้ไปจนถึงกัสมิรนครนั้น จะประมาณทางเท่าไรเล่า

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสบอกว่า ไกล ๑๒ โยชน์ โดยวัด

พระนาคเสนจึงตักเตือนพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ว่า บพิตรจงคิดไปถึงกาลสิริคามเถิด

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประเสริฐ โยมคิดดูแล้ว

พระนาคเสนจึงว่า บพิตรพระราชสมภารเจ้า จงระลึกถึงกัสมิรนครเถิด

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้ประเสริฐ โยมคิดแล้ว

พระนาคเสนจึงถามว่า มหาบพิตรคิดไป ช่างไหนจะถึงก่อนเร็วกว่ากัน

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถึงพร้อมกัน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ฉันทก็ดี บุคคลที่ตายในอิธโลกนี้พร้อมกัน คนหนึ่งไปบังเกิดในพรหมโลก คนหนึ่งนั้นไปเกิดในเมืองกัสมิรนครก็พร้อมกันเหมือนกันดั่งนั้น

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์มีพระราชโองการตรัสว่า นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าอุปมาให้ยิ่งกว่านี้

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจสกุนชาติสองตัวบินไปบนอากาศ สกุนชาติทั้งสองลงจับไม้ต้นเดียวกัน ตัวหนึ่งนั้นจับสูงตัวหนึ่งนั้นจับต่ำ แต่ว่าจับตรงกัน ตกว่าเงาสกุนชาตินั้น ตกลงปรากฏอยู่ ณ พื้นปฐพี เงาหนักที่จับอยู่สูงจะลงมาถึงดินก่อนหรือว่าเงาหนักที่บินร่อนไปจับต่ำนั้นจะถึงก่อนประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงตรัสวิสัยนาแก้ไขว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เงาหนักนั้นตกถึงปฐพีเสมอกัน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ฉันทก็ดี บุคคลทั้งสองตายจากอิธโลกนี้พร้อมกัน คนหนึ่งเกิดในชั้นพรหม คนหนึ่งเกิดในเมืองกัสมิรนครนั้นก็พร้อมกัน ดุจเงาแห่งนกจับตรงกัน เงานั้นลงมาถึงดินพร้อมกัน ขอถวายพระพร

พระราชกรณียกิจมีล้นทมิฬ มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระคุณจงกระทำอุปมาให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร บพิตรจงทอดพระเนตรดูพระจันทร์พระอาทิตย์ พระอาทิตย์อันอยู่บนเวหาอันไกลกันกับที่เราอยู่นี้สีเหมือนสองพันโยชน์ จะเห็นพระจันทร์ก่อน หรือว่าจะเห็นพระอาทิตย์ก่อนเป็นประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสแก้ไขว่า โยมแลเห็นพร้อมกัน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ฉันทก็ดี บุคคลทั้งสองตายพร้อมกันในอิธโลกนี้ คนหนึ่งไปเกิดในพรหมโลก คนหนึ่งไปเกิดในเมืองกัสมิรนครนั้นก็พร้อมกัน มีอุปไมยดังนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์กษัตริย์มีพระทัยโสมนัสตรัสว่า **กถุโลสิ** สมควรแล้วที่พระผู้เป็นเจ้าวิสัยชามาในกาลบัดนี้

พรหมโลกกัสมิรปัญหา คำรบ ๕ จบเท่านี้

ปรโลกคตนิลปีตาทิวณณคตปัญหา ที่ ๖

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์กษัตริย์มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อุตฺตริ การณํ ปุจฺฉิสฺสามิ** โยมจะถามพระผู้เป็นเจ้าให้พิเศษโดยเหตุยิ่งกว่านี้ว่า สัตว์โลกที่จะตายไปสู่ปรโลกนั้นมีพรรณสีสนเขียวเหลืองแดงขาวหงสบาทโอภาสประภัสสรประการใด อนึ่งจะว่าไปโดยหลักฐานนั้น จะเหมือนรูปช้างรูปม้าหรือประการใด

ส่วนพระนาคเสนจึงวิสัยชามาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์จะได้บัญญัติไว้หามิได้ คำที่บพิตรถามนี้มีได้มีในพระพุทธรวจนะ

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา แม้ว่าสมเด็จพระสมณโคดมบรมครูเจ้า มิได้ตรัสบัญญัติไว้ว่า สัตว์โลกทั้งหลายจะตายไปสู่ปรโลกนั้น หลักฐานวรรณะไม่มีแน่กระนั้น ถ้ากระนั้นปรโลกก็ไม่มี สมด้วยคุณาชีวกกล่าวไว้แล้วนะพระผู้เป็นเจ้า ดังจะรู้มาว่าคุณาชีวกผู้นี้เป็นอาจารย์ใหญ่กล่าวไว้ว่า **นตฺถิ ปรโลโก** ปรโลกไม่มี

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ บพิตรจงสวนา การฟังถ้อยคำของอาตมา

พระเจ้ากรุงมิลินท์ป็นกษัตริย์ตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ โยม ฟังคำของพระผู้เป็นเจ้า โยมได้ยินแล้ว

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร บพิตรสิ ได้ทรงพระสวนาการฟังถ้อยคำของอาตมา ก็ถ้อยคำของอาตมาที่ออกจากปากอาตมา มา สู่พระกรรณของมหาบพิตรนั้น เมื่อกลางทางยังไม่เข้าไปในพระกรรณนั้น สีสันวรรณะลักษณะ ดำแดงขาวเหลืองเป็นประการใดนะ บพิตรพระราชสมภารได้ทักสนาการทอดพระเนตรเห็นบ้าง หรือว่าหามิได้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นกษัตริย์ตรัสว่า หามิได้

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร บพิตรมีพระราชโองการบอกอาตมาว่าได้ยินเสียงอาตมา เมื่อเสียงออกจากปากของอาตมาและกลางทาง นั้น พระราชสมภารตรัสว่าไม่เห็นโดยสีสันวรรณะ จะว่าได้ยินเสียงอาตมาอย่างไรเล่า เมื่อเสียง อาตมาจะเข้าสู่ช่องพระกรรณ บพิตรไม่เห็นดำแดงขาวเหลืองประการใด ถ้ากระนั้น บพิตร หาได้ยินเสียงอาตมาไม่นั้นแหละซิ **อลิกํ ภาสสิ** บพิตรตรัสเหล่าเหล่าหาจริงไม่ ถ้าว่าได้เห็น เสียงอันออกมาจากปากแล้วกลางทางนั้น โดยพิวพรรณวรรณะดำแดงขาวเหลืองนั้นแหละ จะว่าไม่เจรจาเหล่าเหล่า ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นประชากร มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา **น อลิกํ ภณามิ** โยมจะได้เจรจาเหล่าเหล่าหามิได้ อันว่าวาจาจะ ปรากฏว่าขาวเขียวเหลืองแดงลอยมาหามิได้ ในขณะที่จะเข้ามาสู่โสตทั้งสองนั้น

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ความเปรียบข้อนี้ฉันใด สัตว์ซึ่งตายไปบังเกิดในปรโลก นั้น ไม่ได้ปรากฏว่าไปกลางทางเป็นรูปเป็นร่าง เป็นทรงลักษณะ เป็นสีเขี้ยวสีเหลืองสีแดง หงสบาทสีโอภาสเลื่อมประกายสรหามิได้ อุปมาดูจวจากพูดไปได้ยินด้วยโสตทั้งสองข้าง จะได้ เห็นรูปร่าง สีสันว่าเมื่อกลางทางอย่างนี้ ๆ หามิได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นประชากร ได้ฟังก็ทรงพระโสมนัสสาธุการว่า พระผู้เป็นเจ้านี้ ปรีชาญาณช่างแก้ปัญหาฟังเป็นอัศจรรย์ อันว่าสมบัติในชมพูทวีปทั้งปวงซึ่งเป็นของโยมนี โยมถวายแก่พระผู้เป็นเจ้า สมบัติทั้งปวงนี้จึงเป็นของพระผู้เป็นเจ้าเกิด พระผู้เป็นเจ้าจง

ครอบครองราชสมบัติของโยมบรรดามีในชมพูทวีปนี้ แล้วสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า **ปณจ ขนฺธา** อันว่าชั้นทั้ง ๕ ประการย่อมไม่ไปสู่ปรโลก และชั้นทั้ง ๕ ประการนี้ไม่เกิดขึ้นด้วยกุศลและอกุศลที่ได้กระทำไว้ คือเกิดขึ้นเอง และปัญจชั้นที่ไม่เกิดด้วยกุศลและอกุศล มาเกิดขึ้นได้เองฉะนี้ จะว่าเป็นสงสาร คือ ยังเวียนเกิดอยู่หรือหาไม่ได้ โยมนี้นี้เข้าใจว่า ถ้าปัญจชั้นไม่เกิดขึ้นด้วยกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่กระทำไว้ และเกิดด้วยตนเองฉะนี้ จะได้ชื่อว่ามิสงสารเวียนเกิดนั้นหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงแก้ไขอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะมหาบพิตรพระราชสมภารให้เขากระทำไร่ข้าวสาธินบ้างหรือไม่ ขอถวายพระพร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากร มีสุนทรพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ข้าวสาธินั้นโยมให้เขาหว่านปลูกอยู่นะ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถามอีกแล้วว่า ดูกรบพิตรพระราชสมภารเจ้า ข้าวสาธินอกขึ้นกับปฐพีมีรวงเบื่องบน จะว่าข้าวสาธินี้มีรวงเอง ไม่มีใครปลูกหรือประการใด ขอถวายพระพร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากรตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้าวสาธินั้นเป็นรวงด้วยคนกระทำ และจะว่าเป็นรวงด้วยคนไม่ปลูกไม่กระทำนั้นหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงถามต่อไปอีกแล้วว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ จะเปรียบถามอีกเล่า ข้าวสาธินี้ซึ่งปลูกลงนั้นยังไม่เป็นรวง จะว่าบุคคลไม่ปลูกจึงไม่มีรวงหรือ ประการหนึ่งจะว่าต้นข้าวที่ปลูกนั้น ไซ้ข้าวสาธินี้หรือ ขอถวายพระพร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ บุคคลปลูกข้าวสาธินี้ลงไว้ยังไม่ออกรวง จะว่าคนไม่กระทำ คนไม่ปลูก ไม่ใช่ข้าวสาธินี้ หาไม่ได้นะพระผู้เป็นเจ้า อนึ่งเล่า ถ้าจะว่าข้าวสาธินั้นบุคคลปลูกลงกับแผ่นดิน ไปเบื่องหน้ามีรวงบริบูรณ์ขึ้น ผิดและว่ารวงข้าวสาธินี้เกิดขึ้นเอง หาผู้ปลูกผู้กระทำมิได้ และบุคคลเกี่ยวข้าวสาธินี้ลอมไว้ แลกระทำขวัญข้าวสาธินั้น ก็เป็นอันเปล่าไปเหมือนกัน ข้าวสาธินั้นก็ทำขวัญตัวได้เอง ขาดต้นไปลอมอยู่ได้เองนั่นแหละซิ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนถวายพระพรเปรียบอีกแล้วว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร เนื้อความข้อนี้ฉันใดเล่า ปัญจชั้นทั้ง ๕ ถ้าเกิดเองได้ ไม่เกิดด้วยกุศลและอกุศลที่ตนกระทำ เกิดได้เองดังนั้น ที่คนตาบอดจะเกิดไปข้างหน้า ก็จะตาบอดอยู่กระนั้น ที่หูหนวกก็จะหูหนวกอยู่กระนั้น ที่มีได้กระทำบุญไว้ก็จะไปนรกด้วยอกุศลที่ตนกระทำไว้ เปรียบอุปมาอุปไมยดูข้าวสาธินี้

ปลูกไว้จนเป็นรวงแล้วจะยกว่า ข้าวสาลีเกิดเอง ไม่เกิดด้วยคนกระทำจะได้หรือ ก็ควรจะเรียกว่า รวงข้างสาลีนี้เกิดด้วยคนกระทำนั้นแหละ จะว่าบุญมิได้กระทำ กรรมมิได้สร้าง บุญชั้นนี้ จะเกิดเองนั้นหาถูกไม่ พระราชสมภารพึงเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้เจริญ นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของมาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปาน ดุจประทีปอันหนึ่งจุดไว้รุ่งโรจน์โชตินาการด้วยแสงไฟ ยังมีบุคคลผู้หนึ่งนั้นจุดต่อเอาเปลวไฟจาก ประทีปนี้ ไปจุดเข้าที่ประทีปอันอื่น ประทีปอันอื่นนั้นมีเปลวเพลิงสว่างไสว แล้วจะว่าคนไม่ กระทำคนไม่จุดไว้ ประทีปนี้มีไฟอยู่เองหรือ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากร มีสุนทรราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้เจริญ ประทีปนั้นเล่าคนเขาจุดต่อมา และจะว่าไม่เกิดขึ้นด้วยคนกระทำ คนไม่จุดมา หามิได้

พระนาคเสนถวายพระพรว่าฉันใดก็ดี ปัญจชั้นที่จะเกิดขึ้นก็อาศัยบุญได้กระทำ กรรม ได้สร้างไว้ และปัญจชั้นจะบังเกิดได้เองหามิได้ มีอุปมาดุจเปลวไฟประทีปอันบุคคลจุดไฟ ต่อไป บพิตรพึงเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา เวทนาชั้นนั้น ไม่ไปสู่ปรโลกได้ด้วยดอกหรือ นะพระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนถวายพระพรตอบว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภารเจ้า สัตว์ ทั้งหลายที่เสวยเวทนาในปัญจชั้นนี้ กระทำกาลกิริยาตายไปสู่ปรโลกนั้น จะว่าเวทนาชั้นหรือ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า หามิได้

พระนาคเสนวิสัยนาแก้ไขว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรผู้ประเสริฐ **ชานาติ** บพิตรจง ทราบพระญาณเข้าพระทัย อันว่าเวทนาชั้นในอรรถภาพแห่งสัตว์และเราท่านนี้จะได้ไปสู่ปรโลก นั้นหามิได้

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสถามต่อไปอีกเล่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ สัญญานั้นเล่าจะไปสู่ปรโลกหรือกระไร จงวิสัยนาให้โยมสิ้นสงสัยก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรผู้เป็นใหญ่ในสิริราชมโหศวรรย์ ถ้าสัญญาชั้นนี้จะไปสู่ปรโลกได้แล้ว สัญญาชั้นในอัตภาพนี้ ที่มีเท้าอันขาด มีมืออันขาด คือ ต้องตัดตีนลีนมือนั้นจะไปสู่ปรโลก สัญญานั้นจะมีให้มีมือขาดตีนขาดอยู่อีกหรือประการใด มหาบพิตรจงเข้าพระทัยเถิด สัญญาชั้นนี้จะได้ไปเกิดในปรโลกหาไม่ได้

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นสาคลราชธานี มีพระราชโองการตรัสว่า โยมยังสงสัยอยู่นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของมาไปให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร กระจกมีอยู่หรือไม่

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า กระจกมีอยู่ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า บพิตรได้ส่องเข้าดูบ้างหรือหาไม่

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า โยมได้ส่องอยู่ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงถามว่า เมื่อบพิตรพระราชสมภารส่องกระจกนั้น พระเนตรพระนาสิก พระทนต์ ของมหาบพิตรปรากฏอยู่ในกระจกหรือไม่

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงตรัสว่า ปรากฏอยู่ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงถามอีกแล้วว่า **มหาราช** ดุรานะมหาบพิตร ถ้ากระจกนั้นพระเนตร พระนาสิก พระทนต์ มีหลุดเล็กจากพระพักตร์พระองค์เข้าไปตั้งอยู่ในวงกระจกสิ้นหรือ กระจกนั้น พระทนต์พระนาสิกก็ไม่มี พระเนตรมีมืดไปหรือประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า ใช้กระจกนั้น นะพระผู้เป็นเจ้าของ เงามที่ปัญจชั้นใน กายโยมนี้อเข้าไปปรากฏในวงกระจกด้วยโยมส่องกระจก กระจกทำดวงพักตร์ตรงเข้าที่กระจก ส่องเข้าที่ กระจก จึงเห็นปรากฏดังนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า ความนี้อุปมาฉันใดเล่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรผู้ประเสริฐ อันว่าปัญจชั้นนี้จะได้ไปเกิดในปรโลกนั้นหาไม่ได้ บุคคลมีบุญมิได้กระทำมีบาปกรรมมิได้สร้างไว้และจะไปเกิดด้วยปัญจชั้นนี้หาไม่ได้ แต่ลำพังเบญจชั้นเปล่านั้นจะไปเกิดไม่มีเลยเป็นอันขาด โดยประเพณี อนึ่ง สัตว์โลกทั้งหลายนี้เกิดมามีชั้นทั้ง ๕ อาศัยชั้นทั้ง ๕ จึงได้กระทำกุศล- กุศลกรรมไว้ ผลแห่งกุศลกุศลกรรมนั้น แต่งให้ไปปฏิสนธิในครรภ์มารดา มีครุวนาดูจฉายา อันปรากฏในกระจกนั้น พระราชสมภารผู้ประเสริฐในสิริราชมโหศวรรย์ จงทรงทราบในพระ ราชสันดานด้วยประการดังนี้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี ได้ทรงฟังมีพระทัยโสมนัสตรัสว่า **กลุโลสิ** สรุสະพระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานนี้สมควรแล้ว

ปรโลกคตนิลปีตาทิวัณณคตปัญหา คำรบ ๖ จบเท่านี้

มาตุกัจฉิปฏิสนธิปัญหา ที่ ๗

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ สัตว์เมื่อปฏิสนธิในครรภ์มารดานั้น **ปฏิสนธายนฺโต** ไปปฏิสนธิโดยทวารอันใด

พระนาคเสนจึงวิสัยชานาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ สัตว์ไปบังเกิดในครรภ์มารดานั้นจะได้ปรากฏว่าไปบังเกิดในทวารอันใดนั้นหาไม่ได้

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า โยมยังสงสัย นิมนต์อุปมาไปให้แจ่มก่อน เมื่อสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสอาราธนาดังนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาอุปมาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตร อันว่ารัตนมัญชุสา ทียบแก้วมณีของพระราชสมภารนี้ มีอยู่บ้างหรือไม่

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา รัตนมัญชุสาทียบแก้วมณีของโยมนี้อยู่ นะพระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงถามไปแล้วว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ บพิตรจงทรงพระจินตนาการคิดเข้าไปในรัตนมัญชุสาทียบแก้วมณีนั่นก่อน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชาชาวสาคลนคร มีสุนทรพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญด้วยปรีชาญาณ โยมจินตนาการคิดเข้าไปในรัตนมัญชุสาทียบแก้วแล้ว

พระนาคเสนจึงถามว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตร จิตของพระราชสมภารเข้าไปในทียบรัตนมัญชุสานั้น เข้าไปโดยทวารอันใด ขอถวายพระพร

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากร มีสุนทรพระราชโองการว่า **ภนฺเต นาคเสน**

ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ จิตของโยมนี้เล่าคิดเข้าไปในทึบนั้น จะเข้าไปโดยทวารอันใดอันหนึ่ง
 หามิได้ ทึบเล่าจะได้เป็นรอยร้าวฉานหามิได้ ก็ได้อยู่เหมือนดังเท่านั้น

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ฉันทใดก็ดี ดูกรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ เมื่อ
 สัตว์จะบังเกิดในครุภุมารดา จะปรากฏว่าเข้าไปโดยทวารอันใดหามิได้ เหมือนจิตมหาบพิตร
 อันคิดเข้าไปในรัตนมัญชุสาทึบมณีนั่น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีได้ฟังพระนาคเสนวิสัยขนาดนี้ มีพระราชโองการ
 ตรัสว่า **กลุโลสิ** สธุสะพระผู้เป็นเจ้าของปัญหาเปรียบนี้วิจิตรครัน ฟังเป็นอัศจรรย์นักหนา
ยทิ พุทโร ตัญญุเจย พิแลว่าพระพุทธรเจ้ายังอยู่นี้จะให้สาธุการแก่พระผู้เป็นเจ้าของนักหนา
 ในกาลบัดนี้

มาตุกัจฉิปกัสนธิปัญหา คำรบ ๗ จบเท่านั้น

สัตตโพชฌงคปัญหา ที่ ๘

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน**
 ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ อันว่าพระโพชฌงค์นี้มีกี่ประการ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะมหาบพิตร อันว่าโพชฌงค์มี ๗
 ประการ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
 พระนาคเสนผู้เจริญ อันว่าพระโพชฌงค์เป็นองค์ที่จะให้ตรัสรู้นี้มีกี่ประการ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า พระโพชฌงค์เป็นองค์จะให้ตรัสรู้นั้นมีอยู่อย่างเดียว
 ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน
 ผู้เจริญ คือโพชฌงค์องค์ใด

พระนาคเสนจึงแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะมหาบพิตร คือพระธัมมวิจยสัมโพชฌงค์
 ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากร มีสุนทรพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ พระโพชฌงค์ที่จะเป็นองค์ให้รู้มรรครู้ผลก็องค์เดียว ก็ทำไมจึงว่าพระโพชฌงค์เป็นองค์จะให้รู้มรรคผลถึง ๗ องค์ โยมยังสงสัยนิมนต์วิสาขนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะมหาบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจดั่งดาบกับทั้งฝักอันบุคคลยังมีได้ถอดออกจากฝัก จะพันลงที่ไม้ ไม้จะขาดหรืออย่างไร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิณฑะตรียัตร์สว่า **หามิได้**

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่าฉันใดก็ดี โพชฌงค์ทั้ง ๖ นี้เปรียบดุจฝักดาบ ธรรมวิจย-
สัมโพชฌงค์เหมือนตัวดาบ โพชฌงค์ทั้ง ๖ ย่อมอาศัยธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ก่อน จึงให้รู้มรรค
รู้ผลเหมือนฝักดาบอาศัยตัวดาบ จึงพันบั่นรอนสิ่งทั้งปวงให้ขาดได้ บพิตรพระราชสมภารพึง
เข้าพระทัยด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีได้ทรงฟัง ก็มีพระทัยโสมนัสตรัสว่า **กลฺโลสิ** สรุสะ
ก็สมควรแล้ว

สัตตโพชฌงค์ปัญหา คำรบ ๘ จบเท่านี้

ปาปบุญญพหุตรปัญหา ที่ ๙

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้านาคเสน โยมยังสงสัยนักหนา บุคคลที่ศรัทธาทำบุญกับบุคคลกระทำบาปนี้ บุญจะมีกำลังมาก หรือว่าบาปจะมีกำลังมากประการใด

พระนาคเสนจึงวิสาขนาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูรานะมหาบพิตรพระราชสมภาร บุญนี้แหละมี
กำลังมาก บาปมีกำลังน้อย ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้านาคเสนผู้เจริญ โยมยังสงสัยอยู่ เหตุไฉนบุญจึงมีกำลังมาก บาปจึงมีกำลัง
น้อย เป็นเหตุอย่างไร นิมนต์วิสาขนาให้แจ้งก่อน สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรตรัส
ถามด้วยประการฉะนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ บุคคลที่กระทำการอกุศลนั้น ครั้นกระทำแล้วเดือดร้อนกินแทนงว่า อนิจจา ๆ บาปกรรมนี้ อาตมาจะกระทำเป็นกรรมอันลามกมิดี เหตุดังนี้ จึงว่ากระทำบาปกรรมไม่มีผลเจริญ เพราะ ว่ากระทำแล้วและสอดคล้องกินแทนงในใจ บุคคลที่ได้กระทำการกุศลไว้ มีแต่น้ำใจเสื่อมใส ปราโมทย์ แล้วคิดไปมีใจปลื้มยินดีบังเกิดปีติโสมนัส แล้วมีกายระงับลงด้วยปีติโสมนัสนั้น ครั้นกายระงับลงเป็นกายปลื้มจิตตปลื้มจิตแล้ว ก็ได้เสวยสุข เมื่อสุขบังเกิดแล้ว ก็จะเป็น สมานิลง อานิสงส์จำเริญขึ้นด้วยเหตุฉะนี้ ต้องด้วยเยียงอย่างประเพณีมีมาว่า บุรุษผู้หนึ่งมีเท้า มีมืออันขาด ได้ถวายเป็นดอกอบลชาติกำมือหนึ่ง แก่สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้า ได้เสวยผลบุญที่ได้ ถวายดอกไม้กำมือหนึ่งนี้ไปหลายชาติหลายกัปนับนาน **เอกนวุติกปุเป** ประมาณได้ ๙๑ กัปด้วยผลกุศลอันวิเศษ เหตุฉะนี้ อาตมาจึงว่าบุญนี้มีกำลังมาก บาปกรรมนี้มีกำลังน้อย ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชาชาวสาคลนคร ทรงฟังก็โสมนัสตรัสว่า **กลุโลสิ** สรุสะพระผู้เป็นเจ้าวิสัยสนาสมควรยิ่งนักหนาในกาลบัดนี้

ปาปบุญญพหุตรปัญหา คำรบ ๙ จบเท่านี้

ขานอขานปัญหา ที่ ๑๐

อดไซ มิลินโท ราชา ฆนเต นาคเสน ปุคฺคเลน น ปาปํ วา อปาปํ วา ทุกฺขเวทนา อปายญฺมิ
คจฺจตีติ

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ฆนเต นาคเสน** ข้าแต่ พระผู้เป็นเจ้านาคเสน บุคคลผู้หนึ่งรู้ว่าบาปกรรมแล้วกระทำบาปกรรม บุคคลผู้หนึ่งไม่รู้ว่า บาปกรรม มากกระทำบาปกรรมนี้ คนทั้งสองนี้จะได้ทนทุกขเวทนา ช่างไหนจะได้เวทนามาก กว่ากัน ช่างรู้บาปกรรมนี้จะให้ไปอบายรู้อยู่แล้วและกระทำนี้ จะได้ผลวิบากมากหรือ หรือว่าไม่ รู้บาปกรรมนี้จะให้ไปอบายและมาชวนชววยกระทำบาปกรรมนั้น ได้เสวยวิบากมาก โยมยัง สงสัย นิมนต์วิสัยสนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะมหาบพิตรผู้เป็นอิสราธิบดี คนที่ไม่รู้

บาปกรรมกระทำบาปกรรมนั้นได้เสวยทุกขเวทนามาก บุคคลที่รู้ว่าบาปกรรมกระทำบาปกรรมนั้น ได้เสวยทุกขเวทนาน้อย ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากร มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ ธรรมดาว่าราชบุรุษราชอำมาตย์ของโยมนี่ ที่ใครรู้แล้วว่ากระทำความอย่างนี้มีโทษกฎหมายห้าม ไม่เกรงขามขึ้นกระทำความชั่วเป็นบาปกรรมอันลามกมิดีนี้ ต้องลงโทษเป็นทวิคุณ โยมนี่เข้าใจว่ารู้เองกระทำเองนี้ ได้เสวยทุกขเวทนา นะพระผู้เป็นเจ้าของ พระผู้เป็นเจ้าของทำเองข้างฝ่ายอกุศลได้สวยผลน้อยนี้ เป็นเหตุไฉน นิมนต์วิสาขนาให้แจ้งก่อน สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรตรัสถามดังนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **ภิกขุ มณฺณสิ มหาราช** ดูรณะบพิตรพระราชสมภาร พระราชสมภารสำคัญอย่างไร นี่แน่อาตมาจะวิสาขนาให้พระราชสมภารเจ้าฟัง **ตตฺตํ อโยคุพฺติ** เปรียบดูบุรุษชายผู้หนึ่งรู้ว่าก่อนเหล็กแดงอันร้อน บุรุษชายนั้นจับก้อนเหล็กแดงนั้นเข้า บุรุษผู้หนึ่งเล่าเถลือกถลน ไม่รู้ว่าก่อนเหล็กแดงนั้นร้อนรน ชายคนนั้นไปจับก้อนเหล็กแดงนั้นเข้า ดูกรบพิตรพระราชสมภารเจ้า คนทั้งสองซึ่งจับก้อนเหล็กแดงเข้านั้น ใครจะร้อนกว่ากัน นะบพิตร พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าของนี้ฉลาด ชายที่ประมาทไม่ทันดูไม่รู้ จับเข้านั้นแหละร้อนมาก นะพระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ฉันทใด **มหาราช** ดูกรมหาบพิตรผู้ประเสริฐ บุคคลที่ละเมิดไม่รู้จักว่าบาปกรรมกระทำอกุศลนั้นแหละได้บาปมากนักร เหมือนกันกับบุคคลไม่รู้จู่เข้าไปจับเอาก้อนเหล็กแดงนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชาชาวสาคลนคร ได้ทรงฟังก็สโมสโรสมนัสตรัสว่า **กถุโลสิ** พระผู้เป็นเจ้าของวิสาขนาสมควร

ชานอชานปัญหา คำรบ ๑๐ จบเท่านี้

อุตตรกुरुปัญหา ที่ ๑๑

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ บุคคลไปสู่ชั้นฟ้าพรหมโลก และไปสู่อุตตรกुरुทวีปและทวีปอันอื่น ด้วยกายทั้งเป็นนั้น มีอยู่บ้างหรือว่าหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงวิสาขนาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูกรมหาบพิตร มีอยู่ บุคคลไปสู่พรหมโลก ทั้งเป็น ไปสู่อุตตรกुरुทวีปไปสู่ทวีปอันอื่นทั้งเป็น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรตรัสว่า ไปอย่างไรได้ นะพระผู้เป็นเจ้า จงว่าให้โยม เห็นด้วยก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรมหาบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปาน ดูจหนึ่งว่าบุคคลโจนขึ้นไปจากแผ่นดินได้คืบหนึ่งก็ดี ศอกหนึ่งก็ดี อย่างนี้มหาบพิตรรู้บ้างหรือ ประการใดเล่า

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ โยมรู้อยู่ โยมนี้ เล่าว่าช่างการโดด โยมโดดได้ ๘ ศอก พระเจ้ามิลินท์บอกดังนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า บพิตรโดดอย่างไรได้ ๘ ศอก

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงบอกว่า โยมตั้งใจตฤบาทคิดว่า อาตมาจะโจนไปให้ถึงที่นั้น กายโยม ก็เบาพร้อมด้วยจิตตฤบาทโจนไปถึงที่สังเกตนั่นได้ นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ฉันทใดก็ดี ภิกษุอรหันต์อันมีฤทธิ์ จิตเป็นวสีชำนาญใน ฅมานที่จะอธิษฐานและเข้าฅมานออกจากฅมานนั้น คิดว่าจะเหาะไปให้ถึงที่นั้น กายท่านก็เบา พร้อมเข้ากับจิตคิดเหาะไปโดยเวหาด้วยจิตจำเรณูภาวนานั้น เหมือนกันกับบพิตรอันจำเรณู ตั้งจิตว่าจะไปสู่ที่นั้นแล้วโดดไปนั้น ขอถวายพระพร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากรมีพระราชโองการตรัสว่า **กลฺโลสิ** พระผู้เป็นเจ้าวิสาขนา นี้ สมควรแล้ว

อุตตรกुरुปัญหา คำรบ ๑๑ จบเท่านี้

ที่ขอฎฐฎกปัญหา ที่ ๑๒

ราชา สมเด็จพระเจ้ากรุงมลิษฐ์ปิ่นธรณี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของนาคเสนผู้เจริญ คำกล่าวว่กระดูกยาวร้อยโยชน์ แต่ต้นไม้ยาวได้ร้อยโยชน์ มีอยู่ โยมจะถามพระผู้เป็นเจ้าของา กระดูกยาวร้อยโยชน์มีอยู่ที่ไหน พระผู้เป็นเจ้าของาจึงวิสุชนาไปก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร มหาบพิตรทรงรำพึงการสำคัญอย่างไร นี้แน่อาตมาจะถวายพระพรให้ทรงทราบ เหมือนปลาในมหาสมุทรนั้น **ปณจโยชนสติกา** ตัวยาว ๕๐๐ โยชน์นั้น กระดูกจะยาวไม้ได้ร้อยโยชน์หรือประการใด บพิตรจงเข้าพระทัยด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระเจ้ามลิษฐ์ภูมินทราธิบดี มีพระทัยสิ้นสงสัยโสมนัสตรัสว่า **กลุโลสิ** สรุสะ พระผู้เป็นเจ้าของากล่าวนี้สมควรแล้ว

ที่ขอฎฐฎกปัญหา คำรบ ๑๒ จบเท่านี้

อัสสาสะปัสสาสะปัญหา ที่ ๑๓

ราชา สมเด็จพระเจ้ามลิษฐ์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของนาคเสนผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าของากล่าวว่า พระผู้เป็นเจ้าของาอาจะยังอัสสาสะปัสสาสะให้ดับนี้จะได้หรือไม่ได้

พระนาคเสนจึงวิสุชนาแก้ไขว่ ได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามลิษฐ์ปิ่นประชาชาวสาคลนคร มีพระราชโองการถามว่า พระผู้เป็นเจ้าของาจะยังอัสสาสะปัสสาสะให้ดับนั้นอย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสุชนาแก้ไขว่ **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ก็ **มณฺเฐสิ** พระองค์รำพึงการสำคัญอย่างไร อนึ่ง บุคคลที่นอนหลับไปแล้วกรนี้ บุคคลนอนกรนั้น พระราชสมภารได้ฟังบ้างหรือหามีได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามลิษฐ์ปิ่นประชากรมีพระราชโองการตรัสว่า โยมได้ยินอยู่ นะพระผู้เป็นเจ้าของา

พระนาคเสนจึงถามไปแล้วว่า **มหาราช** ดูกรมหาบพิตรพระราชสมภาร เสียคนเมื่อ

จะตาย เมื่อชกดังครอก ๆ อย่างเสียงกรนนี้ คนตายสิ้นลมหายใจหรือไม่เล่า

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากรจึงตรัสว่า อย่างนั้นแล้วก็สิ้นลมอัสสาสะปัสสาสะ
นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนถวายพระพรว่า ดูกรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ คนทั้งหลายเกิดมา
มิได้จำเรณูจิตจำเรณูกาย เมื่อตัวตายลมหายใจเสียงดังครอกเหมือนด้วยเสียงกรนแล้ว ลม
อัสสาสะปัสสาสะก็ดับหมดสิ้น ธรรมดาที่ท่านรักษาศีลจำเรณูภาวนาในจิตในกาย เมื่อจะใกล้
ตาย ท่านเข้าจตุตถฌานก่อน ลมอัสสาสะปัสสาสะจึงดับสิ้นไป เหตุฉะนี้ อาตมาจึงถวายพระพร
ว่า อาจจะทำให้ลมอัสสาสะปัสสาสะดับได้ จะให้รู้ว่าลมอัสสาสะปัสสาสะดับด้วยเหตุ ๒ ประการ
ใครเกิดมานี้ตายแล้วดับไปด้วยกันสิ้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ ได้ทรงฟังก็โสมนัสตรัสว่า **กลุโลสิ** สรุสสะสมควร
แล้วพระผู้เป็นเจ้า

อัสสาสะปัสสาสะปัญหา คำรบ ๑๓ จบเท่านี้

สมุททปัญหา ที่ ๑๔

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน**
ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ คำที่พระผู้เป็นเจ้ากล่าวว่ามีมหาสมุทรนั้น อุทกัณฺฑนั้นหรือชื่อว่ามหาสมุทร
โยมยังสงสัยอยู่ นิมนต์วิสาขนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** อุทกัณฺฑ บรรดาที่เค็มเท่าใดโดยรอบคอบ ที่
อุทกัณฺฑเค็มอยู่นั้น ชื่อว่ามหาสมุทร ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสนผู้เจริญ อุทกัณฺฑนั้นเค็มด้วยเหตุอันใด นิมนต์วิสาขนาไปให้แจ้งก่อน พระเจ้ากรุง
มิลินท์ปิ่นประชากรตรัสถามดังนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร อุทกัณฺฑนั้นขังอยู่นาน
จึงเค็มไปเป็นรสอันเดียวกัน ขอถวายพระพร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากร ได้ทรงฟังก็โสมนัสตรัสว่า **กลุโลติ** กล่าวมานี้สมควรแล้วพระผู้เป็นเจ้า

สมุททบัญญัติ คำรบ ๑๔ จบเท่านี้

สุขุมัจฉะทนต์ปัญหา ที่ ๑๕

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ สิ่งอันใดอาจจะตัดซึ่งสิ่งอันสุขุมได้

พระนาคเสนจึงวิสัยณาแก้ไขว่า สิ่งที่จะตัดซึ่งสิ่งอันสุขุมนี้มีอยู่ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้านาคเสนผู้เจริญด้วยปรีชา สิ่งซึ่งสุขุมกว่าสิ่งทั้งปวงนี้จะได้แก่สิ่งใด

พระนาคเสนจึงวิสัยณาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร สิ่งซึ่งสุขุมอื่น ๆ นั้น จะสุขุมเท่าพระสัทธรรมหามีได้ แต่ว่าธรรมทั้งปวงนั้นจะสุขุมสิ้นทีเดียวหามีได้ ธรรมที่หยาบก็มี ธรรมที่ละเอียดก็มี แต่ที่ว่าธรรมสุขุมนี้เป็นชื่อแห่งธรรม ที่เรียกว่าธรรมอันสุขุม เมื่อจะจัดออกไปก็เป็นธรรมสุขุมบ้าง เป็นธรรมอันหยาบก็มีบ้าง เป็นสองสถานฉะนี้ แต่สิ่งที่จะตัดธรรมทั้งปวงให้ขาดได้ ก็อาศัยโลกุตระปัญญาจึงจะตัดขาด แต่กำลังหุตติปัญญา คือโลกียปัญญา **น สกฺกา** มีอาจจะตัดได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร ได้ทรงฟังก็โสมนัสตรัสว่า **กลุโลติ** สมควรแล้ว พระผู้เป็นเจ้า

สุขุมัจฉะทนต์ปัญหา คำรบ ๑๕ จบเท่านี้

ปัญญาวิเสสปัญหา ที่ ๑๖

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ ปัญญาที่อยู่ที่ไหน

พระนาคเสนจึงแก้ไขว่า ปัญญาจะได้ปรากฏว่าอยู่ที่ไหนหามิได้

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า ถ้ากระนั้นปัญหาหาไม่นั่นแหละซิ

พระนาคเสนจึงถามว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ลมนี้ถิ่นฐานบ้านช่องอยู่ที่ไหนเล่าบพิตร เมื่อพระนาคเสนถามฉะนี้

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของผู้เจริญ ลมนี้เปล่า หาเนื้อหาตัวมิได้ จะได้ปรากฏว่าอยู่ที่ไหนหามิได้

พระนาคเสนจึงวิสังขนาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐในราชสมบัติ กระนั้นลมที่พัดก็ไม่มี เมื่อพระนาคเสนแก้ไขมาฉะนี้

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรราชิบดีก็เห็นด้วย จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **กลฺโลสิ** สมควรแล้วพระผู้เป็นเจ้าของ

ปัญญาวิเสสปัญหา คำรบ ๑๖ จบเท่านี้

วิญญาณาที่นัง นานัตถภาวปัญหา ที่ ๑๗

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญด้วยปรีชา **อิมะ ธมฺมา** อันว่าธรรมทั้งหลายนี้ คือปัญญาก็ดี คือวิญญาณาก็ดี คือซีโวก็ดี อันมีในภุตกายนี้ **นานตถา** มีอรรถต่าง ๆ มีพยัญชนะต่าง ๆ หรือว่ามีอรรถอย่างเดียว แต่มีพยัญชนะนั้นต่างกันประการใด

พระนาคเสนจึงวิสังขนาแก้ไขว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร **วิชานลกฺขณํ** วิญญาณมีลักษณะรู้ต่าง ๆ ปัญญานั้นมีลักษณะรู้รอบคอบ จะได้กำหนดว่าชีวิตธรรมมีในภุตกายหามิได้

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นทวิปวรมหาศาลมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญด้วยปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของปัญญาทั้งปัญญาอันมิได้กำหนดว่า ชีวธรรม คือมีชีวิตอยู่ในภุตกายแล้ว ธรรมสิ่งไรจะเห็นรูปด้วยจักขุ จะฟังเสียงด้วยโสตจะดมกลิ่นด้วยฆานะ จะลิ้มเสี้ยวรสด้วยชิวหา จะสัมผัสถูกต้องด้วยกาย จะรู้ธรรมด้วยใจเล่า

พระนาคเสนผู้เป็นเจ้านายจึงวิสัชนาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ถ้าว่า ปัญญาและปัญญาเป็นชีวธรรมแล้ว ชีวธรรมนั้นเห็นรูปด้วยจักขุ ฟังเสียงด้วยหู รู้กลิ่นด้วยนาสา รู้รสอาหารด้วยชิวหา รู้ที่จะถูกต้องด้วยกาย รู้ธรรมทั้งหลายด้วยน้ำใจจะนี้แล้ว ชีวธรรมที่มีชีวิตอยู่นั้น จะเยื้องหน้าแห่งนขึ้นไปโดยนภดลประเทศเวหา เปิดจักขุทวารคือลิ้มตา แลไปบนอากาศก็จะเห็นดวงดาวดาษเวหาแล้วก็เอาเถิด ที่นี้จะให้เปิดทวารหูแล้วจะแห่งนขึ้นไปฟังบนอากาศ จะได้ยินเสียงเหมือนจักขุเห็นดาวบนอากาศหรือ ประการหนึ่ง จะให้เปิดฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร แล้วจะให้ผันหน้าออกไปโดยอากาศ จะรู้กลิ่นด้วยนาสา จะรู้ว่ารสด้วยชิวหา จะรู้ว่าถูกต้องด้วยกาย จะรู้ธรรมทั้งหลายด้วยใจเหมือนแห่งนดูฟ้าเห็นดาราทั้งหลายด้วยจักขุนั้น หรือหาไม่ได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์จึงตรัสว่า จะได้รับรู้เหมือนจักขุแห่งนขึ้นไปเห็นดาวบนอากาศหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงวิสัชนาแก้ไขว่า นี่แหละลักษณะไม่เหมือนกันจะนี้ อาตมาจึงว่าปัญญา กับปัญญาอันนี้ จะกำหนดว่าเป็นชีวธรรมอันมีชีวิตในภุตกายนี้ไม่ได้ เหตุลักษณะต่างกัน มหาบพิตรพึงสำคัญเข้าพระทัยด้วยประการจะนี้

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดีก็สิ้นวิมตีกังขา มีพระราชโองการตรัสว่า **กลฺโลสิ** สรุสสะสมควรแล้วพระผู้เป็นเจ้าของ

วิญญาณาทีนัง นานัตถภาวปัญหา คำรบ ๑๗ จบเท่านี้

อรุณสวัสดิ์ถกภาวะทุกกรปัญหา ที่ ๑๘

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ ซึ่งภาวะจะกำหนดอรุณธรรมให้เป็นอันเดียวนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคกระทำเป็นอันยากหรือ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระศาสดาจารย์จะเอาอรุณธรรม คือจิตเจตสิกทั้งหลายอันมีอารมณ์ต่างกัน ให้เป็นอันเดียวกันแล้วจะกลับแจกออกว่า ธรรมสิ่งนี้คือผัสส ธรรมสิ่งนี้คือเวทนา ธรรมสิ่งนี้คือสัญญา ธรรมสิ่งนี้คือเจตนา **อิทํ** สิ่งนี้คือจิต นี้แหละคือสมเด็จพระภควันตบพิตร สุตที่จะกระทำเป็นอันยาก ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ สมเด็จพระมหากษัตริย์ผู้ทรงสวัสดิภาคกระทำอย่างไร นิมนต์พระผู้เป็นเจ้ากระทำอุปมาให้แจ่มก่อน

เถโร ฝ่ายพระนาคเสนจึงถวายอุปมาว่า **มหาราช** ดูกบพิตรพระราชสมภาร **โกจิ เทว ปุริโส** เปรียบปานดุษฎีบุรุษผู้หนึ่งไปสู่มหาสมุทรด้วยสำภา จึงกอบเอาอุทกในมหาสมุทรด้วยมือของอาตมา **ชิวหาย สายิตวา** บุรุษผู้นั้นชิมลิ้มเลียด้วยชิวหา **ชานะย โส** บุรุษผู้นั้นจะรู้หรือหามิได้ว่า **อิทํ อุทกํ** อุทกนี้มาแต่แม่น้ำคงคา **อิทํ อุทกํ** อุทกนี้มาแต่แม่น้ำยมุนา **อุทกํ** นี้มาแต่แม่น้ำชื่อว่าสรภูณี **อุทกํ** นี้มาแต่แม่น้ำอจิรวดี **อุทกํ** นี้ไหลมาแต่แม่น้ำชื่อว่ามหินที บุรุษผู้ชิมลิ้มเลียอุทกในมหาสมุทรแล้ว จะรู้หรือหามิได้ นะบพิตรพระราชสมภารเจ้า

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ บุรุษผู้นั้นจะรู้เป็นอันยาก ด้วยอุทกนั้นระคนปนกัน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า ฉันทก็ดี อันว่าอรุณธรรมเจตสิกทั้งหลายนี้ เมื่อเจือจางเข้าเป็นอันเดียวแล้ว สมเด็จพระมุนีก็ทรงกระทำอันยาก ที่จะแจกออกให้เป็นภาคเป็นส่วนว่า **อัย ผสฺโส** ธรรมสิ่งนี้เป็นผัสสะ ธรรมสิ่งนี้เป็นเวทนา ธรรมสิ่งนี้เป็นเจตนา ธรรมสิ่งนี้เป็นจิต นี้แหละมหาบพิตรพระราชสมภารจงทราบเถิด

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ได้ทรงฟังพระนาคเสนอุปมาก็ชื่นบานสรรเสริญว่า **สาธุ ภนฺเต** พระผู้เป็นเจ้าแก้ปัญหานี้ไพบเราะเพราะนักหนา

อรุณสวัสดิ์ถกภาวะทุกกรปัญหา คำรบ ๑๘ จบเท่านี้

ทุกกรณีปัญหา ที่ ๑๙

อถไซ นาคเสน ฝ่ายพระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า มหาราช ดูกรบพิตรพระราชสมภาร บพิตรจงทราบพระทัยเถิด แต่บพิตรทรงถามซึ่งอรรถปัญหามานี้ เวลาที่สมควรแล้ว

ส่วนสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ ผู้เป็นปิ่นกษัตริย์จึงตรัสว่า อาม เออ โยมนี้รู้ว่าเวลาล่วงเข้ามัชฌิมยาม คนทั้งหลายตามประทีปไว้สว่างอยู่ในกาลบัดนี้

ครั้งนี้เจ้าพนักงานก็นำซึ่งผ้าสีพับ สำหรับพระมหากษัตริราชจะบูชาธรรมถวายพระนาคเสนนั้น มาจัดแจงตระเตรียมไว้

ฝ่ายว่าโยนกข้าหลวงทั้งปวงก็กราบทูลพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ว่า ขอพระราชทานพระภิกษุนี้สมควรที่จะถามปัญหา **ปณฺฑิตโต** ท่านมีปัญญาเป็นแท้แล้ว

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์จึงตรัสว่า อาม ภณฺเ ออดูกรพนายทั้งหลาย พระภิกษุองค์นี้มีปัญญา แม้ว่าผู้ใดสงสัยเสพยาจารย์อันมีปรีชาญาณเห็นปานดังภิกษุนี้ ผู้นั้นอาจสามารถที่จะรู้ธรรมวิเศษเร็วพลันไม่ช้าไม่นาน เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสสรรเสริญดังนั้นแล้ว ก็มีน้ำพระทัยผ่องแผ้วในปัญหาพยากรณ์ของพระนาคเสน จึงบริจาคผ้ากัมพลราคาแสนหนึ่งถวายพระนาคเสน แล้วมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ตั้งแต่วันนี้ไป โยมจะถวายภัตตาหาร ๑๐๘ ภาคสำหรับแก่พระผู้เป็นเจ้า ประการหนึ่งเล่า โยมอนุญาตปวารณาเป็นกบปียการกไว้ แม้พระผู้เป็นเจ้าจะปรารณาซึ่งวัตถุอันมีในพระราชเคหาของโยม โยมจะถวายให้ในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถวายพระพรว่า บพิตรพระราชสมภาร อาตมภาพนี้เลี้ยงชีวิตพอสมควรอยู่แล้ว

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์จึงตรัสว่า โยมทราบแล้วว่าพระผู้เป็นเจ้าเลี้ยงชีวิตพอสมควร แต่ทว่านิมนต์รักษาไว้ซึ่งตัวของพระผู้เป็นเจ้ากับทั้งโยมนี

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถามว่า ซึ่งมหาบพิตรตรัสว่าให้อาตมารักษาไว้ซึ่งตัวอาตมานี้อย่างไร ประการหนึ่งให้รักษาตัวมหาบพิตรไว้ด้วยนั้น จะให้รักษาประการใด

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์จึงตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า คำปรับปวาทจะล่วงเข้ามาครหาว่า พระนาคเสนมีปัญญาฉลาดอาจสามารถที่จะให้พระยามิลินท์ยินดีแล แต่ทว่าเสียที่กระทำหาได้ลากลัการะไม่ เหตุดังนี้โยมจึงจะให้รักษาซึ่งตัวของพระผู้เป็นเจ้าไว้ ประการหนึ่ง

ให้รักษาซึ่งตัวโยมนี่เล่าด้วยคำคนจะล่วงเข้ามาว่า สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ยินดีเสื่อมใส่ในปัญหา พยากรณ์ของพระนาคเสนแล้ว หากวាយไทยทานไม่ เหตุฉะนี้จึงได้โปรดรับซึ่งนิตยภัต รับซึ่งคำ ปวารณาของโยมก่อน นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ถ้า กระจันนั้นก็ตามพระราชอัชฌาสัยของบพิตรพระราชสมภาร

ฝ่ายพระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ **สีโท** อันว่าพระยาสิทธราชเป็นเจ้าแห่งมฤคชาติ ถึงมาตรแม้วว่าจะอยู่ในกรงทอง ย่อมจะมี หน้ามองออกไปนอกกรง มีความปรารถนาที่จะออกไปข้างภายนอก **ยถา** ฉันทใด ได้แก้ตัว ของโยมนี่ อยู่ภายในเรือนทองก็จริงอยู่แล แต่ทว่าปรารถนาจะไปภายนอก เหมือนหนึ่งพระยา มฤคราชนั้น ครั้นโยมจะละราชนิเวศไปทรงบรรพชาเพศเล่า ข้าศึกนั้นก็ติดตามฆ่าตี ชีวิตโยม ก็มิได้ตั้งอยู่จริงกาลนานไป เหตุฉะนี้โยมจึงไม่บรรพชา แต่ใจของโยมนี่ปรารถนาจะใคร่บรรพชา

อด โข นาคเสน ฝ่ายพระนาคเสนก็ถวายพระพรลาจากอาสน์ลีลาศไปสู่สังฆาราม อันเป็นที่อยู่ของอาตมาในกาลนั้น

เมื่อพระนาคเสนคมนาคมการไปแล้ว สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ก็มาดำริใน พระทัยว่า วันนี้อาตมาถามอรรถปัญหาแก่พระนาคเสนเป็นปัญหาเท่านี้

ส่วนพระนาคเสนเล่าพระผู้เป็นเจ้าก็ดำริว่า วันนี้สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ตรัสถามปัญหาแก่อาตมาเป็นปัญหาเท่านี้ อาตมาได้วิสัยชาเท่านี้ ตกว่าพระนาคเสนกับพระยา มิลินท์ถ้อยที่ถ้อยจำไว้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย

ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ปน ครั้นแสงทองอรุณรุ่งสว่างฟ้า ฝ่ายพระนาคเสนก็ นุ่งสบงทรงจีวร พระกรจับบาตรแล้วลีลาศเข้าสู่ราชนิเวศ ครั้นถึง พระผู้เป็นเจ้าจึงนั่งเหนือ ปัญญัตตาอาสน์อันตกแต่งตั้งไว้

ส่วนสมเด็จพระเจ้ามิลินท์บรมกษัตริย์ก็กระทำปรนนิบัติให้ฉันทจันทสำเร็จแล้ว พระเจ้า มิลินท์ปิ่นกษัตริย์ ก็เข้าไปสู่สำนักพระนาคเสน ถวายนมัสการแล้วจึงตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่ พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ แต่โยมมาร่ำพียงถึงอรรถปัญหาที่ถามพระผู้เป็นเจ้านั้น **โสมนสฺสปตฺโต** ให้บังเกิดโสมนัสยินดีปรีดานี้หนักหนา โยมมิได้หยั่งลงสู่นิทรารมณส์สิ้นราตรียังรุ่ง ร่ำพียงไปว่า ได้ถามอรรถปัญหาเท่านี้ พระผู้เป็นเจ้าวิสัยชาอย่างนั้น ๆ โยมก็จำได้สิ้น

ส่วนพระนาคเสนก็ถวายพระพรแก่สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ว่า **มหาราช** ดูรานะ

มหาบพิตรพระราชสมภาร อาตมาเล่าก็เหมือนกัน คือนี้กลับไปสู่อาราม คิดถึงปัญหาที่บพิตร
ถาม มีความยินดี รู้ว่าปัญหาที่บพิตรถามเท่านี้ ยิ่งคิดแล้วยิ่งโสมนัสปรีดา

เต อุโภ ปณฺธิตา ฝ่ายว่านักปราชญ์ทั้งสองถ้อยที่ถ้อยมีความโสมนัสปรีดา ถ้อยที่
ถ้อยมีสุนทรกถาเจรจาแก่กันไปมาในกาลนั้น

ทุกกรปัญหา คำรบ ๑๙ ในสัตตมวรรคจบเท่านี้

จบปุจฉาวิสัยนามิลินทปัญหา

ในมิลินทปัญหานี้ มี ๑๐๘* ปัญหา พระอาจารย์เจ้ากล่าวยกขึ้นพรรณนาไว้ในลังกาทวิป

---

* ตรวจสอบ ตามปัญหามีเพียง ๘๘ เท่านั้น

โคตมวิวัตถทานปัญหา ที่ ๓*

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปติมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของพระนาคเสนผู้มีปรีชาญาณ สมเด็จพระศาสตาคารยมีพระพุทฺธฎีกาตรัสแก่พระมหาปชาบดีโคตมึ เมื่อนำคู้ผ้าสาฎกมาถวายแก่พระองค์ ว่าให้ถวายแก่พระสงฆ์เกิดจะได้ผลอันเลิศ ชื่อว่าได้บูชาแก่พระตถาคตและได้บูชาแก่สังฆรัตนะทั้ง ๒ ประการ นี้แหละคำสมเด็จพระศาสตาคารยตรัสไว้ ถ้าจริงอย่างนั้นแล้ว พระสังฆรัตนะจะมีผลเลิศมีผลหนักเป็นครูเป็นอาจารย์และเป็นทักษิณบุคคลยิ่งกว่าพระพุทฺธเจ้าหรือประการใด และคู้ผ้าสาฎกนี้ไซ้พระมหาปชาบดีโคตมึผู้เป็นพระเจ้าแม่หน้าได้เพาะฝ้ายและสะสาวติดประชีกรอทอเป็นผ้าสาฎกด้วยพระหัตถ์เองแล้วและนำมาถวายแก่พระองค์ ถ้าหากว่าพระองค์ประเสริฐเลิศดีกว่าสังฆรัตนะแล้ว จะมีทรงอนุญาตให้พระมหาปชาบดีถวายแก่พระองค์หรือ นี้พระองค์คงจะทรงเห็นว่าสังฆรัตนะประเสริฐกว่าพระองค์ จึงได้ตรัสแก่พระมหาปชาบดีให้ถวายแก่สงฆ์ พระผู้เป็นเจ้าของวิสันนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะพิตรพระราชสมภาร ซึ่งสมเด็จพระศาสตาคารยมีพระพุทฺธฎีกาแก่พระมหาปชาบดีให้ถวายคู้ผ้าสาฎกแก่สงฆ์นั้น ใช้พระองค์จะทรงเห็นว่าถวายแก่สงฆ์มีผลดีกว่าถวายพระองค์หาไม่ได้ ซึ่งมีพระพุทฺธฎีกาตรัสให้ถวายแก่สงฆ์นั้นไซ้ ด้วยทรงพิจารณาเห็นประโยชน์ในอนาคตกาลว่า ถ้าพระตถาคตเสด็จนิพพานล่วงลับไปแล้ว มหาชนคนทั้งปวงที่เกิดมาสุดท้ายภายหลัง จะได้เคารพนบขอบแก่พระสงฆ์ พระพุทฺธองค์ประสงค์จะยกย่องคุณแห่งพระสงฆ์ให้ปรากฏต่อไป จึงได้ตรัสให้พระมหาปชาบดีถวายคู้ผ้าสาฎกแก่สงฆ์ด้วยประการฉะนี้ **ยถา มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อาตมาจะอุปมาให้ฟัง เปรียบประดุจดั่งบิดายังมีชีวิตอยู่ บุตรคนใดที่มีคุณวิเศษสมควรจะยกย่องก็ยกย่องไว้ในที่ประชุมชน เป็นต้นว่า ในสำนักแห่งพระราชามหากษัตริย์ ณ ท่ามกลางหมู่อำมาตย์ราชภัฏนายประตูและหมู่โยธา ด้วยประสงค์ว่าต่อไปข้างหน้า คนทั้งหลายจะได้เคารพยำเกรงบุตรของตน ข้อนี้มีอุปมาฉันใด ก็เหมือนสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคทรงพิจารณาเห็นประโยชน์ในอนาคตกาล จึงได้ทรงประกาศยกย่องคุณแห่งพระสงฆ์ไว้ให้ปรากฏ เพื่อปัจฉิมมาชนตาชนในภายหลังจะได้กระทำสักการบูชา ใช้ว่าพระสังฆรัตนะจะประเสริฐเลิศกว่าพระมหา

* ปัญหาไม่ทราบว่าจะอยู่ในวรรคไหน ปัญหาที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๔ และต่อไปก็ไม่ปรากฏ แต่บอกไว้ว่า ปัญหาที่ ๓ ฉบับที่แปลลงในหนังสือธรรมจักขุยกไปไว้ในพวกเมณฑกปัญหา ต่อ ทวินนัง พุทธานัง โลกานุปปัชชนปัญหาที่ ๔ ในฉฎฐวรรค แต่ฉบับที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้คงไว้ตามฉบับภาษาบาลี

กรุณา ด้วยเหตุเพียงเท่าที่ให้พระมหาปชาบดีถวายคู่ผ้าสาฎกนี้ก็หาไม่ได้ **ยถา มหาราช** อนึ่งเล่า ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร อาตมาจะขอลาม เหมือนว่าบิดามารดาป้อนข้าวอาบน้ำ ประคับประคองบุตร ให้กินให้นอน ให้ผ้าผ่อนท่อนสไบแก่บุตรเป็นต้น บุตรนั้นจะเรียกว่า ประเสริฐกว่าบิดามารดาของตน เพราะเหตุบิดามารดาอุปถัมภ์บำรุงเพียงนั้น ได้หรือประการใด นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ประกอบด้วยญาณปรีชา บิดามารดาประคับประคองบุตรของตน มีป้อนข้าวและอาบน้ำ เป็นต้นก็ด้วยความจำใจ เพราะเหตุว่าบุตรเกิดมาแต่อกจะละทิ้งเสียไม่ได้ แต่ว่าบุตรนั้นมิได้ชื่อว่าดีกว่าบิดามารดา หรือบิดามารดาเคารพต่อบุตรด้วยการเลี้ยงดูรักษามีประมาณเท่านี้ นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรอุปไมยต่อไปแล้วว่า **เอวเมว โข มหาราช** ข้อความนั้นฉันใด ก็เหมือนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสให้พระมหาปชาบดีถวายคู่ผ้าสาฎกแก่สงฆ์ ก็เพื่อจะทรงอนุเคราะห์ให้เป็นไปในอนาคตกาล จะได้ชื่อว่าสังฆรัตนะประเสริฐกว่าสมเด็จพระศาสดาจารย์ด้วยตรัสดังนี้ ก็หาไม่ได้ **ยถา มหาราช** อนึ่งเล่า ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร อาตมาจะอุปมาให้ฟังอีก เหมือนอย่างว่ามีบุรุษคนใดคนหนึ่งนำส่วยสาอากรมาถวายแก่พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ก็พระราชทานส่วยนั้นแก่ราชบุรุษคนใดคนหนึ่ง จะเป็นพลโยธาหรือบุโรหิตก็ตามที่ **อปิณฺโฑ โข มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อพระมหากษัตริย์เจ้าพระราชทานส่วยอากรให้เช่นนี้ จะว่าบุรุษผู้รับพระราชทานนั้น ดีเลิศประเสริฐกว่าพระมหากษัตริย์หรือประการใด นะบพิตรพระราชสมภาร

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการดำรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าพระนาคเสน สมเด็จพระมหากษัตริย์พระราชทานส่วยสาอากรแก่บุรุษคนใด ก็เพื่อจะยกย่องผู้นั้นให้ปรากฏ จะว่าประเสริฐกว่าพระมหากษัตริย์นั้นมิได้ นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงอุปไมยต่อไปแล้วว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ข้อความนี้อุปมาฉันใด ก็อุปไมยเหมือนสมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสให้พระมหาปชาบดีบูชาสงฆ์ก็เหตุ จะทรงยกย่องสงฆ์ เหมือนพระมหากษัตริย์พระราชทานส่วยฉะนั้น **อปิณฺโฑ มหาราช** อนึ่งเล่า ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระศาสดาจารย์ทรงพิจารณาเห็นว่า พระสงฆ์เป็นผู้ควรบูชาอยู่แล้วโดยปกติ พระตถาคตจักบูชาสงฆ์ด้วยของอันเป็นส่วนหนึ่งของพระตถาคตเองดังนี้ พระองค์จึงได้ตรัสให้พระมหาปชาบดีถวายคู่ผ้าสาฎกแก่สงฆ์ อีกประการหนึ่ง ดูรานะบพิตร

พระราชสมภาร สมเด็จพระบรมครูเจ้านี้ พระองค์มิได้พรรณนายกย่องพระองค์เอง ถ้าใครควร
 แก่บูชา พระองค์ก็ยกย่องผู้นั้น อนึ่ง ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระศาสดาผู้เป็น
 วิสุทธิเทพดาหาเทพดาอื่นเปรียบมิได้ เมื่อพระองค์จะทรงยกย่องความปฏิบัติของภิกษุผู้
 สันโดษมักน้อย พระองค์ได้ทรงสรรเสริญไว้โดยธรรมทายาทปริยาย อันมีในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย
 ว่า **อสุยเว ปุริโม ภิกขุ** พระภิกษุผู้อยู่ในเบื้องหน้าแห่งพระตถาคตองค์โน้น เป็นผู้ควรบูชา
 และควรสรรเสริญโดยยิ่งดังนี้ ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้าแห่งเรา
 นั้นประเสริฐโดยแท้หาผู้เสมอมิได้ในสัตตวันิกาย ควรที่จะรับทักษิณาทานแห่งชนทั้งหลาย หา
 ผู้เสมอมิได้ อันนี้ก็สมด้วยเทวภาษิต ซึ่งมาณวคามิกะเทพบุตรกล่าวไว้ในที่เฉพาะพระพักตร์
 สมเด็จพระมหากษัตริย์ อันยกขึ้นร้อยกรองเป็นพระคาถาไว้ในสังยุตตนิกายว่า :-

วิบุโล ราชคเษยยานัน
 เสโต ทิมวตา เสฏฺโฐ
 สมุทฺโท นทีนํ เสฏฺโฐ
 สเทวกสฺส โลกสฺส

คิริ เสฏฺโฐ ปวฺจจติ
 อาทิจฺโจ อฆคามินัน
 นกฺขตฺตานณฺจ จนฺทิมมา
 พุทฺโธ อคฺโคติ วุจฺจติ

อธิบายความในคาถานี้ว่า บรรดาเขาทั้งหลายที่มีในประเทศราชคฤห์นครนั้น เขาวิบุล-
 บรรพदनันปรากฏว่าประเสริฐกว่า ถ้าจะว่าข้างฝ่ายเขาหิมพานต์ เขาชื่อว่าไกรลาสนั้น
 ประเสริฐกว่าเขาทั้งปวง **อาทิจฺโจ** ส่วนพระอาทิตย์นั้นเล่า ก็ประเสริฐกว่าสรรพสิ่งทั้งหลาย
 บรรดามีในอากาศเวหา **สมุทฺโท** อันว่ามหาสมุทรอันใหญ่กว้าง ก็ประเสริฐกว่าแม่น้ำทั้งหลาย
จนฺทิมมา บรรดาดาวทั้งหลายที่มีในอากาศ พระจันทร์เทวราชประเสริฐที่สุด **พุทฺโธ** อันว่าสมเด็จพระ
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้า **อคฺโค** ก็ประเสริฐกว่าเทพดาและมนุษย์ทั้งหลายในสากลโลกหาบุคคล
 ใดจะเปรียบเสมอมิได้ **ตํ โข ปน** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ถ้อยคำของมาณวคามิกะ
 เทพบุตรภาษิตสรรเสริญเป็นคาถาไว้ฉะนี้ คาถานี้เป็นของมาณวคามิกะเทพบุตรได้ร้อยกรองด้วยดี
 เป็นคาถาสูกาษิต จะได้เป็นทูกาษิตหามิได้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคก็ได้ทรงอนุมัติตาม อนึ่ง
 พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรก็ได้กล่าวไว้ว่า ความเลื่อมใสที่ปรากฏขึ้นในใจก็เป็นส่วนหนึ่ง ความที่
 ถึงสรณคมนหรือกระทำอัญชลินอบน้อมก็เป็นส่วนหนึ่ง แต่ว่าการกระทำอัญชลินอบน้อม
 แก่พระพุทธเจ้า ผู้กำจัดเสียแล้วซึ่งมารคือกิเลส สามารถจะยังบุคคลนั้นให้ข้ามพ้นจาก
 สังสารวัฏได้ อนึ่งเล่า ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระผู้มีพระภาคได้ตรัสเทศนาไว้ว่า
ภิกขเว ดูกรสงฆ์ทั้งหลาย บุคคลจำพวกหนึ่งเกิดขึ้นในโลกนี้ย่อมเกิดมาเพื่อจะให้เป็นประโยชน์
 และความสุขแก่มหาชนเป็นอันมากตลอดทั้งเทวดาและมนุษย์ บุคคลจำพวกนั้น ได้แก่ สมเด็จพระ
 พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าดังนี้ เพราะเหตุนั้น มหาบพิตรพระราชสมภารจงเข้า

พระทัยเถิดว่า สมเด็จพระพุทธเจ้านี้เลิศประเสริฐกว่าสังฆรัตนะเป็นแท้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทร์ได้ทรงฟัง ก็ทรงพระโสมนัส ตรัสรับคำของพระนาคเสน
ด้วยอาการอันดี

โคตมวิรัตถทานปัญหา คำรบ ๓ จบเท่านี้

ปรารภเมณฑกปัญหา

อด โข นาคเสน ลำดับนั้น พระนาคเสนผู้มีอายุก็ถวายพระพรลากลับไปสู่สังฆาราม ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชา ผู้ประกอบด้วยปัญญาฉลาดที่จะไต่ถามอรรถ-ปัญหา ครั้นว่าได้ไต่ถามพระนาคเสนสองเสพย์สภาคเข้าก็ค่อยมีปัญญากว้างขวางไปในพระไตรปิฎก อันเป็นพระพุทธรวณะเมืองค์ ๙ ประการ จึงเสด็จเข้าสู่ที่รโหฐานสงัด สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์จึงทรงรำพึงไปในราตรี รำพึงเห็นว่าเมณฑกปัญหานี้ยากที่บุคคลจะวิสันหาได้นานไปภายหน้ากุลบุตรในพระพุทธานุศาสนาจจะสนทนากันด้วยพระพุทธรวณะเป็นเมณฑกปัญหาแล้ว จะวิวาทกันด้วยพระไตรปิฎกนั้นเป็นหลายสถาน สมเด็จพระศาสตราจารย์ตรัสไว้โดยปริยายนั้นก็ดี ตรัสไว้โดยอรรถนั้นก็ดี ตรัสไว้โดยสภาวะนั้นก็ดี **หนุท** ผิดังนี้ อาตมานี้จะให้พระนาคเสนชื่นชมยินดีในถ้อยคำของอาตมาแล้ว จะถามซึ่งเมณฑกปัญหา ให้พระนาคเสนวิสันหาแก้ไขให้แจ่มแจ้งใส จะได้แก้ไขซึ่งทิฐิแห่งกุลบุตรอันจะเกิดมาในอนาคตกาลเบื้องหน้า

อด โข มิลินโท ราชา ลำดับนั้น สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ครั้นราตรีรุ่งรางสว่างฟ้า เสียงสกุณานิกรนกวาดผันไผผินบินไปจากรวงรัง เร่ร้อนลัญจระเทียวเล็มล่าหาอาหาร ชาวพนักงานพร้อมเพรียง ก็ประโคมด้วยเสียงดุริยางคดนตรีกระจับปี่สีซอเตรสังข์ หมู่พราหมณ์นั่งถวายชัชฌมกล สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ก็เสด็จออกจากที่รโหฐาน ชำระพระองค์สรองสนานแล้ว น้ำพระทัยเธอแผ้วแผ้วมิได้น้อมไปต่อเมถุนธรรม ตั้งอัญชลีประนมเหนือศีโรตม์ของอาตมา **อนุสสริตวา** มาระลึกถึงคุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เป็นอดีตล่วงแล้วและเป็นอนาคตปัจจุบัน ขณะนั้นท้าวเธอก็สมาทานซึ่งวัตรปฏิบัติแปดประการด้วยสันนิษฐานเข้าพระทัยฉะนี้ว่า อาตมาจะสมาทานซึ่งคุณ ๘ ประการ จะตั้งตบะคุณให้เกิดขึ้นเป็นอันดี เมื่ออาตมาสำเร็จตบะพิถีแล้ว ยังอาจารย์คือพระนาคเสนให้ท่านชื่นชมยินดีแล้ว จะถามเมณฑกปัญหา พระเจ้ามิลินท์ทรงพระจินตนาการดังนี้ มิได้ช้า **อปนยิตวา** พระองค์ผลัดพระภูษาที่ทรงเป็นปกติเสียแล้ว ทรงนุ่งผ้าข้อมผาดผืนหนึ่งพันคาดพระเศียรกระทำเหมือนวงแหวนอันงามบรร เปลื้องเสียซึ่งอาภรณ์อันงามวิจิตร สถิตอยู่ในที่เป็นมุนีภาวะนักปราชญ์ปรีชาญาณแล้วสมาทานซึ่งคุณ ๘ ประการถ้วน ๗ วัน

คุณ ๘ ประการนั้น **น รณญา อดโถ อนุสาสิตพโพ** คือมิได้สั่งสอนอรรถธรรมว่าราชการนั้นประการ ๑ **น ราคุปสยทิต์ จิตต์ อูบาทตพพ** มิได้ให้จิตกำหนดยินดี ด้วยอำนาจแห่งราคะดำฤชณาประการ ๑ **น กสฺสจึ ปรสฺส โภโธ กรณีย** มิให้พระทัยโกรธเคียดแค้นแก่ผู้ใดผู้หนึ่งประการ ๑ **น โมทวเสน จริตพพ** มิได้ประพฤติเป็นโมหจริตลุ่มหลง

ประการ ๑ **นิวัตวุตตินา ภวิตพพ** ประพฤติอ่อนน้อมต่อนางทาสีและนางพนักงานใช้และห้ามแห่นางผาง มิให้หยาบช้ำทารุณประการ ๑ **กายิกวาจสิกั อนุรกขิตพพ** รักษาซึ่งสุจริตคือกายและวาจาประการ ๑ **ฉปี आयตนาณิ รกขิตพพานิ** รักษาสำรวมอายตนะ ๖ ประการ มีจักขวยตนะ เป็นต้น มีมนายตนะเป็นปริโยสานประการ ๑ **เมตตาทาวนา มานส์ ปกขิปิตพพ** ปลงจิตลงในกระแสมेतตาทาวนาประการ ๑ **สิริเป็นคุณ ๔** ประการเท่านี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี ปลงพระทัยสถิตในคุณ ๔ ประการนี้ มิได้เสด็จออกกำหนด ๗ วัน ครั้นรุ่งขึ้นเป็นวันอัฐจมี สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรราชิบดี จึงเสวยพระสุธาหารแต่เช้า สันทนาพาที่ด้วยถ้อยคำควรจะรักใคร่ ตั้งอยู่ในอิริยาบถเป็นอันดี มีน้ำพระทัยมิได้ฟุ้งซ่าน มีพระหฤทัยขึ้นบานหรรษาเฟื่องฟู จึงเสด็จไปสู่สำนักพระนาคเสนผู้วิเศษ ประนมกรขึ้นเหนือเศศแล้วจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา โยมจะใคร่สนทนาอรรถอันหนึ่งกับพระผู้เป็นเจ้าของสองต่อสอง และอรรถอันนี้อย่าให้มีคนอื่นแซมแทรกแปลกปลอมเข้ามาได้ อรรถอันนี้เป็นโอกาสอันล้ำสงัด ดุจป่าอันสงัดสมควรแก่สมณสารูป โยมจะถามอรรถอันนี้เป็นปัญหา นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชนา แต่ทว่าอรรถที่ไม่ควรจะลับก็อย่าได้ลบบ่อยาได้ช่อนอำพรางปกปิดไว้ จงกระทำอุปมาอุปไมยให้เห็นแจ่มแจ่มใส **ยถา ก็ วีย** จะเหมือนด้วยสิ่งใดดี มีครุวนาดุจปฐพีอันเป็นที่จะช่อนของไว้ และเป็นทีหาของตริกตรองคิดซึ่งอรรถนั้น ตรัสฉะนี้แล้วก็เสวยพระสุธาหารแต่เช้า เสด็จเข้าสู่ที่สงัดกับพระนาคเสนแล้วมีพระราชโองการ ตรัสว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนพระผู้เป็นเจ้าของ บุคคลจะคิดซึ่งอรรถอันคัมภีรภาพลิกลับนั้น ให้เว้นจากปริวัชชนียฐาน ๔ ประการ และบุรุษจะรำพึงการอันเป็นอรรถอันลับ จะพูดอรรถอันลับนั้นถ้าไม่เว้นที่ควรเว้น ๔ ประการนี้แล้ว ย่อมจะเสียความ **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าผู้เจริญ ปริวัชชนียฐาน ๔ ประการนั้น **วิสมิ จาน** คือที่มีได้เสมอกันนี้ ประการ ๑ **สพุกย** คือที่ประกอบด้วยภัยประการ ๑ **อติวาโต** คือที่ลมพัดแรงนักประการ ๑ **ปฏิจจนน** คือ ที่กำบังประการ ๑ **เทฎจาน** คือที่เทวสถานประการ ๑ **ปนุโถ** คือหนทางประการ ๑ **สงกโม** คือที่ข้างขึ้นข้างลงประการ ๑ **อุทกติตถ** คือที่ทำน้ำประการ ๑ **สิริเป็น** ปริวัชชนียฐาน ๔ ประการในกาลบัดนี้ เมื่อสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสแก่พระนาคเสน ดังนี้

พระนาคเสนเถระจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ที่ควรจะเว้นทั้ง ๔ ประการนั้นเป็นเหตุฉะไร บพิตรจงวิสัยชนาให้แจ่มแต่ละข้อ อย่าให้ย่อ จงตรัสไปให้แจ่มก่อน ณ กาลบัดนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการแก้ไขว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าผู้ปรีชา
 บุรุษจะพิจารณาตริกตรองซึ่งอรรถนั้นพันเพื่อนเร่ร่อนไป เพราะเหตุว่าที่นั่นไม่เสมอ นังนอน
 ไม่สบายประการ ๑ ข้อหนึ่งบุรุษนั่งรำพึงอรรถในที่อันมีภัยผีร้ายช่างร้ายเล็ร้ายเป็นต้น ก็
 ให้ชนพองสยงเกล้ามีอาจจะรำพึงอรรถนั้นได้ประการ ๑ ข้อหนึ่งเล่าบุรุษจะคิดซึ่งอรรถในที่ลม
 กล้า ตกว่าเสียงลมพัดดังตลบอบไป มีอาจที่จะคิดอรรถอันนั้นได้ประการ ๑ ข้อหนึ่งเล่า
 บุคคลจะคิดอรรถในที่ลับนั้น จะมีคนมองฟังให้เสียการนื้ออย่าง ๑ ข้อหนึ่งเล่าบุรุษจะคิดซึ่งอรรถ
 ในที่เทวสถานดูศาลเทพารักษ์นั้นต้องห้ามอยู่ เพราะว่าศาลเทพารักษ์นั้นเป็นที่เคารพบนอบ
 ไม่ควรจะคิดอรรถ นัยหนึ่งว่าเป็นที่คนไปมาบวงสรวงสักการบูชาค้ำบประการ ๑ ข้อหนึ่งจะ
 คิดอรรถที่หนทางคนเดินไม่ได้ความ เพราะคนไปมาสับสนประการ ๑ ข้อหนึ่งจะคิดอรรถอันลับ
 ที่คนเขาจะย่างขึ้นจะย่างลงนั้น ย่อมกระทั่งกระเทือนไม่สงบ มีอาจจะรำพึงอรรถอันลับได้
 ประการ ๑ ข้อหนึ่งจะคิดอรรถที่ทำน้ำนั้น เป็นที่คนไปตักน้ำไปอาบน้ำสำสอน ไม่ควรจะคิด
 การลับประการ ๑ เหตุฉะนั้นจึงว่าที่ทั้ง ๘ ประการ **วิสมํ** คือที่ไม่เสมอ **สพฺภยํ** คือที่เป็นที่
 สะดุ้งตกใจ **อติวาโต** คือที่ด้านลมพัด **ปฏิจฺจนฺนํ** คือที่กำบัง **เทวนิสฺสิตํ** คือที่เทวดาสงอยู่
ปนฺนํ คือหนทาง **สงฺกโม** คือที่ย่างไป **ติตฺถํ** คือทำน้ำ ที่ ๘ ประการนี้เป็นที่ควรเว้น
 ไม่ควรจะสนทนาพูดจาซึ่งอรรถอันลับ

ประการหนึ่งเล่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ ยังมีบุคคลอีก ๘ จำพวก
 ถ้าว่าคิดอรรถแล้ว **พฺยาปาเทนฺติ** ยังอรรถอันลับให้ฉิบหายไป **กตฺเม อฏฺฐํ บุคฺคฺลา** บุคคล ๘
 จำพวกนั้นได้แก่ใครบ้าง **ราคะจฺริโต บุคฺคฺโล** คือบุคคลเป็นราคะจริตพวก ๑ **โทสะจฺริโต บุคฺคฺโล**
 คือบุคคลเป็นโทสะจริตพวก ๑ **โมหจฺริโต บุคฺคฺโล** คือบุคคลเป็นโมหจริตพวก ๑ **มานจฺริโต**
บุคฺคฺโล คือบุคคลเป็นมานจริตพวก ๑ **ลฺภฺโต** คือบุคคลหยาบพวก ๑ **อลฺโส** คือบุคคลเกียจ
 คร้านพวก ๑ **เอกจฺินฺติโต** คือบุคคลมีจิตคิดเห็นเอาแต่ใจตัวนั้นพวก ๑ **พาล** คือบุคคลเป็น
 พาลพวก ๑ ลีรีเป็น ๘ จำพวกด้วยกัน เมื่อสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีตรัสดังนี้

พระนาคเสนเถระจึงมีวาจาซักถามว่า เหตุกระไรเล่า บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้า
 แต่พระนาคเสนผู้เจริญ บุคคลที่เป็นราคะจริตนั้น กำหนดอยู่ด้วยราคะ แม้จะพูดด้วยอรรถอัน
 ลับจะคิดซึ่งอรรถอันลับมีอาจที่จะคิดได้ ยังอรรถอันลับให้ฉิบหายไป นะผู้เป็นเจ้า ประการหนึ่งเล่า
 บุคคลเป็นโทสะจริตนั้น ยังอรรถอันลับให้ฉิบหายไปด้วยใจนั้นโทโสเข้าครอบงำในสันดาน และ
 คนเป็นโมหจริตคิดการอันลับนั้นไม่ได้ ด้วยเป็นคนหลงลืมพันเพื่อนไป บุคคลเป็นมานจริตนั้น
 ไม่คิดอรรถอันลับได้ด้วยใจมานะกระด้างดื้อถือผิดเป็นชอบ และบุคคลหยาบนั้นก็ไม่ได้คิด

อรรถอันลึกลับได้เพราะมีความคิดหยาบ และบุคคลผู้เกียจคร้านนั้น ก็ไม่คิดอรรถอันลึกลับได้ เพราะประกอบไปด้วยความเกียจคร้าน และบุคคลประกอบเป็นเอกจินติตะนั้น คิดให้เนื่องระคนปนเข้าที่ตนคิดเห็นไปผู้เดียวไม่มีใครเห็นด้วย จึงคิดอรรถอันลึกลับไม่ได้ บุคคลที่เป็นใจพาลปัญญาน้อยมีอาจจะคิดอรรถอันลึกลับได้ พระผู้เป็นเจ้าของรู้เกิดด้วยประการฉะนี้ นี่แหละพระอาจารย์เจ้าผู้แต่งคัมภีร์ จึงผูกเป็นคาถาไว้ดังนี้

ราคโทโส จ โมโท จ
เอกจินติตะ จ พาล
เอเต อตถั วินสเสยฺยํ

มานุ ลุฑโธ จ อลโส
ปณฺณาเวกลฺลตาย จ
อฏฺฐมนตฺวินาสกา

แปลเนื้อความในพระคาถานี้ว่า บุคคล ๘ จำพวกนี้คือ บุคคลประกอบด้วยราคะ ๑ บุคคลประกอบด้วยโทสะ ๑ บุคคลประกอบด้วยโมหะ ๑ บุคคลประกอบด้วยมานะ ๑ บุคคลหยาบ ๑ บุคคลเกียจคร้าน ๑ บุคคลเป็นเอกจินติตะ ๑ บุคคลเป็นพาล ๑ นี่แหละจะคิดอรรถอันลึกลับมิได้ สิ้นความในพระคาถาเท่านี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสต่อไปว่า ฆนฺเต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ อันว่าบุคคล ๙ จำพวกนี้มิอาจจะเปิดออกซึ่งอรรถอันลึกลับได้ และบุคคล ๙ จำพวกนี้มิอาจจะทรงจะจำไว้ซึ่งอรรถอันลึกลับล้ำคัมภีร์ภาพได้ คน ๙ จำพวกนั้นอย่างไร คน ๙ จำพวกนั้น คือบุคคลเป็นราคจริต ๑ โทสจริต ๑ โมหจริต ๑ ภิรุโก คือบุคคลมีชาติอันขลาด ๑ อามิสฺสรุ คือบุคคลเคารพในลาภ ๑ อิตฺถิ คือสตรีภาพ ๑ โสณฺทฺธิ คือนักเลงสุรา ๑ มณฺทโก คือคนชี้แต่งตั้ง ๑ ทารโก คือทารก ๑ สิริเป็น ๙ ด้วยกัน

พระนาคเสนจึงถามว่า คนทั้ง ๙ นั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร จึงมิอาจจะจำไว้ซึ่งอรรถและมิอาจจะทรงไว้ซึ่งอรรถนั้นได้

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงวิสัชนาแก้ไขว่า ฆนฺเต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ บุคคลที่ประกอบในราคจริตนั้น มีจิตกำหนดจึงมิอาจจะคิดอรรถเปิดอรรถทรงอรรถไว้ได้ บุคคลที่เป็นโทสจริตนั้น มีจิตอันโทโสครอบงำ มีแต่จะคิดเป็นวิหิงสาพยาบาทไป จึงมิอาจจะคิดอรรถจำอรรถเปิดออกซึ่งอรรถได้ บุคคลที่ประกอบไปด้วยโมหจริตนั้น มีแต่จะหลงเลื่อนเหินไป มิอาจจะจำอรรถทรงอรรถคิดอรรถเปิดออกซึ่งอรรถให้แจ้งได้ ภิรุโก คนมีชาติอันขลาดมีแต่จะให้กลัวไป มิอาจจะเปิดซึ่งอรรถจำอรรถได้ บุคคลที่มีจิตเคารพในอามิสนั้น ด้วยใจนั้นน้อมไปต่อที่จะได้อามิส จึงมิอาจจะคิดอรรถได้ มิอาจจะจำทรงอรรถได้ สตรีภาพที่ใจลามกปัญญาเขลาโฉดนั้น มิอาจจะคิดซึ่งอรรถจำอรรถเปิดอรรถอันลึกลับออกได้ และนักเลงสุรานั้นพะวงอยู่ที่

จะดื่มสุรา จึงมีอาจจะจำอรรถเปิดออกซึ่งอรรถอันลับได้ **มณฑโก** คนโง่โง่งมักตบแต่งซึ่งกาย มีจิตหมายจะให้ผู้อื่นรักนั้น เป็นกังวลอยู่ด้วยจะแต่งกาย จึงมีอาจจะคิดอรรถจำอรรถทั้งหลายได้อันหนึ่งทวารกนั้นมีสติปัญญาอ่อน รู้แต่จะคะนองไหวว้างเล่น จึงมีอาจจะคิดอรรถทรงอรรถไว้ได้ แก่ไขมาถ้วนบุคคล ๙ จำพวกเท่านี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นประชาชาวสาครราชฎร์ จึงมีพระราชโองการตรัสประภาษว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าเหตุอันจะให้ได้ปัญญานี้มี ๘ ประการ คือ บุคคลมีวัยอันจำเริญนี้ประการ ๑ จำเริญยศประการ ๑ อุตสาหะหมั่นไต่ถามนี้ประการ ๑ มิได้คบหาด้วยเดียรถีย์ประการ ๑ ปัญญาเจริญด้วยโยนิโสเมสิการกำหนดเอานั้นประการ ๑ ปัญญา นั้นจำเริญด้วยธรรมสากัจฉาพูดจาอรรถธรรมนั้นประการ ๑ มีสิเนหารักใคร่ในอรรถธรรมนั้นประการ ๑ อยู่ในประเทศอันสมควรนั้นประการ ๑ ลิริเป็นองค์ ๘ ประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสต่อไปว่า **อัย ฎุมิภาโค** ประเทศที่อันนี้ก็ประกอบด้วยของคคุณ ๘ ประการ อนึ่ง โยมก็เป็นเพื่อนพอจะปรึกษาหารืออันยิ่งของพระผู้เป็นเจ้าได้ และจะรักษาไว้ซึ่งข้อความอันลับ ถ้าชีวิตของโยมยังมีอยู่ตราบใด ก็จจะรักษาไว้ตราบนั้น บัดนี้ปัญญาของโยมก็น้อมมาด้วยเหตุ ๘ ประการ อันเตวาลิกเห็นปานดังโยมนี้นหาได้เป็นอันยากนักหนา อนึ่งเล่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ อันว่าอาจารย์คุณมี ๒๕ ประการ **อนฺเตวาลิกมฺหิ สตตํ สมิตํ** คืออาจารย์อุปถัมภ์แก่ศิษย์ รักศิษย์เป็นนิจเนื่องไปประการ ๑ **อาเสวนา นาสewn** คืออาจารย์รู้ว่าศิษย์นี้ควรจะคบหาไว้และคบหาไว้มิได้ประการ ๑ **ปมตฺตาปมตฺตํ ชานิตพฺพํ** คือรู้ว่าศิษย์ประมาทและมีได้ประมาทประการ ๑ **เสยโยวกาโส** คือรู้ว่าโอกาสแห่งศิษย์จะนอนประการ ๑ **คิลาโน** คือรู้ว่าศิษย์เจ็บไข้ประการ ๑ **โกชนํ ลทฺธาลทฺธํ** คือรู้ดูเอาใจใส่ว่าศิษย์คนนั้นได้โภชนะอาหารแล้ว ศิษย์คนนี้ยังไม่ได้ซึ่งอาหารประการ ๑ **วิเสโส ชานิตพฺโพ** คืออาจารย์รู้คุณวิเศษประการ ๑ อาจารย์พึงแจกส่วนอาหารให้ศิษย์ประการ ๑ อาจารย์พึงเล่าโลมศิษย์ว่าอย่ากลัวประการ ๑ อาจารย์พึงรู้ซึ่งจะสอนศิษย์ว่า บุคคลผู้จำเริญ ประพฤติอย่างนี้ ควรที่ท่านจะประพฤติต่อไปประการ ๑ อาจารย์รู้คามอุปจารประการ ๑ อาจารย์รู้คุณวิหารอุปจารประการ ๑ อาจารย์มิให้ศิษย์เล่นและหัวเราะเล่นประการ ๑ อาจารย์เห็นว่าศิษย์เป็นโทษ ห้ามเสียซึ่งโทษ อดโทษศิษย์ประการ ๑ **สกกจฺจํ การินา** มีปรกติอ่อนน้อมต่อศิษย์ประการ ๑ **อวชนฺทา การินา** มีปรกติดักเตือนมิให้ขาดจากเล่าเรียนประการ ๑ **อรทสฺสํ การินา** มิได้กระทำกำบังไว้ซึ่งอรรถอันลับแก่ศิษย์ประการ ๑ **นิรวเสสํ การินา** มีปรกตมิให้อรรถอันลับนั้นเหลืออยู่ประการ ๑ อาจารย์พึงคิดว่าจะให้ศิษย์รู้ศิลปศาสตร์ประการ ๑ อาจารย์พึงคิดว่าจะมิให้ศิษย์เสื่อมจากศิลปศาสตร์ อุปถัมภ์ใจศิษย์ให้

ศิษย์มีจิตจำเริญประการ ๑ อาจารย์พึงคิดอุปถัมภ์ศิษย์ว่า อาตมาจะกระทำศิษย์นี้ ให้หัดศึกษา เล่าเรียนวิชานี้ประการ ๑ อาจารย์พึงตั้งจิตเมตตาต่อศิษย์ประการ ๑ อาจารย์มิได้ทิ้งศิษย์เมื่อ อันตรายมาถึงประการ ๑ อาจารย์มิได้ประมาทในกิริยาอันควรจะกระทำแก่ศิษย์ประการ ๑ ธรรมที่ศิษย์เรียนเคลื่อนคลาดไป อาจารย์พึงยกขึ้นบอกให้ประการ ๑ สิริเป็นคุณอาจารย์ ๒๕ เท่านี้ พระผู้เป็นเจ้าของปฏิบัติต่อโยมด้วยอาจารย์คุณ ๒๕ ประการ ดุจพรรณนามาฉะนี้ เพราะ ศิษย์เช่นตัวข้าพเจ้านี้หายากนักหนา บัดนี้ข้าพเจ้าพิเคราะห์ดูเมณฑกปัญหา **ชินเทสโต** ที่ สมเด็จพระมหาชินเนทรสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาไว้ ข้าพเจ้าสงสัยอยู่มากนักหนา **อนาคเต อทฺธานะ** เมื่อกาลล่วงไปข้างหน้ากุลบุตรที่เกิดมาเป็นปัจฉิมมาชนตาจะวิวาทกัน จะมีปรับ- ปวาทคำภายนอกสอดถามเข้ามา จะหาผู้วิชันนาแก้ไขไม่ และภิกษุซึ่งจะมีปัญญาเช่นพระผู้ เป็นเจ้าไปข้างหน้าจะหายากไม่มีแล้ว นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของให้จักชู้ไว้ที่จะได้แก้ไขปัญหาขมขี้ ถ้อยคำปรับปวาทเมื่อนั้น โยมจะถามปัญหาแก่พระผู้เป็นเจ้าของสืบไป จงโปรดวิชันนาแก้ไข ในกาลบัดนี้

พระนาคเสนรับคำว่าสาธุแล้วก็สำแดงคุณอุบาสก ๑๐ ประการว่า **มหาราช** ขอ ถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร คุณอุบาสก ๑๐ ประการ คือ อุบาสกในพระศาสนานี้มี สุขและทุกข์เสมอกันไปด้วยพระภิกษุสงฆ์ประการ ๑ อุบาสกพึงรักษาสุจริตในกายและวาจา มิได้ประพฤติกุศลประการ ๑ มีธรรมเป็นอธิบดีประการ ๑ **สวัภาครโต** ยินดีที่จะจำหน่าย จ่ายทานประการ ๑ เพียรพยายามเพื่อจะรู้คำสั่งสอนของสมเด็จพระชินวรเจ้าประการ ๑ **สมมาทิจิโก** เป็นสัมมาทิจิประการ ๑ ปราศจากโกตฺถลมงคฺลภายนอกพระศาสนา ถึงจะ เสียชีวิตก็ได้สำนักครูภายนอกพระศาสนาประการ ๑ **สมคฺคาราโม** ยินดีในที่จะให้ พระภิกษุสงฆ์พร้อมเพรียงกัน และยังอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายให้พร้อมหน้ากันทำบุญให้ทาน ประการ ๑ มิได้ประพฤติกุหลวมกในพระศาสนาประการ ๑ ถึงซึ่งพระพุทฺธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เป็นที่พึงประการ ๑ ดูกรบพิตรพระราชสมภาร สิริคุณอุบาสก ๑๐ ประการ คุณ- อุบาสก ๑๐ ประการนี้พึงให้มีในพระราชสันดานแห่งมหาบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง มหาบพิตรพึงเอาพระทัยใส่ เห็นเหตุสิ่งไรที่พระพุทฺธศาสนาจะโรยราเสื่อมเศร้าไป มีน้ำพระทัย จะทะนุบำรุงพระพุทฺธศาสนาให้ถาวรจำเริญไป จงได้ถามไว้อย่าให้เคลื่อนคลาด อาตมาถวาย โอกาสแก่มหาบพิตร มหาบพิตรจงถามให้สำราญพระทัยในกาลบัดนี้

ปฐมวรรค วิชฌาวัชฌปัญหา ที่ ๑

อด โข มิลินทสฺส รณโณ เอตทโทสิ ลำดับนั้นสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ทรงพระจินตนาการดำริฉะนี้ว่า พระนาคเสนผู้มีอายุให้โอกาสอาตมาแล้ว ควรที่อาตมาจะถามเถิด ดำริฉะนี้แล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ผู้เป็นปิ่นกษัตริย์ ก็หมอบลงกับบาทยุคลพระนาคเสนผู้เป็นอาจารย์ กระทำอัญชลี นมัสการเหนืออุตมางคศิโรตม์มีพระโองการตรัสว่า ได้โปรดเถิดพระเจ้าข้า ด้วยคำเตียรถีย์ว่า เมื่อสมเด็จพระมหากรณาเจ้ามีพระชนมายุอยู่นั้น สาธุสัตว์บุรุษจะบูชา นับถือก็ควร บัดนี้พระเจ้าเข้านิพพานล่วงลับไปแล้วจะไหว้จะบูชา สมเด็จพระมหากรณาเจ้าไม่ยินดี ธรรมดาว่ากระทำสักการบูชาแก่พระชินสีห์ อันมิได้ยินดีนี้มีโทษหาผลมิได้ **อัย ปญโท** อันว่าปัญหาที่ถามนี้ **อุกโต โภฏโก** มีเงื่อนไขเป็นสอง **เนโส วิสโย** ปัญหานี้จะได้ต้องด้วย วิสัยแห่งคนมีปัญญาน้อยมีความคิดน้อยหาไม่ได้ เป็นวิสัยแห่งคนอันมีปัญญามากมีความคิดมาก ธรรมดาว่าวิสัยแห่งคนมีปัญญาน้อยคิดไม่ถึงจึงเป็นทิจฺฐิไป พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานาแก้ไข อธิบาย ทำลายเสียซึ่งทิจฺฐิทั้งหลายเถิด ปัญหานี้มาถึงแก่พระผู้เป็นเจ้าของผู้ประเสริฐ พระผู้เป็นเจ้าของผู้ประเสริฐจงให้จักษุปัญญาไว้แก่พระชินบุตร อันจะเกิดมาสุดท้ายภายหลัง เพื่อจะทำลายซึ่งคำรับปวาททั้งหลายในกาลบัดนี้

พระนาคเสนเถรเจ้าผู้ประเสริฐจึงวิสัยชานาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร คำที่ว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าเข้าสู่พระนิพพานล่วงไปแล้วนั้น มิได้ยินดีด้วยเครื่องสักการบูชาอันอย่าว่าไปเลย ถึงมีพระชนม์อยู่ก็ไม่เสวยโสมนัสยินดีในลาภสักการะที่เทพยตามนุษย์บูชา **สาทิยา** อันว่าความยินดีนี้ สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสียแต่ดวงไม้พระศรีมหาโพธิเมื่อแรกได้ตรัส ดังฤาเล่าสมเด็จพระพุทธเจ้าเข้าสู่นิพพานด้วยนิพพานธาตุ ขาดจากเชื้อต้นหาจะยินดี ด้วยเครื่องสักการบูชาหาไม่ได้ อนึ่งพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวไว้ตั้งนี้ว่า อันสมเด็จพระชินสีห์จะได้ยินดีในเครื่องบูชาหาไม่ได้ แต่ทว่าควรที่โลกเทวดามนุษย์จะบูชาเป็นธรรมดา เมื่อโลกบูชาแล้ว มีผลมากนักหนา ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมีพระราชโองการตรัสว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามาอ้างเอาคำพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรนี้ เหมือนบิดาสรรเสริญซึ่งบุตร เหมือนบุตรสรรเสริญซึ่งบิดา เชื้อฟังยังไม่ได้ก่อน จงวิสัยชานาไปใหม่เพื่อจะทำลายเสียซึ่งทิจฺฐิทั้งหลาย จงตั้งไว้ซึ่งสกวาททำลายเสียซึ่งทิจฺฐิทั้งหลาย

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ซึ่งคำเดียรถีย์ว่าสมเด็จเจ้าพระพุทธานิพนพานไป มิได้ยินดีในเครื่องสักการบูชา มนุษย์และเทวดาบูชาไม่ได้ผลนี้ เชื่อฟังไม่ได้ เทวดาและมนุษย์ผู้ใดมีใจศรัทธาอุทิศสาธุกรรมทำสักการบูชา ซึ่งพระธาตุดัตตะของสมเด็จเจ้าพระพุทธานิพนพานไปมิได้มีความยินดีก็ดี ประการหนึ่ง สาธุสัตบุรุษอุบาสิกอุบาสิกอุทิศสาธุกรรมนับดีตามธรรมเนียมและใหญ่ที่โปรดประทานไว้ก็น่าดี สาธุสัตบุรุษซึ่งกระทำนี้ อาจจะได้ไตรปิฎกสมบัติทั้ง ๓ ประการ คือมนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติ นิพนพานสมบัติ มิได้คลาดคลา **อุปมาปิ โส อตฺโถ** อรรถปัญหานี้จะรู้ด้วยอุปมา ยถา ก็ **วีย** จะอุปมาเหมือนอะไร เปรียบดั่งกองเพลิงใหญ่ ลุกรุ่งเรืองแล้วดับไป และกองเพลิงใหญ่นั้นยังจะยินดีในเชื้อหญ้าแห้งและไม้แห้งหรือไม่เล่า มหาบพิตร

สมเด็จเจ้าพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชาชาวสาครนคร มีสุนทรวาจาตรัสว่า เพลิงนั้นแม้แต่ยังไม่ดับก็มิได้ยินดีด้วยเชื้อหญ้า เมื่อดับหาเจตนามิได้ ก็จะไม่ป่วยกล่าวไปโยว่ามีความยินดี

พระนาคเสนจึงซักไซ้ว่า **มหาราช** ดูฐานะบพิตรพระราชสมภาร ถ้าว่าเพลิงนี้ดับไปไม่มีที่ไหน โลกจะมิสูญจากไฟหรือ มหาบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ ถึงว่าโลกจะไม่มีไฟ ไฟจะดับไป จะสูญจากไฟหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงซักว่า **มหาราช** ดูฐานะบพิตรพระราชสมภาร พระราชสมภารมีพระราชโองการตรัสว่า ไฟไม่สูญจากโลกทั้งปวง เมื่อไฟดับไปแล้ว มนุษย์จะใคร่ได้ไฟ จะไปเอาไฟที่ไหนเล่า มหาบพิตร

สมเด็จเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ถึงว่าไฟดับไปแล้ว มนุษย์จะใคร่ได้ไฟ ก็ได้ด้วยวัตถุที่ต้นเดิมแห่งไฟนั้น คืออยู่ที่ไม้แห้ง มนุษย์นั้นจึงเอาไม้แห้งมาทำเป็นแม่ไฟลูกไฟ รองเชื้อฟอยภายใน เพียงสีไปก็จะได้ไฟนั้น เป็นฉะนี้แหละ พระผู้เป็นเจ้า

ฝ่ายพระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูฐานะบพิตรพระราชสมภาร เพลิงดับไปและหาเจตนามิได้ ไม่ยินดีที่จะไหม้เชื้อ ครั้นมนุษย์เพียรสีไปก็มีไฟขึ้นได้ ถ้าเพลิงดับแล้วกลับติดขึ้นได้ฉะนั้นไซ้ คำเดียรถีย์ซึ่งว่า สมเด็จเจ้าพระพุทธานิพนพานไปไม่มีความยินดี บุคคลผู้บูชานั้นหาผลมิได้ คำนี้หาสมไม่ **มหาราช** ดูฐานะบพิตรพระราชสมภาร **มหาอคคิกขนฺโธ** กองเพลิงอันใหญ่รุ่งโรจน์โชตินาการไป ฉันทใดก็ดี **ตถาคโต** สมเด็จพระตถาคตพุทธเจ้านี้ ก็รุ่งเรืองด้วยพระพุทธรังสีมีครุวนาดังนั้น

ประการหนึ่งเล่า กองเพลิงนั้นรุ่งโรจน์โชตินาการแล้วดับไป ยถา มีครุวนาฉันใด **ตถาคโต** สมเด็จพระตถาคตพุทธเจ้ารุ่งเรืองด้วยพระพุทธรังสี ยังหมื่นโลกธาตุให้หวาดไหว แล้วนิพพานไป มีอุปไมยเหมือนไฟอันดับ ไม่ยินดีที่จะไหม้ไม้แห้ง เมื่อบุคคลที่จะต้องการไฟนั้นก็สไฟได้ไฟฉันใดก็ดี สมเด็จพระชินสีห์นิพพานล่วงลับไปไม่มีความยินดี บุคคลทั้งหลายจะถวายเครื่องสักการบูชาแก่พระธาตุรัตนะ และจะปรนนิบัติด้วยสัมมาปฏิบัติตามฉาณรตารมณั ของสมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้าตรัสโปรดประทานไว้ นั้น อาจจะได้สมบัติทั้งสามประการเปรียบปานดุจกองเพลิงใหญ่ดับไปมิได้ไหม้เชื้อแล้ว และบุคคลสไฟก็ได้ซึ่งไฟฉะนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บพิตรพระราชสมภารพึงเข้าพระทัยเถิดว่า สมเด็จพระพุทธเจ้านี้ นิพพานไปแล้วไม่มีความยินดี บุคคลบูชาด้วยเครื่องสักการบูชา มีผลมากนักหนา จะได้มีโทษเหมือนถ้อยคำเดียรถีย์ว่านั่นห้ามมิได้

อปรมปิ มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร จงทรงพระสวณาการเหตุอันหนึ่งให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ พิแล้วว่าคุณจะมีความสงสัยว่า พระพุทธเจ้านิพพานไปแล้วไม่ยินดีนั้น และบุคคลผู้กระทำสักการบูชาหาผลมิได้ ถ้าจะสงสัยจะนี้ยังไม่หาย จะอุปมาถวายอีกอย่างหนึ่ง ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดังลมพายุใหญ่พัดแล้วหายไปนั้น และลมที่หายไปนั้นจะกลับพัดมาอีกหรือ หรือว่าห้ามมิได้แล้ว

สมเด็จพระเจ้ากรุงมลิษฐ์มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ เมื่อลมพายุใหญ่นั้นพัดมาแล้วหายไป ลมพายุนั้นก็หายไปทีเดียว จะได้พัดมาอีกห้ามมิได้

ฝ่ายพระนาคเสนจึงซักไซ้ไต่ถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ลมพายุนั้นพัดมาแล้วหายไปกระนั้น เมื่อลมพายุหายไป โลกไม่มีลมแล้วนี้ ก็ทะเลบุคคลที่กระวนกระวายร้อนนั้น ลมสิสูญไปไม่พัดอีกแล้ว ถ้ากระนั้นจะมีร้อนหนักไปหรือ บพิตรพระราชสมภาร

ส่วนพระเจ้ากรุงมลิษฐ์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ บุคคลทั้งหลายที่ร้อนกระวนกระวายนั้น จึงเอาใบตาลและกระดาษมากระทำเป็นพัดโบกลมให้มีลมขึ้นด้วยความเพียรพยายาม ยังร้อนกระวนกระวายให้หายไป กระทำให้เป็นลมเกิดขึ้นได้นะ พระผู้เป็นเจ้า

ฝ่ายพระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ดูรานะบพิตรพระราชสมภารเจ้า ลมพายุใหญ่พัดมาแล้วหายไป มนุษย์ยังลมให้เกิดขึ้นได้จะนี้ ถ้ากระนั้นคำเดียรถีย์ที่ว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จเข้านิพพานไปแล้วไม่ยินดีนั้น บุคคลกระทำซึ่งสักการบูชา มีโทษ คำเดียรถีย์ที่ว่าดังนี้ว่าผิด

นะบพิตรพระราชสมภาร **มหติ วาโต** ลมพัดเป็นพายุใหญ่นั้น ย่อมฟุ้งเฟื่องแล้วดับไปหายไป ฉันทิ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตราจารย์ เปรียบปานดุจลมพายุใหญ่อันพัดมาแล้วดับไปนั้น สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เจ้าก็เหมือนกัน ยิ่งหมื่นโลกธาตุให้หวั่นไหวพัดฟุ้งเฟื่องแล้วนิพพานไป และพัดฟุ้งเฟื่องไปนั้น คือแผ่พระเมตตาพรหมวิหารอันเกษมศานต์สุขุมเย็นใจแผ่ไปทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุแล้วสมเด็จพระบรมโลกนาถก็นิพพานด้วยนิพพานธาตุ หาเชื่อดัดหนาทที่จะระคนข้องอยู่ มิได้ ไม่มีความยินดี และมนุษย์เทวดามีศรัทธาจะกระทำสักการบูชาย่อมมีผลานิสงส์ เมื่อกระทำกองการกุศลแล้วจะดับเสียซึ่งเพลิงทั้งหลายคือ ราคะศิ โทสะศิ โมหะศิ อันร้อนกระวนกระวายนั้น ก็ดับได้ง่ายดาย ด้วยอำนาจกุศลทั้งหลายที่ตนได้กระทำสักการบูชาแก่ สมเด็จพระพุทธเจ้าเข้านิพพานไปไม่ยินดี มีครุณาจุลลมพายุพัดมาแล้วหายไป เมื่อลมหายแล้วจะกระทำให้ลมพัดขึ้นอีกได้ด้วยพัดใบตาลและพัดกระดาษ อาจจะทำให้ดับระงับกระวนกระวายได้ เหตุฉะนั้นมนุษย์ทั้งหลายถึงแม้มาตรว่าสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตราจารย์นิพพานไปแล้วอยู่ภายหลังจะบูชาซึ่งพระธาตุรัตนนะของสมเด็จพระพุทธเจ้า และปรนนิบัติตามธรรมอันน้อยใหญ่ ยิ่งกุศลธรรมให้เกิดมีขึ้นแล้ว ก็อาจจะดับเสียซึ่งเพลิงทั้งหลาย คือราคะศิ โทสะศิ โมหะศิ อันร้อนกระวนกระวาย ให้ระงับดับหายไปจากสันดานได้ เสมือนพัดใบตาลและพัดกระดาษ อันคนทั้งหลายพัดดับเสียได้ซึ่งกระวนกระวายอันร้อนนั้นนั้น ขอถวายพระพร **อปรีภิ มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร จงทรงสวณาการเหตุอันอื่นอีกเพื่อจะข่มขี้เสียซึ่งคำปรับปวาทแห่งเดียรถีย์ทั้งหลาย **เอโก บุริโส** เปรียบดุจบุรุษผู้หนึ่งตีกลองให้เสียงดังก้องไป เสียงกลองนั้นดังก้องไปด้วยกำลังตีแห่งบุรุษ ครั้นเสียงกลองนั้นหาดังไม่ เพราะบุรุษนั้นมิได้ตี และกลองเกรินั้นจะยินดีที่จะดังอีกหรือหาไม่ได้ ขอถวายพระพร

ส่วนสมเด็จพระเจ้ามิลินท์บรมกษัตริย์ตรัสว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชาญาณ อันว่าเกรินั้นจะได้มีความยินดีที่จะดังอีกหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงไต่ถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อเสียงกลองนั้นไม่ดังแล้ว จะมิสูญไปหรือ พระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์จึงตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ เกรินกับคนตีนั้นเป็นปัจจัยที่จะให้เกิดเสียงกลอง ถ้าว่าบุคคลเพียรตีเกรินอีกเล่า ก็อาจจะให้กลองมีเสียงดังไปอีกได้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ฉันทิก็ติ ดูรานะบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ประเสริฐ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตราจารย์เจ้าตั้งไว้ซึ่งพระธาตุรัตนนะและพระไตรปิฎก อันจำเริญ

ด้วยศีลสมาธิปัญญาและมรรคและผลเป็นอันดี ดุจกลองเกรียนใหญ่อันบุคคลเอามาตั้งไว้แล้ว และพระพุทธรองค์เสด็จเข้านิพพานล่วงลับไป เมื่อสาธุสัตบุรุษผู้ใดมีจิตเลื่อมใสศรัทธาอุทสาหะ กระทำสักการบูชา และมาปรนนิบัติตามโอวาทานุสาสน์น้อยใหญ่ที่พระพุทธรองค์ตรัสโปรดพระราชทานไว้ โดยพระสูตรปรมัตถ์อรรถวินัย ก็อาจสามารถจะให้เกิดซึ่งสมบัติ ๓ ประการ คือ มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ ดุจสังข์สำเนียงเสียงกลองเกรียนนั้น

อนึ่งเล่า บพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐในธรณี เมื่อกลองเกรียนมีอยู่ และมีผู้มาตีลงอีก เสียงกลองนั้นก็ดังก้องสนั่นไป ฉันทใดก็ดี สาธุชนที่มีศรัทธา นี้ เมื่อพระธาตุรัตนนะมีอยู่และพระพุทธรูจนะในพระไตรปิฎก ซึ่งสมเด็จพระบรมโลกนาถทรงประดิษฐานไว้ ก็มีอยู่ขณะนี้ มีศรัทธาแล้วพึงบูชาซึ่งแก้วคือพระบรมธาตุของสมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้า และอุทสาหะเล่าเรียนสดับรับฟังธรรม ปรนนิบัติตามพระพุทธรูจนะดังนี้ ก็จะได้สมบัติทั้งสามประการอาศัยแก้วมีพระธาตุรัตนนะอยู่เป็นปัจจัยและมีพระไตรปิฎกเป็นปัจจัยอาศัยเหตุกระนี้ จึงได้สมบัติทั้งสามประการเปรียบปานดุจเสียงกลองอันดังก้อง ก็อาศัยตัวกลองเป็นปัจจัยเหมือนกัน เหตุตั้งนั้น สาธุชนที่มีศรัทธาจะกระทำสักการบูชาซึ่งสมเด็จพระศาสดาจารย์ อันเข้าพระนิพพานไปแล้วหาโทษมิได้ **สพล** ประกอบไปด้วยผล สมด้วยพระฎีกาที่สมเด็จพระทศพลตรัสบัณฑิตบูรพพระสังฆกรรมเทศนาไว้ว่า **ภิกขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย กาลนานไปภายภาคหน้า ตถาคตจะได้อยู่เป็นครูสั่งสอนท่านทั้งหลายหาได้ เหตุไรจึงว่าดังนี้ เหตุว่าตถาคตจะนิพพานไป ก็แหละพระสังฆกรรมคือพระวินัย พระสูตร พระปรมัตถ์ ที่ตถาคตตรัสเทศนาไว้หน้านั้นแหละจะอยู่เป็นครูสั่งสอนท่านทั้งปวงไปในอนาคตกาล และคำที่เดียรถีย์กล่าวว่า สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าเข้านิพพานไปไม่มีความยินดี และบุคคลอันจะกระทำสักการบูชานี้มีโทษ ไม่เป็นผลไม่เป็นประโยชน์นั้น คำที่เดียรถีย์กล่าวดังนี้เป็นคำอันพิศดารไม่ควร

อนึ่งเล่า มหาบพิตรพระราชสมภารจงทรงพระสวณาการฟังอุปมาอันอื่นให้ภิกษุโยภาวะยิ่งขึ้นไปกว่านี้ เปรียบดุจมหาปฐพีอันใหญ่ย่อมให้จำเรณูซึ่งพืชทั้งหลายต่าง ๆ **สพพวิชานิ** อันว่าพืชทั้งหลายทั้งปวงงอกขึ้นจำเรณูขึ้นเป็นลำต้นมีดอกออกผลต่าง ๆ นั้น แผ่นดินจะมีความยินดีหรือหาได้ หรือว่าพืชหากจำเรณูเองเป็นประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นเวียงชัยตรัสว่า **ภนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินนั้นจะมีความยินดีหาได้ พืชทั้งปวงหากจำเรณูเองนะ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่าที่คำเดียรถีย์ว่านั้นว่า พระพุทธเจ้าเข้านิพพานแล้วหาความยินดีมิได้ จะกระทำสักการบูชาอันหาผลหาประโยชน์มิได้ ประกอบไปด้วยโทษ ถ้อยคำนี้

เป็นคำพิต **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ แผ่นพื้นพสุธาอันใหญ่เจริญพืชต่าง ๆ ฉั่นใด **ตถาคโต** อันว่าสมเด็จพระศรีสุคตทศพลญาณเจ้า อันเสด็จมาตรัสตามวงศ์แห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหาย **อรหํ** ผู้ควรแก่เครื่องสักการบูชา **สมมาสมพุทโธ** ผู้ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชกสมโพธิญาณ **วิชชาจรณสมปนโน** บริบูรณ์ด้วยวิชา ๓ จรณะ ๘ **สุคโต** มีพระดำเนินเป็นอังกาม **โลกวิทู** รู้ซึ่งลักษณะแห่งสังขารโลกทั้งปวง และองค์พระสัมพันธูญเจ้าก็เหมือนปฐพีตั้งนั้น อันว่าแผ่นดินมิได้ยินดีซึ่งพืชฉั่นใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็ไม่ยินดีซึ่งบูชาแห่งสัตว์โลกมีอุปมาตั้งนั้น อันว่าพืชทั้งหลายอาศัยซึ่งแผ่นดินแล้ว งอกจำเจริญเป็นต้นเป็นใบมีกิ่งก้านจำเจริญ ทรงดอกออกผลอาศัยปฐพีนั้นฉั่นใด **เทวมนุสสา** อันว่าเทวดาและมนุษย์ในโลกนี้ที่ศรัทธา **ทพฺหุสมูลา** มีจิตกุศลเป็นรากอันยังยืนไปเป็นอันดี **สมาธิกฺขนธา** มีสมาธิเป็นลำต้น **ธมฺมสารา** มีธรรมเป็นแก่นสาร **ศีลสาขา** มีศีลห้าประการเป็นกิ่งก้าน อันแซมไปภายในภายนอก ทรงไว้ซึ่งดอกคือพระวิมุตติธรรมอันประเสริฐ ทรงไว้ซึ่งผลอันเลิศ คือ สัมณูผล ทั้งนี้อาศัยสมเด็จพระพุทธเจ้าอันเข้านิพพานไปไม่ยินดี ดุจแผ่นดินอันมิได้มีความยินดีด้วยพืชทั้งหลายนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เหตุอันนี้ที่วิไลชานามา อาตมภาพจึงว่า สาธุสัตบุรุษจะกระทำสักการบูชาแก่สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าเข้าพระนิพพานไปไม่มีความยินดี ไม่มีโทษ มีแต่ประโยชน์ จะให้ได้ซึ่งไตรพิธสมบัติสามประการดุจพรรณนามาฉะนี้

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร จงทรงสวณาการเหตุอันอื่นให้ยิ่งกว่านี้ นี้ณะบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ประเสริฐในศฤงคาร เปรียบปานดุจตระกูลหนอนทั้งหลายอันบ่อนอยู่ในอุทรท้องสัตว์ต่าง ๆ คือช้าง ม้า วัว ควาย แพะ อูฐ ลาทั้งหลายนี้ สัตว์จำพวกนั้นรักใคร่ยินดีด้วยหนอนทั้งหลายหรืออย่างไรเล่า มหาบพิตร

พระเจ้ากรุงมลิินท์ป็นกษัตริย์ตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจะได้ยินดีด้วยหนอนหาได้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า บพิตรพระราชสมภาร เมื่อสัตว์ทั้งหลายไม่มีความยินดีหนอนทั้งหลายนี้มีลูกมีหลานจำเจริญมากด้วยเหตุอย่างไรเล่า บพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ากรุงมลิินท์มีพระราชโองการตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายนี้มีได้ยินดีที่จะให้หนอนทั้งหลายบังเกิด แต่ทว่าหนอนทั้งหลายบังเกิดขึ้นในท้องสัตว์นั้น เหตุด้วยบาปกรรมอันกล้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลจะกระทำสักการบูชาแก่สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า อันเข้าพระนิพพานไปหา

ความยินดีมีได้นี้มีผล เหตุว่าพระบารมีและอารมณ์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าอนันต์กัณฐะเป็นทักษิณย
เนื่อนอันดี บุคคลมาหว่านพืชลงคงจะมีผล ดุจหนอนอันเกิดในท้องสัตว์ซึ่งมิได้ยินดี เกิด
ด้วยกรรมเป็นบาปอันกล้า

อปรปี มหาราช ประการหนึ่ง ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร จงทรงสวณาการ
เหตุอันหนึ่งให้ยิ่งกว่านี้ โลกียมนุษย์ทั้งหลายนั้นมีฉันทนวุติโรคเกิดขึ้นในกาย มนุษย์ทั้งหลายนั้น
จะมีความยินดีหรือประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า มนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้นจะได้มีความยินดี
หามิได้ นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถามไปแล้วว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราช-
สมภาร เมื่อคนทั้งหลายมิได้ยินดี ก็ฉันทนวุติโรคเหล่านี้จึงบังเกิดขึ้นได้ด้วยเหตุประการใด

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงแก้ไขว่า เกิดขึ้นด้วยอกุศลอันบุคคลผู้นั้นกระทำไว้

พระนาคเสนจึงอุปไมยต่ออุปมาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้ประเสริฐ ถ้า
ว่าฉันทนวุติโรคบังเกิดแก่มนุษย์ซึ่งมิได้มีความยินดีด้วยอกุศลหนหลังฉันทนใด บุคคลกระทำสักการ-
บูชาแก่สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์นิพพานไปหาความยินดีมีได้นี้มีผล เพราะกองกุศล
เป็นทิฏฐธัมมเวทนีเห็นประจักษ์ในชาตินี้ และกุศลที่จะให้ได้เสวยรมย์ชมทิพยสมบัติและ
มนุษย์สมบัติข้างหน้า กับทั้งนิพพานสมบัติ และไตรพิธสมบัตินี้เกิดแก่บุคคลก็เพราะกุศลได้
กระทำไว้ อุปไมยดังพรรณนามาฉะนี้

อนึ่ง มหาบพิตรจะได้ทรงฟังบ้างหรือไฉนว่า ยังมียักษ์ตนหนึ่งใจร้ายนักหนา มี
นามปรากฏชื่อวานนทยักษ์ ประทูลรับต่อพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร แผ่นดินสูบเอาไปนั้น

อาม ฆนเต พระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า **อาม** เออ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมได้ยินอยู่
คำอันนี้มีปรากฏในโลก คนเขาเล่ากันต่อ ๆ มา

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร
ผู้ประเสริฐ พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเป็นอัครสาวกอันเลิศ พระผู้เป็นเจ้ายินดีที่จะให้แผ่นดิน
สูบเอานนทยักษ์ไปหรือประการใด นะบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ฆนเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้ปรีชา ถึงเทว-
โลกและมนุษย์โลกจะฉิบหายไปก็ดี พระจันทร์พระอาทิตย์จะตกลงมาเหนือพื้นพระธรณีก็ดี เขา
พระสุเมรุจะภินทนาการทำลายไปก็ดี พระสารีบุตรท่านจะให้ทุกซ์แก่โลกหามิได้ **ตํ กิสฺส เหตุ**

ความนี้เป็นฉันใด เหตุว่าพระสารีบุตรมีน้ำใจมิได้กำเริบคิดร้ายให้ทุกข์โศกแก่บุคคลผู้ใด ถึงว่าผู้ใดจะกระทำอันตรายแก่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรจนสิ้นชีวิต พระสารีบุตรจะคิดร้ายหมายขวัญแก่ผู้นั้นหามิได้

พระนาคเสนผู้ปริชาจึงมีเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ถ้าว่าพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถรเจ้าไม่ยินดีที่จะให้แผ่นดินสูบซึ่งนนทักษณ์ และนนทักษณ์แผ่นดินสูบเอาไปเป็นเหตุไฉนเล่า

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า แผ่นดินสูบเอานนทักษณ์ไป ด้วยอกุศลกรรมนนทักษณ์กระทำไว้แก่กล้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ถ้าว่านนทักษณ์แผ่นดินสูบเอาไปนั้น เป็นด้วยอกุศลกรรมของนนทักษณ์กระทำไว้แก่กล้า ถ้าว่าฉะนี้แล้ว พระสารีบุตร ท่านก็ไม่ยินดีที่จะให้แผ่นดินสูบนนทักษณ์ ก็คำเดียรถีย์ที่ว่าบุคคลกระทำสักการบูชาแก่สมเด็จพะพุทธเจ้าเข้านิพพานไปไม่ยินดี มีโทษหาประโยชน์มิได้ คำเดียรถีย์ว่าดังนี้ก็ผิด คำที่ว่าบุคคลบูชาสมเด็จพะพิชิตมารอันเข้าพระนิพพานไปไม่มีความยินดี มีประโยชน์มีผลหาโทษมิได้ นี้สมควรกับที่เปรียบมา เหตุดังนี้แหละบุคคลจะกระทำสักการบูชาแก่สมเด็จพะพุทธเจ้า อันเข้านิพพานไปไม่มีความยินดี มีผลมีประโยชน์หาโทษมิได้

อนึ่งเล่า ขอถวายพระพร บพิตรพระราชสมภารได้ทรงสวนการฟังบ้างหรือไม่ ในศาสนาสมเด็จพะพุทธเจ้าของเรา นี้ ตกนรกทั้งเป็น แผ่นดินสูบเอาไปก็คนเล่า บพิตร

สมเด็จพะเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชาชน จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมได้ฟังอยู่

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ดูรานะบพิตรพระราชสมภารเจ้า จงเล่าให้อาตมาฟังก่อน

สมเด็จพะเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า แผ่นดินสูบเอาไป ๕ คน คือ นางจิณฺจมาณวิกาคน ๑ พระยาสุปปพุทธศากยราชองค์ ๑ พระเทวทัตคน ๑ นนทักษณ์ตน ๑ อุทเมยยกโจรคน ๑ สิริเป็น ๕ คนด้วยกันในกาลนั้น

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร คน ๕ คนเหล่านี้ประทุษร้ายต่อผู้ใด แผ่นดินจึงสูบเอาไป

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า คนทั้งหลาย ๕ คนนี้ ประทุษร้ายต่อสมเด็จพะพุทธเจ้าและพระอัครสาวกของสมเด็จพะพุทธเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ ยินดีที่จะให้คนเหล่านี้ธรณีสูบเอาไปหรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นธรณีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า สมเด็จพระพุทธเจ้าจะได้ยินดีที่จะให้คนทั้งหลายนั้นแผ่นดินสูบเอาไปหามีได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ถ้าว่า สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ไม่ยินดีที่จะให้ใครไปอวิชาให้ธรณีสูบเอาไป ผู้ใด ประทุษร้ายต่อพระองค์เจ้า แผ่นดินจึงสูบไปฉะนี้แล้ว คำเดียรถีย์ว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าเข้าพระ นิพพานไป หากความยินดีมิได้ บุคคลบูชามีโทษหาประโยชน์มิได้ คำนี้ผิดหาจริงไม่ ผู้ใดกระทำ ลักการบูชาแก่สมเด็จพระพุทธเจ้าอันเข้านิพพานไปหากความยินดีมิได้นี้ มีผลมีประโยชน์ หาโทษมิได้

พระเจ้ากรุงมิลินท์ป็นกษัตริย์ได้ทรงฟังก็ทรงพระโสมนัสปริดา จึงตรัสสรรเสริญว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ปัญหานี้คัมภีรภาพลิกล้ำพันเพื่อยิ่งนักหนา นี้แหละพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แก่ ไขให้แจ่มแจ้งเป็นอันดี ยังคำเดียรถีย์อันเป็นมิจฉาทิจูเห็นผิดนั้น ให้ลี้ลับอัปภาคย์ไป แต่วันนี้ ไปเดียรถีย์จะมีได้ว่าต่อไปได้อีกแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของเจ้านี้ล้ำเลิศประเสริฐกว่าคนทั้งหลาย โยมจะรับ เอาอภิปรายของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าตั้งแต่วางไว้ในกาลบัดนี้

วัชฌาวัชฌปัญหา คำรบ ๑ จบเท่านี้

สัพพัญญูภาวะปัญหา ที่ ๒

ภนฺเต นาคเสน พุทฺโธ สพฺพญฺญติ อาม มหาราช ภควา สพฺพญฺญ จ ภควโต สตฺตํ สมิตํ ฅาณทสฺสนํ ปจฺจุปฺภุจิตฺตํ อาวชฺชนปฏฺวิพทฺธํ ภควโต สพฺพญฺญุตฅาณํ อาวชฺชิตฺวา ยทิจฺฉิกํ ชานาตีติ ฯ

พระเจ้ามิลินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชา สมเด็จพระพุทธเจ้าของเราเป็นสัพพัญญูหรือ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **อาม** เออบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระศาสดาจารย์

เจ้าเป็นพระสัพพัญญูรู้เห็นด้วยปัญญา พระศาสดาจารย์เจ้าพิจารณาแล้ว รู้เห็นซึ่งสิ่งสารพัด ทั้งปวง จึงเป็นพระสัพพัญญู ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปติมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ถ้าว่าสมเด็จพระมหากรุณาจะต้องพิจารณาก่อนจึงรู้ จะว่าเป็นสัพพัญญูอย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสาขนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าพระสัพพัญญุตญาณของพระมหากรุณาเจ้านี้ ต้องพิจารณาก่อนก็จริงแล แต่ทว่ารวดเร็ว นักหนา เปรียบประคุดบุคคลดวงข้าวสองถึงก็ดี สามถึงก็ดี ห้าถึงก็ดี ช้านักหนา แม้นมาตรว่าสมเด็จพระมหากรุณาเจ้าพิจารณาซึ่งข้าวที่คนทั้งหลายตวงก็รู้ก่อนที่ตวงนั้น เร็วพลัน ประมาณลัดนิ้วมือเดียว ตกว่ารวดเร็วฉะนี้

ประการหนึ่ง ลักษณะจิตมี ๗ ประการ บุคคลที่มีจิตประกอบด้วยราคะโทสะโมหะ ประกอบด้วยตัณหาและกิเลสนั้นมีกายมิได้จำเริญ มีจิตมิได้จำเริญ มีศีลมิได้จำเริญ มีปัญญา มิได้จำเริญ จิตแห่งบุคคลจำพวกนี้ มักมีประวัติอันช้า **กิการณา** เป็นเหตุอย่างไร เหตุว่าไม่จำเริญจิตของอาตมา **ยถา** และจะเปรียบฉันใด อุปมาเหมือนลำไม้ไผ่อันรกแต่ต้นจนปลาย มีแขนงทั้งหลายเกี่ยวกระหวัดรัดรังหุ้มห่อกอไม้ และบุคคลตัดต้นให้ขาดมิอาจจะชักมาเร็วได้ ต้องสางแขนงหนามไหนให้ช้ำอยู่ ด้วยเหตุว่าแขนงนั้นรกฉันใดก็ดี จิตแห่งบุคคลเป็นโลกีย์ประกอบด้วยราคะโทสะโมหะและตัณหากิเลส นั้น และมีกายมิได้จำเริญ มีจิตมิได้จำเริญ มีศีลมิได้รักษา มีปัญญามิได้พิจารณา จิตช้าเขลานั้น เหตุฉะนี้ เหตุว่าร้อยกรองไปด้วยกิเลส เหตุฉะนี้จึงตั้งไว้ เป็นปฐมที่ ๑

และจิตเป็นคำรบ ๒ นั้น ได้แก่จิตพระโสดา **ปthinopaya** มีอบายภูมิละเสียดเป็นอันดี คือพระโสดาทั้งหลายนี้มีได้เกิดในอบาย ด้วยเหตุพระโสดาทั้งหลายละเสียดซึ่งบาปกรรมทั้งหลาย ๓ คือสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมภัตตปริมาส **ทิฏฐิปปตฺตา** มีปรกติเห็นเที่ยงในพระจตุราริยสังขารนิบัติตามพระศาสนะ คือคำสั่งสอนของสมเด็จพระมุณีวรสัมมาสัมพุทธเจ้า จิตแห่งพระโสดานั้น เร็วว่องไวในที่ทั้ง ๓ ครั้นว่าพันวิสัยของตนเบื้องบนขึ้นไปก็ช้ำตั้งอยู่ เหตุฉะนี้ เหตุว่าใจพระโสดานั้นบริสุทธิ์ในที่ทั้ง ๓ คือ สักกายทิฏฐิ เป็นต้น และเบื้องบนนั้นรชฎอยู่ด้วยกิเลสเบื้องบนมิได้ขาดจากสันดาน เปรียบปานดุจดั่งว่าลำไม้ไผ่มีแขนงข้างต้น ทั้ง ๓ ปล้องนั้น บริสุทธิ์เปล่าจากแขนงหนาม บุคคลตัดชักลงมาก็คล่องอยู่ ๓ ปล้องเท่านั้น ครั้นถึงเบื้องบนก็รชฎคลุมหุ้มห่อขัดอยู่กลางไม้ นี้แหละเปรียบในจิตคำรบ ๒

และจิตเป็นคำรบ ๓ นั้น ได้แก่จิตพระสกิทาคามี จิตพระสกิทาคามีนั้น น้อยไปในราคะ

โทสะ คือมีราคะโทสะอันน้อย มีจิตรวดเร็วในที่ทั้ง ๕ พันนั้นยังมีกิเลสหุ้มห่อหนักอยู่เปรียบฉันทไค
 ดุจไม้ไผ่มีลำและมีปล้องเปล่าอยู่ ๕ ปล้อง เมื่อบุคคลตัดกระชากคล่องแต่เพียง ๕ ปล้อง
 เบื้องบนยังรกชัฏก็ขัดอยู่ นี่แหละเปรียบด้วยจิตเป็นค้ำรบ ๓

ยังมีอีกจิตเป็นค้ำรบ ๔ ได้แก่จิตพระอนาคามี อันละเสียซึ่งสังโยชน์ ๕ อันเป็นส่วน
 เบื้องต่ำ จิตของพระอนาคามีเบาและรวดเร็วในฐานะ ๑๐ ประการ ครั้นพื้นฐานะ ๑๐ ประการ
 ไปในเบื้องบน จิตของพระอนาคามีก็เงื่องหงอยน้อยไป ยถา ฉันทไค เปรียบประดุจดั่งลำไม้ไผ่
 อันมีปล้อง ๑๐ ปล้อง เบาคล่องแคล่วเป็นอันดี เมื่อบุคคลตัดแล้วกระชากลงมาคล่องอยู่ ๑๐
 ปล้องเท่านั้น ครั้นแลพันนั้นก็ยังพินเฟืออยู่ เหตุว่าเบื้องบนนั้นขัดข้องอยู่ นี่แหละได้แก่จิตพระ
 อนาคามีเป็นจิตค้ำรบ ๔

ทีนี้จะว่าด้วยจิตเป็นค้ำรบ ๕ ได้แก่จิตพระอรหันต์มหาชีณาสวเจ้า มีกิจคือบรรพชิตกิจ
 อันกระทำสำเร็จแล้ว มีสังโยชน์ขาดจากสันดาน บรรลุแก่ญาณปฏิสัมภิตาบริสุทธิในสาวกภูมิ
 จิตแห่งท่านเบาในสาวกวิสัย มีประวัติอันเร็วยิ่ง ครั้นตรองตริกนิกขึ้นไปถึงปัจเจกพุทธวิสัย
 แห่งพระปัจเจกพุทธเจ้าก็เงื่องหงายไป เหตุว่าบริสุทธิในสาวกวิสัย มิได้บริสุทธิในปัจเจกพุทธวิสัย
 เปรียบประดุจไม้ไผ่ มีปล้องและแขนงอันบริสุทธิเบา จะชักรมาก็คล่องแคล่วยิ่งนัก เหตุว่ามี
 แขนงหนามทั้งปวงร่วงไปไม่พกลิดฉันทไคก็ดี จิตแห่งพระอรหันต์นั้น มิได้มีกิเลสต้นหาข้องอยู่
 ในสันดาน ประหาณเสียซึ่งบาปธรรม สำเร็จพระปฏิสัมภิตาตั้งอยู่ในสาวกภูมิ ก็คล่องอยู่ใน
 สาวกภูมิ จิตประวัติไวดุจไม้ไผ่อันเปล่าจากหนาม หาหนามและแขนงมิได้นั้น ครั้นขึ้นไปถึง
 ปัจเจกพุทธวิสัยก็ขัดอยู่ไม่คล่องแคล่ว วิสัยนาในจิตเป็นค้ำรบ ๕ จบแต่เพียงเท่านี้

จิตเป็นค้ำรบ ๖ นั้นได้แก่จิตแห่งพระปัจเจกโพธิเจ้าอันเลิศ **มหาราช** ขอลถวาย
 พระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐในสมบัติอันเป็นสุขโสด ฝ่ายว่าพระปัจเจกโพธิเจ้า
 ทั้งหลายนี้เป็นเอกจारी มีปรกติประพฤติเป็นเอก หากครูหาอาจารย์มิได้ บริสุทธิในสกววิสัย
วิมลจิตตา หามลทินจิตมิได้ ตั้งอยู่ในปัจเจกภูมิ ก็ว่องไวอยู่ตามวิสัยพระปัจเจกโพธิเจ้า ครั้น
 ล่วงเข้าวิสัยพระพุทธสัมพันธัญญ ปวัตติจิตนั้นก็อับเฉาเขลาไป เหตุว่าวิสัยท่านเป็นแต่พระปัจเจกภูมิ
 ใช้พุทธวิสัย จะเปรียบฉันทไค ดุจบุรุษชายผู้หนึ่งนั้น เคยข้ามแม่น้ำอันน้อย จะข้ามกลางคืนก็
 ได้ไม่สะดุ้งไม่กลัว ครั้นตัวบุรุษผู้นั้นมาปะมหาสมุทรอันใหญ่เข้าก็อับเฉาชักฉงนจนอยู่ ดูน่ากลัว
 นักหนามิอาจที่จะข้ามได้ จิตพระปัจเจกโพธิ ตั้งอยู่ว่องไวก็แต่วิสัยแห่งตน พันขึ้นไปถึงวิสัย
 สมเด็จพระสัมพันธัญญเจ้าแล้ว ก็ขัดสนมีตมนนักหนามิอาจสามารถที่จะคิดได้ อุปไมยดังบุรุษชาย
 นั้น วิสัยนาด้วยจิตพระปัจเจกโพธิภูมิเป็นค้ำรบ ๖ ก็จบเท่านี้

จิตเป็นคำรบ ๗ ได้แก่จิตสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าเป็นพระสัมพันธุญนั้น ถึงซึ่งภาวะแก่กล้าในจตุเวสารัชชญาณ ประกอบด้วยอัฐฐารสพุทธธรรม ๑๘ ประการ **อนนตญาณชิน** ผจญพมหารจะนับมิได้ **อนนตญาณ** มีพระญาณจะนับมิได้ มีจิตเบาประวัตวิวงวไ เป็นเหตุไฉน **สพพตถ ปริสุทตดา** เหตุว่าบริสุทธิ์ผ่องใสไปสิ้นไม่มีมลทินข้องขัดอยู่ **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจหนึ่งว่าลูกศรอันมิได้พันเพื่อขัดเกลาเป็นอันดี อันนายธนู ยกขึ้นสู่แสงธนูอันมิได้คดโก่ง เลียนสุขุมเป็นอันดี แล้วยิงไปตกลงถูกผ้าเนื้อดีที่ซึ่งไว้ คือผ้าใยบัว และผ้าฝ้ายผ้าไหมพัสตร์ทั้งหลาย ลูกศรนั้นแรงนักหนาจะข้องอยู่กระนั้นหรือ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระเจ้าเป็นเจ้า ลูกศรนั้นจะได้ข้องอยู่หามิได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จ พระสัมพันธุญทศพลญาณเจ้าทรงไว้ซึ่งจตุเวสารัชชญาณอันแก่กล้า และอัฐฐารสพุทธธรรม ๑๘ ประการ ผจญพมหารมีพระญาณจะนับจะประมาณมิได้ มีน้ำพระทัยปวัตติจิตเบาวิวงวไ รวดเร็วนักหนา **กิกการณา** เป็นเหตุดังฤ เหตุว่าสารพัดจะบริสุทธิ์ผ่องใสวิวงวไนักหนา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร จิตสมเด็จพระทศพลญาณล่วงพันเกินจิตทั้ง ๖ คือ จิต ปุถุชน ๑ จิตพระโสดาบัน ๑ จิตพระสภิกาคามี ๑ จิตพระอนาคามี ๑ จิตพระอรหันต์ ๑ จิตพระปัจเจกโพธิ ๑ จิตของพระองค์เจ้าเบาวิวงวไ พึงเข้าพระทัยเถิดว่า สัมพันธุญตญาณ ของพระพุทธเจ้านี้เนื่องไปด้วยการพิจารณา พิจารณาก่อนจึงรู้ตามปรารณา แต่ทว่าจะเข้าอยู่หา มิได้ ยถา จะมีอุปมาฉันใด **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจบุรุษผู้หนึ่ง ได้ซึ่งวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใด ได้ข้างซ้ายจะนำไปวางไว้ข้างขวา อนึ่งจะเปล่งวาจาและจะลืมตาจะหลับตา จะกลืนอาหาร จะคู้แขนเข้า จะเหยียดแขนออกประการใด ดุนี้เร็วไวนักหนา ถึงกระนั้นก็ยังเข้า แสนที่จะเข้า อันสมเด็จพระบรมศาสดาจะพิจารณาแล้วเร็วกว่านั้นยิ่งนัก สมเด็จพระศาสดา- จารย์เจ้าจะไม่เป็นพระสัมพันธุญเหตุวิกลอยู่ด้วยกิจที่พิจารณาหามิได้

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า โยมยังสงสัย เมื่อยังพิจารณาอยู่แล้ว **ปริเยสนสงฆาต** ก็ชื่อว่ายังแสวงหาอยู่ ก็เมื่อยังแสวงหาอยู่ จะว่าเป็นพระสัมพันธุญ เป็นผู้ สารพัดรู้แล้ว เป็นไรจึงต้องแสวงหาเล่า นิมนต์พระเจ้าเป็นเจ้าว่าให้เข้าใจก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจบุรุษผู้หนึ่ง เป็นผู้มั่งคั่งมั่งมีบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติต่าง ๆ มีเครื่องอุปกรณ์สำหรับใช้สอยมาก มีข้าว เปลือกมาก คือมีทั้งข้าวขาวข้าวแดง พักแพงแดงน้ำเต้าขาว ๗ ประการ น้ำผึ้งน้ำนมน้ำตาลถั่ว งาสาคุ มีอยู่ทุกประการ สำหรับอาหารยกมาเอาฝาปิดไว้ แต่ข้าวยังไม่ได้หุงก็เอาข้าวสารใส่

หม้อตั้งบนเตาไฟ แต่ว่ายยังหาทันสุกไม่ พอแขกมาหาจะได้กินข้าว ต้องช้ำอยู่ พอหม้อข้าวสุก จึงได้เลี้ยงแขก นี่จะว่าบุรุษผู้นั้นใช่คนมั่งมี เป็นคนจนคนอนาถา หรือจะว่าอะไร นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ช้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจะว่าบุรุษผู้นั้นเป็นคนอนาถาหาไม่ได้ แต่ในพระราชนิเวศน์บรมจักรที่เดียว ถ้าผิดเวลาแล้วจะได้มีข้าวสุกหาไม่ได้ นับประสาอะไรกับบุรุษคฤหบดีเล่า นี่วิกลแต่เท่านี้จะเป็นไรมี บุรุษผู้นั้นก็เป็นคฤหบดี มิได้เป็นคนอนาถา

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระศาสตราจารย์เจ้าวิกลอยู่แต่ต้องพิจารณาก่อนเท่านี้จะเป็นไรมีเล่า พระองค์เจ้าก็เป็นพระสัพพัญญู จะไม่เป็นพระสัพพัญญูหาไม่ได้ ขอถวายพระพร

อนึ่งเล่า ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ปานประหนึ่งพระเจ้าบรมจักรพรรดิทรงพระดำริถึงจักรรัตนะ จักรรัตนะนั้นก็มาถึงเร็วพลัน ฉันทใดก็ดี สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้าก็เหมือนกันพิจารณาแล้วก็รู้เร็วพลัน ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร ก็สโมสรรสาธการว่า **ภนุเต** **นาคเสน** ช้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **สมปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับคำพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นองค์พระสัพพัญญูจริงในกาลบัดนี้

สัพพัญญูภาวปัญหา คำรบ ๒ จบเท่านี้

เทวทัตตบัพพชิตปัญหา ที่ ๓

ราชา สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามพระนาคเสนว่า **ภนุเต** **นาคเสน** ช้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **คฺมุเต** **ภณฺณ** พระผู้เป็นเจ้าของเจ้ากล่าวกับโยมว่า พระสัพพัญญูเจ้าเป็นองค์พระมหากรุณา แสวงหาสิ่งที่จะให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์นิกรเทวดาทรงพระอนุเคราะห์แก่สัตว์นิกรเทวดามนุษย์ชายหญิง จริงหรือพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร เออ จริงกระนั้นแหละ สมเด็จพระสัพพัญญูทรงพระมหากรุณาอนุเคราะห์แก่สัตว์

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้เป็นเจ้า พระเทวทัตนี้ใครบวชให้ **ยถาภูตํ ภณาทิ** จงบอกแก่โยมแต่ที่จริง

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อิเม ฉ** **ชตฺติยา** อันว่ากษัตริย์มหาศาล ๖ พระองค์ทรงพระนามว่า ภัททียกุมารผู้หนึ่ง อนรุทธกุมารผู้หนึ่ง อานนทกุมารผู้หนึ่ง ภคฺคกุมารผู้หนึ่ง กิมพิลลุมารผู้หนึ่ง เทวทัตตกุมารผู้หนึ่ง เป็นคํารบ หก เจ็ดกับทั้งอุปาลีกลบก เมื่อสมเด็จพระบรมโลกนาถเสด็จออกสู่พระมหาภิเนษกรรมณ์ สำเร็จแก่พระโพธิญาณแล้ว ก็พากันมาสู่สำนักพระศาสดาจารย์เพื่อจะบวชตาม สมเด็จพระ พุทธองค์ผู้ทรงพระภาคเป็นอันงาม ก็ทรงพระมหากรุณาบวชให้

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงมีพระราชโองการซักถามว่า ก็นี้แหละพระผู้เป็นเจ้า พระ พุทธองค์รู้หรือไม่ว่า พระเทวทัตบวชเข้าในศาสนาแล้ว จะกระทำสังฆเภท อันลักษณะจะกระทำ ซึ่งสังฆเภทกรรมนี้ บุคคลผู้ใดใครผู้หนึ่ง คือพระภิกษุณี คือกุลบุตรไปศึกษาเล่าเรียนจะบวช ในศาสนาก็ดี สามเณรสามเณรก็ดี มีอาจที่จะกระทำสังฆเภทได้ จะกระทำสังฆเภทได้แต่ภิกษุมิ ปกตัตต คืออันสงฆ์มิได้ยกวัตร มีสังวาสอันเดียวกันร่วมกัน ตั้งอยู่ในเสมาอันเดียวกัน นี้แหละ พระผู้เป็นเจ้า พระเทวทัตนั้นจะกระทำสังฆเภทนี้ พระพุทธองค์รู้หรือว่าหามิได้

พระนาคเสนประกอบไปด้วยปริชาอันดี มีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร บพิตรพระราชสมภาร พระพุทธองค์ทรงทราบอยู่ว่า พระเทวทัตบวชเข้าแล้วจะกระทำสังฆเภท

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ผู้วิเศษ บุคคลกระทำสังฆเภทนี้บาปกรรมอย่างไร

พระนาคเสนวิสัยชนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร บุคคลกระทำสังฆเภทนี้ **กบฺปปญฺจติกํ** ไปทนทุกข์อยู่นานประมาณกับหนึ่ง

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ นาคเสนผู้ปริชา สมเด็จพระมหากรุณาเจ้ารู้หรือไม่ว่า พระเทวทัตบวชเข้าแล้วจะกระทำสังฆเภท จะไปไหม้อยู่ในวิจิมหานรกนานประมาณกับหนึ่งฉะนี้

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ ศาสดาจารย์รู้อยู่ว่า พระเทวทัตบวชเข้าแล้วจะกระทำสังฆเภท แล้วจะไปตกอวิจิตนทุกข- เวทนาอยู่ประมาณกับหนึ่ง ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ป็นประชากรมีสุนทรราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าอยู่ว่า พระเทวทัตบวชเข้าแล้วจะกระทำสังฆเภทกรรม แล้วจะไปตกในอวิจิโหม้อยู่ยาวนานประมาณกับหนึ่ง พระองค์รู้แล้วบวชเทวทัตเข้าไว้ จะว่าสมเด็จพระพุทธเจ้านี้ทรงพระมหากษัตริย์อะไรได้ คำที่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าว่าไว้ว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นองค์พระมหากษัตริย์นำเสียซึ่งโทษ ทำให้เป็นประโยชน์แก่ฝูงสัตว์ทั้งหลาย คำนี้ผิดไปถึงจะแก้ไขว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าไม่รู้ ถ้าว่าเช่นนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าก็ไม่เป็นพระสัมพันธูปัญหานี้ชื่ออุกโตโกฏีเป็นสองเงื่อนอยู่ มาถึงพระผู้เป็นเจ้าของ พระผู้เป็นเจ้าของจึงวิสันนาแก้ไขปัญหานี้ จึงทำลายเสียซึ่งคำเดียรถีย์ปรับปวาท อันจะมีปรากฏมาข้างอนาคตกาลเบื้องหน้า ประการหนึ่ง พระภิกษุจะยิงด้วยปัญญา วิสันนาเหมือนหนึ่งว่าพระผู้เป็นเจ้าของไม่มี **พลํ ปฏิกิตฺเตหิ** เหตุดังนี้ พระผู้เป็นเจ้าของจึงแสดงซึ่งกำลังปัญญาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของ ในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ประเสริฐ สมเด็จพระบรมครูเจ้าเป็นองค์สัมพันธูปัญหารพัตที่จจะรู้ **สพฺพทสฺสาวิ** สารพัตที่จจะเห็น เป็นองค์พระมหากษัตริย์จริง ๆ ขอถวายพระพร สมเด็จพระอนาวรรณญาณเจ้าใช้ว่าจะบวชพระเทวทัตเข้าไว้เปล่า ๆ หามิได้ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นคติของพระเทวทัตว่าจะไปทนทุกขเวทนาอยู่ในนรกขุมนี้ จากนรกขุมนี้จะไปโหม้อยู่ในนรกขุมนั้น แล้วก็ไปเป็นเปรตอสุรกายจำพวกนั้น แล้วจะมาเป็นเปรตอสุรกายจำพวกนี้ นับนานประมาณหาที่สุดมิได้ ถ้าพระเทวทัตเป็นคฤหัสถ์นี้จะกระทำการกรรมเป็นบาปหยาบช้าทารุณร้ายกาจ จะไปตกนรกอยู่ยาวนานประมาณดังวิสันนามาแล้ว ไม่รู้ว่าจะพ้นทุกข์เมื่อใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพิจารณาเห็นว่า ถ้าพระเทวทัตบวชเข้าในพระศาสนานี้จะกระทำสังฆเภทไปทนทุกขเวทนาอยู่ในอวิจิมหานรกนานประมาณกับหนึ่ง น้อยเข้าจะนี้ พระองค์จึงบวชพระเทวทัตเข้าไว้ หวังว่าจะให้เสวยเวทนาน้อย ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นประชากร มีสุนทรราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ถ้ากระนั้นตกว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้านี้ **ตํ โปถยิตฺวา** ตีพระเทวทัตแล้วก็ทำด้วยน้ำมัน ผลักเทวทัตนั้นให้ล้ม แล้วพระองค์อุ้มพุงกาย ชำพระเทวทัตให้ตาย แล้วกลับกลายเป็นคนใหม่ ให้พระเทวทัตเป็นทุกข์ แล้วกลับให้เป็นสุขสวัสดิฉะนี้หรือ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนถวายพระพรต่อไปแล้ว ว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้านี้กรุณาแก่พระเทวทัต เหมือนพระราชโองการตรัสฉะนี้ อันสมเด็จพระมหากษัตริย์แล้วมีความกรุณาแก่สัตว์ทั้งหลาย ย่อมกำจัดซึ่งโทษนำมาซึ่งประโยชน์แก่สัตว์

ทั้งหลายนี้เป็นประมาณ พระราชสมภารจงทรงพระสวณาการฟังซึ่งอุปมาเกิด **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ เปรียบดุจบิดามารดาอันกรุณาแก่บุตร ตีบุตรของอาตมา หวังว่าจะให้ละเสียซึ่งสิ่งอันเป็นโทษ ให้ถือเอาซึ่งสิ่งอันเป็นประโยชน์ฉันใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็เหมือนกันกับบิดามารดาที่กรุณาแก่บุตรของอาตมา เห็นว่าสัตว์ทั้งหลายจะมีความเจริญด้วยประกอบการสิ่งใด ก็ประกอบการสิ่งนั้น มีพระทัยหมายมั่นแต่จะให้คุณสิ่งเดียวแก่สัตว์ทั้งหลาย เป็นความจริงฉะนี้ สมเด็จพระพิชิตมารเมาลีเจ้าทรงพินิจพิจารณาเห็นชัดว่า พระเทวทัตนี้ใจสาหัส **คิทธิภูโต** ถ้าเป็นคฤหัสถ์ฆราวาสนี้จะกระทำแต่กรรมอันเป็นฝ่ายบาปหยาบช้ำหนาไปด้วยกรรม กรรมนั้นจะนำไปทนทุกขเวทนาอยู่ช้านาน ประมาณมากกว่าแสนกัป เหตุฉะนี้จึงทรงพระมหากรุณาบวชพระเทวทัต คือพระองค์เจ้าดำริว่าพระเทวทัตบวชเข้าในพระศาสนาตาคณนี้ ถึงจะกระทำกรรมประการใด ก็ไม่ไปทนทุกขเวทนาอยู่ช้านาน ถึงจะไปทนทุกข์ก็พอจะมีกำหนดสิ้นทุกข์ได้ หนักก็จะกลับเป็นเบาขึ้น

อีกประการหนึ่งเล่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้า จงทรงพระสวณาการ เปรียบปานดุจบุรุษอันมีอิสริยยศประกอบด้วยสติปัญญารู้ว่าญาติมิตรผู้ควรบ่าวไพร่ของอาตมา อันกระทำความอันหยาบช้ำเป็นโทษ หลวงเอาตัวมาทุบตีเสีย บรรดาโทษจะหนักกลับเป็นเบาขึ้นได้ด้วยอำนาจวาสนาของอาตมา ยถา มีครุณาฉันใด สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้าก็เหมือนกันเห็นว่าถ้าพระเทวทัตเป็นฆราวาสอยู่ จะกระทำบาปหยาบช้ำ จะไปไหม้อยู่ในนรกหลายแสนกัป เห็นว่าพระเทวทัตนี้แม้บวชเข้าในพระศาสนาแล้วก็จะเบาบาปลง พระองค์ก็บวชพระเทวทัตให้ด้วยพระพุทธรวิสัยอันอาจสามารถจะให้บาปบรรเทาเบาลงด้วยทรงไว้ซึ่งศีลคุณสมาธิคุณวิมุตติญาณคุณเป็นกำลัง ดุจดั่งราชบุรุษอันมีวาสนานั้น ขอถวายพระพร

อีกประการหนึ่งเล่า ดูรานะบพิตรพระราชสมภารเจ้า ดุจแพทย์ผู้หนึ่งเชี่ยวชาญรักษาไข้หนักให้เบาขึ้น ด้วยกำลังโอสถยาพิเศษของอาตมา ยถา มีอุปมาฉันใด สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้าเห็นว่า พระเทวทัตจะทนทุกขเวทนาอยู่นานหลายแสนกัป หวังจะให้น้อยเข้า สมเด็จพระพุทธองค์เจ้าจึงบวชให้พระเทวทัต กระทำให้ทุกข์อันหนักเบาขึ้นด้วยยาอันวิเศษคือพระสังฆธรรมเหมือนหมอรักษาซึ่งโรคอันหนัก ยังโรคนั้นให้เบาขึ้นด้วยยานั้น สมเด็จพระพุทธองค์เจ้าโปรดพระเทวทัตบรรดาจะเสวยทุกขเวทนาหนักให้เบาขึ้นฉะนี้ จะมีโทษหรือ นะพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ากรุงมลิษฐ์ปีนักษัตริย์มหาศาลมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โดยที่สุดลงมา เหมือนหนึ่งจะกระทำให้สัตว์ที่ทนทุกข์อันหนักหนา ให้เสวยทุกข์น้อยเข้า สมเด็จพระมหากรุณาเจ้าจะมีโทษมาตรว่าเท่ารูดน้ำมันโคก็หาไม่ได้ ประกอบด้วยพระคุณมากหนักหนา

พระนาคเสนมึเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรราชสมภาร บพิตรพระ
 ราชสมภารจงรับเอาคำของอาตมานี้เถิดว่า สมเด็จพระพุทธองค์เจ้าผู้ประเสริฐให้เทวทัตบวช
 เข้านี้มีประโยชน์ หาโทษมิได้ เป็นคุณนี้หนักหนา **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร
 เปรียบปานดังบุรุษชายผู้หนึ่งจับโจรอันกระทำซึ่งกรรมอันหนัก พาไปสู่สำนักบรมกษัตริย์
 บรมกษัตริย์จึงตรัสบังคับบัญชาสั่งเพชฌฆาตว่า สุขาวเจ้าจงเอาโจรนี้ไปประหารชีวิตเสียที่หัว
 ตะแลงแกงนอกพระนคร **เต ตถา ปฏิสุณิตวา** ส่วนว่าเพชฌฆาตนั้นก็นำเอาโจรนั้นไป
 ภายนอกพระนคร สู่หัวตะแลงแกงตำแหน่งฆ่าคนนั้น ยังมีบุรุษข้าราชการผู้หนึ่ง พระมหา
 กษัตริย์โปรดประทานพรไว้ แล้วให้ยศถาบรรดาศักดิ์ ด้วยมีความชอบสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บุรุษผู้นั้นก็
 ยังมีเมตตาแก่คนจนอนาถา **อาเทยฺยวาโจ** มีถ้อยคำควรเชื่อถือได้ **ทิสฺวา** ครั้นทัศนากการเห็น
 โจรนั้นก็สงสาร จึงว่ากับนายเพชฌฆาต ท่านอย่าตัดศีรษะโจรนี้ให้
 ตายเลย จงตัดแต่มือตีนซ้ายขวา อย่าเพื่อให้ตาย เราจะเข้าเฝ้าทูลอภิบาลขอชีวิตโจรนั้นไว้ ส่วน
 เพชฌฆาตก็กระทำตามคำราชบุรุษนั้น นี้แหละบพิตรพระราชสมภาร บุรุษข้าราชการสั่งให้ตัด
 ตีนสินมือโจรนั้น รักษาชีวิตโจรนั้นไว้ในให้มีชีวิตอยู่ นี้จะผิดเป็นทุจริตมีโทษหรือ บพิตรพระราช-
 สมภาร

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นกษัตริย์มหาศาลมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่
 พระผู้เป็นเจ้า บุรุษข้าราชการนั้นสั่งด้วยกรุณา โจรนั้นจะถึงที่ตายกรุณาคิดถ้อยเอาชีวิตโจรนั้นไว้
 จะได้มีโทษหามิได้นะผู้เป็นเจ้า โจรนั้นเล่าได้เสวยเวทนา ด้วยกรรมอันตนกระทำโจรกรรม และ
 บุรุษข้าราชการสั่งให้กระทำนั้นหาโทษมิได้

พระนาคเสนประกอบด้วยปริชาจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราช-
 สมภาร สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์ก็เหมือนกับบุรุษข้าราชการนั้น มาทรงพระดำริว่า
 ถ้าพระเทวทัตบวชเข้าในพระศาสนาของตถาคต จะมีกำหนดที่สุดพันทุกข์ จึงบวชพระเทวทัตไว้
 ในพระศาสนา ซึ่งว่าพระเทวทัตจะกระทำให้ทุกข์มีที่สุดนั้น คือเมื่อจะถึงแก่ความมรณะอันใกล้
 จะตายนั้น พระเทวทัตระลึกถึงคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งด้วยพระคาถาดังนี้

อิเมหิ อฏฺฐีหิ ตมคฺคปฺคฺคณํ
 เทวาทิตฺเทวํ นรทมฺมสารถิ
 สมนฺตจกฺขุํ สตปฺญณฺณลกฺขณํ
 ปาณฺเหหิ พุทฺธํ สรณํ อุเปมิ

อธิบายในคาถาว่า ข้าพเจ้าขอถึง **พุทฺธํ** ซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้า **สตปฺญณฺณลกฺขณํ** อันมี
 ลักษณะเกิดขึ้นด้วยบุญร้อยอย่าง **สมนฺตจกฺขุํ** มีพระจักขุเห็นไปในธรรมใหญ่น้อยโดยรอบคอบ

ทุกสิ่ง **นรทมมสารถิ** อันทรมานเสียซึ่งคนใจร้าย เหมือนนายสารถิอันทรมานพาซีให้เสียพยศ
 อันร้าย **เทวาทิเทว** อันประเสริฐกว่าเทวดา **อคคบุคคล** อันหาบุคคลจะอุดมกว่ามิได้ประกอบไป
 ด้วยพระคุณอันยิ่ง **สรณ** เป็นที่พึ่ง **ปาณทิ** ด้วยชีวิตทั้งมังสะโลหิตในกายกระดูกทั้งหลาย
 ถวายแก่พระองค์จงสิ้น และเมื่อแผ่นดินมาสูบเอาไปนั้นพระเทวทัตยกหัตถ์ทั้งสองตั้งเหนือ
 ศีโรดม ร้องถวายชีวิตด้วยพระคาถาฉะนี้ ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ในภัททกัปนีแบ่งเป็น
 ส่วนแผ่นดินให้เท่ากัน ปันออกได้ ๖ ส่วนโดยนานช้า ตกว่าพระเทวทัตจะไปอยู่ในอวิจิมหานรก
 นั้น **ปณจโกฏฐาเส** ในส่วนกัปทั้งห้าส่วนเท่านั้น ครั้นพระเทวทัตจตุจากอวิจิมหานรกมา จะ
 ได้ตรัสเป็นพระปัจเจกโพธิ ทรงนามชื่อว่าอัญญิสสรปัจเจกโพธิ โปรดเวไนยสรรพสัตว์ทั้งปวง
 แล้วจะเข้าสู่มหานิพพานในกาลนั้น **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ
 พระศาสดาจารย์เมื่อทรงพระมหากรุณาโปรดถึงเพียงนี้ **กิมจิ อปุลล** ตกว่าสมเด็จพระพิชิตมาร
 โมลี โทษจะมีเจียวหรือบพิตรพระราชสมภาร จะว่าสมเด็จพระพิชิตมารแก่ล้งให้พระเทวทัตไป
 ตกอวิจิมหานรกหรือ นะมหาบพิตร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์วิจิตรด้วยปรีชา มีพระราชโองการตรัสว่า ถ้าจะนั้นแล้ว สมเด็จพระ
 พระสัพพัญญูบรมครูเจ้าโปรดจะมีโทษหามิได้ พระเทวทัตไปทนทุกข์ด้วยกระทำสังฆเภทกรรม
 ที่ตนกระทำไว้อเอง

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร จงทรงสันนิษฐาน
 เข้าใจความนี้ **สมปฏิจฉาทิ** จงรับเอาอรรถเนื้อความนี้ไว้แล้ว จงทรงฟังเหตุให้วิเศษกว่านี้
 เกิดบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจหนึ่งบิดามารดาอันกรุณาแก่บุตรของอาตมา ว่ากล่าว
 พร่ำสั่งสอนบุตรอันเกิดในอุทรของอาตมา ว่าให้กระทำอย่างนี้ดี สิ่งนี้ช่วยอย่าได้กระทำ **อหิต**
อปเนตวา นำเสียซึ่งโทษ ให้กระทำซึ่งสิ่งอันเป็นประโยชน์อันจำเริญ เมื่อบุตรหากจะกระทำ
 ล่วงคำกำเก็นไป ตั้งใจแต่กระทำบาปกรรมลามก บาปกรรมอันลามกจะวกมาได้แก่บิดามารดา
 หรือมหาบพิตร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า หามิได้ ไซ้ว่าบิดามารดาไม่อินังชังชิ่งเมื่อไร
 บิดามารดาก็พร่ำสอนทุกสิ่งว่า อย่างนั้นอย่ากระทำ เมื่อบุตรหากกระทำบาปกรรมเกินไป ก็ได้
 เสวยวิบากบาปนั้น และบาปกรรมนั้นจะได้แก่บิดามารดาหามิได้ นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรแล้วว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารเจ้า ความที่
 เปรียบนี้ฉันใดเล่า สมเด็จพระพิชิตมารโมลีเจ้า พระองค์บวชพระเทวทัตเข้าไว้ในบวรพุทธศาสนา
 ไซ้ว่าจะชังชิ่งไม่อินังไม่เทศนาสั่งสอนหามิได้ เมื่อพระเทวทัตไม่ฟังหากจะดื้อดิ่งกระทำสังฆเภท-

กรรม ก็ได้ไปเสวยกรรมวิบากเองนั่น สมเด็จพระสังฆราชผู้บัญชาให้หวังพระทัยจะให้สำเร็จ
 วิตานุกิตติประโยชน์ มีอุปนิสัยให้สำเร็จเป็นพระปัจเจกโพธิ์โปรดฝูงสัตว์แล้วสำเร็จพระนิพพาน
 ในอนาคตกาลเบื้องหน้า ซึ่งกรรมโทษานุโทษสิ่งใดจะมีแก่สมเด็จพระพิชิตมารโมลีหามีได้
 อุปไมยเหมือนบิดามารดาอันกรุณาแก่บุตรของอาตมานั้น นี่แหละบพิตรพระราชสมภาร
 สวณาการฟังแล้วจงรับเอาไว้ จงฟังเหตุไปใหม่เล่า **มหाराช** ขอถวายพระพร บพิตรพระราช-
 สมภารเจ้าผู้ประเสริฐในสมวัตติมหาศาล **ภิสโก** เปรียบปานประหนึ่งว่าหมอนั้นเยียวรักษาโรค
 ทั้งหลายอันเกิดแต่วาทสมุฏฐาน ปิตตสมุฏฐาน เสมทสมุฏฐาน และเป็นวิสมปริหาร และเป็น
 สันนิบาต และฤดูแปรและพองพุบาคแผลมีกลิ่นอันเหม็นร้ายเหม็นโงง เป็นโพรงภายในมีโลหิต
 และบุพโพไหลชุ่มนั้น จึงใส่ยารักษาพอกทาเข้าไว้ที่แผล ตอนจะผ่าตอนจะตัด ที่ควรจะบังคับ
 ด้วยเหล็กและมิดพรั้า ก็เจาะเชือดด้วยเหล็กและมิดพรั้า ควรที่จะชะด้วยน้ำเกลือ ก็ชะด้วยน้ำ
 เกลืออันแสบ โรคนั้นก็หายไป จะว่าหมอนั้นกระทำไม่ดีเพราะตัดเชือดด้วยมิดและแหะไซทิม
 แหวงด้วยเหล็กแล้ว เอาน้ำเกลืออันแสบมารดบาดแผลกระนั้นหรือประการใด

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า คนไข้เจ็บจะโทษเอาหมอนั้น
 ไม่ได้ หมอรักษาเพื่อว่าจะให้โรคหาย ให้กายนั้นเป็นสุขสำราญ

มหाराช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **ภิสโก** หมอนั้น **สลลกันโต** เมื่อมา
 เยียวรักษาให้โรคหายดังนี้ จะมีโทษหรือ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบติมีพระราชโองการว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า
 หมอนั้นกระทำเพื่อประโยชน์จะให้โรคหายเป็นสุขสดใส จะมีโทษหามีได้ ถ้าหมอนั้นตั้งใจจะเอา
 บุญมิได้เห็นแก่อำมิสสินจ้างนั้นจะได้ไปสวรรค์นะ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูกรพระราชสมภาร ความที่เปรียบเทียบนี้มี
 ครุวนาฉันใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสตราจารย์เจ้า พระองค์บวชพระเทวทัตเข้าไว้
 ในพระศาสนาด้วยความกรุณา มีอุปไมยเหมือนหมอยารักษาใช้นั้น อนึ่ง มหาบพิตรพระราช-
 สมภาร จงทรงพระสวณาการเหตุอันหนึ่งยิ่งกว่านี้ มีครุวนาดูจดังว่า บุรุษผู้หนึ่งหนามยอก
 บุรุษผู้หนึ่งปรารถนาจะเอาหนามออก จึงเจาะผ่าด้วยหนามแหลมด้วยมิดอันคมกล้า รอยบาด
 แผลนั้นมีโลหิตไหลลงโทรมซาบ บุรุษผู้นั้นจึงชักเอาหนามที่ยอกออกได้ จะว่าบุรุษผู้นั้นกระทำ
 ไม่เป็นคุณหรือ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า บุรุษกระทำดังนี้โสดหาโทษมิได้ กระทำ
 ทั้งนี้หวังจะให้โรคหาย ถ้าว่าบุรุษผู้หนึ่งไม่บ่งเอาหนามนั้นออกได้ บุรุษผู้นั้นจะเป็นทุกขเวทนา
 สาทิสแทบบรรดาตาย

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรม-
โลกุตตมาจารย์ บวชพระเทวทัตไว้ด้วยพระทัยกรุณา แม้ว่าจะพระองค์ไม่บวชพระเทวทัตไว้
พระเทวทัตก็จะไปไหม้อยู่ในนรกแล้ว ๆ เล่า ๆ ได้หลายแสนกับ มีครูวานาดุจบุรุษอันช่วยเอา
หนามออกนั้น

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาค-
เสนผู้จำเริญปรีชา **ภควา** สมเด็จพระสัมพันธัญญ์เจ้านี้มีกรุณา บรรดาพระเทวทัตจะวิบัติลอยไป
ตามกระแสคงคา ก็อุ้มพระเทวทัตทวนคงคา บรรดาพระเทวทัตจะหลงมรรคา สมเด็จพระ
มหากุณาซีมรรคาให้ บรรดาพระเทวทัตจะตกเหวลงไป พระองค์ทั้งเชือกกลงไปให้ห่วงขึ้นมา
บรรดาพระเทวทัตจะหาที่พึ่งมิได้ ก็ให้ที่พึ่งแก่พระเทวทัต อรรถอันนี้บรรพชิตผู้อื่นเว้นพระผู้
เป็นเจ้าไว้ ผู้ใดถึงจะฉลาดก็มีอาจแก้ปัญหานี้ได้ ในกาลบัดนี้ ๆ

เทวทัตตบัพพชิตปัญหา คำรบ ๓ จบเท่านี้

มหาภูมิจลนปาตุงาวปัญหา ที่ ๔

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระมหากุณาเจ้ามีพระพุทธานุญาตว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุผู้
ตั้งอยู่ในศีล พื้นแผ่นดินจะกัมปนาทหวาดหวั่นไหวด้วยเหตุ ๘ ประการ และปัจจัย ๘ ประการ
เท่านั้น **อตถฺถโย นวโม เหตุ** และจะมีเศษเหตุอีกเป็นคำรบ ๙ สมเด็จพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้
ในคัมภีร์ที่โหนดมามีได้ ก็ทำไมพระเวสสันดรโพธิสัตว์เจ้าให้ท่านแผ่นดินไหวนี้มีเศษเหตุคำรบ ๙
โยมคิด ๆ ก็สงสัย ถ้าว่าพระพุทธานุญาตไว้ว่าแผ่นดินจะไหวด้วยเหตุ ๘ ประการ ด้วยปัจจัย ๘
ประการแน่นอนฉะนี้ พระพุทธานุญาตว่า สมเด็จพระเวสสันดรให้ท่านเป็นมหาทานอันใหญ่
แผ่นดินไหว ๗ ครั้ง พระพุทธานุญาตว่า สมเด็จพระเวสสันดรให้ท่านเป็นมหาทานอันใหญ่
แผ่นดินไหว ๗ ครั้งจริง พระพุทธานุญาตว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย
อันทรงปาติโมกขสังวรวิสุทธิศีล **พสุธาตลํ** แผ่นดินจะกัมปนาทหวาดหวั่นไหวก็ด้วยเหตุ ๘
ประการและปัจจัย ๘ ประการ พระพุทธานุญาตว่า ฉะนี้ โยมคิดดูเห็นว่าพระพุทธานุญาตนี้เป็นสอง
ไม่ต้องกัน **อัย อุกโต โภโก โภโก ปญฺโท** ปัญหานี้มีที่สุทเป็นสองเงื่อน ชื่อว่าอุกโตโภโก นิมนต์
พระผู้เป็นเจ้าวิสันนาไปให้สิ้นความสงสัยวิมตังขาในกาลบัดนี้

เถโร พระนาคนเสณผู้มีศีลอันมั่นคงองค์อรหันต์ มีอริยวาจาวิสัยชานาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ซึ่งสมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์ มีพระพุทธานุภาพโปรดประทานไว้ว่า **ภิกขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย อันทรงปาติโมกขสังวรศีล แผ่นดินจะไหวก็ด้วยเหตุ ๘ ประการและปัจจัย ๘ ประการดังนี้ และพระพุทธานุภาพซึ่งได้ตรัสว่า พระเวสสันดรให้มหาทานแผ่นดินไหว ๗ ครั้งนี้ เป็นโดยอกาลิกใช้กาลที่จะไหว และจะได้ยกเข้าในเหตุ ๘ ประการนี้หาไม่ได้ ต่างกันไม่เหมือนกัน ความอันนี้จะรู้แท้ด้วยกระแสอุปมา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจเมฆ ๓ ประการ อันมีในฤดู ๓ คือ วัสสันต์ คิมหันต์ เหมันต์ **อณฺโณ เมโฆ** ถ้าว่าเมฆอื่น คือท่าฝนอื่นที่ไม่ประกอบในฤดูทั้ง ๓ นั้น บันดาลตกลงมาเหมือนเมฆคือพัน ๓ ฤดูนั้น ก็ควรจะเรียกว่าเป็นอกาลเมฆ ความนี้มีอุปมาฉันใด คำที่ว่าพระเวสสันดรให้ทาน แผ่นดินไหวนี้ แผ่นดินไหวใช้กาล เป็นกาลวิมุติ มิได้นับเข้าในเหตุ ๘ ประการ ปานดุจอกาลเมฆ มิได้นับเข้าในเมฆอันประกอบในกาลทั้ง ๓ คือวัสสันต์ คิมหันต์ เหมันต์นั้น อนึ่ง อุปมาดุจหนึ่งว่า แม่น้ำ ๕๐๐ อันไหลไปแต่หิมวันตบรรพตนั้น ลำแม่น้ำ ๕๐๐ นั้นมีแต่ ๑๐ แฉกที่เรียกว่านที และแม่น้ำทั้งหลาย ๑๐ นี้ คือ คงคา ๑ ยมุนา ๑ อจิรวดี ๑ สรรภู ๑ มหิ ๑ สินธุ ๑ สรัสวดี ๑ เอตภาวดี ๑ อีตังสา ๑ จันทภาคา ๑ แม่น้ำนอกออกไปนั้น จะเรียกว่านทีหาไม่ได้ **กิการณา** เป็นเหตุไฉน เหตุว่ามิได้มีน้ำไหลอยู่เป็นนิจัตตรา **ยถา** จะมีครุวนาฉันใด ซึ่งบรมหน่อไทยทานาธิปดีศรีพิเศษเวสสันดรทรงพระปสาทมหาทานแผ่นดินไหว ๗ ครั้งนี้ มิได้นับเข้าในเหตุแปดประการ **กิการณา** เป็นเหตุดังรือ เหตุว่าทานพระเวสสันดรนั้น มิได้ให้แผ่นดินไหวอยู่ัตตรา

ยถา วา ปน มหาราช อนึ่งโสด ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจอำมาตย์ของสมเด็จพระมกษัตราธิราช **สตปิ เทวสตปิ** ร้อยคนก็ดี สองร้อยคนก็ดี ล้าอำมาตย์เหล่านั้นที่จะนับว่าอำมาตย์ก็แต่ ๖ คน คือคนถือพระขรรค์คน ๑ พนักงานพระกลดคน ๑ **ภณฺทรกฺโข** ชาวคลังทรัพย์คน ๑ **อกฺขทสฺโส** คนดูถ้อยความคน ๑ บุโรหิตคน ๑ เสนาบดีคน ๑ คนบรรดาอยู่ในตำแหน่งที่เฝ้าเหล่านี้ เรียกว่าอำมาตย์ เหตุว่าประกอบอยู่ในราชกิจของบรมกษัตริย์เจ้าธรณี นอกจากนั้นมีได้นับ คงเรียกแต่อำมาตย์ **มหาราช** ขอถวายพระพร ความข้อนี้เปรียบฉันใด และพระยาเวสสันดรให้มหาทานแผ่นดินไหวถึง ๗ ครั้งนี้ จะได้นับเข้าในธรณีไหวด้วยเหตุแปดประการหาไม่ได้ ดูคนทั้งหลายเศษมิได้นับเข้าในพวกอำมาตย์ ๖ คนนั้น

สฺยยติ มหาราช ขอถวายพระพร บพิตรพระราชสมภารได้ทรงพระสวานาการฟังบ้าง หรือไม่ว่า ในศาสนาของสมเด็จพระพุทธเจ้าของเรา นี้ คนทั้งหลายกระทำกุศลเป็นทิฏฐุัมมเวทนีย์ มีชื่อเสียงปรากฏไปในมนุษยโลกและเทวโลกนั้น

อาม ภนฺเต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เออ โยมได้ยินเขาเล่าอยู่

มหาราช มีกี่คน บพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์มีพระราชโองการตรัสว่า มีอยู่ ๗ คนที่กระทำกุศลเสวยผล เป็นทิฏฐุจัมมเวทนีย์

พระนาคเสนมึเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร คน ๗ คนซึ่งกระทำกุศลเสวยผล เป็นทิฏฐุจัมมเวทนีย์ในปัจจุบัน ๗ คนนั้น คือใครบ้าง บพิตรตรัสไปก่อน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมีพระราชโองการว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้ ปรีชาญาณ คน ๗ คนนั้น คือ นายมาลาการ ๑ เอกสาฎกพราหมณ์ ๑ นายบุญลูกจ้าง ๑ นางมัลลิกาเทวี ๑ โคपालมาตาเทวี ๑ สุปิยอุบาสิกา ๑ ปุณณทาสี ๑ ลิริเป็นคนเจ็ดคนเท่านั้น

พระนาคเสนมึเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลที่ได้กระทำสักการบูชาแก่สมเด็จพระพุทธเจ้าองค์อื่นที่ล่วงไปนั้น และได้ไปสู่สวรรค์ทั้งเป็น บพิตรพระราชสมภารได้ฟังบ้างหรือประการใด

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า โยมได้ยินอยู่

พระนาคเสนผู้ปรีชาถามว่าคือใครบ้าง ๆ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า คนที่ไปสวรรค์ ทั้งเป็นนั้นมีอยู่ ๔ คนคือ โคตติลผู้เป็นคนธรรพ์ ๑ พระยาสาธินราช ๑ พระยานेमิราช ๑ พระยามันธราตุราช ๑ ลิริเป็น ๔ คนเท่านั้น

พระนาคเสนมึเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ได้ทรงพระ สวณาการฟังบ้างหรือว่า บุคคลชื่อนี้กระทำทานและอัครกรรย์บันดาลเกิดแผ่นดินไหวครั้ง ๑ ก็ดี ๒ ครั้งก็ดี จะมีมาในอดีตกาลและปัจจุบันนี้ มีหรือไม่นะ บพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีตรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมไม่เคยฟังหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ฝ่ายพระไตร- ปิฎก ฝ่ายปฎิเวธธรรมก็ได้ฟัง ลักษณะการที่เล่าเรียนต่ออาจารย์ก็ได้เคยเล่าเรียน การศึกษาก็ ได้ประพฤติ ความตั้งใจที่จะฟังและจะถามก็ทำมามากแล้ว แต่แผ่นดินไหวด้วยบุคคลให้ทานไหว ครั้ง ๑ และ ๒ ครั้ง อาตมายังบ่มีได้ฟัง ตั้งแต่ศาสนาพระศากยมุนีเจ้าถอยหลังลงไป จน ศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นโสด ในระหว่างร้อยโกฏิปีนั้น ยกจากทานพระเวสสันดร

เสียด และบุคคลให้ทานและแผ่นดินไหวครั้งหนึ่ง สองครั้ง อาตมามีได้ฟัง อันแผ่นดินจะไหวด้วยกำลังบุคคลเพียรให้ทานเท่านั้นหาไม่ได้ อันลักษณะแผ่นดินจะไหวด้วยคุณภาวะอันหนักสุดที่ธรณีจะทรงได้ ธรณีจึงไหว **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้เป็นใหญ่ในราชมโหศวรรย์เปรียบประดุจเกี่ยวอันบุคคลบรรทุกเต็มด้วยภาระอันหนักนี้ เพลากำกงคงจะหักไป **ยถา** มีครุวนาฉันใด แผ่นดินอันใหญ่มีอาจทรงไว้ซึ่งวิริยคุณของพระโพธิสัตว์สังสมนั้น แผ่นดินก็กัมปนาทหวาดไหว อนึ่งเปรียบไปต่อพื้นอากาศ อันมีอาจทรงไว้ซึ่งฝนและลมเป็นภาระอันหนักก็กึกก้องไป **ยถา** มีครุวนาฉันใด **มหาบจวิ** แผ่นดินอันใหญ่บมีอาจจะทรงไว้ซึ่งภาระแห่งกำลังทานอันไพศาลแห่งพระยาเวสสันดรได้ก็กัมปนาทหวาดไหว มีอุปไมยเหมือนพื้นอากาศนั้น อนึ่งเล่า จิตแห่งพระเวสสันดรเจ้าเมื่อให้ทานนั้น จะได้น้อมไปต่ออำนาจระคะหาไม้ได้ จะได้น้อมไปต่อความโกรธหาไม้ได้ จะได้น้อมไปต่อมานะทิจูก็หาไม้ได้ จะได้น้อมไปด้วยอริความยินดีหาไม้ได้ **อถ โข** อนึ่งโสด จิตพระเวสสันดรนั้นมากไปในการให้ทาน คือมีความปรารถนาว่า ยาจกที่ยังไม่มาก็ให้มาเถิด ที่มาแล้วก็ให้ได้ช้วนน้ำเป็นต้น พระเวสสันดรเจ้ามีแต่ทรงพระวิตกที่จะให้ยากขึ้นชมยินดีมารับทาน อนึ่ง พระเวสสันดรนั้นตั้งอยู่ในทสฐาน ที่ ๑๐ ประการ **ทเม** คือทรมานอินทรีย์ประการ ๑ **สญญเม** คือสำรวมอินทรีย์ประการ ๑ **ขนุตติยา** คือถือขันติประการ ๑ **สัวเร** คือสำรวมศีลประการ ๑ **นियเม** คือนิยมในการกุศลธรรมประการ ๑ **อโกเร** คือไม่โกรธประการ ๑ **อวิทิสาย** คือมิได้ริษยาพยาบาทแก่สัตว์ทั้งหลายประการ ๑ **สจเจ** คือตั้งอยู่ในสัจจะประการ ๑ **โสเจยเย** คือตั้งอยู่ในกุศลอันสะอาดประการ ๑ **เมตเตยเย** คือตั้งอยู่ในเมตตาประการ ๑ สิริเป็นฐาน ๑๐ ด้วยกัน อนึ่งเล่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐสถาพร น้ำพระทัยพระเวสสันดรนั้นละเอียดซึ่ง **กาเมสนา** คือกิริยาอันจะแสวงหากามคุณ **ภเวสนาปติปสสุทธา** ระงับเสียซึ่งกิริยาอันยินดีที่จะท่องเที่ยวเวียนตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ มีพระทัยปรารภชวนชวายเป็นที่รักษาพรหมจรรย์ อนึ่ง ขอดถวายพระพร สมเด็จพระเวสสันดรละเอียดซึ่งความรักพระองค์ทรงรักสัตว์ทั้งหลาย **อุสุสุกั** **อาปนโน** มีน้ำพระทัยชวนชวายเป็นว่าสัตว์ทั้งหลายจงสมัครรักใคร่อย่าได้วิหิงสาซึ่งกันและกัน จงมีทรัพย์มีอายุยืนนาน **ทตมาโน** เมื่อจะให้ทานนั้น ก็มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะได้สมบัติในภพหน้า มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะหาทรัพย์ มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะให้เขาให้ตอบ มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะได้ลาภ มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะให้เจริญชันษา มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะให้สรรเสริญ มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะให้จำเรณูสุข มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะให้มีกำลัง มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะได้ยศ มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะได้บุตร มิได้ให้เพื่อประโยชน์จะรักษาชีวิต สมเด็จพระเวสสันดรบพิตรให้ทานหวังจะให้สำเร็จแก่สร้อยสรรพเพชฌดาญาณ เหตุดังนี้ เมื่อสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์สำเร็จแก่พระสัพพัญญุตญาณ จึงตรัสโปรดประทานธรรม-

เทศนาด้วยพระคาถานี้ว่า

ชาลิกณหาชินี ปุตต์
ททมาโน น จินฺตลีส

มททีเทวี ปติพพต
โพธิยาเยว การณาติ

ในกระแสพระพุทธรูฏีกาตรัสว่า **ภิกษเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเมื่อยังชวณ
ชวายสร้างพระโพธิญาณอยู่นั้น ตถาคตเป็นพระยาเวสสันดร ยกพระลูกเกิดในอุทรคือพระชาลิ
กัณหา กับพระมัทรีอัครชยายอดรัก ให้เป็นทานอันยิ่ง **น จินฺตลีส** ที่จะได้คิดว่าจะเป็
นอินทรพรหมยมเรศสิ่งไรหามีได้ ตถาคตให้ดังนี้ **โพธิยาเยว การณา** เพราะมีพระทัย
ปรารถนาพระโพธิญาณสิ่งเดียว อนึ่ง บพิตรพระราชสมภาร ใช้ว่า คุณจะสิ้นแต่เท่านั้น สมเด็จ
พระเวสสันดรเจ้านี้ ผจญคนโกรธด้วยไม่มีความโกรธ พระองค์ผจญคนโฉดชาติอัสตบุรุษ
ด้วยน้ำพระทัยเป็นลัสตบุรุษแท้ลัสตบุรุษดี ผจญคนตระหนี่กระด้างด้วยให้ทาน ผจญคนพูดพาล
เหลวไหลด้วยกล่าวคำสัจ กำจัดเสียซึ่งอกุศลด้วยตั้งอยู่ในกองกุศลอันวิเศษ เหตุตั้งนั้น
ททนตสฺส เมื่อพระเวสสันดรเจ้าให้ทาน **เหฎฺฐิมวาทา** ลมล้างด้านอุทกั้งไว้ภายใต้มหาปฐพี
นั้น **สกี วายนฺติ** พัดที่เดียวก็หวั่นไหว โนนน้อมมา **คฺมุพคฺมุพา วายนฺติ** ก็รำพายพัดเป็น
หมวดหมู่เป็นพวก ๆ กระพือพายุใหญ่ อนึ่ง ภายในอากาศดาษไปด้วยเมฆอันเป็นแห่งทั้งนั้น
ลมพัดให้ปวนปั่นกระทบกระทั้งกัน **มหาภิมิ สทฺโท** เสียงพิลึกพิ๊งกลัวนี่กระไร **เตสฺ วาเตสฺ**
ในเมื่อลมทั้งหลายนั้น **ปริกมฺปิเตสฺ** พัดผันให้หวั่นไหวไปมา ส่วนว่าอุทกั้งนั้นก็หวั่นไหวไป
พร้อมกัน **กฺมุภิลลา ติมิมจฺฉกจฺฉปา** อันว่าจระเข้เหราปลาชื่อว่าติมิเป็นปลาวาฬเต่าปู ก็ว่ายวน
เป็นหมู่ ๆ วุ่นวาย **สลิลอุมฺมิโย** ลูกระลอกเป็นหมู่ ๆ คู่ ๆ กันก็ปรากฏ **ชลจฺรา สคฺตา จรฺนฺติ**
สัตว์ทั้งหลายอันว่ายคล่ำอยู่ในน้ำนั้นก็สัญจรไปมา **วิจิโย นาทํ นทฺนฺติ** ลูกระลอกนั้นก็บันลือ
ลั่นเสียงพิลึกโครมครืน **พฺพพฺพลา** ลูกคลื่นพัดเสียงพิลึกแล่นไปมา **เพญฺจมาลา** ก็ลอยกล่น
เกลื่อน พระสมุทรสະเทือนสะท้าน ลมโต้ด้านให้ไหล ท้องกระแสแปรท้าวทิดา นาคครุฑทอสร
ยักษ์ **ขุภิชฺชิสฺส** ก็พากันตื่นเต้น ให้อัศจรรย์จิตคิดไปมาว่า **กิณฺนุโข กถํ นฺนุโข** โอหนอนี่เสียง
อะไรนั่นเสียงอะไร ก็ตกใจแสวงหาแต่ที่จะคมนาคมการไปให้พ้นภัย ยิ่งแลไปที่สมุทรนั้นแล้วก็หวั่น
พรั่นจิตคิดจะหลีกหนี ขณะนั้นมหาปฐพีก็หวั่นหวาด **สิเนรุราชสีขรินทร** อันเป็นป็นเสลราช
มีอาจดำรงทรงอยู่ได้ก็โนนน้อมไปมา **อหินฺนุลา** แมวกับหนูงูกับพังพอนครุฑกับนาคซึ่งขบกัด
กันก็วางกัน แมวนั้นก็วางหนู งูก็มีได้กัดพังพอน ลูกครุฑที่ยังอ่อนพึ่งสอนบินก็ร้องดินอยู่ใน
รังดังสนั่น หมู่ยักษ์นั้นก็พากันหวั่นไหวสัญจรเที่ยวไปมา ตกว่ามหาปฐพีไหวทั้งนี้ ด้วยทาน
บารมีอันพระองค์กระทำวิริยอุตสาหะยิ่งไพศาล อนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร
ปานดูจหนึ่งว่าบุคคลตั้งหม้อหุงข้าว ครั้นกันหม้อนั้นต้องไฟร้อน อุทกั้งในหม้อนั้นก็ร้อนเดือด

ปล่าน ข้าวสารในหม้อนั้นก็ร้อนกระฉอนไหวไปมา ครั้นว่าข้าวสารร้อนทั่วแล้ว อุทกนั้นก็เดือดแล้วก็ไหลล้นทันเป็นฟองฟูมไป ยถา มีครุวนาฉนใด เมื่อสมเด็จพระเวสสันดรให้ทานนั้นแผ่นดินไหว เดิมลมอันใหญ่ที่พัดด้านน้ำรองแผ่นดินนั้น มีอาจทรงอยู่ได้ด้วยเดชแห่งมหาทาน ลมนั้นบันดาลกำเร็บพัดอยู่ข้างล่างก่อน อุทกจึงกระฉอนไหวเหมือนหม้อข้าวแรกหุงตั้งเหนือเตาไฟนั้น น้ำในหม้อนั้นปล่านไหวก่อนแล้ว เมื่อน้ำรองแผ่นดินนั้นไหวแล้ว แผ่นดินก็ไหวดุจข้าวสารในหม้ออันไหวด้วยน้ำร้อนนั้น นี้แลทานของพระเวสสันดรนั้น ยังลมรองน้ำยังน้ำรองแผ่นดินและแผ่นดินสิ่งสามประการนี้ให้สะท้อนสะท้อนไหว ทานของผู้ใดที่จะให้สิ่งสามประการนี้ไหว เปรียบดูทานสมเด็จพระเวสสันดรนี้ไม่มี **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารปานดูแก้วทั้งหลายมีประการต่าง ๆ ในพื้นแผ่นดินนี้ คืออินทนิลและมหานิลและโชติรสแก้วไพฑูรย์ แก้วอุมมาระบุผา แก้วมโนหรา แก้วสุริยภัณฑ์ แก้วจันทกัณฑ์ แก้ววิเชียร แก้วบุษราคัม แก้วแดง แก้วลาย แก้วทั้งหลายนี้จะมีรัศมีดีขึ้นไปกว่าแก้วมณีของบรมจักรพรรดิราชหามีได้ ตกว่าแก้วมณีแห่งสมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชนี้มีรัศมีแผ่ไปโดยรอบคอบสว่างไปโยชน์หนึ่ง แก้วทั้งหลายจึงไม่ดียิ่งกว่าจักรวรรดิมณี ความนี้จะเปรียบฉนใด ทานคนทั้งหลายซึ่งให้มันจะได้มีคุณเท่ากันกับทานพระเวสสันดรนี้ไม่มี เปรียบดูมณีทั้งหลายในพื้นปฐพีอันจะดีล่องไปจากจักรวรรดิรัตนะไม่มีหามีได้ เหตุตั้งนั้น เมื่อสมเด็จพระมหานาธิบตีศรีเพสสันดรบพิตร ทรงพระประสาทอำนาจทานนั้น แผ่นดินไหวลั่นเจ็ดครั้ง บพิตรจงทรงพระสวนาการฟังให้เข้าพระทัยในกาลบัดนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบตีได้ฟังพระนาคเสนวิสัยชนาดังนี้ก็สิ้นสงสัย ก็สรรเสริญพระนาคเสนโดยนัยวิสัยชนามาแต่หนหลังนั้น

มหาภูมิจลนปาตุภาวปัญหา คำรบ ๔ จบเท่านี้

สิริวิญญูจักขุทานปัญหา ที่ ๕

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบตีมีพระราชโองการถามอรรถปัญหาว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า **ตุมฺเห** **ภณฺถ** นิมนต์แก้ปัญหานี้ ด้วยคำอันนี้มีพระพุทธรูปกาตรัสไว้ว่า ทิพจักขุบังเกิดแก่พระยาสิวิราชอันควักพระเนตรทั้งสองให้เป็นทาน มีตาอันมืดแล้วกลับได้ทิพจักขุ มีพระเนตรเป็นทิพย์เล่า นี้แหละ โยมพิเคราะห์ดูหาเห็นด้วยไม่ ด้วยพระ

พุทธฎีกาสิว่าไว้ในพระสูตรนั้น ว่าบุคคลมีตาอันมืดหากจักษุวัตถุและจักษุประสาทมิได้ บุคคลผู้นั้นจะได้ทิพจักษุหาบมิได้ พระพุทธฎีกาททั้งสองนี้ไม่ต้องกัน จะเชื่อคำก่อน คำหลังก็จะผิด จะเชื่อคำหลัง คำก่อนก็ผิด ปริศนานี้เป็นอุกโตโกฏี นิมนต์โปรดวิสัยชนาแก้ไขให้โยมสิ้นสงสัยในกาลบัดนี้

พระนาคเสนมึเถรวาจาแก้ไขปัญหว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ซึ่งสมเด็จพระโลกุตตมาจารย์มีพุทธฎีกาโปรดประทานพระลัทธิธรรมเทศนาไว้ ว่าพระยาสิวิราชควักพระเนตรทั้งสองให้เป็นอัมตติกทาน แก่ยากอันมาขอนี้ สมเด็จพระเจ้าสิวิราชกลับได้ทิพจักษุคืนนั้น พระพุทธฎีกาอันนี้ไม่ผิด **มา วิมตี อุปาเทสิ** มหาบพิตรอย่าได้ทรงพระวิมตีสงสัย

พระเจ้ามิลินท์ป็นกษัตริย์ตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า ทำไมไม่ให้สงสัยเล่า ก็พระเจ้าสิวิราชควักพระเนตรเสียแล้ว ทิพจักษุบังเกิดในที่หาวัตถุมิได้ กระนั้นหรือพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนมึเถรวาจาว่า ใช้กระนั้น นะบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการว่า นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าจงวิสัยชนาให้โยมเข้าใจในกาลบัดนี้

พระนาคเสนมึเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐธรรมดว่าสัจจาธิษฐานนี้ ถ้าผู้ใดกล่าวสัจวาทีแล้วได้สำเร็จปรารถนา จะมีปรากฏอยู่ในโลกบ้างหรือประการใด บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนฺเต** เออพระผู้เป็นเจ้า มนุษย์ที่เขามีความสัจนั้นตั้งสัจจาธิษฐานเป็นอันมั่นแล้ว บรรดาฝนไม่ตกก็อธิษฐานให้ฝนนั้นตกลงได้ บรรดาเพลิงจะไหม้แล้ว ก็ตั้งสัจจาธิษฐานให้เพลิงดับไป ถึงมาตรว่าต้องพิษจะให้ชีวิตบรรลัย ตั้งอธิษฐานแล้วก็หาพิษมิได้ น้ำที่เคยไหลลงไป ตั้งสัจจาธิษฐานให้น้ำนั้นไหลกลับทวนกระแสไปได้ ถ้าผู้ใดตั้งอยู่ในสัจจะแล้วอธิษฐานได้ต่าง ๆ ฉะนี้

พระนาคเสนมึเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร เหตุนี้มีประการฉนั้นใดเล่า พระเจ้าสิวิราชก็เหมือนกันนั้นแหละบพิตรพระราชสมภาร พระเจ้าสิวิราชควักพระเนตรให้เป็นทาน แล้วตั้งสัจจาธิษฐานด้วยเดชานุภาพสัจจาธิษฐานนั้น จักษุประสาทอันเป็นทิพย์ก็บังเกิดด้วยอำนาจแห่งพระเจ้าสิวิราชตั้งสัจจาธิษฐาน สัจจะนั้นแหละเป็นวัตถุตั้งให้เกิด

ทิพยจักขุได้ อนึ่ง ขอถวายพระพรบพิตรผู้เป็นมหิศราธิบดี **เกจิ สิทธา** ฤาษีสิทธิ์บางจำพวกนั้น **สัจจนุคายนติ** ตั้งสัจจาธิษฐานว่าให้ฝนบันดาลตกลงมา ฝนนั้นก็เป็นที่อธรราตกลงด้วย อำนาจวาจาัจฉนี้ ขอถวายพระพรบพิตรผู้เป็นมหิศราธิบดี ก็ฝนจะตกนี้อาศัยเหตุจึงอาเพศให้ ฝนตกลงมา นี่หาเหตุไม่ฉันใด ฝนจึงตกลงมาแล้ว

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ความสัจนี้เล่า อุดมนักหนาควรจะเป็นเหตุที่จะอาเพศให้ฝนตกลงมา

พระนาคเสนมิถรวาจาว่า **เอวเมว โข มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความเปรียบนี้มีประการฉันใด พระเจ้าสิวิราชได้ทิพยจักขุนี้ก็อาศัยมีสัจจะเป็นวัตถุ เปรียบดูฝน อันปวัตตนาการตกลงมาด้วยเหตุแห่งสัจจาธิษฐานนั้น อนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้า **เย เกจิ สิทธา** เหล่าฤาษีสิทธิ์ที่กล่าววาจาัจฉนั้น **อคคิกขนุโช ขลิตปชขลิต** กองเพลิงอันลุกเป็นเปลวรุ่งเรืองขึ้นมา ก็กล่าวสัจวาจาขึ้นทันใด ว่าเพลิง ท่านจงดับกลับไป เพลิงอันใหญ่หาวิญญานบมิได้ก็กลับดับไปเหมือนวาจา **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร หรือนำน้ำทำสิ่งใดเป็นวัตถุไปดับห้ามไว้แล้ว

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า ห้ามมิได้ กองเพลิงอันใหญ่ เป็นไปด้วยสัจจะ มีสัจจะเป็นวัตถุ

พระนาคเสนวิสุทธิสงฆ์องค์อรหันต์ถวายพระพรว่า ความเปรียบนี้ฉันใดก็ดี สัจจะเป็น วัตถุอันจะเป็นที่อาศัยแห่งทิพยจักขุ นั้น จักขุก็บันดาลมีขึ้นด้วยอำนาจที่ท้าวเธอตั้งสัจจาธิษฐาน **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่งเล่า **เย เกจิ สิทธา** ฤาษีสิทธิ์บางเหล่า ที่เป็นสัจวาจา อธิษฐานที่ยาพิษว่าจะนี้ **วิสั หลาหลั อปคตัม ภวตุ** ว่ายาพิษกินตายนี้จึงกลับกลาย หายไป ในทันใดนั้นพิษก็บรรเทาหายไป **นุโข** อาตมาขอถาม **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร หรือสันนิจการยากันอันวิเศษสิ่งไรไว้ จึงบันดาลให้ยาพิษหมดพิษไป

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า ห้ามมิได้ ทั้งนี้เป็นไปด้วย สัจวาจา

ขอถวายพระพรบพิตรผู้เป็นมหิศราธิบดี พระเจ้าสิวิราชนี้ ก็ได้ทิพยจักขุด้วยสัจจาธิษฐานเหมือนกัน อนึ่ง ดูกรบพิตรพระราชสมภาร พระโยคาวจรที่ตรัสรู้พระอริยสัจสี่ประการ คือ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ สัจจะสี่ประการนี้ จะได้รับรู้ด้วยพิธีกรรมอันอื่นนั้นห้ามมิได้ อาศัยพิจารณาเห็นเป็นสัจจริงแท้ มิได้ผันแปรกลับกลาย เหมือนหนึ่งว่าสัตว์ทั้งหลายมีแต่เกิด มาแล้วตาย ตายแล้วเกิด เวียนอยู่ฉะนี้ก็มีอยู่เที่ยงแท้ ท่านผู้วิเศษเห็นแท้ไม่ประมาทลืมนอนเลย

เป็นสัจจริงจริงฉะนี้ ท่านจึงได้สำเร็จแก่พระจตุราริยสัจ เหตุจิตมิได้กลับกลายอาศัยสัจนี้ **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้เป็นมหิศราธิบดี เนื้อความนี้พระราชสมภารยังจะได้ทรงพระสวณา การฟังบ้างหรือประการใด **จินวิสเย จินราชา** ยังมีสมเด็จพระมกษัตริย์มหาสมมุติวงศ์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อว่าจินราชา เสด็จสั่งวาสครอบครองจินประเทศ **สมุทเท กิพิตุกาโม** มีน้ำพระทัยปรารถนาจะใคร่เล่นน้ำในมหาสมุทรให้สำราญ จึงกระทำสัจจาธิษฐานอยู่ประมาณ ๔ เดือนมิได้เคลื่อนคลายแล้ว สมเด็จพระเจ้าจินราชก็เสด็จทรงพระมหาพิชัยราชรถมณี อันเทียมด้วยนลินธพพาชีทั้ง ๔ สมเด็จพระเจ้าจินราชจอมธรณีขับพาชีไปในท้องมหาสมุทร ไกลสุด โสโดโยชน์หนึ่งโดยประมาณ ด้วยกำลังสัจจาธิษฐานสำราญราชหฤทัย อธิบายว่า ลูกคลื่นอันใหญ่ก็หลีกไปจากงอนรถ จะได้เปียกชุ่มหามิได้ ดุน้ำในใบบัวบันดาลเป็นไป **นุโข** ดังอาตมาตามธรรมตามนุษย์ครุฑาสุรย์กษัตริย์จักหักเอาด้วยฤทธิ์โดยปรกติ มิอาจจะข้ามได้ มิอาจจะเดินเที่ยวไปในมหาสมุทรได้ หรือว่าจะข้ามได้แล้ว พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา มนุษย์ทั้งหลายถ้าจะว่าโดยปรกตินี้ แต่สระอันใหญ่ก็มีอาจเดินหลีกน้ำ ได้จะป่วยกล่าวทำไมถึงที่หลีกน้ำในสมุทรเล่า

พระนาคเสนจึงว่า นี่แลพระราชสมภารเจ้า ฟังเข้าพระทัยเถิด ว่าความสัจนี้ประเสริฐนักหนา **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้เป็นมหิศราธิบดี ดังจะรู้มาว่า สมเด็จพระเจ้าธรรมาโคกราช มีหมู่อำมาตย์แวดล้อมเป็นบริวาร เสด็จจากพระราชฐานไปเพื่อจะทรงสนานเล่น **ทิสวา** ได้ทัศนากการเห็น **นวลลีเล** ซึ่งน้ำหลากไหลมามากนักหนา โดยยาววัดได้ห้าร้อยโยชน์ โดยกว้างโยชน์หนึ่ง จึงมีพระราชโองการตรัสว่า ดูกรสุชาวเจ้าทั้งปวง ท่านยังจะเห็นใครอาจสามารถที่จะให้อุทกัอันไหลมานี้ ให้ไหลกลับไปได้

อมจจคณา ฝ่ายว่าอำมาตย์ข้าราชการทั้งหลาย จึงกราบทูลว่า **เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมุติเทวดาผู้ประเสริฐ การที่จะทำให้น้ำในมหาคงคาไหลกลับไปนั้น **ทุกกริ** กระทำยากนักหนา

ตสมิ ขณ ในขณะที่นั้นมีสตรีแพศยาผู้หนึ่ง นั่งอยู่ที่ฝั่งคงคาได้สวณาการฟังว่า มีพระราชประสงค์จะให้น้ำในมหาคงคาไหลกลับไป สตรีแพศยานั้นจึงตั้งสัจกิริยาว่าฉะนี้ ว่าข้าพเจ้านี้เป็นสตรีแพศยาอยู่ในพระนคร ข้าพเจ้านี้มีชีวิตอยู่ได้ในโลกนี้ เพราะเลี้ยงชีวิตด้วยรูปนี้เป็นความสัจ ขอให้พระมหากษัตริย์เห็นประจักษ์แก่พระเนตรในครั้งนี้ ขอให้วาริที่ไหลมานี้จงไหลกลับไปให้เห็นประจักษ์ในครั้งนี้ เมื่อนางนครโสภณีสั่งสัจจาธิษฐานแล้ว คงคาก็บันดาลไหลกลับไปสิ้นด้วยอำนาจสัจวาที่นั่น

อภิโฆ ในลำดับนั้น สมเด็จพระเจ้าธรรมมาโคกราชทอดพระเนตรเห็นคงคาไหลกลับไป
 ปรหลาดพระทัยนักหนา จึงมีพระราชโองการตรัสถามอำมาตย์ว่า ดูกรอำมาตย์ ใครหนอมมี
 วิชาสามารถอาจยั้งคงคาให้ไหลกลับไปได้

อำมาตย์จึงทูลว่า มีสตรีนครโสภณีนุหนึ่ง กระทำสังกิริยา คงคาจึงไหลกลับไป ขอพระ
 องค์จงทราบพระทัยในกาลบัดนี้

สมเด็จพระเจ้าธรรมมาโคกราชทรงฟังก็ปรหลาดพระทัย จึงมีพระราชโองการให้
 ทาหญิงนครโสภณีนุมาที่หน้างาน มีพระราชโองการตรัสถามฉะนี้ว่า **โกตี** ดูกรเจ้าผู้เจริญ
 เจ้ากระทำสังกิริยาหรือ คงคาจึงไหลกลับไป

นางนครโสภณีนุรับพระราชโองการว่า พระพุทธเจ้าข้า คงคานั้นไหลกลับไปด้วยอำนาจ
 สังกิริยาของกระหม่อมฉัน

สมเด็จพระบรมกษัตริย์มีพระราชโองการตรัสถามว่า เจ้านี้มีกำลังฤทธาอนุภาพอย่างไร
 ใครเขาจะเชื่อถ้อยคำของเจ้า เจ้าเป็นยักษ์หรือเป็นนาคอย่างไร ที่เจ้าทำกระแสน้ำให้ไหลทวน
 กลับไปได้ดังนี้ด้วยอนุภาพอะไร

สตรีภาพผู้นั้นจึงทูลว่า **เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทวดา พระองค์อย่าทรงพระวิตกคิด
 กังขาสงสัย จะเป็นฤทธิเดชอันอื่นหามิได้ คงคานี้ไหลไปด้วยสังกิริยาแห่งเกล้ากระหม่อมฉัน

สมเด็จพระบรมกษัตริย์มีพระราชโองการตรัสว่า ตัวเจ้านี้เป็นนครโสภณีนุหญิงไม่มีสติ-
 ปัญญา **ธุดดี** เป็นนักเลงหามารยาทมิได้ มีแต่ว่าจะโลมเล้าคนทั้งหลายให้หลงไหล ไม่มีศีล
 จะเอาอะไรเป็นสังจะ ไหนเจ้าตั้งสังจะอย่างไร จงว่าให้เราฟังก่อน

นางนครโสภณีนุประนมกรชูลีถวายเป็นขอมทูลว่า กระหม่อมฉันตั้งสังจาธิษฐานว่า
 เกล็ดกระหม่อมฉันหาเลี้ยงชีวิตด้วยกามคุณประโลมสิ่งเดียว จะได้เลี้ยงชีวิตด้วยการอื่นหามิได้
 บุคคลผู้ใดให้ทรัพย์แล้ว กระหม่อมฉันก็พึงสมาคมด้วยผู้นั้น จะได้เลือกหน้าว่ากษัตริย์และ
 พราหมณ์พ่อค้าหามิได้ ตั้งใจปรนนิบัติบุรุษผู้ให้ทรัพย์เสมอกัน อันนี้เป็นความจริง ด้วย
 สังจวาทีของกระหม่อมฉันนี้ คงคาก็บันดาลไหลทวนไปในกาลนั้น

พระนาคเสนาเอาเรื่องราวนางนครโสภณีนุมาวิสันนาถวายเป็นขอมสมเด็จพระเจ้ามิลินท์สิ้นใจ
 ความเท่านี้ แล้วจึงมีเถรวาจาว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร อันบุคคลมีสังจา-
 ธิษฐานแล้วก็จะบันดาลให้สำเร็จความปรารถนา ดูจันท์ที่อาตมาถวายเป็นขอมมาเป็นตัวอย่าง
 ฉะนี้ ซึ่งว่าพระเจ้าสิริราชให้พระเนตรทั้งสองข้างเป็นทานแก่ยาจก แล้วกลับได้ทิพจักขุคืนดีขึ้น

กว่าเก่าด้วยสักกิริยา ซึ่งสมเด็จพระพุทธองค์เจ้ามีพระพุทธรูปภาวนานั้นไม่ผิด ข้อซึ่งพระองค์โปรดประทานธรรมเทศนาไว้ในพระสูตรว่า บุคคลที่มีตาอันมิได้มีจักขุวัตถุ จักขุประสาท มิอาจจะได้ทิพจักขุนั้น ประสงค์เอาทิพจักขุที่ได้ด้วยภาวนาปัญญา ขอบพิตรจงรู้วัตถุทั้งสองนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชหฤทัยโสมนัสตรัสสรรเสริญพระนาคเสน ผู้วิเศษ ดุจเหตุที่วิไลชามาแต่หนหลังนั้น

สิริวิญญูจักขุทานปัญหา คำรบ ๕ จบเท่านี้

คัมภาวักกันติปัญหา ที่ ๖

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระมหากรุณามีพระพุทธรูปภาวนาไว้ว่า ลักษณะแห่งสัตว์ทั้งหลาย คือหญิงชายชาติสัตว์ ติรัจฉานจะอย่างลงสู่ครรภ์ ย่อมมีสันนิบาตประชุมพร้อมทั้ง ๓ ประการ คือบิดามารดาพร้อมเพรียงกันประการ ๑ มารดามีระดูประการ ๑ สัตว์ลงปฏิสนธิประการ ๑ ลีริเป็นสันนิบาต ๓ ประการฉะนี้ ถ้าว่าหย่อนจากสันนิบาตขาดไปสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วนั้น สตรีภาพจะมีครรภ์หาไม่ได้ พระพุทธรูปภาวนาไว้ฉะนี้ เป็นที่มนุษย์นิกรเทพดาจะพึงพึงจำไว้เป็นเยี่ยงอย่างไป ครั้นว่าตรัสไว้ดังนี้แล้ว มีพระพุทธรูปภาวนาเทศนาในที่อื่นว่า สันนิบาตมี ๒ ประการเล่า เหมือนเจ้าสามภรรยาที่ลงปฏิสนธิในครรภ์นางปาริกาดาบสินี มีแต่สันนิบาตทั้ง ๒ เป็นแต่พระทูลภักตติต ลูบท้องนางปาริกาผู้มีระดู จะจัดเป็นบิดามารดาพร้อมเพรียงกันนั้นยังไม่ได้ จึงได้แต่สันนิบาต ๒ ประการ คือนางปาริกามีระดูประการ ๑ พระสามลงปฏิสนธิประการ ๑ ลีริเป็นสันนิบาต ๒ ประการเท่านั้น จะได้มีสันนิบาตเป็น ๓ ประการหาไม่ได้ ข้อหนึ่งเล่าใช้แต่เท่านั้น เหมือนอิสี่สิงคดาบสินี มารดาก็เป็นมฤคิ นางเนื้อมากลั่นกล้ำกินซึ่งอสุจิของพระฤาษี อันตกติดอยู่กับเส้น หนุ่ำนนั้นก็มิอยู่นิทาน ๑ ใช้แต่เท่านั้น เหมือนมาตังคฤาษี ลูบลงที่นาภีนางพราหมณีด้วยมือ ขวาเมื่อขณะระดูมีมา ได้บุตรชื่อว่าเจ้ามณฑพัชมานพนี้เรื่อง ๑ ใช้แต่เท่านี้ เหมือนหนึ่งสังกัจจุมารอันเป็นลูกนางเนื้อ อันกินซึ่งอสุจิแห่งพระดาบสอันไหลไปปนน้ำปัสสาวะติดอยู่กับเส้น หนุ่ำนนี้ก็มิอยู่เรื่อง ๑ ใช้แต่เท่านั้น เหมือนหนึ่งพระกุมารกัสสป อันเป็นบุตรนางภิกขุณี ด้วย นางภิกขุณีเอาอสุจิพระมหาเถระใส่ลงในกลางกำเนदनัน ก็มีปรากฏอยู่นิทาน ๑ นี้แลจะเชื่อเอา คำหน้าว่าสันนิบาตมี ๓ ประการ คำหลังที่ตรัสว่าสันนิบาต ๒ ประการก็จะผิด ถ้าจะเชื่อ

คำหลังคำหน้าผิด ปริศนานี้เป็นอุกโตโกฏี นิมนต์โปรดวิสัยนาเพื่อว่าจะดับเสียซึ่งคำปรับ
ปวาทอันมีไปภายภาคหน้า ให้สิ้นวิมตีกังขาในกาลบัดนี้

พระนาคเสนเถระเจ้าจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ
พระทศพลญาณตรัสพระสัทธรรมเทศนาโปรดประทานไว้ว่า สัตว์จะลงปฏิสนธิในครรภ์มารดา
บริบูรณ์ด้วยสันนิบาต ๓ ประการจะได้พิศพามาได้ คนทั้งหลายซึ่งบังเกิดมานี้ จะได้ฉลาดจาก
สันนิบาต ๓ ประการหาได้ เกิดด้วยสันนิบาตทั้ง ๓ ล้วน

พระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า นิมนต์พระผู้เป็นเจ้านำเอาเหตุมาวิสัยนาให้
สิ้นสงสัยก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
สุดบุพพ **ปน ตยา** บพิตรย่อมได้สวณาการฟังมาแต่ก่อนบ้างหรือไม่ว่า พระสามกัถี พระอิสี-
สิงคดาบส กัถี พระกุมารกัสสปเถระเจ้า กัถี คนทั้งสามนี้เกิดด้วยสันนิบาต ๒ ประการ

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภานุเต** เออข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า
โยมได้ฟังมาจะเห็นว่า **เทว มิคเชนุโย** ยังมีแม่เมตติทั้งสอง ยามเมื่อระดูมานั้น แม่เนื้อนั้นสัญจร
เที่ยวมาที่ปัสสาวฐานของพระดาบสทั้งสองอันถ่ายปัสสาวะนั้น จึงลี้มเลียกินซึ่งสัณณะของพระ
ดาบส อันติดปัสสาวะออกมาตกอยู่ จึงมีท้องเกิดดาบสทั้งสอง คืออิสีสิงคดาบสและสังกัจจก-
มารดาบส ประการหนึ่ง พระอุทายีเถระเจ้าเข้าไปสู่สำนักนางภิกษุณี เฟ่งดูนางภิกษุณีองค์หนึ่ง
จึงมีสัณณะไหลออกมาตกติดผ้ากาสาหวัดอยู่ ก็พอนางภิกษุณีนั้นมีระดู ได้ทัศนากการเห็น
สัณณะติดอยู่ จึงเอาสัณณะนั้นใส่ในนิมิตกำเนียดบ้าง ใส่ปากบ้าง ด้วยความกำหนัดยินดี จึง
มีครรภ์เกิดพระกุมารกัสสปเถระ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถามว่า มหาบพิตรตรัสจะนี้ เชื่อถือเอาเป็นมั่นคงแล้วหรือ

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า โยมเชื่อ ถ้อยคำอันนี้เปรียบดุจพืชทั้งหลายตกลงกับ
พื้นปฐพีอันชุ่มเปียกเป็นกลละอยู่นั้น **สวัรฺหฺนฺติ** จะงอกเร็วหรือว่าหาได้ นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่า
พืชหว่านลงเหนือปฐพีอันชุ่มแล้วก็จำเริญงอกรวดเร็วขึ้น

พระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า ความซึ่งเปรียบมาจะนี้ ฉันทกัถี นางภิกษุณี
นั้นมีระดูโลหิตนั้นมิได้อยู่ ครั้นเอาสัณณะใส่ลงไปนิมิตมีโลหิตอันหยุดแล้วจึงตั้งครรภ์ เปรียบ
ดุจพืชตกลงในที่ชุ่มเปียกนั้นก็งอกจำเริญไป โยมนี้ตรองไปจึงเชื่อดุจเหตุที่วิสัยนา

พระนาคเสนจึงถามว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร เหมือนพระกุมาร-
กัสสปลงปฏิสนธิในครรภ์นางภิกษุณีนั้น บพิตรเข้าพระทัยจะนี้หรือ พระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนฺเต** เออข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมเข้าใจจะนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า กระนั้นก็ดีแล้ว มหาบพิตรกล่าววาจาเลี้ยวมาตามวิสัย
แห่งอาตมา เชื่อว่าเป็นประโยชน์แก่อาตมา มาก ยังอีกข้อหนึ่ง แม่เนื้อทั้งสองกินสัมภาระแห่งพระ
ดาบสทั้งสองมีท้องนั้นเล่า พระราชสมภารเจ้าจะเชื่อหรือ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า โยมเชื่อถืออยู่พระผู้เป็นเจ้า จะเปรียบฉันใดเล่า เปรียบดูแม่เนื้อ
ทั้งหลายใหญ่่น้อย ย่อมไหลลงตรงไปยังมหาสมุทร ถึงที่แล้วมีความเจริญฉันใด แม่เนื้อได้กิน
สัมภาระแห่งพระดาบสนั้น สัมภาระไหลไปสู่กลละนั้น ก็พากันจำเริญเหมือนดั่งนั้น ลัตว์จึง
ปฏิสนธิ โยมนี้เชื่อด้วยเหตุฉะนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร พระองค์วิสัยชนา
มานี้มีหลักฐานเป็นประโยชน์แก่อาตมายิ่งขึ้น เพราะว่าแม่เนื้อทั้งสองดื่มกินซึ่งอสุจิ ก็เป็น
สันนิบาตได้ ก็สังกัจจุมารและอิสีสิงคดาบสพระกุมารกัสสปลทั้งสามนี้ลงปฏิสนธิ พระองค์ทรง
เชื่อหรือ

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์รับว่า โยมเชื่ออยู่ว่าสันนิบาตย่อมประชุมลง

พระนาคเสนถวายพระพรว่า เจ้าสามกุมารและมัทนัทพยมานพนั้น ก็นับในสันนิบาต ๓
ประการ มีเนื้อความอย่างเดียวกันกับที่เข้ามาในก่อน อาตมาจะวิสัยชนาเหตุผลให้ฟัง กิร ดัง
ได้ยินมา **เทว ตาปสา** อันว่าพระดาบสทั้งสองอยู่ในอรัญราวป่าคือ **วิเวกาธิมุตตา** ยินดี
ในที่วิเวกอันสงบประกอบด้วยตบะเดชะมาก ปราภฏไปจนถึงพรหมโลกเบื้องบนตลอดสิ้น

สกุโก เทวานมินุโท ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าท้าวสหัทสนัยเทเวศรอำรินทร์มีน้ำพระทัยศรัทธายินดี
อุตสาหะลงจากเวชยันตวิมานมาสู่สวนฐานที่อยู่แห่งพระดาบสทั้งสอง มาอุปัฏฐากทุกเช้าทุก
เย็นนิจันรันดรมา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ราชผู้ประกอบด้วยวัตรปฏิบัติอันควรเคารพ และประกอบ
ด้วยเมตตาจึงได้พิจารณาด้วยทิพจักขุ ทรงรำพึงถึงพระดาบสทั้ง ๒ ก็เห็นว่าภัยจะมีมาข้างหน้า
อนิจจาพระดาบสทั้งสองนี้ จะมีจักขุอันเสื่อมจะมีดวงมกาย จะชวนชวายหาพฤษภผลาหารเป็น
อันยากยิ่งนัก สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ราชทรงอาวัชชนาการเห็นภัยฉะนี้ จะมีแม่เนื้อแห่งพระดาบสทั้ง
สอง จึงดำรัสว่า จำอาตมานี้จะไปว่าให้พระดาบสทั้งสองส่องเสพตามประเพณีโลก จะได้เกิด
บุตรปรนนิบัติไปเบื้องหน้า สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ราชดำริแล้วก็ครรไลจากวิมานฟ้า ลงมาสู่สำนัก

พระดาบสทั้งสอง กระทำวันทนาการแล้วมีเทวบัญชาว่า **ภนฺเต** ข้าแต่ท่านทั้ง ๒ ผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าของพึงถ้อยคำแห่งข้า จงเสพกามเถิดจะได้เกิดบุตร จะได้อภิบาลปรนนิบัติรักษานานไปเมื่อน้ำกัณฑ์จะมีแก่พระผู้เป็นเจ้าของ

ฝ่ายพระดาบสทั้งสอง ก็มีวาจาห้ามเสียว่า **โก สกฺก** ดูกรสมเด็จจอมรินทร์ผู้เจริญ ท่านอย่าได้มาว่ากล่าวเช่นนี้ จะได้ชอบใจเราทั้งสองหาไม่ได้

ส่วนสมเด็จท้าวสหสนัยเทวราช **อนุกมฺปิโก** ปรารณาจะอนุเคราะห์ **การุณิโก** ประกอบด้วยกรุณา **อตฺถกาโม** ปรารณาจะให้เป็นประโยชน์แก่พระดาบสทั้งสอง ก็เข้าไปตักเตือนเหมือนดั่งนั้นถึงสองครั้ง พระดาบสทั้งสองก็ห้ามเสียเหมือนดั่งก่อน

ครั้นวาระเป็นคำรบสาม พระดาบสทั้งสองก็ห้ามเสียด้วยคำดั่งนี้ว่า ดูกรสมเด็จท้าวโกสิย บพิตรตรัสดั่งนี้ ได้ชื่อว่าประกอบในที่มีได้เป็นประโยชน์ ได้ชื่อนำเอาโทษมาให้แก่เราประการหนึ่งเล่า **อโย กายโย** อันว่ากายแห่งเราทั้งสองนี้ **ภิชฺชมาโน** เมื่อกัณฑ์จะมาพานต้องให้ทำลายจงทำลายเถิด จะให้เราทำลายจากกรรมอันประเสริฐนี้ทำลายไม่ได้ ถึงกรรมจะถล่มไป และเขาใหญ่เมรุมาศจะหวาดไหวโอนอ่อนอยู่ไปมา อีกพระจันทร์พระอาทิตย์นั้นจะตกไปประการใด และจะให้เรายินดีในทางที่จะเสพอสังกรรมไม่ได้ ดั่งแต่ไป บพิตรอย่าได้ไปมาหาสู่เราทั้งสอง เพราะเหตุว่าวิสาสะกับบพิตรนั้น เป็นช่องทางล่อลวงให้ฉิบหายหาประโยชน์มิได้

ตโต เทวานมินฺโท ลำดับนั้นสมเด็จเทวานมินทเทวราชได้ฟังซึ่งโอวาทพระดาบสกล่าวดั่งนี้ จึงอัญชลีกรวิงวอนว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ แม้พระผู้เป็นเจ้าของไม่ล่องเสพอสังกรรมก็ตามอัชฌาสัย จงคอยให้พระปาริกาดาบสนี้มีระดู พระผู้เป็นเจ้าของปรามาสลุบลงที่พระนาภีของพระปาริกา ด้วยนิ้วแม่มือเบื้องขวาเถิด ก็จะได้เกิดบุตรขึ้นในครรภ์

พระทูลดาบสผู้ประเสริฐฟังสมเด็จจอมรินทร์วิงวอน จึงทรงพระอนุสรณ์ค้ำึงว่า การที่จะลูบนาภีพระปาริกา อาตมามีได้เสียตบะเดชะ พระทูลบัณฑิตคิดเห็นชัดเจนนี้ ก็รับถ้อยคำสมเด็จท้าวโกสิย

เนื้อความข้อนี้ยกไว้ก่อน **ตาย จ ปน เวลาย** ก็ในเวลานั้นพระบรมโพธิสัตว์ของเรานี้ ได้อุบัติบังเกิดเป็นเทพบุตรมีกุศลธรรมบริบูรณ์ **ชินายุกโก** มีชนมายุจวนจะสิ้นเวลาสิ้นอายุแล้ว สามารถจะไปบังเกิดที่ใด ๆ ได้ตามปรารณา ที่สุดกระทั่งตระกูลพระเจ้าจักรพรรดิ

ฝ่ายสมเด็จจอมรินทร์ ก็เสด็จยังสำนักเทพบุตรนั้นมิได้ช้า **เอวมาท** จึงมีเทวบัญชาว่า **มาริส** ดูกรท่านผู้เนียรทุกขมีแต่ความสุข วันนี้เป็นวันจะให้สำเร็จประโยชน์ของท่าน เรามา

อุปฐากท่านบัดนี้ ก็ประสงค์จะให้ท่านไปบังเกิดในตระกูลที่สมควร ท่านจะได้ไปสร้างพระบารมี **อณฺชลีกโต** สมเด็จพระโกสิยัญญชลีการวิงวอนเทพบุตรนั้นถึงสองครั้งสามครั้ง

ส่วนว่าเทพบุตรนั้นได้ทรงฟัง จึงถามสมเด็จพระอมรินทร์ว่า ท่านมาวิงวอนแก่เราเนื่อง ๆ สรรเสริญตระกูลที่จะให้เราไปบังเกิด ตระกูลนั้นเป็นตระกูลอันใด

สมเด็จพระสหัสสนัยจึงบอกว่า ตระกูลสกุลดาบสกับนางปาริกาดาบสินี

ส่วนเทพบุตรนั้น **ตี วจน์ สุตฺวา** ได้ฟังถ้อยคำดังนั้นก็ชื่นชมยินดี รับถ้อยคำทำ โกสิยแล้วก็มีเทวบัญชาว่า ดูกรอมรินทร์ ที่ท่านปรารณานี้จงสำเร็จตั้งใจเถิด ตัวเรานี้ก็ วิดกอยู่ว่าจะไปบังเกิดในตระกูลอันใด จะไปเกิดในอันทชะกำเนิดหรือ หรือว่าจะไปเกิดในชลา- พุชะกำเนิด ในอุปปาติกะกำเนิดประการใด ๆ แต่นึก ๆ อยู่ในใจจะนี้ ก็พอทำวโกสิยอาราธนา

สมเด็จพระอมรินทราธิราชจึงมีเทวบัญชาว่า ข้าพเจ้าขออาราธนาให้เกิดในชลาพุชะกำเนิด ดั่งนี้ แล้วสมเด็จพระโกสิยก็กำหนดวันที่จะบังเกิด และลงมานัดสัญญากับพระสกุลดาบส กำหนดว่าวันนั้นเวลานั้น พระปาริการะดูจะมา อาราธนาพระผู้เป็นเจ้าจงปรามาสลงที่พระนาภี พระปาริกาด้วยมือเบื้องขวานั้นเถิด ลังแล้วสมเด็จพระสหัสสนัยผู้ประเสริฐ ก็ยกอณฺชลีลามายัง เวชยันต์มหาวิมานมาศ อันเป็นนิवासสถานของพระองค์

ตสมิ ทิวเส ครั้นถึงวันพระอินทร์กำหนด นางปาริกาดาบสินีก็มีระดูมา ส่วนว่าพระ สกุลฤาษีก็ปรามาสลงที่นาภีพระปาริกาด้วยแม่มือข้างขวา ส่วนว่าเทพบุตรก็จุติลงปฏิสนธิ เป็นสันนิบาต ๓ ประการ ดังวิสัยชานาจะนี้

ประการหนึ่งเล่า เมื่อพระดาบสปรามาสลงที่นาภี นางปาริกาดาบสินีก็มีระดูบังเกิดขึ้น ครั้นระดูอาศัยโสมนัสบังเกิดขึ้นแล้ว ยิ่งอาศัยปรามาสนาภีด้วยเล่า เหตุฉะนี้ จึงว่านาภีปรา- มาส นี้เป็นสันนิบาตอันหนึ่ง นาภีปรามาสจัดเป็นสันนิบาตอันหนึ่งข้อนี้ยกไว้

จะว่าด้วยลักษณะอัชฌาจาร อันหญิงชายทั้งหลายนี้มีสันนิบาตด้วยกิริยาต่าง ๆ คือ ถ้อยที่ถ้อยยินดียิ้มแย้มหากัน ก็จัดเป็นสันนิบาตประการ ๑ ถ้อยที่ถ้อยพูดจาเรียกกัน นี้ก็เป็น สันนิบาตอัน ๑ ถ้อยที่ถ้อยเล็งแลดูกันทั้ง ๒ ฝ่าย ก็จัดเป็นสันนิบาตประการ ๑ สันนิบาตทั้ง ๓ ประการนี้เป็นเค้ามูลเป็นต้นเดิมก่อน แล้วจึงจะมีอามสนสันนิบาต คือชายหญิงถูกต้องกายกัน ครั้นอามสนสันนิบาตมีแล้ว โอกันตสันนิบาตก็มี โอกันตสันนิบาตนี้แหละจัดได้ชื่อว่าปฏิสนธิ **มหาราช** ขอถวายพระพร ที่มีได้ส่งเสพอัชฌาจาร เป็นแต่ถูกต้องตัวเข้า สัตว์ก็ลงปฏิสนธิ ได้จะเปรียบฉันใด อุปไมยดุจอัคคีอันมีเปลวรุ่งโรจน์โชตินาการ ครั้นว่าบุคคลคมนาคมการเข้าใกล้

ก็ร้อนเป็นเปลวเพลิง เปลวเพลิงนั้นกำจัดเสียได้ซึ่งหนาว อาจจะไม่ให้หนาวได้เพราะต้อง เปลวเพลิงฉันใด สัตว์ลงปฏิสนธิด้วยถูกต้องตัวมารดา มิได้เสพอัจฉาจารย์นั้น ก็เหมือนกันกับ คนผิงไฟฉะนั้น

ใช้แต่เท่านั้น สัตว์จะลงปฏิสนธิด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ **กมฺวเสน** ด้วยสามารถกรรม ประการ ๑ **โยนิวเสน** ด้วยสามารถกำเนิดประการ ๑ **กุลวเสน** ด้วยสามารถตระกูลประการ ๑ **อายาจนวเสน** ด้วยสามารถนิมนต์เกิดประการ ๑ เป็น ๔ ประการ

ที่สัตว์ทั้งหลายเกิดด้วยอำนาจกรรมนั้นประการใด

อุสฺสนนกุลสมฺมูลา สัตว์ที่มีกุศลมูลได้สร้างสมอบรมมากล้าหาญ แม้นปรารถนาจัก บังเกิดในตระกูลอันใด **ขตฺตียมหาสาलगฺเล วา** ในตระกูลขัตติยมหาศาลก็ดี **พฺรหฺมณฺมหาสาलगฺเล วา** ในตระกูลพราหมณมหาศาลก็ดี **คหปตฺติมหาสาलगฺเล วา** ในตระกูลคฤหบดี มหาศาลก็ดี **เทเวสุ วา** ในสวรรค์ชั้นเทเวดาที่ดี หรือว่าจะเกิดในอันทชะกำเนิดก็ดี **สังเสทชะกำเนิดก็ดี** **ชลายุชะกำเนิดก็ดี** **อุปฺปาติกะกำเนิดก็ดี** มีกุศลอันกล้าแล้วก็ได้สมดุจปรารถนา **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **เปรียบปานดุจบุรุษ** **อทฺโต** มั่งคั่ง **มทฺทฺธโน** มีทรัพย์มาก **มหาโกโค** มีโภคทรัพย์สมบัติมาก **ปทุตฺชาตฺรุปรชโต** มีเงินทองมาก **ปทุตฺวิตฺตฺตฺปรกรโณ** มีทรัพย์เครื่องใช้มาก **ปทุตฺธณฺโณ** มีทรัพย์ข้าวเปลือกมาก และบุรุษผู้นี้แม้นจะ ปรารถนา **ทาสี วา** ซึ่งข้าชายก็ดี **ทาสี วา** ซึ่งข้าหญิงก็ดี และจะปรารถนา **นิคม** ซึ่งนิคมบ้านน้อย ก็ดี **คามนฺตรํ วา** ซึ่งระหว่างแห่งบ้านใหญ่ก็ดี **ชนปเทสํ วา** ซึ่งประเทศชนบทก็ดี มีทรัพย์ ให้ทรัพย์ทวีคูณแล้วก็ได้สมดังปรารถนา **ยถา** มีครุวนาฉันใด บุคคลที่มีกุศลกรรมเป็น อันมากนั้นจะเกิดที่ไหนก็ได้สิ้น เหมือนบุรุษที่มีทรัพย์มากนั้น อย่างนี้แหละได้ชื่อว่าปฏิ- สนิธิด้วยอำนาจกรรม

อนึ่ง ที่ว่าสัตว์ปฏิสนธิด้วยสามารถแห่งกำเนิดนั้นประการใด

อ้อได้ความว่า **กุกฺกฏานํ วาเตน** ไก่ทั้งหลายปฏิสนธิด้วยลม **พฺกานํ เมฆสเรน** สัตว์ ทั้งหลายลงปฏิสนธิในท้องนกยางด้วยเสียงเมฆ **สพฺเพปิ เทวา** เทวดาทั้งหลายมิได้เกิด ในครรภ์ สัตว์เกิดในครรภ์นี้มีสัณฐานต่างกัน **ยถา** มีครุวนาฉันใด **ดุจมนุษย์ทั้งหลายทั้งสิ้น** **มหิยา จรฺนติ** อันเที่ยวอยู่ในแผ่นดิน **นानาวณฺเณน** ด้วยเพศต่าง ๆ **เกจิ ปุโรโต** บางหมู่หนึ่งห่ม ปกหน้า บางจำพวกหนึ่งห่มผ้าปกหลัง บางจำพวก **นคฺคา** เป็นเปลือย บางจำพวกหนึ่งชาวห่มขาว บางจำพวกทรงดอกไม้ บางจำพวกทรงผ้าสีเหลือง บางจำพวกเอาผ้าพันมวยผม บางจำพวก หนึ่งห่มหนังเสือ บางจำพวกหนึ่งห่มผ้าเปลือกไม้คากรองหุ้มห่อกายา บางจำพวกหนึ่งจัมมาสารพัด

หนังสือตามจะมี บางจำพวกเป็นฤๅษี นุ่งห่มผ้าใบไม้ห่มห่อกาย นี้แหละมนุษย์ทั้งหลายนั้นมี ลักษณะต่าง ๆ กัน **มทिया จรนิติ** เทียวอยู่ในแผ่นดินฉนใด สัตว์ทั้งหลายเกิดในกำเนิดต่างกัน ดุจธรรมชาติทั้งหลายนั้น

คพุกาวกุนติ สัตว์ทั้งหลายปฏิสนธิด้วยสามารถตระกูลนั้นประการใด

จตุตถาริ กุลานิ ได้แก่ตระกูลทั้ง ๔ คือ อันทชะตระกูลประการ ๑ สังเสทชะตระกูลประการ ๑ ชลามพุชะตระกูลประการ ๑ อุปปาติกะตระกูลประการ ๑ สิริเป็นตระกูล ๔ เท่านั้น

อันทชะตระกูลนั้นได้แก่ตระกูลสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในฟองฟัก เช่นไก่และนกเป็นต้น ชลามพุชะตระกูลนั้น ได้แก่ตระกูลแห่งสัตว์ทั้งหลายที่เกิดในกลละเป็นคัพภเสยยกะสัตว์ ได้แก่มนุษย์สัตว์เดียรัจฉาน ๔ เท้า เช่นเนื้อและสุกรเป็นต้น สังเสทชะตระกูลนั้น ได้แก่ตระกูลสัตว์ที่เกิดในอบไอเหงื่อโคล มีเรือดไรเป็นต้น อุปปาติกะตระกูลนั้นได้แก่ตระกูลแห่งสัตว์ที่เกิดขึ้นเอง ดุจดั่งว่าลอยมาเกิด ได้แก่เทพยดาในชั้นจาตุम्मหาราชิกาเป็นต้น

บรรดาสัตว์ทั้งหลาย จะอยู่ในประเภทใดและชาติใดก็ดี ถ้ามาเกิดในฟองฟักแล้ว เพศพรรณก็เป็นอันทชะอย่างเดียวกัน ที่เกิดมาเป็นชลามพุชะและสังเสทชะ อุปปาติกะ เพศพรรณแห่งสัตว์ทั้งหลายที่ตายจากตระกูลทั้งหลาย ดังวิสัยชานานี้ จะไปอุปปัตนาการ บังเกิดในตระกูลใด ก็มีกายเหมือนตระกูลนั้น ถ้าเกิดในอันทชะตระกูลก็ต้องเกิดแต่ไข่ ที่เกิดใน สังเสทชะตระกูลก็บังเกิดเป็นสังเสทชะ ที่ไปเกิดในชลามพุชะตระกูล ก็เกิดเป็นชลามพุชะ ที่ไปเกิดในอุปปาติกะตระกูล ก็บังเกิดเป็นอุปปาติกะ ตกว่าละเพศเดิมเสียกลับไปตามตระกูล ลัน เหมือนเนื่อนกอันสัญจรเข้าไปที่ข้างเขาเมรุคิรินทร์ ก็กลายเป็นสีทองไปฉะนั้น

อนึ่งเล่า ที่ว่าสัตว์ปฏิสนธิด้วยสามารถเชื่อเชิญนั้น ได้แก่ตระกูลอันมีศีลมีศรัทธามี เจตนาเป็นกุศล เทพบุตรใดบริบูรณ์ด้วยกุศล สมควรที่จะจุติมาบังเกิด นั้นแหละสมเด็จ จัอมรินทราธิราชมีจิตเมตตาแก่ตระกูลนั้น จึงไปสู่สำนักแห่งเทพบุตรนั้น และอาราธนาวิงวอน ว่า **มาริส** ดูกของท่านผู้เนียรทุกข์ ท่านจงไปบังเกิดในตระกูลนั้น ๆ เกิด เทพบุตรผู้จะจุติไปเกิดขึ้น รับประทานจึงไปเกิดในตระกูลนั้น **ยาจนเหตุ** เป็นเหตุทำวสหัสเนตรเชื่อเชิญ **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจมนุษย์ทั้งหลาย เป็นฝ่ายสัมมาทิฐิในพระบวร- พุทธศาสนา **ปุลณกามา** ปรารถนาจะให้เป็นกุศล จึงอาราธนานิมนต์สมณะ **มโนภาวนิย์** อันมีศีลอันดีเป็นที่เจริญใจ ให้เข้าไปสู่เคหาของอาตมา ด้วยใจเจตนาว่าสมณะรูปนี้ ได้ไปสู่ ตระกูลของอาตมาแล้ว **สุชาวโท** จะนำมาซึ่งสุขสวัสดิมงคลอันเลิศแก่ตระกูลของอาตมา ฉนใด ดูกរបพิตรผู้ประเสริฐในภพแผ่นดิน สมเด็จจัอมรินทราธิราชปรารถนาจะให้ตระกูลนั้นเป็น

ประโยชน์เป็นผล ก็นิมนต์เชื้อเชิญเทพบุตรให้จุดมาเกิดในตระกูลนั้น เปรียบเหมือนบุรุษอันไปนิมนต์พระสมณะอันมีศีลนั้น นี่แหละลักษณะแห่งคัพภาวักกันติ คือลงปฏิสนธิด้วยอาราธนา เชื้อเชิญ สิ้นใจความเท่านี้

เมื่อพระนาคเสนถวายวิสาขนาเหตุปฏิสนธิ ๔ ประการแล้ว จึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **สาโม** อันว่าพระสามนี้ **สุวณฺณวณฺโณ** มีสีสังฆามดังทอง มาเกิดในครรภ์นางปาริกาตาลีนั้น ท้าวโกสีย์ก็นิมนต์มาเกิด อนึ่ง พระสามนั้นมีอภินิหารอันสั่งสมอบรมมากแล้ว มารดาบิดาก็มีศีลมีกัลยาณธรรม ทั้งผู้อาราธนาก็เป็นมเหล็กขเทวราช อาศัยเจโตปณิธิการตั้งใจแห่งท่านทั้ง ๓ ตามที่กล่าวมานี้ พระสามกุมาร ผู้มีสีสังฆวรรณสันฐานอันงดงามจึงเกิดได้ **ยถา มหาราช** อนึ่งเล่า ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร พระองค์จงทรงฟังอุปมาอีก เปรียบปานดุษบุรุษผู้หนึ่ง **กุสโล** เป็นคนฉลาดหวานพีชลงที่นาอันดี **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ดังอาตมาถาม พีชนั้นจะงามหรือว่าจะมีอันตรายประการใด นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระราชมิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พีชที่หวานก็งามตระการจำเริญไป

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้เป็นใหญ่ พระสุวรรณสามบริบูรณ์ไปด้วยเหตุทั้งสามประการ งามเฉิดฉายหาอันตรายบมิได้ อุปไมยเหมือนพีชนั้น อนึ่ง บพิตรพระราชสมภารได้ทรงพระสวณาการฟังบ้างหรือหาไม่ว่า ชนบทหนึ่งใหญ่มั่งคั่ง เกิดอันตรายฉิบหายด้วยจิตประทุษร้ายแก่พระฤาษี

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า โยมได้ฟังว่า ชนบททั้งหลายแห่งพระเจ้าทัณฑกะ และชนบททั้งหลายแห่งพระเจ้าเมชณะ และชนบททั้งหลายแห่งพระเจ้ากาลิงคะ และชนบทแห่งพระเจ้ามาตังคะนั้นฉิบหายกลายเป็นป่าไปด้วยจิตประทุษร้ายในพระฤาษี

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ชนบททั้งหลายเป็นอันตราย ด้วยความคิดร้ายในพระฤาษีมีอยู่อย่างนี้ ถ้าหากว่ามีความเลื่อมใสชื่นชมยินดีในพระฤาษีจะมีสุขบ้างหรือไม่

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า ถ้าว่าชนบททั้งหลายมีจิตเลื่อมใสยินดีในพระฤาษีแล้ว ชนบทนั้นไม่มีทุกข์ เป็นสุขนักหนา

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า มหาราช ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร พระสาม โภธิสัตว์นี้เป็นอิสินิมิต คือพระฤๅษีทั้งสองเสียดให้เกิด แล้วเป็นทั้งเทพนิมิต คือพระอินทร์ นิมนต์ให้เกิด เป็นบุญนิมิต คือพร้อมด้วยบุญกุศล อนึ่งเล่า ดุรานะบิตรพระราชสมภาร เทพบุตรที่พระอินทร์นิมนต์ให้เกิดนี้ มี ๔ พระองค์ คือ พระยาคุสุราชองค์ ๑ ท้าวมหาปนาท องค์ ๑ พระสุวรรณสามองค์ ๑ พระเวสสันดรองค์ ๑ บพิตรพระราชสมภารพึงทราบพระทัย ด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดี ได้ทรงฟังพระนาคเสนวิสัยชานาจะนี้ ไม่มีความสงสัยก็ช้องสาธุการว่า คัพภาวักกันติปัญหานี้ลึกล้ำคัมภีรภาพรกษฏ์พินเพื่อเหลือที่ ธรรมกถิกจะแก้ไข ผิดจากพระผู้เป็นเจ้าของไปแล้วเต็มที่อยู่ พระผู้เป็นเจ้าของมาแก้ไขด้วยสันนิบาตให้ ประหลาดออกไป โยมเข้าใจแล้ว โยมจะกำหนดจดจำไว้ เพื่อกุลบุตรอันเกิดมาเป็นปัจฉิมมา- ชนตาในอนาคตกาลข้างหน้า

คัพภาวักกันติปัญหา คำรบ ๖ จบเท่านี้

ลัทธิมมอันตรธานปัญหา ที่ ๗

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา โยมนี้คิดไปให้วิมตติสงสัยนักหนา ด้วยสมเด็จพระบรมนายกโลกนาถ มี พระพุทธรูปกาตรัสไว้แก่พระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ พระลัทธิธรรมของตถาคต จะตั้งอยู่นาน ประมาณกำหนดห้าพันปี พระพุทธรูปองค์ตรัสเป็นคำขาด ครั้นมาเมื่อจะใกล้ดับขันธุ์เข้าสู่พระ มหาปรินิพพานนั้น สมเด็จพระสัมพันธัญญ์เจ้ามีพระพุทธรูปกาตรัสกับสุภทัตตะปริพพาชกว่า ดูกร สุภทัตตะ แม้ว่าภิกษุอันเป็นโอรสของตถาคตนี้ มีศรัทธาปรนนิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติอยู่ได้ตราบใด โลกจะได้สูญจากพระอรหันต์หามิได้ นี้แหละมีพระพุทธรูปกาตรัสไว้เป็นคำขาด เมื่อวันจะเสด็จ เข้าสู่พระมหาปรินิพพาน ตกว่าพระพุทธรูปกาประทานไว้เป็นคำสองฉะนี้ โยมหาไรที่จะกำหนด คำไหนให้แน่ลงได้ไม่ ครั้นจะเชื่อเอาคำเดิมที่ตรัสว่า พระลัทธิธรรมของตถาคตจะตั้งอยู่ กำหนดถ้วนห้าพันปีนั้นเล่า คำที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า ถ้าพระภิกษุมีความอุตสาหะปรนนิบัติ เป็นสัมมาปฏิบัติอยู่ตราบใด โลกไม่เปล่งจากพระอรหันต์ก็จะผิด ครั้นจะเชื่อเอาคำภายหลังก็ จะผิดกันกับคำเดิมที่โปรดไว้ โยมคิดไปก็สงสัยนักหนา ปัญหานี้เป็นอุกโตโกฏี มาถึงแก่พระ ผู้เป็นเจ้าของแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของโปรดวิสัยชานาให้โยมสิ้นสงสัยในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาวิสัยชานว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **ภควา** สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ มีพระพุทธรูปปฏิมาว่า พระสังฆกรรมจะตั้งมั่นอยู่ห้าพัน พระวัสสา ครั้นมาเมื่อวันจะเข้าพระมหาปรินิพพานตรัสว่า พระภิกษุในพระพุทธศาสนาอุตสาหะปรนนิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติอยู่ตราบใด โลกก็ไม่ขาดจากพระอรหันต์ นี่แหละพระพุทธรูปปฏิมาจะเป็นอรรถอันเดียวกัน มีเนื้อความเนื้อเป็นเรื่องเดียวกันหาบมิได้ **นानาอดถัม** มีอรรถเนื้อความต่างกัน **นानาพยุฉน** มีพยัญชนะต่างกัน **อัย** **สาสนปริจเจโท** ที่ว่าด้วยกำหนดพระศาสนาจะตั้งมั่นไปได้ประมาณเท่านั้นก็มี **อัย** **ปฏิบัติปริทีปนา** ที่ว่าด้วยสามารถปฏิบัติก็มี พระพุทธรูปปฏิมาทั้งสองนี้เป็น **ทิววิวัชชิตา** เว้นว่างไกลกันนักหนา เปรียบปานดุจดินกับอากาศ ดุจวิมานเมืองสวรรค์กับชั้นนรก ตกกว่าไกลกว่าไกลต่อกัน ดุจสุขกับทุกข์อันต่างกัน และดุจบาปกับบุญคุณกับโทษต่างกันนักหนา **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ซึ่งมีพระราชโองการถามจะห้ามให้สูญไปก็ใช่ที่ เหตุฉะนี้อาตมาจะเปรียบเทียบให้เห็นแล้วจะแสดงให้แจ้งประจักษ์ต่อไป ขอถวายพระพร สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ เมื่อทรงกำหนดความเสื่อมสิ้นแห่งพระสังฆกรรม พระองค์ตรัสกำหนดเขตไม่มีส่วนเหลือว่า **อาณนุท** ดูกรสำแดงอาณนุท ถ้าภิกษุนี้ไม่บวช พระสังฆกรรมพึงตั้งอยู่ได้หลายพันปีนักหนา กาลนี้พระสังฆกรรมจักตั้งอยู่ได้เพียงห้าพันปีเท่านั้น พระตถาคตเจ้ามีพระพุทธรูปปฏิมาว่าดังนี้ บพิตรพระราชสมภารจะเข้าพระทัยอย่างไร จะว่าพระผู้มีพระภาคตรัสถึงเวลาเสื่อมพระสังฆกรรม หรือว่าทรงห้ามภิกษุมัยการตรัสรู้มรรคผล

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคจะได้ตรัสห้ามปรามการตรัสรู้มรรคผลหามิได้ พระองค์ทรงหมายถึงพระสังฆกรรมจะเสื่อมไป

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระผู้มีพระภาคเมื่อทรงแสดงพระศาสนาส่วนที่สิ้นไปและส่วนที่ยังเหลือ เสมือนบุรุษผู้มีทรัพย์สินหายไป แต่ยังมีส่วนเหลืออยู่จะบอกให้เขารู้ จึงจับทรัพย์ทั้งหลายที่เหลืออยู่เชิดชูให้เขาดู บอกให้รู้ว่าหายไปเท่านั้น ยังเหลือเท่านั้น ฉันทก็ดี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า **นญจ** **สาสน** **ปริกิตตยนโต** เมื่อจะทรงแสดงพระศาสนาอันจะสิ้นไปจะเหลืออยู่ต่อไป ให้แจ้งแก่เทพามนุษย์ทั้งหลาย จึงมีพระพุทธรูปปฏิมาว่า **อาณนุท** ดูกรสำแดงอาณนุท พระสังฆกรรมจะตั้งมั่นอยู่ถ้วนห้าพันพระวัสสา แล้วมีพระพุทธรูปปฏิมาเมื่อพระองค์เจ้าจะเข้าสู่พระมหาปรินิพพานแก่สุภัททะปริพพาชกอีกว่า ดูกรสุภัททะ ถ้าบุคคลตั้งใจปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ คืออุตสาหะเจริญเมตตาภาวนาอยู่ตราบใดแล้ว พระอรหันต์ก็ไม่ขาดจากโลกตราบนั้น พระพุทธรูปปฏิมาทั้ง ๒ นี้ต่างกัน ไม่เหมือนกัน ที่พระพุทธรูปปฏิมาว่าพระสังฆกรรมจะตั้งมั่นไปถ้วนห้าพันพระวัสสานั้น ด้วยจะกำหนดจะให้รู้ว่าพระไตรปิฎกจะตั้งมั่นไปด้วยห้าพันพระวัสสา เป็น

ศาสนาปริจเฉทอันหนึ่ง และพระพุทธปฏิภาตรัสว่า พระโยคาวจรบุคคลทั้งปวงยังอุตสาหะ
 ประณินัตติเป็นสัมมาปฏิบัติ คือจำเริญภาวนาเป็นบุพภาคค้ำมูลที่จะให้ได้พระนิวโลกกุตระธรรม
 ตราบใด พระอรหันต์ก็ไม่ขาดจากโลกตราบนั้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้าตรัสโดยปฏิบัติปริจเฉท
 กำหนดข้างประณินัตติวิปัสสนาธุระ เป็นศาสนปริจเฉทอย่างหนึ่ง นี้แหละบพิตรพระราชสมภาร
 เก็บเอาพระพุทธปฏิภาท กำหนดกฎหมายสองสถานนี้ มากระทำเคลือบคลุมให้เป็นสถานเดียวรส
 อันเดียวกันฉะนี้ ผิดแล้วมีพระทัยจะถามเนื้อความให้เคลือบคลุมเป็นอันเดียวเช่นนี้ อาตมาจะชี้
 ออกให้แจ้ง **อวิจลมานโส** บพิตรพระราชสมภารเจ้าอย่าเบื่อหน่าย อาตมาจะวิสันนาถวาย
 โดยปริยายให้บพิตรทรงสดับต่อไปอีก **มหाराช** ขอถวายพระพร เปรียบปานประจูดังสระใหญ่
 อันหนึ่งลึกสุขุม ภาคพื้นราบ มีตาน้ำไหลมาได้ น้ำก็ละเอียดใสสะอาด จะรู้ขาดสระนั้นหามิได้
 ใช้แต่เท่านั้น มหาเมฆบันดาลปวัตนาการตกลงมา **อปราปร** หลายครั้งหลายครา
 ธารน้ำฝนก็ไม่ขาดสาย ตกว่ากระแสน้ำที่สระนั้นจะแห้งหายไป สระใหญ่จะขาดจากอุทก
 เหมือนหน้าฤดูคิมหันต์หรือประการใด

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑกษัตริย์ตรัสว่า สระนั้นจะได้เปล้าจากอุทกหามิได้
 เหตุว่าสายฝนบันดาลไม่ขาดธारा

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูฐานะบพิตรผู้ประเสริฐ จะเปรียบอุปมาฉันใด
สทรมมตพิก อันว่าสระใหญ่คือพระสังฆธรรม **ชินสาสน** เป็นคำสั่งสอนของสมเด็จพระนริ
 พิตตมาร อันบริบูรณ์ด้วยน้ำใหม่ไหลอยู่สำราญ คืออาจารย์วัตรปฏิบัติอันไพบุลย์ ที่มีพระพุท
 ธิปฏิภาตรัสบัญญัติทรงอนุกุลโปรดประทานไว้ **มหाराช** ขอถวายพระพร เมื่อพระพุทธานุสรณ์ใน
 พระบวรพุทธศาสนาและสามเณรอุบาสิกอุบาสิกา มีอุตสาหะประณินัตติรักษาจตุปาริสุทธิศีล
 ให้บริบูรณ์ จำเริญคณฤระวิปัสสนาธุระเนื่อง ๆ เล่าเรียนต่อไป และบำเพ็ญทานน้อยใหญ่ ตั้ง
 อยู่ในศีลห้าเป็นนิตย์ สถิตในศีลแปดเป็นอุโบสถศีลเป็นอดิเรก เร่งสดับฟังพระสังฆธรรมเทศนา
 ไป ผูกใจที่จะรำพึงถึงพระ **อนิจจัง ทุกขัง อนตตา** ไม่ประมาทที่จะกฤษดาภิหาร มีอุตสาหะไปทุก
 ตัวคน อุปไมยเหมือนท่าฝนห่าใหญ่ ตกลงในสระอันกล่าวคือพระสังฆธรรมคำสั่งสอน
 ของพระชินสีห์ เหตุฉะนี้ **ชินสาสน** คำสั่งสอนพระชินสีห์ก็จะฐิติการตั้งมั่นไปช้านานเป็น
 นิรันดร ก็จะสำเร็จพระอรหันต์เนื่อง ๆ ติดกันไป **โลโก อสุณโณ ภาเวย** โลกก็จะไม่เสื่อมสูญไป
 เร็วพลัน **อรหนเตหิ** จากพระอรหันต์ทั้งหลาย **อิมิ อตถิ สนธาย** นี้แหละสมเด็จพระ
 ชินเนทรทรงพระดำริเห็นความฉะนี้ **ภาสิต** จึงมีพระพุทธปฏิภาตรัสว่า ดูกรสุภทัตตะ ภิกษุพุท
 ธานุสรณ์ของตถาคตนี้ แม้มีอุตสาหะประณินัตติเป็นสัมมาประณินัตติได้ **วิหเรยฺย** แน่นนอนอยู่ใน
 ปฏิบัติตราบใด พระอรหันต์จะได้ขาดจากโลกหามิได้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากร มีสุนทรพจนารถพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ พระผู้เป็นเจ้าของกล่าวว่พระสังฆกรรมจะอันตรธานนั้นอย่างไร

พระนาคเสนจึงแก้ไขว่า **มหาราช** ดูฐานะบพิตรผู้ประเสริฐ อันตรธานมี ๓ ประการ คือ อริคมอันตรธานประการ ๑ ปฏิบัติอันตรธานประการ ๑ ลิงคอันตรธานประการ ๑ เป็น ๓ ประการดังนี้ **มหาราช** ขอถวายพระพร อริคมอันตรธานนั้น เมื่อพระพุทธรูปไม่ปฏิบัติแล้วก็ขาดจากมรรคผล อย่างนี้ ชื่อว่าอริคมอันตรธาน และปฏิบัติอันตรธานนั้น เมื่อพระพุทธรูปไม่ปฏิบัติแล้ว ลิกขาบทบัญญัติน้อยใหญ่ก็เสื่อมสูญไป อย่างนี้แลเรียกว่าปฏิบัติอันตรธาน และลิงคอันตรธานนั้น ได้แก่ประเพณีนุ่งห่มผ้ากาสาพัสตร์ กำหนดจนผ้ากาसान้อยห้อยหุ่ยยังมีอยู่ยังไม่สูญจากประเพณี ต่อเมื่อไม่มีตราบใด ประเพณีก็สูญเสื่อมเมื่อนั้นเรียกว่า ลิงคอันตรธาน จงทรงทราบพระญาณเถิด ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี ได้ทรงฟังก็มีพระทัยสิ้นวิมตีกังขา จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อัย โปณโท** อันว่าปัญหานี้ **คมภีโร** ลิกนักรหนา **อุตตานิกโต** พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยนาให้ตื่นขึ้นได้ ตั้งแต่เข้าไปพวกเดียรฉัตรจะปรับปวาทสอดเข้ามาว่าให้พ้นเพื่อนอย่างไรไม่ได้แล้ว นับแต่ว่าจะลี้ลับอัปรภาคย์ไป พระผู้เป็นเจ้าของนี้ ประเสริฐกว่าหมู่กว่าคณะทั้งปวง หากใครจะเลศจะลวงกำเกินกว่าพระผู้เป็นเจ้าของไม่มี ในกาลบัดนี้

สัมมัมอันตรธานปัญหา คำรบ ๗ จบเท่านี้

ลัทธิบัญญัติตั้งตัดปัญหา ที่ ๘

ราช อาท สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ตถาคโต** สมเด็จพระตถาคตทศพลเจ้า **สพฺพ อกุศล** ฌาปยิตวา เผาเสียซึ่งอกุศลทั้งปวงเสร็จสิ้นทีเดียวเจียวหรือจึงสำเร็จแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ **อุทาทู** หรือว่าสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้า เผาอกุศลไม่หมดมีเศษอยู่ สมเด็จพระบรมครูจึงสำเร็จแก่พระสรพรเพชฌญาณประการใด

พระนาคเสนวิสัยนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระบรมโลกุตตมา-

จารย์ญาณศัพท์ปัญญาเจ้า เผาเสียซึ่งอกุศลทั้งปวงสิ้นเสร็จ จึงสำเร็จแก่พระสรรเพชฌัญญาณ
เหตุยกเสียจากกิริยาที่กระทำความเป็นอกุศลไม่เหลืออยู่ ชาดลันทีเดียว บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชธิบตีมีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ
นาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาเสวยทุกขเวทนาอยู่บ้างหรือไม่เล่า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระบรมโลกนาถ
ศาสดาเสวยทุกขเวทนาเมื่อสะกิดศิลากระเด็นมาถูกพระบาท บังเกิดห้อพระโลหิตขึ้นมาครั้ง
หนึ่ง อีกครั้งหนึ่งบังเกิดพระอาพาธลงพระโลหิตที่บ้านเวฬุคาม ชิวโกมารักจประกอบพระ
โอสถเป็นยาประจุถวาย ด้วยความเลื่อมใสในพระองค์ อนึ่ง เมื่อบังเกิดพระวาโยกำเริบขึ้นมาใน
พระสรีรกาย พระอานนทถวายอุทกักร้อนให้เสวย เพื่อระงับพระอาพาธที่กำเริบนั้น ขอถวาย
พระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชธิบตีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าว่ากับโยมว่า สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า เผา
เสียซึ่งอกุศลสิ้น ไม่มีที่กระทำให้เหลือเศษ จึงสำเร็จแก่พระสรรเพชฌัญญาณ ถ้าจะนั้นแล้ว
ต้องการอะไรเล่า ที่พระองค์เจ้าเสวยทุกขเวทนาอาพาธเล่า ถ้าอกุศลสิ้นแล้ว ที่จะมีทุกขเวทนา
อาพาธหามิได้ คำที่ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าเผาเสียซึ่งอกุศลสิ้นเสร็จ ได้สำเร็จแก่
สรรเพชฌัญญาณ จะมีผิดหรือ ประการหนึ่งเล่า ถ้าว่าสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า
เผาอกุศลเสร็จสำเร็จและได้ตรัสแก่สร้อยสรรเพชฌัญญาณ คำที่ว่าสมเด็จพระโลกุตตมา-
จารย์ยังเสวยทุกขเวทนาอาพาธนี้ จะมีผิดหรือ คำทั้งสองนี้ไม่ต้องกัน **อัย ปณฺโท** อันว่า
ปริศนานี้เป็นอุกโตโกฏฐิ **ตฺวานุปฺตโต** มาถึงพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจงระงับดับเสียซึ่ง
ความสงสัย ณ กาลบัดนี้

เถโร พระนาคเสนเถราชธิบตี จึงวิสันนาซึ่งอุกโตโกฏฐิปัญหาว่า **มหาราช** ขอถวาย
พระพรบพิตรพระราชสมภาร ทุกขเวทนาอันเป็นมูลแห่งอกุศลกรรมนั้น สมเด็จพระสรรเพชฌ
ัญญาณเจ้ามิได้เสวย เวทนาทั้งหลายย่อมเกิดแต่เหตุ ๘ ประการดังนี้ ดูกรบพิตรพระราชสมภาร
เหตุ ๘ ประการคือสิ่งใดเล่า ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ได้แก่วาตสมุฏฐาน
ประการ ๑ ปิตตสมุฏฐานประการ ๑ เสมหสมุฏฐานประการ ๑ สันนิปาติกาประการ ๑
อุตุปริณามชาประการ ๑ วิสมปริหารชาประการ ๑ โอบีกกมิกาประการ ๑ กัมมวิปากชา
ประการ ๑ ลิริเป็นเหตุ ๘ ประการฉะนี้ เวทนาย่อมบังเกิดด้วยเหตุ ๘ ประการเหล่านี้ ขอถวาย
พระพร ที่โลกว่ากันว่าบุคคลเสวยเวทนาด้วยกรรมนี้ผิด หากจริงไม่ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชธิเบศมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา เวทนาที่เสวยทุกข์ด้วยเหตุ ๗ ประการ คือวาทสมุฏฐานประการ ๑ ปิตตสมุฏฐานประการ ๑ เสมหสมุฏฐานประการ ๑ สันนิปาติกาประการ ๑ อุตฺตปริณามชาประการ ๑ วิสมปรีหารชาประการ ๑ โอปัภกมิกาประการ ๑ ลิริเป็นเหตุ ๗ ประการดังนี้ เป็นกัมมสมุฏฐานเกิดแต่กรรมสิ้น จะได้พ้นกรรมไปหาไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ถ้าจะนั้นท่านจะว่าไว้เป็นส่วน ๆ แต่ละส่วนมีลักษณะต่าง ๆ กันต้องการอะไรเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร **วาโต** ลมนั้นเล่ากำเร็บด้วยเหตุ ๑๐ ประการ เหตุ ๑๐ ประการนั้นอย่างไร เหตุ ๑๐ ประการ คือกำเร็บด้วยเย็นประการ ๑ กำเร็บด้วยร้อนประการ ๑ กำเร็บด้วยอยากข้าวประการ ๑ กำเร็บด้วยอยากน้ำประการ ๑ กำเร็บด้วยบริโภคเหลือขนาดประการ ๑ กำเร็บด้วยยืนนานนักประการ ๑ กำเร็บด้วยตั้งความเพียรจนเกินไปประการ ๑ กำเร็บด้วยวิ่งมากนักประการ ๑ กำเร็บด้วยงานหนักนักประการ ๑ กำเร็บด้วยกรรมวิบากประการ ๑ ลิริประสมเป็น ๑๐ ประการด้วยกัน และเวทนาทั้งหลายนี้จะเกิดขึ้นในอดีตก็หาไม่ จะเกิดขึ้นในอนาคตก็หาไม่ ส่วนปิตตสมุฏฐานนั้นเล่า **ปิตฺต** แปลว่าดี ดีกำเร็บด้วยเหตุ ๓ ประการ เหตุ ๓ ประการนั้นอย่างไร คือเย็นนักประการ ๑ ร้อนนักประการ ๑ บริโภคอาหารไม่เสมอประการ ๑ ลิริเป็น ๓ ประกอบด้วยกัน เสมหสมุฏฐานนั้น คือเสมหะกำเร็บด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ เย็นนักประการ ๑ ร้อนนักประการ ๑ บริโภคอาหารหนักกินหนักประการ ๑ ลิริเป็น ๓ ประการด้วยกัน ลมและดีและเสมหะทั้งหลายกำเร็บขึ้นด้วยเหตุเหล่านี้แล้ว ย่อมเจริญระคนปนกัน ทำเวทนาอันเป็นส่วนแห่งตน ๆ ให้บังเกิดขึ้นแก่คนทั้งหลาย ขอถวายพระพร อนึ่ง เวทนาที่เป็นอุตฺตปริณามชานั้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยความแปรปรวนแห่งฤดู เวทนาที่เป็นวิสมปรีหารชา ย่อมเกิดขึ้นด้วยการรักษาอิริยาบถไม่สม่ำเสมอ เวทนาที่มีความเพียรเป็นปัจจัยเป็นเหตุเป็นกิริยาก็มี มีกรรมเป็นวิบากเกิดขึ้นด้วยอำนาจผลแห่งกรรมก็มี เวทนาที่มีกรรมเป็นวิบาก ย่อมเกิดด้วยสามารถแห่งกรรมที่สัตว์ได้กระทำไว้ในชาติปางก่อน เวทนาที่เกิดแต่กรรมวิบากมีน้อยนักหนาที่เกิดแต่เหตุนอกนั้นมากกว่า ชนพาลที่ไม่มีวิจาร์ณปัญญาทั้งหลาย ย่อมอ้างว่า เวทนาทั้งปวงเกิดแต่กรรมวิบากอย่างเดียว กรรมนั้นเว้นไว้แต่พระพุทฺธญาณ ไม่มีใครสามารถจะกำหนดรู้ได้ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ที่อาตมภาพถวายพระพรไว้ว่า คีลาอันเป็นสะเก็ดกระทบพระบาทสมเด็จพระโลกนาถ ให้พระองค์เสวยทุกข์เวทนานี้ จะเป็นด้วยวาทสมุฏฐานและปิตตสมุฏฐาน เสมหสมุฏฐาน สันนิปาติกา อุตฺตปริณามชา วิสมปรีหารชาและ

โอปัททกมิกายาไรนั้นหามิได้ สะเก็ดศิลากระทบพระบาทเข้านี้ ด้วยสามารถพระเทวทัตนั้นผูก
 เหวพระสัพพัญญูมากกว่าแสนชาติ พระเทวทัตคิดว่าอาตมาจะกลิ้งศิลานี้ให้ตกทับ
 พระพุทธเจ้า ให้ถึงแก่ภรรณาสัญ คิดแล้วพระเทวทัตก็กลิ้งศิลาลงมาเร็วพลัน **อณฺเวย เทว เสงฺลา**
 ครั้งนั้นยังมีศิลาสองก้อน เข้ารับเอาศิลาที่พระเทวทัตกลิ้งลงมา **เทว ทตฺตา วิย** เปรียบเหมือน
 รับไว้ด้วยมือทั้งสอง มิให้กลิ้งไปถูกต้องพระตถาคตได้ ศิลาที่พระเทวทัตกลิ้งไปนั้นก็
 ติดค้างอยู่บนศิลาทั้งสอง ครั้นกระทบกัน ศิลานั้นก็แตกเป็นสะเก็ดตกลงมาด้วยกัน สะเก็ด
 ศิลาที่กระเด็นมากระทบพระบาทสมเด็จพระโลกนาถเจ้า ยังพระโลหิตห้อให้บังเกิด จึงได้
 เสวยทุกขเวทนา ทุกขเวทนานี้เกิดด้วยกรรมวิบากก็ว่า เกิดด้วยพระเทวทัตกระทำก็ว่า และ
 เวทนาที่จะบังเกิดด้วยสิ่งอื่น คือมูลแห่งอกุศลที่พระองค์กระทำแล้วแล้วหามิได้ และจะว่าเกิดด้วย
 ชาติสมุฏฐานเป็นต้นก็หามิได้ และจะเกิดด้วยเหตุ ๗ ประการ มีชาติสมุฏฐานเป็นต้นนี้เข้า
 แชนแทรกก็หามิได้ จะว่าเป็นด้วยวิบากแห่งอกุศลกรรมหรือ หรือจะว่าเกิดแต่พระเทวทัต
 กระทำก็ตามแต่จะว่าเกิด อุปมาฉันใด อุปมาโดยบุรุษผู้หนึ่งจะกระทำนา มีผู้หนึ่งเอ็นดูให้นา มี
 ผู้หนึ่งเมตตาให้ข้าวปลูก ครั้นบุรุษผู้หนึ่งได้ตากไถสำเร็จการแล้ว จึงเอาข้าวปลูกที่เขาให้นั้น
 หว่านลงในนา ครั้นนานมา พืชนั้นไม่จำเริญจะโทษเอาใคร จะโทษผู้ให้เนื้อนาว่าให้เนื้อนาไม่ดี
 หรือ หรือจะโทษเอาผู้ให้ข้าวปลูกว่าให้ข้าวปลูกไม่ดีก็ตามที่จะว่า ความช้อนี้อุปมาฉันใด เบื้อง
 ว่าสมเด็จพระบรมโลกนาถ เจ็บพระบาทเสวยทุกขเวทนา **เอสา เวทนา** เวทนานี้จะว่าเกิด
 ด้วยกรรมวิบากหรือ หรือจะเกิดด้วยกิริยาที่ว่าพระเทวทัตกระทำ ก็ตามแต่จะเปรียบเทียบความ
 เหมือนข้างหนึ่งให้นาข้างหนึ่งเมตตาให้พืชข้าวปลูก **นตฺถณฺญา เวทนา** เวทนานี้เป็นเวทนา
 เกิดด้วยเหตุอื่นหามิได้ อนึ่ง จะอุปมาถวายบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจบุรุษผู้หนึ่งบริโภค
 อาหารเข้าไปไม่สบาย ชายนั้นจะโทษเอาท้องว่าท้องไม่สบายเองหรือ หรือว่าชายนั้นจะโทษเอา
 อาหาร ก็ตามที่จะว่า **มหาราช** ขอลถวายพระพร เวทนานี้ก็เหมือนกัน จะว่าเกิดแต่กรรม-
 วิบากก็ว่า จะว่าเกิดแต่กิริยาที่พระเทวทัตกระทำก็ว่า **นตฺถณฺญา** จะว่าเวทนาเกิดแต่เหตุอัน
 อื่นหามิได้ ประการหนึ่งเล่า อันว่าเวทนาเป็นกัมมวิปากชา คือที่เกิดแต่ผลแห่งอกุศลกรรมที่
 พระองค์กระทำไว้แต่หนหลังนั้น และเวทนาที่เกิดด้วยวิสมปริหารนี้ ไม่มีเป็นอันขาดแก่พระ
 โลกนาถเจ้า และเวทนาเกิดด้วยเหตุ ๖ นอกจากนี้ คือนับแต่ชาติสมุฏฐานเป็นต้น トラบเท่า
 จนโอปัททกมิกายาไรนั้นย่อมมีแก่พระองค์ แต่มีอาจกระทำย่ำยีให้พระองค์สิ้นสังขารได้ บพิตร-
 พระราชสมภารพึงสันนิษฐานเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้ **มหาราช** ขอลถวายพระพร
 ประการหนึ่งในจตุมหากุฎกายแห่งสมเด็จพระมหากรุณานี้ ย่อมมีเวทนาที่เป็นอิฏฐารมณฺ์และ
 อนิฏฐารมณฺ์ คือเป็นสิ่งที่พึงใจและไม่พึงใจ กับดีและชั่วตกลงไป เปรียบดุจก้อนดินอันคน
 ทั้งหลายโยนไปบนอากาศแล้วตกลงบนพื้นปฐพี ก้อนดินนั้นตกลงมาถูกพื้นดิน ด้วยกรรม

หนหลังของแผ่นดินนั้นหรือประการใด ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีปรีชา แผ่นดินจะมีเจตนาที่จะกระทำกุศลกุศลด้วยเหตุอันใดหามิได้ และก้อนดินที่ขึ้นไปตกลงมาเหนือแผ่นดินด้วยเหตุเป็นปัจจุบัน ไม่ใช่กรรมที่แผ่นดินกระทำไว้ในก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร แผ่นดินเป็นฉันทใด พระตถาคตเจ้า บรมบพิตรก็พึงทรงเห็นว่าเป็นฉันทนั้น สะเก็ดตกลงถูกพระบาทของพระองค์ โดยพระองค์มิได้กระทำกรรมอันใดอันหนึ่งไว้ในกาลก่อนก็เป็นเหมือนก้อนดินตกลงเหนือแผ่นดิน โดยไม่ได้กระทำกรรมไว้ในชาติก่อนฉนั้น นี่แหละบพิตรพระราชสมภาร พึงเข้าพระทัยเถิดว่าสะเก็ดศิลามากระทบพระบาทสมเด็จพระบรมโลกนาถนี้ใช้ว่าจะเป็นการด้วยกรรมพระองค์เจ้ากระทำมาหาบมิได้ อนึ่งเปรียบปานดุจหนึ่งว่า คนทั้งหลายอันทำลายและขุดซึ่งแผ่นดิน แผ่นดินนั้นได้กระทำกรรมหนหลังไว้หรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการว่า **น ทิ ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ แผ่นดินนั้นจะว่าได้กระทำกรรมอันใดไว้แต่ก่อนหามิได้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า สะเก็ดศิลกระทบพระบาทพระชินสีห์เจ้านั้น จะเป็นการด้วยกรรมที่พระองค์กระทำไว้แต่ก่อนหามิได้ ประการหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ประชวรลงพระโลหิตนั้น จะเป็นการด้วยกรรมหนหลังอันใดอันหนึ่งก็หามิได้ เป็นด้วยอาพาธนั้นมีสันนิบาตเป็นปัจจัยอย่างเดียว ประการหนึ่ง อาพาธสิ่งใดที่เกิดในกายและจิตของสมเด็จพระพิชิตมารเจ้านั้น จะได้เกิดด้วยกรรมของพระองค์ก็หามิได้ และอาพาธนั้นเกิดด้วยเหตุ ๖ ประการเหล่านั้น นับแต่วาทสมุฏฐานไปจนถึงโอปักกมิกาสมุฏฐาน **มหาราช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระผู้มีพระภาคพิชิตมารโมลีผู้ล่วงเสวยซึ่งเทพยดา มีพุทธฎีกาโปรดประทานเทศนาไว้ในโมลียสิวกเวยยากรณ์ในสังยุตตนิกาย เป็นดังดวงพระราชลัญจกรแห่งสมเด็จพระบรมกษัตริราชอันประทับไว้ มีความว่า ดูกรสิวกพราหมณ์ เวทนาทั้งหลายบางเหล่าที่มีดีเป็นสมุฏฐานก็ดี มีเสมหะเป็นสมุฏฐานก็ดี มีลมเป็นสมุฏฐานก็ดี มีสันนิบาตเป็นปัจจัยก็ดี เป็นอุตปริณามชาศักดิ์ เป็นวิสมปริหารชาศักดิ์ เป็นโอปักกมิกาก็ดี เป็นกรรมวิปากชาศักดิ์ ย่อมบังเกิดขึ้นในร่างกายนี้ เวทนาทั้งหลายเหล่านั้นบังเกิดขึ้นอย่างไร ท่านพึงรู้โดยแจ่มแจ้งด้วยตนเองตามธรรมดาอย่างนั้น ความรู้แจ้งเช่นนั้น เป็นสัจสมมุติของสัตว์โลก สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมมีวาตะและความเห็นในเวทนาเหล่านั้นว่า บุรุษบุคคลนี้ย่อมเสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นสุขหรือเป็นทุกข์หรือเป็นแต่กลาง ๆ ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข เวทนาทั้งปวงนั้นมีกรรมที่กระทำไว้แล้วในกาลก่อน

เป็นต้นเหตุดังนี้ สมณะและพราหมณ์ทั้งหลายนั้นย่อมเล่นลวงสิ่งที่ตนรู้แล้วเอง และสิ่งที่เขาสวมมุติว่าเป็นของจริงในโลกเสีย เพราะเหตุนั้น เราผู้ตถาคตจึงกล่าวว่า ความเห็นของสมณะและพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้นผิดเป็นมิจฉาทิจูดังนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานไว้ในสังยุตตนิกาयฉะนี้ **มหาราช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระพิชิตมารเจ้าเผาเสียซึ่งอกุศลสิ้นไป ไม่มีเศษ จึงได้สำเร็จพระสัพพัญญุตญาณ จะได้เสวยเวทนาเกิดแต่กรรมวิบากทั้งสิ้นนั้นหามิได้ **ธาทะ** พระองค์จงทรงเข้าพระทัยดูจุนย์ที่วิสัยชานาฉะนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชาเฉลิมกษัตริย์ มีพระราชโองการตรัสว่า **สาธุ สาธุ สมปฏิบัติ** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ตามที่พระผู้เป็นเจ้ากล่าวมานี้ดีนักหนา โยมจะรับคำของพระผู้เป็นเจ้าจำไว้ในบัดนี้

ภควโต นิรวเสส อกุสล เฉตวา สพพญญุต ปตตปญหา

สัพพัญญุตังปัตตปัญหา คัมภ ๘ จบเพียงนี้

ตถาคตัสส อุตตริกกรณียาภาวปัญหา ที่ ๙

ราชา สมเด็จพระบรมกษัตริย์นรินทร์มิลินทรราช มีพระราชโองการประภาษถามปัญหาต่อไปว่า **ภนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าจงกล่าวให้วิตถาร ออกซึ่งคำสองประการนี้ คำหนึ่งว่า สมเด็จพระพิชิตมารมุณีกระทำซึ่งกิจทั้งปวงให้สำเร็จแล้วที่ควงไม้พระมหาโพธิเป็นอันเสร็จสิ้น กิจที่ต้องทำหรือต้องอบรมยิ่งขึ้นไปไม่มีแก่พระองค์อีก คำหนึ่งว่า สมเด็จพระมุณีนาถเจ้า เมื่อได้ตรัสรู้แก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณแล้ว เข้าสู่ฉานสิ้นไตรมาสสามเดือนดังนี้ โยมพิเคราะห์ดูเห็นว่า ถ้าพระสัพพัญญูกระทำกิจทั้งปวงให้สำเร็จแล้วที่ควงไม้มหาโพธิเป็นอันเสร็จสิ้น ไม่มีกิจที่จะต้องทำและต้องอบรมยิ่งขึ้นไปอีก คำที่ว่าพระองค์เข้าฉานสิ้นไตรมาสสามเดือน ก็จะผิดเป็นมิจฉา ถ้าเชื่อว่าพระองค์เข้าฉานสิ้นไตรมาสสามเดือน คำที่ว่าพระองค์กระทำกิจทั้งปวงให้สำเร็จแล้วที่ควงไม้มหาโพธิเป็นอันเสร็จสิ้น ก็จะผิด คำทั้งสองนั้นเป็นปฏิปักษ์แย้งกันอยู่ฉะนี้ **ภนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา เหมือนหนึ่งว่าคนที่พยาธิป่วยไข้ ก็จำเป็นมีความต้องการด้วยยาเพื่อรักษาโรคบำบัดให้หาย คลีคลายไป คนที่ไม่ป่วยไข้จะต้องการอะไรด้วยหยูกยา อนึ่ง คนที่หิวจึงต้องการรับประทานโภชนะ ของเคี้ยวของกัด คนที่ไม่หิวหาต้องการรับประทานโภชนาหารไม่ **ยถา อันนีอุปมาฉนใด เอวเมว โข**

สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้าก็มีอุปไมยฉันนั้น ถ้าพระองค์กระทำให้เสร็จสิ้นแล้วที่ควงไม้
มหาโพธิ์จริง ทำไมพระองค์จึงต้องเข้าฉานอีกเล่า **อัย ปญโท** ปริศนานี้เป็นอุกโตโกฏี
ความอุปโต มาถึงพระผู้เป็นเจ้าของแล้ว ขอพระผู้เป็นเจ้าของวิไลชนาให้ โยมฟังในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ คำที่ว่าสมเด็จพระ
พระโลกุตตมาจารย์กระทำให้เสร็จสิ้นที่ควงไม้พระมหาโพธิ์ พระองค์ไม่มีกิจที่ต้องทำ
และต้องอบรมอีกนั้นก็จริง คำที่ว่าพระสัพพัญญูเข้าฉานสิ้นไตรมาสสามเดือนนั้นก็จริง จะพิศ
หามิได้ ก็แต่ว่าอันลักษณะฉานนี้มีคุณยิ่งวิเศษนักหนา **สพเพ ตถาคตา** สมเด็จพระบรม-
โลกนาถเจ้าแต่ก่อนทั้งหลายนั้น **สพพญญุตํ ปตฺตา** ครั้นได้สำเร็จพระสรรเพชฌัญญาณ
แล้ว พระองค์มาทรงระลึกถึงคุณแห่งฉานนั้นว่า มีอุปการเป็นอันมากนักหนา ก็เข้าที่ชมฉาน
เกษมศานต์แสนสุข ทุกพระองค์สืบ ๆ กันมา **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้มิ่งมงคล
มหิศราธิบดี เหตุฉะนี้ สมเด็จพระชินสีห์สัมพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ
สำเร็จที่ควงไม้พระศรีมหาโพธิ์ปราศจากโทษทางอกุศล จึงเข้าชมฉานอยู่ถ้วนไตรมาสให้เหมือน
กัน คำอันนี้ไม่ผิด จะเปรียบให้มหาบพิตรฟัง **มหाराช** ขอถวายพระพร เปรียบปานดุษบุรุษ
ผู้หนึ่งได้รับพระราชทานพรอันอุดม ซึ่งสมเด็จพระบรมกษัตริราชประสาทให้ ได้ลาภสักการะ
แต่สำนักบรมกษัตริย์นั้นแล้ว **อนุสรนโต** บุรุษผู้นั้นก็ระลึกถึงพระเดชพระคุณที่ประทาน
รางวัลแก่อาตมา **อปราบรํ** บุรุษผู้นั้นก็เข้ายังที่ใฝานั้นเนื่อง ๆ ไป พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ตรัส
แก่พระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็ระลึกถึงคุณอุปการแห่งฉานทั้งหลายนั้น **ปฏิสลลินํ เสวนติ**
พระองค์ก็ชมฉานอีกเล่าเหมือนบุรุษอันได้รับพระราชทานซึ่งรางวัลแต่สำนักบรมกษัตริธิบดี
คิดแต่ที่ว่าจะกตเวทีแทนคุณนั้น ก็หมั้นเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมกษัตริราชไม่ขาดวัน อนึ่ง
จงทรงพระสวณาการฟังอุปมาใหม่เล่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้า
เปรียบดุษบุรุษผู้หนึ่งเล่า **อาตุโร** ร้อนไปด้วยพยาธิโรคาอายุไม่มีสุข **ทุกฺขิตโต** เจ็บปวดนี้
เหลือกำลังนักหนา **ภิสกํ อุปเสวิตฺวา** คนที่เป็นโรคนั้นก็มารักษาอยู่ที่แพทย์ แพทย์ก็พยาบาล
มาจนโรคค่อยคลายหายแล้ว บุรุษผู้นั้นก็อำลามาจากเคหาแพทย์นั้น เมื่อบุรุษผู้นั้นคิดถึงคุณ
แพทย์ที่พยาบาล ก็มาสู่สถานแห่งแพทย์นั้นเนื่อง ๆ **ยถา** มีครุวนาฉันใด บพิตรพระราช-
สมภาร สมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้าทั้งหลาย **สพพญญุตํ ปตฺโต** ได้สำเร็จแก่พระสัพพัญ-
ญุตญาณแล้ว ระลึกถึงคุณอุปการแห่งฉานจึงส่งเสพซึ่งฉานไป **อฏฺฐวีสติ โข คุณานิ**
บพิตรพระราชสมภาร คุณแห่งฉานนี้มีถึง ๒๔ ประการ สมเด็จพระอนาวรรณญาณเจ้าทั้งหลาย
ที่ได้ตรัสมา พระองค์หักประหารผลาญกิเลส บรรลุแก่พระสรรเพชฌัญญาณ แล้วทรงพระ
อนุสรณาการเห็นพระคุณ ๒๔ ประการแห่งฉานนั้น **เสวนติ** พระองค์ก็เข้าฉานทรงเสวยสุข
เกษมศานต์ อันว่าคุณ ๒๔ ประการนั้น **กตมา** เป็นดังฤาเล่า **มหाराช** ขอถวายพระพร

จงทรงพระสวณาการเถิด อาตมาจะวิสาขนาให้ฟัง **อดตานํ รกฺขติ** ดูกรบพิตร เป็นที่ที่จะอภิบาลรักษาอาตมานั้นประการ ๑ **อายุํ เทติ** ให้ซึ่งที่อายุประการ ๑ **พลํ เทติ** จะให้มีกำลังประการ ๑ **วชฺชํ ปิพฺพติ** ปิดกันเสียซึ่งโทษประการ ๑ **อยสํ วิโนเทติ** จะบรรเทาเสียมิให้เปล่าจากยศประการ ๑ **ยสมฺปนฺเนติ** จะนำมาซึ่งยศประการ ๑ **อรตี นาสยติ** จะให้ความไม่ยินดีฉิบหายไปประการ ๑ **รตี อุปฺปาเทติ** จะให้ความยินดีเกิดขึ้นประการ ๑ **ภยํ อปฺเนติ** จะนำไปเสียซึ่งภัยประการ ๑ **เวสารชฺชํ กโรติ** จะกระทำให้แก้วักلاءประการ ๑ **โกสชฺชมฺปนฺเนติ** จะนำไปเสียซึ่งความเกียจคร้านประการ ๑ **วิริยมภิสชฺชานเนติ** จะให้เกิดความเพียรประการ ๑ **ราคมฺปนฺเนติ** จะนำเสียซึ่งราคะประการ ๑ **โทสมฺปนฺเนติ** จะนำเสียซึ่งโทสะประการ ๑ **โมหํ ทนฺเนติ** กำจัดเสียซึ่งโมหะประการ ๑ **มานํ ทนฺเนติ** ฆ่าเสียซึ่งมานะประการ ๑ **สวิตกุกํ พชฺเชติ** จะกำจัดเสียซึ่งวิตกประการ ๑ **จิตฺเตกคฺคตํ กโรติ** จะกระทำจิตเป็นเอกัคคตาประการ ๑ **จิตฺตํ เสนฺหยติ** จะให้จิตรักในที่อันสงัดประการ ๑ **ทาสํ ชนฺยติ** จะให้บังเกิดความชื่นชมประการ ๑ **ปีตี อุปฺปาทยติ** จะให้บังเกิดความปริดาประการ ๑ **ครุกํ กโรติ** จะกระทำซึ่งเคารพประการ ๑ **ลาภํ นิพฺพตฺตียติ** จะให้บังเกิดลาภประการ ๑ **มนฺปิยํ กโรติ** จะกระทำให้ชอบใจประการ ๑ **ชนฺตี ปาเลติ** จะให้รักษาไว้ซึ่งชั้นตีประการ ๑ **สงฺขารานํ อาสวํ ธิเสติ** จะกำจัดเสียซึ่งอาสวสังขารอันข้องอยู่ประการ ๑ **ภาวปฏิสนฺธิ อุกฺขมาณฺนุติ** จะมีให้บังเกิดต่อไปในภพประการ ๑ **สนฺนํ สามณฺณํ เทติ** จะให้ถึงซึ่งผลแห่งสมณะประการ ๑ **สิริเป็นคุณ ๒๔** ประการด้วยกัน **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ทรงคุณอันประเสริฐ **ตถาคโต** สมเด็จพระทศพลญาณระลึกถึงคุณ ๒๔ ประการแห่งฉานนั้นดังนี้แล้ว พระองค์จึงเข้าที่ชมฉาน บรมบพิตรจึงเข้าพระทัยเถิด **เถโร** ครั้งนั้นพระผู้เป็นเจ้าพระนาคนั้น เมื่อพระผู้เป็นเจ้าวิสาขนาแก้ไขในคุณฉาน ๒๔ ประการจบลงแล้ว จึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตร พระราชสมภาร **ตถาคตา** พระตถาคตทศพลญาณเจ้าทั้งหลายแต่กาลปางก่อน **เสวนฺติ** ย่อมสั่งเสพชมฉานด้วยเหตุ ๔ ประการ เหตุ ๔ ประการนั้นอย่างไร ขอถวายพระพร สมเด็จพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนนั้น **ปฏิสลินิํ เสนฺหยติ** สั่งเสพชมฉาน **วิหารผาสูกาย** เพื่อจะให้เป็นผู้สุขสบายประการ ๑ **อนวชฺชคุณพหุลตาย** ด้วยภาวะมากแห่งคุณหาโทษมิได้ประการ ๑ **อวเสสอริยวฑฺฒิตา** เหตุภาวะจะได้เจริญขึ้นแห่งพระอริยมรรคอันเหลือลงประการ ๑ **สพฺพพทุธานํ ฤตี วนฺณิตุํ ปสฺสนฺโต** เหตุภาวะเป็นที่สรรเสริญแห่งพระพุทธเจ้าทั้งปวงประการ ๑ **สิริเป็นเหตุ ๔** ประการด้วยกันนี้แหละบพิตรพระราชสมภาร ใช้พระตถาคตทศพลญาณเจ้าทั้งหลาย จะชวนชวายนชมฉานเพื่อจะกระทำกิจอันยังไม่สำเร็จนั้นหามิได้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์เจ้าทั้งหลายชวนชวายนชมฉานดังนี้ ด้วยเหตุที่พระองค์เห็นคุณเห็นประโยชน์ดังถวายพระพรมาฉะนี้

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี ได้เสวนาการฟังพระนาคนเสนาวิสัยชนาตั้งนี้
 ก็ได้สงสัย มีพระทัยปราโมทย์ จงมีพระราชโองการตรัสว่าสุธะ พระผู้เป็นเจ้าของไปรดนี้ โยม
 ไม่มีวิมตติสงสัย **สมปฏิจฉามิ** โยมจะรับไว้ซึ่งถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าของ ก็มิด้วยประการตั้งนี้

ตถาคตัสส อุตตริกรณียาภาวปัญหา คัมภ ๙ จบเพียงนี้

อิทธิบาทพลทสี่สนปัญหา ที่ ๑๐

ราชา สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสถามอรรถปัญหา
 อื่นสืบไปแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของผู้ปรีชา **ภาสิตฺ เจตฺ ภควตา**
 ถ้อยคำตั้งนี้ สมเด็จพระศรีสุคตทศพลญาณโปรดประทานไว้ว่า **อานนฺท** ดูกรสำแดงอานนท
จตุตฺตารอ อิทธิบาทา อันว่าพระอิทธิบาททั้ง ๔ **ฉนฺทอิทธิบาทอ** คือฉันทอิทธิบาทประการ ๑
วิริยอิทธิบาทอ คือวิริยอิทธิบาทประการ ๑ **จิตฺตอิทธิบาทอ** คือจิตตอิทธิบาทประการ ๑
วิมฺลอิทธิบาทอ คือวิมลอิทธิบาทประการ ๑ สิริเป็น ๔ ประการด้วยกัน **ภาวิตา** แม้พระตถาคตเจริญ
 แล้ว **พหุสิกฺตา** กระทำให้มากแล้ว **ยานิกฺตา** กระทำเป็นยานปิดป้องกำบัง **วตฺถุกฺตา**
 กระทำเป็นที่นั่งที่นอนที่อาศัย **ปริจิตฺตา** สั่งสมไว้มั่นในสันดาน **อณฺุจฺตา** ตั้งจิตให้เบิกบานใน
 การเพียรที่จะกระทำมิได้ประมาณ **สุสมารฺตฺตา** อุตสาหะปรารภจำเรณุมิได้ขาดในบริกรรม
 ภาวนาเป็นอันดี เมื่อตถาคตจำเรณูพระอิทธิบาททั้ง ๔ นี้ ตถาคตจะปรารภนาให้มีชนมายุยืน
 นานไปกับหนึ่งก็ได้ ยิ่งกว่ากับก็ได้ อาศัยด้วยจำเรณูซึ่งพระอิทธิบาททั้ง ๔ นี้ เหตุตั้งถา
 สมเด็จพระพิชิตมารญาณมุนี จึงมีพระพุทธรูฏีกาตรัสอีกแล้วว่า **อานนฺท** ดูกรสำแดงอานนท
 พระชนมายุของตถาคตนี้ยังมากน้อยไปเท่าไรมี นับแต่วันนี้ไปกำหนดได้สามเดือนเท่านั้น
 เราพี่น้องทั้งสองจะไม่ได้เห็นหน้ากัน เมื่อถวนกำหนดสามเดือนนั้น ตถาคตจะลาดับชั้นธเข้าสู่
 นิพพาน นี้แหละสมเด็จพระอนาวรณญาณยอดบุคคลเป็นที่ล้นพ้นแล้ว ไฉนเล่าพระเจ้าข้า
 พระพุทธรูฏีกาจึงตรัสเป็นสอง ฟังไม่ต้องกัน แม้ว่าจะสำคัญถือเอาเป็นมั่นคงว่า คำที่พระองค์
 ตรัสว่า ยังสามเดือนจะเข้าสู่พระนิพพาน คำเดิมที่โปรดประทานไว้ว่าตถาคตจะจำเรณูอิทธิบาท
 ทั้ง ๔ ประการ จะให้มีพระชนม์มียืนนานไปกับหนึ่งหรือยิ่งกว่ากับ คำนี้ก็ผิดเป็นมิจฉา แม้จะ
 ถือเอาคำก่อน ที่ว่าพระองค์เจริญอิทธิบาททั้ง ๔ ประการ ให้พระชนมายุยืนนานประมาณ
 กับหนึ่งหรือยิ่งกว่ากับหนึ่งว่าชอบแล้ว คำที่ตรัสว่าไม่นานดอกอีกสามเดือนจะเข้าสู่พระนิพพาน
 ก็ผิด **อัยปิ ปญฺโท** อันว่าปริศนานี้ **คฺมภโร** ลึกล้ำสุดประมาณ **นิบุโณ** ละเอียดล่อยิ่งนัก

ทุนิขุณาสโย ยากที่จะสอดส่องปัญญาพิจารณาเห็น **อุกโต โภฏิกโก** เป็นสองเงื่อนมิใช่ง่ายมาถึงผู้เป็นเจ้าของแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของทำลายเสีย **ทิฏฐิชาล** ซึ่งชายคือทิจูทั้งหลายในกาลบัดนี้

ฝ่ายพระนาคเสนองค์พระอรหัตติ มีพระสุนทรวาทีกล่าวแก่ซึ่งอุกโตโภฏิกปัญหาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกเลิศบุคคลตรัสว่า **อานนท** ดูกรลำแดงอานนท์ พระอิทธิบาทนี้มีคุณนักหนา **ภาวิตา** แม้ตภาคตจำเริญไปมิได้ขาด **พหุลีกตา** จะภาวนาให้มากมันอยู่ในสันดาน **ยานีกตา** กระทำเหมือนหนึ่งรถยนต์พาหนะ ที่จะขับขี่ใช้สอยอยู่เป็นอันดียามเมื่อจะมีที่สัญจร **วตฤกตา** กระทำเหมือนที่นั่งนอน บ่່อนที่จะละวางให้ว่างเสียเปล่า เมื่อยามมีที่ไปเล่าก็เอาอิทธิบาทเป็นยานพาหนะขับขี่สัญจร เมื่อยามจะนั่งเล่าก็เอาอิทธิบาททั้ง ๔ เป็นพระเก้าอี้ แทนที่ไสยาสน์ **อนัญจिता** มิให้คลาดได้ **สุสมารทฐา** ตั้งพระทัยปรารถนาพึงนิยมอยู่เป็นนิจ **ปริจิตตา** ลังสมอยู่ในจิตไม่ขาดในอิทธิบาททั้ง ๔ ได้ดังนี้ แมตภาคก็อาจที่จะให้พระชนม์มียินไปกับหนึ่งหรือยิ่งกว่ากับหนึ่งก็ได้ สมเด็จพระบรมไตรโลกเลิศบุคคลตรัสดังนี้มั่นคง เพื่อจะลำแดงกำลังของพระพุทธรองค์ว่า ถ้าจะทรงจำเริญพระอิทธิบาทแล้ว อาจให้มีพระชนม์มียินนานประมาณกับหนึ่งหรือยิ่งกว่ากับหนึ่งไป จะเปรียบฉันใดนะบพิตรพระราชสมภาร **อสุสาชานโย** ปานดุจม้าอาชาไนยแห่งบรมกษัตริย์อันเป็นม้าพระที่นั่งตัวประเสริฐ **สีฆิ คโต** มีคติอันไปเร็วโดยเลิศ **อนิลชวลโม** เหมือนหนึ่งว่าเหาะไปในอากาศ สมเด็จพระบรมกษัตราธิราชนั้น **ชวพล** **ปริกกิตตยนโต** เมื่อจะสรรเสริญกำลังอันเร็วแห่งม้าอาชาไนย **เอว** **วเทย** จึงมีพระราชโองการตรัสสรรเสริญดังนี้ในท่ามกลางมหาชน และพวกพลพราหมณ์คฤหบดีและอำมาตย์อันมาเฝ้าว่า **โก** ดูกรสุชาวเจ้าทั้งปวง อันมาประชุมพร้อมหน้า ณ พระลานหลวงนี้ **อัย** **ทวยโร** ม้าอาชาไนยตัวประเสริฐของเรานี้ แม้เรามีความปรารถนาจะให้ม้าอาชาไนยไปโดยชลมารค คือคงคาในที่สุดแห่งสาครแล้วจะกลับสัญจรมา แม้มาตรว่าปรารถนาลัดนิ้วมือหนึ่ง ก็อาจมาถึงได้ในฐานะนี้ และสมเด็จพระบรมกษัตริย์จะได้สรรเสริญชววิธี ที่พระองค์ไปเร็วหามิได้ สรรเสริญม้าอาชาไนยดอก ตรัสบอกให้รู้ว่าม้าอาชาไนยนั้นเร็วสามารถอาจจะไปถึงที่สุดแห่งคงคาสาครแล้วกลับสัญจรมาถึงที่นี้เร็วพลันในขณะลัดนิ้วมือเดียวดังนี้ และสมเด็จพระบรมกษัตริย์มีพระราชโองการสรรเสริญม้าอาชาไนย ไม่สรรเสริญพระองค์ฉันใด ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์เมื่อจะโปรดปรานสรรเสริญซึ่งกำลังอิทธิฤทธิวิชาอันไพศาล จึงทรงนั่งในท่ามกลางแห่งพระอรหันต์อันทรงซึ่งไตรวิชชาและฉัพภิญญาอันมีอาสวะหมดสิ้น **วิมลาน** **หามลทินมิได้** อันผ่องใสบริสุทธิ์ในท่ามกลางแห่งเทวดามนุษย์พร้งพร้อมกัน จึงมีพระพุทธรุฎีกาสรรเสริญพระอิทธิบาททั้ง ๔ ว่า จำเริญพระอิทธิบาททั้ง ๔ นี้มีคุณนักหนา แม้มาตรว่า

ปรารถนาจะให้ชนอายุยืนนานประมาณกับหนึ่งก็ได้ **กบปาวเสส** เหลือไปกว่ากับก็ได้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตรัสสรรเสริญคุณพระอิทธิบาท ใช้สมเด็จพระบรมโลกนาถจะสรรเสริญกำลังพระองค์ ปานดุจบรมกษัตริย์ตรัสสรรเสริญกำลังม้าของพระองค์ฉะนั้น อนึ่งสมเด็จพระสังฆราชญาณรังษะนี้ จะยินดีที่จะอยู่ไปในภพหามิได้ **อนตถิโก** สมเด็จพระวิชัยมารมิ่งมกุฏวิสุทธิมุนี มิได้ยินดีมีประโยชน์ จึงตรัสยกโทษภาพทั้งสามว่าชั่วช้าสามัญ **ภาสิต์ เจตมหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตราจารย์ โปรดประทานด้วยวาระพระบาลีว่า **เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว อปฺปมตฺตโกปิ คุโธ ทุคฺคฺนโร โทติ เอวเมว โข อหํ ภิกฺขเว อปฺปมตฺตกปิ ภวํ น วณฺณณมิ อนตฺมโส อจฺจรสฺสขาทสฺส** ดังนี้ แปลความตามกระแสพระพุทธรูปว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย **คุโธ** อันว่าคุณแม้มีประมาณน้อย **ทุคฺคฺนโร** มีกลิ่นอันเหม็นเป็นที่พึงเกลียดพึงชังนักหนา ไม่มีใครที่ว่าจะชมคุณนั้น แม้สักน้อยหนึ่ง มีแต่ครหา **เสยฺยถาปิ** แม้มีอุปมาฉันใด **น วณฺณณมิ** ตถาคตไม่สรรเสริญซึ่งภพสงสารแต่ประมาณน้อยหนึ่ง **อนตฺมโส** กำหนดที่สุดลงไป โดยจะอยู่ไปในภพสงสารแต่ประมาณลัดนิ้วมือหนึ่งก็ดี ตถาคตมิได้สรรเสริญเป็นสัจจ **เอวํ โข** มีอุปมาเหมือนดังนั้น ล้นกระแสพระพุทธรูปเท่านี้ ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระอนาวรรณญาณทัศนา การเห็นภพสงสารปานดุจของเน่าของเหม็นจะนี้ จะอาศัยพระฤทธิ์แล้ว มีจิตกลับกำหนดยินดีในภพหรือประการใด

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า หามิได้ ภพนี้ถึงพระองค์มีฤทธิ์รักษาให้สถิตอยู่ไปได้ ก็ไม่มีอภัยอาวรณ์

พระนาคเสนถวายพระพรว่า เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระบรมสรรเพชญ์ภูควันตบพิตร ทรงสรรเสริญฤทธิ์พระอิทธิบาทเท่านั้น จึงเปล่งพุทธสิงหนาทสรรเสริญพระอิทธิบาทดังนี้ ใช้ว่า จะรู้จักยินดีในที่จะจำเริญพระอิทธิบาท ให้สถิตนานไปในภพสงสารหามิได้ บพิตรจงทรงสันนิษฐานเข้าพระทัยเถิด

สมเด็จพระเจ้ามิลินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **สาธุ สมปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับคำพระผู้เป็นเจ้าที่วิไลชานาปัญหานี้ไว้ดูวิไลชานานั้น เพื่อป้องกันเสียซึ่งคำเตียรถีย์ทั้งหลาย ฝ่ายมิจฉาธิฐิ์ในกาลบัดนี้

อิทธิบาทพลทสสนปัญหา คำรบ ๑๐ จบเพียงนี้

จบปฐมวรรค

ทศตวรรษ ขุทธานุขุททกปัญหา ที่ ๑

ลำดับนั้น บรมกษัตริย์ชัตติยรินทรพิภพมิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงทรงสุนทรพาทิตไถ่ถาม
อรรถปัญหาอื่นสืบไปแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า โยมนี้คิดไป ๆ แล้วก็
กังขา **ภาสิตํ เจตํ ภควตา** ด้วยพระพุทธรูปกาสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ โปรด
ประทานไว้ว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตได้รู้จริงเห็นจริงซึ่งพระสัทธรรมแล้ว **ธมฺมํ**
เทเสมิ พระตถาคตจึงได้สำแดงพระสัทธรรมนั้นไว้ **โน อนภิญญา** ไซ้ว่าพระตถาคต จะได้
สำแดงพระสัทธรรมนั้นไว้โดยความที่พระตถาคตไม่ได้รู้จริงเห็นจริงหาไม่ได้ เมื่อสมเด็จพระ
ไตรโลกาธิปัตย์ตรัสไว้ฉะนี้แล้ว **ปุน จ ภณิตํ** ดังฤๅตรัสไว้ในพระวินัยอีกแล้วว่า **อานนฺท** ดูกร
สำแดงอานนท **สงฺโฆ** อันว่าสงฆ์ **อากงฺขมาโน** เมื่อมีความปรารถนาต้องการ ตถาคต
นิพพานแล้ว **สมฺมุตฺต** จงเพิกถอนเสียซึ่งขุทธานุขุททกสิกขาบท พระองค์ตรัสไว้ดังนี้
ขุทธานุขุททกสิกขาบทนี้ พระองค์ทรงบัญญัติไม่ดีไม่งาม หรือทรงบัญญัติเพราะไม่มีเหตุไม่มีวัตถุ
เป็นประการใด พระองค์เจ้าจึงรับสั่งให้พระสงฆ์พุทธสาวกเพิกถอนเสียได้ในเวลาที่พระองค์นิพพาน
แล้ว ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ถ้าว่าพระตถาคตเจ้าตรัสรู้ซึ่งพระสัทธรรมโดยยั้งแล้วจึงทรง
แสดงธรรม ข้อซึ่งพระองค์ทรงอนุญาตให้เพิกถอนสิกขาบทต้องผิดเป็นมิจฉา ถ้าพระองค์ทรง
อนุญาตให้เพิกถอนขุทธานุขุททกสิกขาบทได้จริง ที่ว่าพระองค์เจ้าตรัสรู้แล้วจึงเทศนาก็จะ
เป็นผิด คำทั้งสองนี้ไม่ต้องกันฉะนี้ **อยํ ปณฺโห** อันว่าปัญหานี้ **อุกฺโต โภฏฺโง** เป็นสองเงื่อนไขกัน
สณฺโห ละเอียด **สุขฺโม** สุขุม **นิปฺโน** ลึกล้ำยากที่จะรู้ ยิงฟังยิงกังขา เหตุบกพร่องไม่
บริบูรณ์ มาถึงพระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าจงอนุกุลแก้ปัญหาลำแดงซึ่งกำลังปัญญาให้วิถถการ
คือแก้ปัญหานี้ให้แจ่มกระจ่าง ณ กาลบัดนี้

เถโร ฝ่ายว่าพระมหาเถระผู้ประเสริฐอันได้นามว่านาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช**
ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์ มีพระพุทธรูป
โปรดประทานว่า **ภิกฺขเว** ดูกรสงฆ์ทั้งหลาย พระตถาคตได้รู้จริงเห็นจริงซึ่งพระสัทธรรมแล้ว
จึงได้สำแดงพระสัทธรรมนั้นไว้ ไซ้ว่าจะได้สำแดงพระสัทธรรมไว้โดยความที่ไม่ได้รู้จริงเห็นจริง
หาไม่ได้ สมเด็จพระจอมไตรมิ่งมกุฏวิสุทธิปรีชา มีพระพุทธรูปกาสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์
อีกครึ่งหนึ่ง มีพระพุทธรูปกาสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์อีกครึ่งหนึ่ง **ปุน จ ปรี** มา
อีกครึ่งหนึ่ง มีพระพุทธรูปกาสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์อีกครึ่งหนึ่ง **อานนฺท** ดูกรสำแดง
อานนท เมื่อพระสงฆ์มีความปรารถนาต้องการ เมื่อตถาคตเข้านิพพานไปแล้วก็จงเพิกถอน
ขุทธานุขุททกสิกขาบทเสียบ้าง ที่พระองค์เจ้ามีพระพุทธรูปกาสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์
ก็เพราะมีพระพุทธรูปประสงค์

จะใคร่ทรงทดลองใจเหล่าภิกษุพุทธสาวกทั้งหลายในอนาคตกาลว่า เมื่อตถาคตอนุญาตให้สละ
 ละวางเพิกถอนขุทธานุขุททกลิกขาบทได้เช่นนี้ ครั้นตถาคตล่วงลับชั้นธปรินิพพานไปแล้ว
 จักชวนกันสละละวางเพิกถอนเสียโดยลำดับ หรือจะยับยั้งเอื้อเพื่ออยู่ ไม่เพิกถอนให้เสื่อมสูญ
มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระอนาวรรณญาณพิชิตมารมิงโกลี มี
 พระพุทธประสงค์จะทรงทดลองใจเหล่าภิกษุพุทธสาวกทั้งหลายดังนี้ จึงทรงอนุญาตให้เพิกถอน
 ขุทธานุขุททกลิกขาบท ในเวลาที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วได้ มีอุปมาดังว่าสมเด็จพระ
 พระบรมจักรพรรดิกษัตริราช อันให้โอวาทแก่พระราชบุตรว่า **ตาด** ดูกรเจ้าผู้เป็นบุตร เจ้าจงฟัง
 โอวาทของบิดา **อัย มหาชนบโท** ชนบทอันใหญ่มีในพื้นที่ปฐพีมีสาครล้อมรอบนี้ **ทุก**โร
 ยากที่เจ้าจะรักษาไว้จนหมดสิ้น ด้วยกำลังอันเล็กน้อยเพียงเท่านี้ได้ เมื่อบิดาสวรรคตล่วงลับไป
 แล้ว เจ้าจงทอดทิ้งประเทศอันตั้งอยู่ปลายเขตปลายแดนเสียบ้าง สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราช
 ตรัสสั่งพระโอรสไว้ฉะนี้ ครั้นนานมา พระองค์ผู้เรื่องยศก็เสด็จสวรรคตล่วงไป อยู่ภายหลังพระ
 โอรสธิดาจะพึงทอดทิ้งประเทศปลายเขตปลายแดนทั้งปวงเหล่านั้น ซึ่งเป็นรัชสีมาอาณาเขต
 แห่งชนบท อันอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระองค์ ตามพระราชดำรัสสั่งของสมเด็จพระบิดาละ
 หรือ ขอถวายพระพร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปิ่นประชากร จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็น
 เจ้าผู้ประกอบด้วยปรีชา พระราชกุมารอันเป็นพระโอรสแห่งสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราช
 นั้น มีพระทัยรักใคร่ราชสมบัติ ยิ่งจะแสวงหาชนบทเมืองขึ้นให้มากยิ่งขึ้นไปกว่าเก่าเป็นสองเท่า
 เสียอีก **กิ ปน มุญเจยยุ** ต้องการอะไรที่พระราชกุมารนั้นจะทอดทิ้งชนบทที่มีอยู่แล้วใน
 เงื้อมพระหัตถ์เสียเล่า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **ยถา** อันนี้มีอุปมาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพร
 บพิตรผู้เป็นมหิศราธิบดี **ตถาคโต** สมเด็จพระตถาคตทศพลญาณ เมื่อทรงลองใจภิกษุเหล่า
 พุทธสาวกทั้งหลาย จึงมีพระพุทธปฏิภาตรัสไว้ว่า **อานนท** ดูกรสำแดงอานนท เมื่อตถาคต
 นิพพานแล้ว พระสงฆ์มีความปรารถนาต้องการ ก็จึงเพิกถอนขุทธานุขุททกลิกขาบทเสียบ้าง
 ดังนี้ ฝ่ายภิกษุพุทธชินโรสทั้งหลาย **ทุกขปริมุตติยา** ผู้เห็นภัยในสงสาร บรรพชาด้วยหวังจัก
 หลีกเลี้ยงให้พ้นทุกข์ กระทำนิพพานให้แจ้ง มีความจำนงในพระสัทธรรมอันมั่นคงไม่หวั่นไหว
 ใครต่อความปฏิบัติ ก็พึงคุ้มครองรักษาลิกขาบทให้แน่นหนาอย่างเคร่งครัดมัธยัสถ์เป็นทวี
 คุณเสียอีก อะไรเล่าจะปล่อยปละละทิ้งเพิกถอนลิกขาบทที่พระองค์เจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วให้
 เสื่อมสูญ มีอุปมาเหมือนพระราชบุตร อันไม่ปล่อยพระราชอาณาเขตปลายแดนเสีย และทรง
 แสวงหาเพิ่มขึ้นอีกฉะนั้นแล ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร จึงตรัสถามพระนาคเสนอีกว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ยํ ภควา อาท** สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงสวัสดิภาคพิชิตมารโปรดประทานคำอันใด ที่ว่าให้พระสงฆ์เพิกถอนชุกทานุชุกททกลิกขาบท **อัย โลกิ** คนที่เกิดมาในโลกนี้ เป็นคนมีมโนนธการหลงใหลไม่รู้จริง **วิมตี ชาโต** มีแต่จะสงสัยตะบึงไปดุจคนตามีตหาผู้จูงมิได้ ชุกทานุชุกททกลิกขาบทนั้น ได้แก่อันใดแน่ นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าวิสัยนาให้ทราบในกาลบัดนี้

พระนาคเสนผู้เลิศด้วยศีลสมาจาร จึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชาสมภาร ผู้ขัตติยมหาศาลเรื่องพระเกียรติยศ คำว่าชุกทานุชุกททกลิกขาบทนั้น บพิตรจงมนสิการกำหนดในพระทัยว่า ชุกททกลิกขาบทและอนุชุกททกลิกขาบทนั้น อันว่าอาบัติทุกกฏชื่อว่าชุกททกลิกขาบท อาบัติทุกกฏภาสิตชื่อว่าอนุชุกททกลิกขาบท รวมลิกขาบททั้งสองประเภทนี้เข้า เรียกว่าชุกทานุชุกททกลิกขาบท พระมหาเถระทั้งหลายในปางก่อนก็เกิดความสงสัยในปัญหาข้อนี้ ท่านจึงรวมลิกขาบททั้งสองนั้นเข้าเป็นส่วนหนึ่ง เพราะพระบรมครูของเราได้ทรงแสดงไว้โดยบรรยาย ขอถวายพระพร

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรก็สรรเสริญพระนาคเสนว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแก้ปัญหากะทำรสพระพุทธรูฏีกาให้มั่นคงไว้ฉะนี้ จะเป็นทีปรากฏจำเริญแก่พระชินอรสไปในโลกช้านาน นับแต่วันนี้เป็นต้นไปในกาลบัดนี้

ชุกทานุชุกททปัญหา คำรบ ๑ จบเพียงนี้

รฐนียพยากรณ์ปัญหา ที่ ๒

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยปรีชา **ภาสิตํ เจตํ ภควตา** สมเด็จพระชินนทรอธิบดีมีพระพุทธรูฏีกาตรัสไว้ว่า ตถาคตนี้จะปิดบังความเป็นอาจารย์สั่งสอนธรรมหามีได้ คือพระองค์ตรัสว่า พระองค์เป็นอาจารย์บอกรรม ครั้นนานมาแล้ว พระเถระเจ้าผู้เป็นบุตรแห่งนางพราหมณีชื่อว่ามาลังกา ทูลถามอรรถปัญหา พระองค์เจ้าก็ได้ทรงวิสัชนา **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของ อันประกอบไปด้วยปรีชา **เอโส ปณฺโท** อันว่าปัญหานี้อาศัยอรรถเป็นแท้ แต่ส่วนทั้งสอง คือมีสองแง่ไม่แปรผัน **อชานนฺเตน** วา เป็นเพราะพระตถาคตเจ้า

ไม่ทรงทราบจึงไม่แก้หรือ **คฤหกรรม** ว่า หรือว่าเป็นเพราะพระบรมครูทรงทราบอยู่ แต่ไม่
 วิสัชนา ด้วยมีพระพุทธรูปประสงค์จะปิดบังหวงแหนพระธรรม นี่แหละปัญหานี้อาศัย
 อรรถสองประการนี้เป็นแท้ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าแม้ว่าสมเด็จพระมุนิรินทร์ปีนเกล้าตรัสไว้ว่า
 พระองค์เป็นอาจารย์บอกธรรมไม่ปิดบังหวงแหน โฉนพระองค์จึงไม่ทรงแก้ปัญหาของพระเถร-
 เจ้า ผู้เป็นบุตรแห่งมาลลังฆาพราหมณ์เล่า หรือพระองค์ไม่ทรงทราบ จึงไม่ทรงวิสัชนา เมื่อ
 พระองค์ทรงทราบอยู่ แต่ไม่ทรงวิสัชนา ถ้าเช่นนี้ พระองค์เป็นอันปิดบังหวงแหนธรรม นี่แหละ
 ปัญหานี้เป็นอุกโตโกฏี นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าโปรดวิสัชนาให้แจ้งในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงถวายวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร
 สมเด็จพระพิชิตมารตรัสว่า พระองค์เป็นอาจารย์บอกธรรมไม่ปิดบังหวงแหน พระองค์ตรัส
 ฉะนี้ ครั้นนานมา พระเถรเจ้าผู้เจ้าบุตรนางมาลลังฆาพราหมณ์ทูลถามปัญหา พระองค์ไม่ทรง
 วิสัชนาให้แจ้ง ซึ่งพระองค์ไม่ทรงวิสัชนานั้น เพราะพระองค์ไม่ทรงทราบก็หา มิได้ หรือ
 พระองค์ทรงทราบอยู่แต่ไม่ทรงวิสัชนา ด้วยมีพระประสงค์จะปิดบังหวงแหนพระธรรมก็หา
 มิได้ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้ประเสริฐ **จตุตถาภิธานิ** อันลักษณะแห่งการวิสัชนา
 กล่าวแก้พยากรณ์ปัญหา พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวไว้เป็น ๔ ประการ **กตมานิ จตุตถาภิ**
ลักษณะแห่งพยากรณ์ ๔ ประการ นั้น เป็นโฉน คืออันใดบ้าง ลักษณะแห่งพยากรณ์ ๔ ประการ
 นั้น **เอกัสพยากรณ์โย** คือเมื่อเขาถามมาต้องกล่าวแก้พยากรณ์ไปอย่างเดียวโดยแท้ เรียกว่า
 เอกัสพยากรณ์ปัญหาประการ ๑ **วิภชชพยากรณ์โย** ต้องหยิบแยกแจกออกกล่าวแก้
 พยากรณ์เป็นส่วน ๆ เรียกว่า วิภชชพยากรณ์ปัญหาประการ ๑ **ปฏิบัติญาพยากรณ์โย**
 ต้องอนุโยคย้อนถามเสียก่อนแล้วจึงกล่าวแก้พยากรณ์ เรียกว่า **ปฏิบัติญาพยากรณ์ปัญหา**
 ประการ ๑ **จปนิโย** ปัญหาอันใดถ้าพยากรณ์ไป มีแต่โทษหาประโยชน์มิได้ ก็ต้องงดเสีย ไม่
 พยากรณ์ เรียกว่า **จปนิโย** ปัญหาประการ ๑ สิริเป็น ๔ ประการด้วยกันฉะนี้ **กตโม จ มหาราช**
เอกัสพยากรณ์โย ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ปัญหาเช่นไรเล่าเรียกว่าเอกัสพยากรณ์ปัญหา
นามรูป อนิจจันติ เอกัสพยากรณ์โย ขอถวายพระพร คือปัญหาที่ถามถึงสิ่งที่ควรจะแก้ได้
 โดยสะดวกไม่ยากเย็นอะไร เช่นถามว่า นามรูปไม่เที่ยงหรือ เวทนาไม่เที่ยงหรือ สัญญา สังขาร
 วิญญาณ ไม่เที่ยงหรือ ดังนี้เรียกว่าเอกัสพยากรณ์ปัญหา เป็นปัญหาที่ต้องกล่าวแก้พยากรณ์
 ได้ส่วนเดียว **กตโม วิภชชพยากรณ์โย** ปัญหาเช่นไรเรียกว่าวิภชชพยากรณ์ปัญหา **อนิจจ**
รูปันติ วิภชชพยากรณ์โย ขอถวายพระพร คือปัญหาที่ถามกลับลักษณะถ้อยคำ เช่นถามว่า
 สิ่งที่ไม่เที่ยงได้แก่รูปหรือ ได้แก่เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณหรือ ดังนี้เรียกว่า วิภชช-
 พยากรณ์ปัญหา เป็นปัญหาที่ต้องหยิบแยกออกกล่าวแก้พยากรณ์ **กตโม ปฏิบัติญาพยากรณ์โย**
 ขอถวายพระพร ปัญหาเช่นไรเรียกว่า ปฏิบัติญาพยากรณ์ปัญหา **กิณฺณุ โข จกฺขุณาสนฺน**

วิชานาติติ ขอถวายพระพร คือปัญหาที่ควรชักใช้ไล่เสียเสียก่อนแล้วจึงจะกล่าวแก้ เช่นถามว่า บุคคลย่อมรู้แจ้งซึ่งอารมณ์ทั้งปวงด้วยจักขุแลหรือ ดังนี้ เรียกว่าปฏิบัติญาพยากรณ์ปัญหา เป็นปัญหาที่ต้องอนุโยคย้อนถามให้ได้ความแจ่มแจ้งเสียก่อน แล้วจึงกล่าวแก้พยากรณ์ต่อภายหลัง **กตโม จปนิโย** ขอถวายพระพร ปัญหาเช่นไรเรียกว่า รูปนียปัญหา **สสโต โลโกติ จปนิโย** ขอถวายพระพร คือปัญหาที่ถามถึงเหตุภายนอกพระศาสนา อันหาประโยชน์มิได้ไม่ควรจะกล่าวแก้ เช่นถามว่า โลกเที่ยงหรือ โลกไม่เที่ยงหรือ โลกมีในระหว่างหรือ โลกมีในอากาศอันมิใช่ระหว่างหรือ โลกมีในระหว่างและโอกาสมิใช่ระหว่างหรือ โลกจะมีในระหว่างก็ใช่ในโอกาสอันมิใช่ระหว่างก็มีใช่หรือ ชีวิตเป็นอย่างอื่นหรือ สรีระเป็นอย่างอื่นหรือ เบื้องหน้าแต่นิพพานแล้ว พระตถาคตมีอยู่หรือ พระตถาคตไม่มีหรือ พระตถาคตมีหรือไม่มี พระตถาคตจะมีก็มิใช่ จะไม่มีก็มิใช่ เช่นนั้นหรือ ปัญหาทั้งหลายที่กล่าวมานี้แล เรียกว่าปฐนียปัญหา เป็นปัญหาควรงดเสีย ไม่ควรจะกล่าวแก้พยากรณ์ **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร พระเถระเจ้าผู้มาลงมบุตร ทูลถาม รูปนียปัญหาจุฬาลักษณ์มานี้ สมเด็จพระชินสีห์จึงทรงงดเสียไม่กล่าวแก้ ด้วยทรงเห็นว่า ถึงแม้จะกล่าวแก้ก็ไม่มีเหตุการณ์อันใดที่จะแสดง ปัญหานั้นเป็นอันหาผลหาประโยชน์มิได้เลย ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระมุนิทรบรมโลกุตตมาจารย์ เมื่อไม่มีเหตุมีการณ์แล้ว พระองค์จะมีพระดำรัสนั้นเป็นอันว่าหามิได้ ต่อเมื่อมีเหตุมีปัจจัยแล้ว พระองค์จึงมีพระดำรัสตรัสออกไป ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ ได้ทรงสดับดังนั้นก็สิ้นสงสัย มีพระทัยโสมนัสปรีดาตรัสว่า **สาธุ ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าวิไลชานาถูกต้องนักหนา โยมขอรับเอาไว้ดูจันท์ที่พระผู้เป็นเจ้าวิไลชานานั้นทุกประการในกาลบัดนี้

รูปนียพยากรณ์ปัญหา คำรบ ๒ จบเพียงนี้

สัตตาทนัง มัจจุโนภายนปัญหา ที่ ๓

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **เอตํ วจัน** อันว่าคำนี้ **ภควตา** อันสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงบุญราศี ผู้มีพระรัศมีแผ่ไปทั้งสามภพ มีพระพุทธรูปกาปรารภโปรดประทานไว้ว่า **สพฺเพ สตุตา** อันว่าสรรพสัตว์ทั้งปวงนั้น **ตสนฺติ** ย่อมสะดุ้งตกใจกลัวภัยแต่อาญา **ภายนฺติ** หนึ่งกลัวภัย

แต่พระยามัจจุราช ตรัสเป็นคำขาดฉะนี้แล้ว สมเด็จพระบรมโลกนาถดั่งฤาษีภายหลังกลับ
 ประภาษแล้วว่า พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่ออันตรายจะมีมาถึงตัว จะได้สะดุ้งกลัวหามิได้ ข้าแต่
 พระนาคเสนผู้เจริญ พระอรหันต์ย่อมสะดุ้งกลัวอาญาและภัยหรือ อนึ่ง ถึงว่าสัตว์นรกที่เพลิง
 ไหม้อยู่มิได้ขาดนั้น จะสะดุ้งตกใจกลัวภัยแต่พระยามัจจุราชด้วยหรือ เมื่อโยมพินิจพิเคราะห์ไป
 ถ้อยคำทั้งสองนี้ บางทีว่าสัตว์ทั้งหลายสะดุ้งกลัวอันตรายกลัวภัยความตายนั้นก็มี บางทีว่า
 พระอรหันต์ไม่สะดุ้งกลัวอันตรายไม่กลัวความตายก็มี ถ้อยคำทั้งสองที่วามานี้ ยังแก่งแย่งกัน
 อยู่ ไม่รู้ที่จะถือเอาข้างไหนให้เห็นชอบและผิดบำรุงจิตเป็นสัจจัง **อัย ปณโท** ปัญหานี้เป็น
 อุกโตโกฏี สองเงื่อนพันเพื่อนักหนา พระผู้เป็นเจ้าของได้โปรดวิไลชนา ดับเสียซึ่งวิมตติกังขาความ
 สงสัยของโยม ช่วยทำลายล้างคำปรึษาททั้งหลาย อันจะมีไปภายภาคหน้าในกาลบัดนี้

พระนาคเสนผู้ประเสริฐสงฆ์องค์อรหันต์ จึงแก้ปัญหาวา **มหาราช** ขอถวายพระพร
 บพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ คำที่ว่าสัตว์ทั้งหลายบังเกิดมา สะดุ้งกลัวอาญา กลัวภัย
 มัจจุราชนี้ สมเด็จพระบรมโลกนาถมุนี จะได้ตรัสหมายพระอรหันต์ทั้งหลายที่ขาดจากกิเลสหา
 มิได้ หมายเอาแต่สัตว์ที่ยังมีกิเลสอยู่นั้น พระอรหันต์ทั้งหลายตัดเสียซึ่งคติอันเป็นโลกีย์ และ
 ตัดเสียซึ่งปฏิสนธิมิได้เกิดในภพทั้งสาม เป็นอันขาดโดยวิเศษ ตัดเสียซึ่งเหตุผล คือ จะได้มีโลกีย์
 กุศลและอกุศลในสันดานหามิได้ กำจัดเสียซึ่งอวิชชาเอาปัญญาเผาเสียซึ่งสรรพกิเลสโลกธรรม
 สำเร็จเป็นอันดีแล้ว มิได้มีปิลิโพธผูกพัน **ตสฺมา** เหตุตั้งนั้น พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายจึงไม่
 สะดุ้งกลัวอันตรายภัยความตายอันจะมีมา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร
 เปรียบปานดุจดุจอำมาตย์ทั้ง ๔ **อนฺรตฺตา** เป็นที่โปรดปรานพอพระราชหฤทัยของพระมหา
 กษัตริย์ **วิสุตฺตาสิกา** ตั้งจิตสมัครรักใคร่คุ้นเคยสนิทชิดชนนักหนา สมเด็จพระมหากษัตริราช ก็
 ตั้งไว้ในที่จตุสดมภ์ทั้ง ๔ พระราชทานซึ่งเบี้ยหวัดและผ้าปีและบ้านส่วยให้บริโภคใช้สอย ภาย
 หลังครั้งมีราชกิจเกิดขึ้น พระมหากษัตริย์มีรับสั่งประกาศให้ทราบทั่วกันว่า บรรดาชนทั้งปวงซึ่ง
 อยู่ในรัชสีมาอาณาเขตนี้ จงกระทำพลีกรรมเสียส่วยเป็นเงินชำระราชการ ให้อำมาตย์ทั้ง ๔ คนนั้น
 เป็นพนักงานจัดการให้สำเร็จ เก็บส่วยให้ได้จงทั่วทุกคนดั่งนี้ ความสะดุ้งกลัวแต่พลีพึงเกิดมีแก่
 อำมาตย์ทั้ง ๔ นั้นด้วยหรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมิมบาล มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า
 อำมาตย์ทั้ง ๔ คนนั้นจะได้สะดุ้งตกใจกลัวหามิได้

พระนาคเสนจึงชักไ้ว่า เหตุใดเล่าจึงไม่กลัว นะบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสว่า ด้วยเหตุสมเด็จพระมหากษัตริราช
 ธิราช ตั้งอำมาตย์ผู้ใหญ่ทั้ง ๔ นั้นไว้ในฐานันดรตำแหน่งยศศักดิ์อันสูง และสั่งเสียให้อำมาตย์

ทั้ง ๔ นั้นเป็นเจ้าพนักงานจัดการเก็บส่วยเช่นนี้ อำมาตย์ทั้ง ๔ นั้นจะต้องกลัวอะไร

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ผู้ประเสริฐ อำมาตย์ทั้ง ๔ มิได้สะดุ้งกลัวแต่ราชพลีด้วยเหตุอันใดเล่า ขอถวายพระพร

พระเจ้ามิลินท์ปิณฑเรนทร จึงมีพระราชโองการตรัสตอบว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้ เป็นเจ้าผู้ญาณปรีชา อำมาตย์ทั้ง ๔ นั้น สมเด็จพระบรมกษัตริย์ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันสูงสุด ล่วงพ้นความที่จะต้องเสียพลีไปแล้ว ซึ่งสมเด็จพระบรมกษัตริย์ประกาศป่าวร้องให้เสียพลีนั้น จะมุ่งหมายถึงมหาอำมาตย์ทั้ง ๔ นั้นด้วย ก็เป็นอันว่าหามิได้ พระองค์ทรงหมายแต่มหาชน ข้าแผ่นดินเหล่าอื่นต่างหาก ด้วยเหตุนี้อำมาตย์ทั้ง ๔ นั้น จึงไม่ต้องกลัวแต่พลี

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ มหาอำมาตย์ทั้ง ๔ นั้นล่วงพ้นความที่จะต้องเสียพลีไปแล้ว และสมเด็จพระบรมกษัตริย์ไม่ทรง ประกาศ ด้วยไม่ทรงมุ่งหมายจะเก็บพลีจากมหาอำมาตย์ทั้ง ๔ นั้น มีพระราชประสงค์แต่จะ เก็บจากมหาชนอื่น ๆ เท่านั้น อันนี้มีครุณาฉันใด **เอวเมว โข** สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ศาสตราจารย์ประทานพระพุทธรูปว่า สัตว์ทั้งปวงย่อมสะดุ้งแต่อาญา กลัวแต่มัจจุราชดังนี้ มิได้หมายถึงพระอรหันต์ทั้งหลาย หมายแต่ปุถุชนที่ยังหนาอยู่ด้วยกิเลส มีทิวติอยู่ในสันดาน มีอุปไมยฉันนั้น เพราะเหตุว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านได้สละเพิกถอนความกลัวได้ขาดเด็ด เสรีจลันแล้ว ขอถวายพระพร

พระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ คำทั้งสองไม่ต้องกัน คำหนึ่งเป็นสาวเสส มีคำมิได้ขาดให้เศษเหลืออยู่ คำหนึ่งเป็นนิรวาสเสส คือเป็นคำขาดเดียวมิได้เหลือเศษ คำทั้งสองนี้ไม่ต้องกัน นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของผัน ชักเหตุมาเปรียบให้เห็นแจ้งออกไปในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบ ดุจดั่งนายบ้านได้บังคับบัญชาการลูกบ้านตั้งโกฏิจัดใช้อาณาปกรบรุษ คือบรุษลูกบ้านสำหรับที่ จะใช้ไปป่าวร้องลูกบ้าน และนายบ้านเรียกบรุษนั้นเข้ามาแล้วก็สั่งว่า **โก** ดูกรท่านผู้เจริญ เจ้าจงเดินไปป่าวร้องลูกบ้านให้มาพร้อมกัน ฝ่ายว่าบรุษนั้นรับถ้อยคำนายบ้านแล้ว ก็รีบเร็วมา ถึงกึ่งกลางบ้าน แล้วร้องป่าวว่า ชาวเราเอ๋ย นายบ้านให้หาตัวไปพร้อมกันโดยเร็วพลันอย่าได้ช้า ส่วนว่าชาวบ้านทั้งหลายนั้นประมาณโกฏินี้ **ตฤตตฤตา** ก็จะมีขมันมาประชุมกัน แต่บรรดา ผู้ที่อยู่ในบ้าน ส่วนบรุษที่ใช้การไปนั้นก็กลับมาบอกแก่นายบ้านว่า บัดนี้ชาวบ้านมาพร้อม กันแล้ว ท่านจะกระทำการสิ่งไรก็จงกระทำเถิด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราช-

สมภารผู้ประเสริฐ นายบ้านให้ชนในบ้านทั้งปวงประชุมกัน จะได้สั่งให้คนใดคนหนึ่งได้ สุด
 แต่ว่าอยู่ในบ้านนั้นก็สั่งให้มาประชุมทั้งสิ้น แต่ชาวบ้านจะมาประชุมจนหมดสิ้นหาไม่ได้ มา
 ประชุมแต่ประมาณโกฏิคนเท่านั้น นายบ้านก็ยอมรับว่าลูกบ้านของตนเท่านั้นเอง คนทั้งหลาย
 เหล่าอื่นที่ไปนอกบ้านมิได้ประชุมเป็นอันมาก **อิตถิ วา** เป็นสตรีก็ดี **ปุริโส วา** เป็นบุรุษก็ดี
ทาส วา เป็นทาสก็ดี **ภตติโก วา** เป็นลูกจ้างก็ดี **อทุโธ วา** เป็นคนมั่งมีก็ดี และสัตว์
 ทั้งหลาย เช่น ลา แพะ ช้าง โค กระบือ เป็นต้น **อนาคตา** อันมิได้มาสู่ที่ประชุมนั้น จะได้
 นับเข้าในสันนิบาตนั้นหาไม่ได้ คำที่บุรุษนักการแจ้งแก่นายบ้านว่าชาวบ้านที่สั่งให้มาประชุม
 กันนั้น บัดนี้มาประชุมพร้อมแล้วดังนี้ หมายถึงแต่บุรุษที่มาประชุมกันโกฏิหนึ่งเท่านั้น จะได้
 หมายถึงผู้ที่มีธุระไปไม่ได้มาประชุมด้วยหาไม่ได้ **ยถา** มีครุวานฉันได สมเด็จพระบรมไตรโลก-
 นาถตรัสประกาศว่า สัตว์ทั้งหลายสะดุ้งแต่อาญากรรมจักรวาลนั้น ก็ปรารถนาเอาแต่สัตว์ที่มีกิเลส
 เท่านั้น จะได้หมายถึงพระอรหันต์ด้วยหาไม่ได้ มีอุปไมยฉันนั้น นี้แหละบพิตรพระราชสมภาร
 พึงสันนิษฐาน เข้าพระทัยเถิด อันพระพุทธรูจนะลิกล้ำคัมภีรภาพ ยากที่จะสอดส่องปัญญา
 พิจารณาให้เห็นชัด เห็นแน่ ตามกระแสพระพุทธรูฏีกา คำแสดงสัตว์มีส่วนเหลือ อรรถแสดง
 สัตว์มีส่วนเหลือก็มี คำแสดงสัตว์มีส่วนเหลือ อรรถแสดงสัตว์ไม่มีส่วนเหลือก็มี คำแสดง
 สัตว์ไม่มีส่วนเหลือ อรรถแสดงสัตว์มีส่วนเหลือก็มี คำแสดงสัตว์ไม่มีส่วนเหลือ อรรถแสดง
 สัตว์ไม่มีส่วนเหลือก็มี เนื้อความบัณฑิตต้องพิจารณาตามเหตุการณ์ ขอลวาทพระพร
 เนื้อความบัณฑิตควรรู้ด้วยเหตุ ๕ ประการ เหตุ ๕ ประการนั้น **อาทจฺจปาเทน** คือบทแห่งบาลี
 มีอรรถจดต้องตามกันนั้นประการ ๑ **รเสน** คืออรรถรส อนุโลมตามบทแห่งบาลีนั้นประการ ๑
การณุตฺตริตตาย มีอรรถอันจะจัดออกให้ยิ่งกว่าเหตุนั้นประการ ๑ **อาจริยเสวเนน** คือมีอรรถจะ
 ให้ส่องเสพอจารย์ถามอาจารย์นั้นประการ ๑ **อธิปฺปาเยน** คือมีอรรถไว้อธิบายจะให้ความ
 กระจายออกนั้นประการ ๑ สิริเป็นอรรถมี ๕ ประการเท่านี้ และบาลีที่เป็นนิราวเสสนั้นมี
 อรรถ ๕ ประการ และบาลีที่เป็นสาวเสสนั้นก็มีอรรถ ๕ ประการเหมือนกัน บพิตรพึง
 สันนิษฐานเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ก็มีพระราชโองการตรัสสรรเสริญว่า **ภนฺเต**
นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีปรีชา **อภัย ปญฺโท** ปัญหานี้ **สุวินิจฺฉิตโต** อันพระผู้เป็น
 เจ้าพิพากษาเป็นอันดี **ตถา สมฺปญฺจิจฺฉามิ** โยมจะรับเอาถ้อยคำจำไว้โดยนัยที่วิไลชานา
 ประการหนึ่งเล่า ยกเสียแต่พระอรหันต์เจ้าทั้งปวง นอกจากนั้น สรรพสัตว์ทั้งหลายที่ตายไป
 เกิดในนรกนั้น ทนทุกข์เวทนาลำบากนักหนา **กกุชฺฬา** ร้ายกาจหยาบช้ำกล้าแข็ง **กฏฺกา**
 ร้อนแรงดิ้นรนกระวนกระวายสุดที่จะกลั้นจะทนพ้นประมาณ **ชลิตา** มีเปลวเพลิงลุกเผาผลาญ
 ประหารอยู่ทั้งตัว ก็มีกายหวาดหวั่นสั่นระรัวทั่วอินทรี **สพฺพวงคปจฺจุงฺคา** มีอวัยวะน้อยใหญ่

ระส่ำระสายไปด้วยความเวทนา **การอุณกณทิปรีเทวิตลาลปิตมุข** มีปากและหน้าอันพุ่มพองนองไปด้วยอัสสุชล บ่นเพื่อพิลาปร่ำให้ตั้งใจเสวยทุกขเวทนาอยู่อย่างเดียว จะเหลียวให้ใครช่วยก็ช่วยไม่ได้ **อสรณภูตา** หาทิพิงที่อาศัยบมิได้ มีแต่ประกอบไปด้วยความโศกจะนับมิได้ เสียงร้องให้ร้องครางนี้้อออิงคะนึ่งไปน่าพิลึกพิงกลัว ตัวนั้นก็สั่นอยู่ร่ำ ๆ ควรจะกรุณา เสวยแต่ความโศกาอาดูรพุนทะเวทอยู่เป็นนิจ ไม่มีเลยที่จะเว้นวายสบายจิตสักเวลาหามิได้ มีแต่จะเสวยทุกขเวทนาไปท่าเดียวมิได้ขาดสาย ตกว่าสัตว์นรกทั้งหลายได้เสวยทุกขเวทนาแสนสาหัสสากรรจ์ถึงเพียงนี้ ขณะเมื่อจะดับสูญสิ้นชีวิตตายจากนรก น่าจะไม่คิดวิตกกกลัวตายเสียตายชีวิตเลย ตายเสียดีกว่า จะไม่ได้เสวยทุกขเวทนาต่อไป ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ก็สัตว์นรกทั้งหลายนั้นยังกลัวตายอยู่ด้วยหรือ

พระนาคเสน ผู้ประกอบไปด้วยญาณปรีชา จึงรับว่า **อาม มหาราช** เออนันท์แห่งบพิตร สัตว์นรกนั้น เมื่อชีวิตสิ้นไป ก็กลัวภัยมัจจุราชอยู่นั้นแหละ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ตกว่าสัตว์นรกทั้งหลาย กลัวความตายนี้ยิ่งนัก ยังรักที่ว่าจะยอมทนทุกข์อยู่หรือ จึงกลัวตาย นรานั้นมิมีความสบายอยู่ที่ไหนหรือ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สัตว์นรกจะได้มีสุขสำราญหามิได้ มีน้ำใจจะใคร่พ้นทุกข์เสียโดยเร็วพลัน แต่ทว่าอานุภาพแห่งความกลัวตายนั้นมากนักหนา สัตว์นรกก็รู้แล้วว่า ตายไปจะพ้นความลำบากเวทนา แต่ทว่าจำเป็นจำกลัวด้วยอานุภาพความตายดุร้ายนัก ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **น สทุทหามิ** พระผู้เป็นเจ้าของนี่โยมหารู้ที่จะเชื่อไม่ ธรรมดาว่าสัตว์ปรารถนาจะพ้นทุกข์แล้วจะกลัวตายไยเล่า นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของอธิบายซักเทียบเปรียบให้โยมเข้าใจก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร อันความตายนี้เป็นที่ตกใจของสัตว์ทั้งหลาย อันมิได้พิจารณาเห็นซึ่งพระอริยสังข์ทั้ง ๔ ประการ กระนั้นก็ประเพณีมา จะวิสันนาให้เห็นเหมือนหนึ่งว่าคนทั้งหลายนั้น **กณฺทสบบิ ภายนฺติ** กลัวงูเห่ามันจะขบตาย ก็ได้ชื่อว่ากลัวความตาย และคนทั้งหลายที่กลัวช้างร้ายราชสีห์ร้ายเสือร้าย และมีหมาในวัวควายอันร้าย และภัยทั้งหลายต่าง ๆ คืออัคคีภัย ราชภัย โจรภัย อุทกภัย ฆาณุกัญภัย คือภัยชวากหนาม และยักษ์ผีเสื้อน้ำก็ดี มีความกลัวตัวสั่น ทั้งนี้ก็ได้ชื่อว่ากลัวตาย

สิ้นทั้งนั้น **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ลัทธิทั้งหลายจะกลัวภัยอย่างอื่นเท่ากลัวตายนี้
 หามิได้ เหตุฉะนี้จึงว่าความตายประกอบไปด้วยเดชมากมายนักหนา **สงกเวลา สดตา** ลัทธิทั้ง
 หลายบรรดาที่มีกิเลสตัณหาอยู่นี้ ย่อมมีความกลัวทั่วกันสิ้น ที่ใครจะไม่กลัวตายหามิได้ ถึง
 ลัทธินรกทั้งหลาย ก็หมายจะพ้นทุกข์อยู่แล แต่ทว่าความตายนี้มีเดชมาก จำเป็นจำกลัวตายอยู่
มหาราช ดูกรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจบุรุษผู้หนึ่ง **คณทิกา** เป็นผีมีพิษเจ็บปวด
 เวทนา บุรุษผู้ทนทุกข์นักหนา **ภิสกั สลลกนตัม อามนุเตย** จึงให้หาซึ่งหมอมารักษา
 ส่วนว่าหมอนั้นมาดูโรคก็รับรักษา ว่าผีนี้จะต้องผ่า **อุปกรณัม จเปย** จึงเอาอุปกรณ์มาตั้งไว้ตรง
 หน้าคนไข้ นั้น อันว่าอุปกรณ์นั้น คือเครื่องที่จะรักษาผ่าซึ่งผีนั้น แล้วเขาก็ค้นคว้ารื้อออกวางไว้
ติภขัม สดถัม กเรย ลับมิดให้คมปราบชาววาวางไว้ เอาแผ่นเหล็กสำหรับนาบทิ้งเข้าไฟ
ปีสาเปย พึงบดยากัดด้วยหินบดเตรียมการเพื่อจะผ่า **อปิ นุ โข มหาราช** นี้แลบพิตรพระราชสมภาร
 ดังอาตมาขอถาม เมื่อหมอกระทำการอยู่ฉะนี้ บุรุษผู้เป็นผีนั้นจะกลัวจะคร้ามบ้างหรือไม่
 ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสรับคำว่า **อาม ภนุเต** เออข้าแต่พระ
 ผู้เป็นเจ้าผู้ปรีชา คนโรคนั้นเมื่อหมอเตรียมจะผ่าเช่นนั้นคงจะประหม่าละท่าน กลัวตัวสิ้นสิ้น
 พระผู้เป็นเจ้า ที่จะไม่กลัวหามิได้

พระนาคเสนจึงเปรียบให้เห็นว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร คนซึ่ง
 เป็นผีนั้นเจ็บปวดเหลือประมาณ ใจคิดจะให้โรคหายจากตัว แต่ทว่ามีความกลัวเมื่อหมอจะ
 นาบจะผ่าใส่ยากัด ฉันทใดก็ดี ลัทธินรกทั้งหลายนี้ ก็มีจิตที่ว่าจะพ้นทุกข์เป็นกำลัง แต่ว่ายังกลัว
 อยู่ก็เหมือนบุรุษที่เป็นผีฉะนั้น อนึ่งเล่าขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานประดุจดั่ง
 บุรุษผู้หนึ่ง **อิสสรปราชโก** มีความผิดต่อท่านผู้เป็นอิสราธิบดี ท่านให้ลงโทษจำจองไว้ในห้อง
 เรือนจำได้ความลำบากเวทนาภายหลังท่านผู้เป็นอิสราธิบดีมีใจปรานีเมตตาจะถอดออกให้พ้นโทษ
 จึงมีรับสั่งให้ถอดเอาบุรุษผู้นั้นเข้าไป บุรุษผู้ต้องโทษนั้นไม่รู้เข้าใจท่านผู้เป็นใหญ่ว่า จะกระทำ
 ร้ายและกระทำดี บุรุษคนโทษครั้นเห็นท่านผู้ใหญ่ก็ตกใจกลัวนักหนาจะเป็นอย่างนี้หรือหามิได้
 บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนุเต** เออข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า
 บุรุษคนโทษนั้นไม่รู้จักว่าร้ายและดี กลัวท่านจะเอาตัวมาเขียนตี ก็มีน้ำใจสะดุ้งหวั่นพรันพรึง
 นักหนา

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า นี้แหละบพิตรพระราชสมภาร คนที่เป็นโทษนั้นกลัวท่าน
 ผู้เป็นอิสราธิบดี อันเป็นผู้จะปล่อยให้พ้นทุกข์ฉันทใดก็ดี ลัทธินรกทั้งหลายนี้มีใจชวนชวายใครจะ

พันทูกษ์ลำบากเวทนาอยู่แล แต่ทว่ายังกลัวความตายอยู่ ถึงรู้ว่าตายไปนี้จะพันทูกษ์ก็สะดุ้งกลัว ต่อความตาย เปรียบดุจบุรุษชายเป็นโทษกลับกลัวท่านผู้จะโปรดนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากร มีพระราชโองการตรัสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าจงกล่าวเหตุอันอื่นให้ยิ่งกว่านี้ไปให้โยมสิ้นสงสัยในกาลบัดนี้

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจ บุรุษผู้หนึ่งอันอสรพิษขบเข้า บุรุษนั้นง่วงเหงาเมามัวทอดตัวไปด้วยกำลังพิษอันร้ายยิ่ง ยังมี บุรุษผู้หนึ่งเป็นหมองูรู้วิชาร้ายมนต์ เรียกเอาตัวงูนั้นให้กลับมาสู่สำนักคนเจ็บด้วยฤทธิ์มนต์ แล้วให้งูนั้นดูดเอาพิษร้ายออกจากกายคนไข้ ฝ่ายบุรุษชายคนเจ็บนั้นเมื่ออสรพิษดูดพิษร้าย เพื่อจะให้หาย เขายังจะกลับกลัวงูอีกหรือหาไม่ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภาบุตร** เออ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บุรุษที่อสรพิษขบนั้น ครั้นเห็นงูดูดพิษก็จำจะมีจิตสะดุ้งกลัวอยู่

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า ดูกรบพิตรพระราชสมภาร บุรุษนั้นเมื่อจะดูดพิษร้ายออกจากกาย เพื่อจะให้สำราญเป็นสุขสวัสดิติทีเดียว ยังว่ามีจิตสะดุ้งตกใจกลัว ฉันทใดก็ดี สัตว์นรกปรารถนาจะตายไปให้พันทูกษ์ ครั้นว่าจะตายเล่าก็กลัวความตาย เหมือนบุรุษชายที่กลัวงู อันดูดพิษฉะนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพร บพิตรผู้เป็นใหญ่ในสมบัดมิไศสวรรย **อนิภูจ อกนต มรณ** ชื่อว่าความตายจะได้เป็นที่รักที่ยินดีแห่งสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงหาไม่ได้ **ตสฺมา** เหตุตั้งนั้น สัตว์อันทนทุกข์อยู่ในนรกนั้น **มัจจุโน ภายนติ** จึงกลัวความตาย ขอถวายพระพร

พระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากร ก็ตรัสสรรเสริญว่า **สาธุ** ดังข้าพเจ้าช่องสาธุการ **สมปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับจำเอาถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าไว้ ในกาลบัดนี้

สัตตตานัง มัจจุโน ภายนปฺปญฺหา คํารบ ๓ จบเพียงนี้

มัจจุปาสามุตติกปัญหา ที่ ๔

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินทาธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามปัญหาอื่นสืบไปแล้วว่า **ภาบุตร นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ภาสิตํ เจตํ ภควตา** สมเด็จพระภควันตบพิตร พิชิตมารมีพระพุทธรูปโปรดประทานไว้ว่า สัตว์ทั้งหลายจะเร้นซ่อนตนอยู่ในที่ใด **นปฺปสฺสเหยฺย**

มจจุ พระยามัจจุราชจะได้ครอบงำย่ำยีสัตว์ที่ในประเทศที่นั่นไม่มีเลย ถึงมาตรว่าจะเสวยทิพยสมบัติมโหฬาร มีทิพยวิมานลอยอยู่ในอากาศก็ดี หรือว่าจะเข้าอยู่ในสมุทรสาคร กระแสสินธุ์ หรือจะชำแรกแทรกลงไปอยู่ใต้แผ่นดินก็ดี จะหนีอยู่ในที่ใด ๆ ก็ดี ที่จะได้พ้นจากบ่วงแห่งมัจจุราชหามิได้ อนึ่ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสตราจารย์มีพระพุทธรูปทรงตรัสว่า บุคคลจำเริญพระปริตรนั้นแล จะพ้นจากบ่วงแห่งมัจจุราชได้ พระปริตรนั้นคือสิ่งไร อ้อ ได้แก่ชั้นธปริตร ๑ สุวตธิปริตร ๑ โมรปริตร ๑ ธชัคคปริตร ๑ อาฏานาฎิยปริตร ๑ บุคคลจำเริญพระปริตรเหล่านี้ อาจกันภัยแต่มัจจุราชได้ นี้แล ถ้าโยมจะเชื่อเอาคำนี้เป็นชาติ คำเดิมที่ว่าจะสถิตอยู่ในที่ใด ๆ ไม่พ้นพระยามัจจุราชนั้นก็ผิด แม้นจะเชื่อถือเอาคำที่พระองค์ตรัสว่า บุคคลสถิตอยู่ในที่ใด ๆ ไม่พ้นพระยามัจจุราช คำที่ว่าบุคคลจำเริญพระปริตรจะพ้นจากบ่วงแห่งมัจจุราช ก็จะไม่ผิด **อัย ปณโท** ปริศนานี้เป็นอุกโตโกฏี นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าโปรดวินิจฉัยให้สิ้นสงสัยก่อน **คณทิกตโร** เหลือที่จะคิดพันผ่อนร้อยกรองช่องชดอยู่ **ตวานุบตโต** มาถึงพระผู้เป็นเจ้าของแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชนาแก้ไขในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงวิสัยชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสตราจารย์ มีพระพุทธรูปกาโปรดประทานไว้ด้วยบาทพระคาถาฉะนี้ว่า

น อนตลิกเข น สมุทฺทมชฺเฌ

น ปพฺพตานิ วิวรํ ปวิสฺส

น วิชฺชเต โส ชคตฺตฺตฺปเทโส

ยตฺตฺตฺตฺตํ นปฺปสฺสเหยฺย มจฺจุ ดังนี้

อธิบายความตามกระแสพระพุทธรูปกาตรัสว่า บุคคลที่มีฤทธาศักดาเดช อาจเหาะระเหิดไปอยู่ในอากาศ อันปราศจากที่ดำเนินได้ก็ดี และจะกระทำฤทธิ์ไปอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทรสาคร และจะไปอยู่ในช่องปล่องสิงขรคีรีก็ดี หรือว่าจะอยู่ที่พื้นปฐพีที่ไหน ๆ ก็ดี **นปฺปสฺสเหยฺย มจฺจุ** ที่พระยามัจจุราชจะไม่ครอบงำนั้นหามิได้ **โส ชคตฺตฺตฺปเทโส** อันว่าประเทศที่แผ่นดินและอากาศเป็นต้นนั้น ที่จะได้พ้นจากอำนาจแห่งพระยามัจจุราชไปนั้นหามิได้ พระบรมไตรโลกนาถโปรดประภาษไว้ฉะนี้ ซึ่งพระปริตรทั้งหลายมีประการเป็นอันมากนั้น **อุทฺทฺตฺตฺตฺตํ** จ สมเด็จพระสัมพันธูญเจ้าตรัสประทานไว้ เพื่อจะให้ป้องกันมัจจุราช แต่บุคคลที่อยู่ในปฐมวัยมีอายุพอจะสืบต่อไปได้ มีกรรมเครื่องห้ามปราศจากสันดานแล้วจะจำเริญพระปริตรไม่ให้สิ้นอายุเลยนั้นไม่ได้ คงจะตายแล แต่ทว่าคอยกันพระยามัจจุราชให้ช้าอยู่ เพื่อให้อายุยืนไปแต่กระนี้ได้อยู่ บพิตรพระราชสมภาร ถ้าว่าถึงกาลกำหนดสิ้นอายุแล้ว ถึงจะพากเพียรจำเริญภาวนาอย่างไรก็คงจะไม่ฟัง เปรียบดุจดั่งต้นไม้อันตายแล้ว **สฺกฺกสฺส โกลาปฺกฺกสฺส** มี

ลําให้เป็นโพรงภายในแห่งผากไป หายางหาเยื่อที่จะรักษามีได้ **อุบปรุณฐชีวิตสส** มีชีวิตขาดเด็ด ไม่อาจที่จะจําเรณูวัฒนากการเป็นไปได้ **คตายุขยสส** ถึงความสิ้นอายุแล้ว **ปติตเพคฺคตสส** มีใบและสะเก็ดในลำต้นนั้นเหี่ยวแห้งร่วงหล่นไป ถึงมาตรแม้ว่าผู้ใดมีใจปรารถนาจะให้ต้นไม้นั้น คั่นคงดำรงเป็นขึ้นได้ จะเอาน้ำมารดลงให้หนักสักร้อยหม้อพันหม้อ ก็บ่ห่อนที่จะแตกหน่อ คลีใบผลิงอกขึ้นมาได้ **ปลวํ ทริตภาโว** ที่ว่าจะแตกใบอ่อนเขียวขึ้นคั่นเป็นขึ้นมานั้น ห้ามมิได้ **ยถา มิครุณานฉนฺได** บุคคลถึงแก่อายุชั้ยสิ้นอายุแล้ว ถึงว่าจะมียาวิเศษและแพทย์จะตั้งใจเยียวยา รักษาประการใด ๆ ก็ดี ก็มิอาจให้มีอายุสืบไปได้เป็นอันขาด **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ยาประการใดชานานไหน ที่เคยเชื่อถือมา ถ้าคนสิ้นอายุแล้ว รักษาเยียวยาไว้ไม่ได้ พระปริตรก็เหมือนกัน คนที่สิ้นอายุแล้วก็ช่วยไม่ได้ ถึงจะสวดให้มากสักปานใด ก็ไม่สามารถจะ ป้องกันชีวิตคนที่มีอายุสิ้นแล้ว ให้อยู่ต่อไปอีกได้เลย **มหาราช** ขอถวายพระพร ยาและ พระปริตรทั้งหลายนี้มีไว้ป้องกันรักษาคนที่ยังไม่ถึงแก่กรรมและคนที่ยังไม่สิ้นอายุเท่านั้น จะเปรียบ ฉนฺได **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจชานานา เมื่อ ต้นข้าวแก่จนสุก ถึงจะวิดน้ำในถ้วยหนองคลองใหญ่เข้าไปในที่นาปิดขังเอาไว้สักเท่าใดก็ดี ต้นข้าว นั้นจะเจริญดีห้ามมิได้ แต่ข้าวที่มีต้นอ่อนนั้น ครั้นได้น้ำเลี้ยงต้นชุ่มชื้น ข้าวก็มีสีสัน เขียวช่อ่งงามมีสีอุปมานี้ฉนฺได ได้แก่คนที่มามีอายุสิ้นแล้วจะให้กินยาและสวดปริตรเท่าใด ก็ไม่สามารถจะมีอายุอยู่ต่อไปได้ เหมือนต้นข้าวที่รวงแก่แล้ว ถึงจะปิดน้ำเลี้ยงไว้ให้รักษาอยู่ ก็ คงจะมีเมล็ดและรวงนั้นร่วงไป ด้วยเหตุว่าต้นข้าว นั้นแก่แล้วก็ไม่อาจที่จะจําเรณูไปอีกได้ อนึ่ง มนุษย์ที่มีอายุและวัยยังจะจําเรณูไปอีกนั้น แม้เจ็บไข้ ถ้าได้สวดพระปริตรหรือกินยาแต่น้อย ก็ จะหาย คลายขึ้นจําเรณูสืบต่อไปได้ อุปไมยเหมือนต้นข้าวอันอ่อนนั้น ครั้นต้องน้ำขังเลี้ยง ต้นอยู่แต่เล็กน้อย ก็พลอยจําเรณูงามดีมีสีเขียวช่อ่งงาม นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา ถ้าว่าคนสิ้นอายุแล้วเอายาให้กินก็ตาย สวดพระปริตรก็ไม่หาย พิ ฉะนั้น ยาและพระปริตรนี้มีหาประโยชน์มิได้หรือ พระผู้เป็นเจ้าของ เพราะใครเป็นก็เป็นไป ใครถึง ความตายก็ตายไปตามธรรมดา ยาและพระปริตรหาช่วยชีวิตใครไม่ได้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรแก่ไขวว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ได้เคย ทักสนาการเห็นบ้างหรือ แต่ก่อนมาบุคคลเป็นโรคสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วก็หายไปด้วยบริโภคยา นะ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนฺเต** ข้าแต่พระ ผู้เป็นเจ้าของ คนกินยาหายโรคมานี้ โยมเคยเห็นมาหลายร้อยนักหนา

พระนาคเสนจึงว่า ถ้ากระนั้น บพิตรพระราชสมภาร ที่บพิตรว่าพระปริตรและยาหาประโยชน์มิได้นั้น คำนี้ผิดไป คนกินยาหายโรครมากกว่าร้อย ที่กินยาหายนั้นบพิตรก็เห็นอยู่จะมีใช้หรือ

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า คนที่ว่าหายโรคด้วยความเพียร แพทย์เขาประกอบยารักษานั้นโยมเห็นประจักษ์แล้ว

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ได้เคยทรงพระสวณาการฟังเขาว่ามาแต่ก่อนบ้างหรือไม่ว่า คนที่สวดพระปริตรเสียงแจ้ว ๆ จนลิ้นแห้ง หัวใจเปลี้ย คอแหบ แต่โรคพยาธิและอันตรายทั้งหลายสงบหายเสื่อมคลายไปด้วยอำนาจคุณพระปริตรที่สวดนั้น ประการหนึ่งเล่า บพิตรเคยทอดพระเนตรเห็นบ้างหรือไม่ คนที่ถูกอสรพิษขบกัดแล้ว ผู้มีวิชาทางพระปริตรมาเป่าปัดกำจัดพิษนั้นให้เสื่อมหาย รอดพ้นจากความตาย ได้ชีวิตกลับคืนมา โดยหาอันตรายมิได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์จึงตรัสว่า โยมได้ยินอยู่ บุคคลที่งูขบนั้น หมอเขาเป่ามนต์พ่นน้ำกำจัดพิษให้หาย เป็นคำแต่ก่อนเล่ากันมาในโลกตราบเท่าทุกวันนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ก็เมื่อมีอย่างมาแต่โบราณเช่นนี้ จะว่าพระปริตรและยาไม่เป็นประโยชน์อย่างไร ประการหนึ่ง ผู้ใดปรนนิบัติจำเริญพระปริตรอยู่ ถึงจะเอางูให้ขบ งูก็ขบศิระชะไปไม่กล้าอ้าปากขบกัดได้ ถึงโจรทั้งหลายเงียดเงื่อกระบองจะตีก็ตีไม่ลง ถึงจะไสช้างซบมันไปให้แทงก็แทงไม่ได้ ถึงไฟจะลุกเป็นเปลวอยู่ก็ดี ก็มีอาจไหม้ได้ ถึงจะบริภคยาพิษเข้าไปไม่ตาย ถึงคนทั้งหลายจะปองร้ายคอยที่จะฆ่า ครั้นเห็นหน้าเข้าแล้ว ก็ยอมตัวเป็นทาสมีอาจจะฆ่า ถึงว่าจะเหยียบบ่วง ก็ไม่ติดบ่วง บ่วงก็ไม่รัด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ได้ทรงพระสวณาการคำเขาว่ามาแต่ก่อนบ้างหรือประการใด ในเรื่องราวานั้นว่า ยังมีพระยานกยุงตัวหนึ่ง ตั้งใจจำเริญซึ่งพระปริตรรักษาอาตมา พรานป่าเพียรพยายามดักอยู่ถึงร้อยปี ก็หาได้ตัวไม่ ครั้นมาพระยานกยุงประมาทลืมหงไป ไม่ได้เจเริญพระปริตรวันเดียวเท่านั้นก็ติดบ่วงของนายพราน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการรับคำว่า **อาม ภนฺเต** เออ พระผู้เป็นเจ้าของ โยมได้ฟังอยู่ นิทานนี้ระบือลือชาไปในมนุษย์ตลอดจนที่สุดเทวโลก

พระนาคเสนจึงเถรวาจาว่า ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ได้ทรงพระสวณาการฟังบ้างหรือประการใด แต่ก่อนมีมาในเรื่องราวว่า ยังมีทานพบุตรอรสูรผู้หนึ่ง รักษาซึ่งภริยาของอาตมา ให้ภริยาลงอยู่ในพอบใหญ่แล้ว กลืนพอบนั้นเข้าไปรักษาไว้ในท้องของตน **อถ วิชชาโร**

ปางนั้นยังมีวิชาธรคนหนึ่ง จึงเข้าไปในปากของทานพอสูรนั้นแล้ว ก็สมัครสังวาสด้วยภริยาของทานพอสูรนั้น ครั้นทานพอสูรนั้นคำนึงถึงภริยา ก็คายพอบออกมาจากปาก เปิดฝาพอบขึ้นด้วยเร็วพลัน ฝ่ายวิชาธรนั้นก็เหาะร้อนหนีขึ้นไป **ยถากมม** ตามปรารณาของอาตมา นี่แหละนิทานนี้มาแต่โบราณ บพิตรเคยสดับหรือไม่

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการรับคำพระนาคเสนว่า นิทานนี้โยมก็ฟังพระผู้เป็นเจ้า เขาเล่าลืออ้ออิงอยู่ทั้งมนุษย์โลกและเทวโลก เล่ากันสืบ ๆ มา

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ผู้ทรงพระราชสวัสดิสภาพร ตกกว่าวิชาธรนั้น ทานพอสูรจับกุมไม่ได้ นี่มีอาศัยจำเริญพระปริตรหรือ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนฺเต** กระนั้นสินะพระผู้เป็นเจ้า เป็นด้วยกำลังพระปริตรไม่ผิดเลย

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **เตนฺทิ มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ถ้ากระนั้นกำลังคุณแห่งพระปริตรนี้มีมั่นคงอย่าได้สงกา **สุตฺติ ปน ตยา** ยังมีนิทานหนึ่งเล่า มีมาแต่กาลก่อน บพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ฟังอยู่หรือ ว่า **เอโก วิชฺชาโร** ยังมีวิชาธรผู้หนึ่งไปลอบลักพิศวาสด้วยพระมเหสีแห่งพระเจ้าพาราณสี พระเจ้าพาราณสีจะจับก็จับไม่ได้ ขณะเดียวก็เหาะไปด้วยกำลังมนต์อันเชี่ยวชาญ

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการรับคำพระนาคเสนว่า **อาม ภนฺเต** เออพระผู้เป็นเจ้า นิทานนี้โยมได้ยินเล่ามา

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร วิชาธรนี้เขาหนีได้จากการจับนั้น ด้วยกำลังมนต์อันเป็นพระปริตรนั้นมิใช่หรือ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า กระนั้นสินะ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **เตนฺทิ มหาราช** ขอถวายพระพร ถ้ากระนั้นพระปริตร นี้ก็มีกำลังกล้าหาญนักหนา

พระเจ้ากรุงมิลินท์ปีนประชากรจึงพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **สพฺเพ ปริตฺตานิ รกฺขนฺติ** พระปริตรนั้น รักษาประชาชนคนทั้งหลายทั่วทุกตัวคนหรือ หรือว่ารักษาเป็นบางพวก

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **เอกจฺเจ มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารเจ้า

พระปรีตน์จะได้รับการรักษาประชาชนทั่วทุกคนหาได้ รักษาเป็นบางพวก ไม่รักษาเป็นบางพวก
ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า ถ้าเช่นนั้นพระปรีตน์มิได้รับการ
คนทั้งปวงได้ทั่วทุกคนหรือ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร โภชนาหารรักษาชีวิต
สัตว์ไปทั่วตัวหรือ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสแก่ว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระ
นาคเสนผู้ปรีชา คนบางจำพวกเล่าอาหารรักษาซึ่งชีวิตได้ บางจำพวกรักษาไม่ได้

พระนาคเสนจึงถามต่อไปว่า **กิการณา** เป็นเหตุไฉน

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสแก้ไขว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา คนทั้งหลาย
บางเหล่าบริโภคอาหารเหลือขนาด เตโชธาตุบ่ออาจเผาผลาญ ก็จะแน่นจนเสียด ถึงมรณ-
กาลความตาย

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ถ้าว่าคนกินอาหารเข้าไป
เกินขนาดแล้วล้มตาย อาหารก็รักษาชีวิตสัตว์ทั้งปวงไม่ได้นะซี พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** **นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสนผู้ปรีชา โภชนาหารจะรักษาชีวิตสัตว์มิได้ด้วยเหตุสองประการ คือบริโภคอาหาร
มากเหลือขนาดประการ ๑ ธาตุไฟหย่อนไม่อาจย่อยได้ประการ ๑ โภชนาหารเป็นของเลียง
ชีวิตสัตว์ แต่เพราะเหตุที่สัตว์ทำไม่ดี ไม่รู้จักบริโภคให้พอสมควร และไม่รู้จักผันผ่อนให้
เหมาะแก่กำลังของตน จึงกลายเป็นเครื่องทอนชีวิตสัตว์ไป

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร พระปรีตน์ก็เหมือนกันกับ
โภชนาหาร บางทีก็รักษาได้ บางทีก็รักษาไม่ได้ และพระปรีตน์จะช่วยไม่ได้ด้วยเหตุ ๓
ประการคือเป็นกัมมวารณกำลังกรรมแรงนั้นกันไว้ประการ ๑ คือเป็นกิเลสวารณ กิเลสบังเกิด
ขึ้นในขันธสันดาน เช่น โมรราชปักษาพระยานกยุงทองอันหมองมัวด้วยนางนกยุงนั้น ก็กันไว้
มิให้จำเริญพระปรีตน์ได้ประการ ๑ คือบุคคลผู้จำเริญพระปรีตน์นั้น จิตไม่เชื่อบนเพื่อไปแต่ปาก
ประการ ๑ สิริเป็นเหตุ ๓ ประการฉะนี้ เหตุตั้งนั้น อันว่าพระปรีตน์เป็นเครื่องป้องกันรักษาบุคคล
แต่เพราะเหตุที่บุคคลมีเครื่องกั้นดังกล่าวมานี้ติดตัวอยู่จึงละเสียหารักษาไม่ **ยถา** **มหาราช**
ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบดูจุมารดาอันเลี้ยงบุตร เดิมก็ถนอมกลม่อมเกลี้ยง

เลี้ยงบุตรของอาตมา สู้ทนทุกขเวทนาบริหารมาตั้งแต่อยู่ในครรภ์ ครั้นบุตรรอดคลอดออกมาแล้ว มารดานั้นก็อุตสาหะเลี้ยงรักษาพุ่มบุตรพุ่มคุณ สู้เซ็ดเสลดน้ำลายมิให้เปราะเปื้อนมอมแมม แล้วก็ทาขมิ้นดินสอพองน้ำอบเครื่องหอมต่าง ๆ อย่างดี ๆ จนบุตรโตใหญ่ยืดยาว ครั้นบุตรนั้น วัฒนาการจำเริญขึ้นแล้วไม่เชื่อฟังคำมารดาสั่งสอน ทุร้าย หยาบช้ำไป ดำว่า ประหารทุบัติ บุตรท่านผู้อื่นเข้า เขาจึงจับตัวจุดคร่าพามาหาท่านที่เป็นนายบ้าน และท่านที่เป็นใหญ่เป็น ประธานผู้มีหน้าที่ เป็นพนักงานปกครองดูแลสุขของชาวบ้านนั้น ครั้นพิจารณาไป ก็เห็นว่า บุตรนั้นมีโทษกระทำผิดเพราะไปดำ่ว่าทุบัติเขา ท่านนายบ้านนั้นก็ให้จุดคร่าบุตรนั้น ไปเบียดเบียนเขี่ยนตีด้วยท่อนไม้และคอกเข่า ตามพระราชกำหนดกฎหมายโดยสมควรแก่ความผิด มารดาของบุตรนั้นจะเข้าไปขัดขวางต่อนายบ้านผู้ลงโทษแก่บุตรนั้น ได้อยู่หรือประการใดนะ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ฆนฺเต** จะอย่างนั้นหามีได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า เหตุประการใดเล่า

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ฆนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชา บุตรนั้นต้องโทษด้วยกรรมอันดำดีเขา เป็นผู้มีความผิดใครจะช่วยให้

พระนาคเสนจึงว่า ฉันทก็ดี ดูกรบพิตรพระราชสมภาร พระปริตรนี้เหมือนกันเป็น เครื่องป้องกันรักษาบุคคล แต่ป้องกันรักษาไว้ไม่ได้ เพราะบุคคลนั้นมีความผิด เป็นโทษ ห้าม กันเสียไม่ให้ช่วยให้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ก็ทรงช้องสาธุการว่า **สาธุ สาธุ** ดังข้าพเจ้าชม ปัญญา **สุวิจิติโต** พระผู้เป็นเจ้านี่ช่างพิพากษา บรรดาที่ว่าจะสงสัย พระผู้เป็นเจ้าก็กระทำ มิให้สงสัย **อนธกาโร** บรรดาโลกจะตามืดไป **ฮาโลโก กุโต** พระผู้เป็นเจ้ากระทำให้ตานั้น สว่างทั่วกระจ่างแจ่มใส **วินเวตถิต์** พระผู้เป็นเจ้ามาคลี่คลายเสียซึ่งข่าย คือทิวาธิ พระผู้เป็นเจ้านี่ มีปัญญาประเสริฐกว่าเจ้าหมู่เจ้าคณะทั้งหลาย เป็นผู้อุดมเลิศ หาผู้ใดจะเปรียบไม่ได้ ในกาลบัดนี้

มัจจุปาสามุตติกปัญหา คำรบ ๔ จบเพียงนี้

ภควโต ลาภันตรายปัญหา ที่ ๕

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการตรัสถามพระนาคเสนว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าว่า สมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้าของเรานี้ ประกอบด้วยลาภที่จะได้จตุปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช ปัจจัยทั้ง ๔ ประการนี้ ว่าฉะนี้แล้ว **ปุณ จ** มาอีกเล่า พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าว่า ครั้งเมื่อพระศรีสุคตเข้าไป บิณฑบาตที่บ้านปัญจสาลพราหมณ์นั้น หาได้จ้งหันบิณฑบาตไม่ เสด็จทรงบาตรเปล่าออกมา นี้แลถ้าสมเด็จพระศรีสุคตทศพลญาณไม่ขาดลาภสักการะ ควรจะได้จตุปัจจัย ๔ แล้ว คำที่ว่าสมเด็จพระศรีสุคตทศพลญาณ เสด็จโคจรเข้าไปสู่บ้านปัญจสาลพราหมณ์ เพื่อจะบิณฑบาต ไม่ได้จ้งหันเสด็จกลับบาตรเปล่ามา **มิจฺฉา** คำที่ว่านี้ผิด ถ้าจะถือเอาคำที่ว่าสมเด็จพระมหากรุณาเจ้า เข้าไปโคจรบิณฑบาตในบ้านปัญจสาลพราหมณ์ไม่ได้อาหารบิณฑบาต เสด็จกลับมาด้วยบาตรเปล่าจะเชื่อเอาคำนี้ คำที่ว่าพระองค์เจ้าไปไหนไม่ขาดลาภ มีปรกติได้ซึ่งลาภ คำนี้ก็ผิด **อัยฺ ปณฺโท** อันว่าปัญหานี้ **สุมทฺโต** ใหญ่ก็ดี **ทฺุณฺนิโพโธ** จะนำคำอุปมาเข้ามาให้รู้เป็นอันยาก **อุทฺโต โภฏฺโถ** เป็นสองเงื่อนอยู่ นิมนต์โปรดวิสัยนาให้สิ้นวิมตติกังขาของโยมก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระทศพลญาณเจ้า **ลาภี** มีปรกติควรจะได้ลาภสักการะจตุปัจจัยทั้ง ๔ มิได้รู้ขาด และวันเมื่อสมเด็จพระบรมโลกนาถเสด็จเข้าไปทรงบาตรในบ้านปัญจสาลพราหมณ์ ไม่ได้ซึ่งอาหารบิณฑบาต เสด็จทรงบาตรเปล่ามานั้น เป็นเหตุด้วยพระยามารกระทำ พระยามารนั้นมี ใจริษยาสามานย์

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการถามว่า ถ้าว่ามารยังกระทำพญูกุศลได้ กุศลบารมีที่พระองค์สร้างมาจะคณนามิได้ในกัลป์อันล่วงไปแล้ว จะมียังหาสำเร็จไม่เช่นนั้นหรือ

พระนาคเสนจึงวิสัชนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร กุศลพระทศพลสร้างมา จะไม่สำเร็จนั้นหาบมิได้ มารนั้นมาเบียดเบียนด้วยกำลังใจอกุศลกล้าหาญ

พระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าว่าฉะนี้ คำติเตียนก็จะมีมาสองประการ ว่าอกุศลกล้ากว่ากุศล ด้วยว่าพระพุทธเจ้าเป็นฝ่ายกุศล มารเป็นฝ่ายข้างอกุศลประการหนึ่ง ติเตียนว่า สมเด็จพระพุทธเจ้านี้ มีกำลังน้อยกว่ามาร มารมีกำลังมากกว่าพระพุทธเจ้า คำติเตียนทั้งสองนี้ พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าแก้ไขให้แจ่มก่อน ปลายไม้หรือจะหนักกว่าโคนไม้ คนที่ชั่วช้าสามานย์หรือจะมีกำลังกว่าคนที่มีคุณธรรมประจำสันดาน ไม่เห็นบังควรเลย

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ **น ทิ อกุลสลั พลวตร** อกุลสลนั้นจะมีกำลังกว่ากุลหามิได้ นะบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง มารจะมีกำลังกว่า สมเด็จพระบรมนายกโลกนาถหามิได้ ทั้งนี้พระองค์จงทรงพระสันนิษฐานเข้าพระทัย ด้วยเหตุ แห่งอุปมา **มหาราช** ขอถวายพระพร เปรียบปานดุจบุรุษชายคนหนึ่งนำมา **มธุณจ มธูปินทิกณจ** ซึ่งน้ำผึ้งขี้ผึ้งขำน้ำสิงโตสิ่งหนึ่งสมควรที่จะเป็นราชบรรณาการ **จกวัตติโน** ถวาย สมเด็จพระมโหฬารบรมจักรพรรดิราช ครั้นถึงประตูพระราชวัง นายประตูจึงห้ามว่า ดูกรท่าน ท่านจงเอาซึ่งเครื่องบรรณาการนี้กลับไปเสียเร็วพลัน ข้าอยู่ราชทัณฑ์อาญาจะถึงแก่ตัวท่าน ส่วนว่าบุรุษนั้นได้สวนการดั่งนั้น ก็มีขม้นกลับมาด้วยกลัวพระราชอาญา **นุไซ** ดั่งอาตมาจะ ถ้ามมหาบพิตร เมื่อนายประตูห้ามเครื่องบรรณาการของบรมจักรพรรดิราชได้ฉะนี้ จะว่า นายประตูมีกำลังมากกว่าสมเด็จพระเจ้าบรมจักรพรรดิราชหรือประการใด

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า หามิได้ นะผู้เป็นเจ้า ประการหนึ่งเล่า โดยที่นายประตู นั้นจะคิดริษยาบรมจักรพรรดิราช จะห้ามปรามมิให้เขานำเอาราชบรรณาการเข้าทางประตูนั้น คนทั้งหลายเขาก็จะนำมาซึ่งเครื่องราชบรรณาการถวายแก่บรมจักรพรรดินั้นทางประตูอื่น นับ หมิ่นแสนมากกว่าของกำนัลบรรณาการที่นายประตูนั้นห้ามไว้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ฉันทใดก็ดี **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ มาร ริษยาเข้าดลใจบังตาพราหมณ์คฤหบดีชาวบ้านปัญจสาละไว้ มิให้เห็นสมเด็จพระชินนทรบพิตร มิให้ชาวบ้านใส่บาตรนั้น จะร้อนใจอะไรนักหนา เทวดาเป็นอันมากรู้ว่าสมเด็จพระผู้ทรงสวัสดิ- ภาคไม่ได้อาหารบิณฑบาตก็พากันคลาเคลื่อนลอยมาถวายทิพย์โอชา มากกว่ามากนับด้วยแสน สมเด็จพระมหากรุณาจะได้ขาดแคลนจากลาภหามิได้ อุปไมยเหมือนบรมจักรพรรดิราช ถึงว่า นายประตูจะริษยาห้ามบรรณาการเสียก็คงจะมีบรรณาการที่อื่นนำมามากกว่าร้อยเท่าพันทวีนั้นแล ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระมหากรุณานี้ ไม่ขาดจากจตุปัจจัยลาภด้วยเหตุเป็นอุดมบุรุษ ถึงมารจะบังไว้ ก็คงจะได้จตุปัจจัยที่เทวดานำมาถวายจะนับบ่มีได้ ความนี้จะยกไว้ โยมนี้ยังสงสัย นักหนา ที่ว่ามารกระทำร้ายบังตาคนทั้งหลายเสียมิให้ใส่บาตร สมเด็จพระบรมโลกนาถขาด จากอาหาร จะมีสมปรารถนาของมารหรือ อย่างนี้ได้ชื่อว่ามารได้กระทำร้ายแก่สมเด็จพระ ศาสตราจารย์ได้ โยมนี้น้ำจิตแคลงใจสงสัยนักหนา ด้วยสมเด็จพระมหากรุณาเจ้านี้ หักเสียซึ่ง กางกแห่งสังสารจักรสิ้นสุด **สมมาสมพุทธสส** ตรัสรู้ซึ่งไฉยธรรมด้วยพระองค์ ทรงไว้ซึ่งบุญสม ภารหาผู้ใดที่จะปานปุนบ่มีได้ ประกอบไปด้วยพระบารมีประเสริฐเลิศนัก **โลก อคคบุคคสส**

เป็นอัศวบุคลลอันประเสริฐเลิศโลก ลากันเป็นที่เกลียดชัง **น อริย์** ไซ้ของอริย์เจ้า น้อยหนึ่งเท่านี้ไม่ควรที่มารจะกระทำร้ายได้ เหตุไฉนมารจึงกระทำอันตรายได้ จงแก้สงสัยให้โยมแจ่มก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร อันตรายมี ๔ ประการ คือ อทิภูจันตราย ประการ ๑ อุทิสสันตราย ประการ ๑ อุปักขัตันตราย ประการ ๑ บริโกคันตราย ประการ ๑ สิริเป็นอันตราย ๔ ประการ **กตม** **อทิภูจันตราย** อทิภูจันทรายนั้นเป็นประการใด **อนภิสงขต** คือข้าวของซึ่งจะให้ ยังมีได้ตกแต่งไว้และมีได้อุทิศ มิได้เห็นพระองค์เจ้าหรือปฎิคาหกมาเลย มีผู้มาห้ามเสียว่าอย่าเพ่อทำก่อนเลยก็ดี ห้ามเสียว่าเอาไปให้เขานั้นต้องการอะไรก็ดี และห้ามไว้ด้วยอุบายแยบคายอันใดอันหนึ่ง นี้แหละชื่อว่าอทิภูจันทราย **อุทิสส โภชน** **ปฎิยต** และอุทิสสันทรายนั้น ได้แก่โภชนาหารอันเจ้าภาพอุทิศให้เขาจัดแจงไว้แล้ว มีผู้กระทำร้ายด้วยอุบายอันจะให้เป็นโทษ ห้ามเสียมิให้ให้มัน ชื่อว่าอุทิสสันตราย **อุปคต** **อปปฏิคคทิต** อุปักขัตันทรายนั้น ได้แก่จตุปัจจัยเจ้าภาพจัดแจงแล้ว ยกไปตั้งไว้แล้วแต่ปฎิคาหกยังมิได้รับ ผู้จะกระทำอันตรายว่ากล่าวด้วยอุบายอันใดอันหนึ่งให้เขาเกิดความสงสัย อย่างนี้ชื่อว่าอุปักขัตันทราย **อิบริโกค** และบริโกคันทรายนั้น ได้แก่โภชนาหารที่ปฎิคาหกผู้รับจะบริโกคอยู่แล้ว ไปว่าให้สอดแค้นแล้วมิให้บริโกคได้ และกระทำอันตรายด้วยอุบายอันใดอันหนึ่ง อย่างนี้ชื่อว่าบริโกคันทราย **มหाराช** ขอถวายพระพร อันตรายมีอยู่ ๔ ประการอย่างนี้ มารมากกระทำอันตรายแก่สมเด็จพระบรมโลกนาถ มิให้ได้จ้งหันบิณฑบาตนั้น ชื่อว่าอทิภูจันทราย ด้วยพราหมณ์คบตีทั้งหลายมิได้ตั้งไว้ซึ่งอาหาร มิได้อุทิศ มิได้เห็นสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์เสด็จไป มารจึงกระทำอันตรายได้ ประการหนึ่ง ไซ้มารจะจ้งทาลกระทำอันตรายแก่พระมหากษัตริย์องค์เดียวหาบมิได้ พวกนิครนถ์ทั้งหลายไปบิณฑบาตในปัญจศาลคามนั้น ไปยืนอยู่ที่แจ้งก็มิได้อาหาร อดอาหารเพราะมารกระทำอันตรายเหมือนกัน อนึ่งขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ในมนุษย์โลกและเทวโลกและมารโลกและพรหมโลกทั้งปวงนี้ อาตมาไม่เห็นสมณะและพราหมณ์ประชาชนคนใดคนหนึ่ง ซึ่งจะทำอันตราย ๓ ประการ คืออุทิสสันตราย อุปักขัตันตราย และบริโกคันตราย แก่สมเด็จพระชินนทรบพิตรได้ ถ้าบุคคลผู้ใดกระทำ ศีรษะผู้นั้นจะแตกทำลายออกไปได้เจ็ดภาคทีเดียว นะบพิตรพระราชสมภาร

ประการหนึ่ง **ฐานะ**ที่ใคร ๆ จะกั้นไว้ไม่ได้ แห่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้ เรียกว่าอนาวรณียฐานมี ๔ ประการ **กตmani** อนาวรณียฐาน ๔ นั้นคือสิ่งใดเล่า ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้า **ลาโก** คือลาภที่เขาอุทิศถวายและตกแต่งไว้แล้วยังมิได้รับประเคนใคร ๆ จะทำอันตรายไม่ได้ จัดเป็นอนาวรณียฐานอันหนึ่ง **พยามบปภา** พระรัศมีที่เปล่ง

ออกข้างละวานั้น บุคคลผู้ใดใครผู้หนึ่งมีอาจจะกระทำอันตรายได้ จัดเป็นอนาวรณิยฐานอันหนึ่ง **ฉนวนรตน์** สัพพัญญุตญาณรตนะของพุทธองค์ หากบุคคลจะกระทำอันตรายบ่มีได้ จัดเป็นอนาวรณิยฐานอันหนึ่ง **ชีวิติ** พระชนม์ของสมเด็จพระทศพลญาณเจ้านั้น หากบุคคลจะกระทำอันตรายบ่มีได้ จัดเป็นอนาวรณิยฐานอันหนึ่ง นี่แหละชื่อว่าอนาวรณิยฐาน ๔ ประการ อนาวรณิยฐาน ๔ ประการนี้อย่าว่าแต่มารเลย ให้ดีไปกว่ามารอีกก็มิอาจกระทำอันตรายได้เป็นอันขาด **มหाराช** ขอถวายพระพร เมื่อสมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์เจ้าเสด็จเข้าไปโคจรบิณฑบาตในบ้านปัญจสาลพราหมณ์นั้น มารเฝ้าช้อนอยู่ จึงบังตาพราหมณ์คฤหบดีบ่มีให้เห็น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า จะเปรียบฉันใดเล่า เหมือนสตรีจะสมัครสามัคคีกับบุรุษก็เฝ้าช้อนมิให้ผู้ใดเห็นฉะนั้น ถ้าว่าสตรีอันจะประพฤตินอกใจสามี ไม่กระทำให้ลี้ลับนี้ โทษนี้จะมีหรือว่าหาบ่มีได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบัติ มีพระราชโองการตรัสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า สตรีนั้นสามีจับได้ ก็ยอมจะทำโทษเขียนตีจงจำ ลดอำนาจลงเป็นทาสใช้สอยเสียทีเดียวแหละ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า ฉันใดก็ดี มารเข้าเฝ้าช้อนอยู่ที่ลับนี้ด้วยกล้วยเหมือนดังนั้น อนึ่งเล่าขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร มารจะได้กระทำอันตราย ๓ ประการ คือ อุทิสันตราย อุปักขัตตราย และปริโภคันตราย หากมิได้ **มฤธา** **ผลยุย** ถ้าว่ามารกระทำอันตราย ๓ ประการนี้เมื่อใด กระทบศีรษะมารจะพึงแตกออกไป ได้ร้อยเสียงพันเสียง เทียงแท้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด **มหाराช** ขอถวายพระพร เปรียบดุจโจรจันทาลอันชุ่มชอนคอยปล้นคนที่หนทางในพระราชอาณาเขตประเทศบ้านนอกนั้น ถ้าพระบรมกษัตราธิราชผู้เป็นใหญ่จับได้ ที่ไหนจะไว้ชีวิต ก็ฆ่าฟันบั่นรอนให้ร่อยท่อนพันชิ้น ให้โจรนั้นสิ้นชีวิตสังขาร **มหाराช** ขอถวายพระพร มารนี้ก็เหมือนกัน ถ้ากระทำอันตรายของที่เขาอุทิส และเขาตั้งไว้ยังไม่ได้ประเคน และอาหารที่ทรงฉันค้างอยู่มิให้ฉันต่อไป ทำเมื่อไรศีรษะมารก็จะแตกออกไปได้ร้อยภาคพันภาคในกาลเมื่อนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ก็สิ้นวิมตีสงสัย ให้สาธุการแก่พระเถระว่า **สาธุ สาธุ** พระผู้เป็นเจ้านี้วิสัยณาแก้ไขติหนักหนา ปัญหานี้ลึกซึ้งยิ่งล้นพ้นประมาณ ยากที่ปุถุชนคนอื่นจะวิสัยณาได้ พระผู้เป็นเจ้าวิสัยณาให้แจ้งกระจ่างแจ่มใสแล้ว **สมปฏิจจามิ** โยมจะขอรับเอาไว้ในกาลบัดนี้

ภควโต ลากันตรายปัญหา คำรบ ๕ จบเพียงนี้

ลัทธิพิศวัตตานิยม ทิศจรณปัญหา ที่ ๖

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของกล่าวว่ สมเด็จพระตถาคตทศพลญาณนี้มีแต่จะให้ เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย พระองค์จะได้ให้เป็นโทษแก่สัตว์ทั้งหลายหามิได้ **ปุณ จ** ครั้น มาใหม่เล่า พระผู้เป็นเจ้าของกล่าวว่ เมื่อตรัสพระสังฆกรรมเทศนาอัคคิขันโธปมสูตรนั้น พระภิกษุ ๖๐ รูปฟังไป อาศัยด้วยว่าตนมีศีลบริสุทธิ์สิ้นราคะ จิตนั้นเลื่อมใสทวีคูณขึ้นไปกว่าเก่า พระผู้ เป็นเจ้า ๖๐ รูปนั้นก็พ้นจากอาสวมลทินสิ้นต้นหาอุปาทาน พระภิกษุที่เป็นพาลต่างพร้อยใน ศีลนั้นเป็นปัจจุธรรม์เสีย ที่เป็นปาราชิกมีชู้เมียนั้นก็ดี ที่เป็นปาราชิกด้วยอทินนาทาน และมนุสสวิคคหะ อุตตริมนุสสรธรรม์นั้นก็ดี มีประมาณ ๖๐ รูป รากโลหิตออกมา นี่แหละ พระตถาคตล้วนแต่จะให้ประโยชน์แล้ว ก็เหตุไรจึงให้โทษแก่ภิกษุทั้งหลายถึงรากโลหิต เป็นเหตุไฉนโยมสงสัยนักหนา ถ้าแม้แล้วจะเชื่อเอาคำที่ว่า พระองค์เทศนาอัคคิขันโธปมสูตร พระภิกษุ ๖๐ รูปรากโลหิต คำที่ว่าพระองค์เจ้าคิดจะให้ประโยชน์แก่สัตว์ก็เป็นมิจฉา แม้ จะเชื่อว่าพระองค์จะให้ประโยชน์มิให้เป็นโทษแก่สัตว์ คำที่ว่าพระองค์ตรัสเทศนาอัคคิ- ขันโธปมสูตรนั้นก็ผิด **อัย ปณฺโท** ปัญหานี้ **อุกโต โภฏิกโก** เป็นอุกโตโภฏิก **มหนฺโต** ใหญ่ล้ำ **คมภีโร** ลึกนักหนา **ควานูปฺตโต** มาถึงพระผู้เป็นเจ้าของ พระผู้เป็นเจ้าของจงวิสาขนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ คำที่ว่าสมเด็จพระ บรมโลกุตตมาจารย์มิได้ให้สัตว์โลกเป็นโทษ ย่อมจะให้ประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายนั้นจริง ข้อซึ่งพระองค์เจ้าสำแดงธรรมปริยายอัคคิขันโธปมสูตร พระภิกษุทั้งหลาย ๖๐ รูปรากโลหิตนั้น ไซ้ว่าสมเด็จพระลัทธิพิศวัตตนิยมนั้นจะไม่เอ็นดูกรุณา คิดวิหิงสาแกเล้งเทศนาให้ฟังจนรากโลหิตหาบมิได้ พระภิกษุ ๖๐ รูปนั้นปฏิบัติไม่ดีปฏิบัติผิด ไม่ต้องด้วยวินัยกัจจลิกขาบทก็รากโลหิต **อตุตฺตโน** กิริยาย ด้วยกัจจลิกกระทำไม่ดี ตนกกระทำไว้ต่างหาก จะว่าสมเด็จพระผู้ทรงสวัสดิภาค แกเล้ง เทศนาให้รากโลหิตคิดให้โทษอย่างไรได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า ไซ้กระนั้น สมเด็จพระ ลัทธิพิศวัตตนิยมนั้นไปเทศนา พระภิกษุได้ฟังจึงรากโลหิต ถ้าสมเด็จพระภควันตบพิตรไม่ไปเทศนา **อสฺตฺวา** พระภิกษุ ๖๐ รูปไม่ได้ฟัง ที่ไหนจะรากโลหิตออกมาเล่า

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ไซ้เหตุการณ์ ด้วยฟังพระ ลัทธิพิศวัตตนิยมนั้น เป็นด้วยพระภิกษุ ๖๐ รูปปฏิบัติผิดเป็นมิจฉา **ตถาคตสฺส ธมฺมํ สุตฺวา** ครั้นว่า ได้ฟังพระศรีสุคตเทศนา ก็ให้ร้อนกายนักหนา จึงรากโลหิตออกมาด้วยร้อนกายนั้น ไซ้จะราก

โลหิตด้วยฟังพระธรรมเทศนาหาบมิได้ นบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระภิกษุทั้งหลายฟังธรรมร้อนกายรากโลหิต ด้วยเหตุที่พระบรมครูเป็นต้นเหตุทรงแสดงธรรม **ยถา** พระผู้เป็นเจ้าของจะเข้าใจฉันใด **อหิ วมฺมิกํ ปวิเสยฺย** เปรียบดุจอสรพิษอันเข้าสู่จอมปลวกปล่องใหญ่ มีบุรุษชายคนใดคนหนึ่ง จะต้องการดิน **วมฺมิกํ ภินฺทิตฺวา** จึงไปขุดที่จอมปลวก บุรุษชายนั้นจะมีใจเจตนาที่จะปิดช่องปล่องแห่งอสรพิษนั้นหาบมิได้ แต่เมื่อขุดไป ๆ ดินทั้งหลายอันร่วน ๆ ก็หล่นไหลเข้าไปอุดปล่องที่อสรพิษเข้าไปนั้นจนแน่น อสรพิษนั้นจะออกก็ออกไม่ได้ ปากปล่องแน่น หายใจไม่ออกก็ถึงแก่กาลกิริยาตาย จะว่าอสรพิษนั้นตายด้วยความเบียดเบียนของชายนั้นหรือหาไม่เล่า

พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของจึงเถรว่า **จาวา มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ อสรพิษนั้นตายด้วยความเบียดเบียนของชายนั้น ขอถวายพระพร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า ความที่สงสัยกันมานี้จะมีฉันใดเล่า **ภควา** สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็มีโทษเหมือนบุรุษชายนั้น เพราะพระองค์เป็นต้นเหตุตรัสเทศนา **ภิกษุ ๖๐** รูปนั้นจึงรากโลหิตออกมา ฉะนั้นมิใช่หรือ

พระนาคเสนจึงวิสัยเห็นว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ **ตถาคโต** สมเด็จพระตถาคตทศพลญาณเจ้า **เทสิยมาโน** เมื่อจะตรัสเทศนาให้มนุษย์เทวาฟัง **อนุนยปฏิขัม น กโรติ** จะเลือกที่รักมักที่ชังเคียดแค้น แก่หมิ่นแสนลัทธิกรเทวดามนุษย์หาบมิได้ **มหาราช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์โปรดประทานธรรมเทศนา เมื่อผู้ใดมีอุตสาหะปฏิบัติเป็นอันดี **เต ปฏิพฺพชฺฌนฺติ** ผู้นั้นจะตรัสรู้มรรคผล ประชาชนจำพวกใดตั้งใจแต่ว่าจะกระทำปฏิบัติผิดเป็นมิจฉา ครั้นได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาคิดถึงตนที่ปฏิบัติมิจฉานั้น **ปตฺนฺติ** ก็ตกไปตามความปฏิบัติผิดนั้น นี่แหละจะมาโทษพระตศพลกระไรเล่า

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตร จงทรงพระสวณาการฟังความอุปมานี้ว่า ยังมีบุรุษผู้หนึ่งมารักษา **อมฺพํ วา ชมฺพํ วา** ซึ่งต้นมะม่วงต้นหว้า **สผลํ** อันมีผลสุกรสหวาน ผลมะม่วง ลูกหว้าที่ดีไม่มีหนอน ก็ดกเป็นก้อนทุกกิ่งก้าน ที่หนอนบ่อนก็บันดาลตกลงมา **ยถา** มีอุปมาฉันใด สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ โปรดประทานพระสัทธรรมเทศนาเล่าก็เหมือนกัน **สมฺมาปฏิบัติ** สำเร็จแก่ธรรมมาภิสมัย ที่ปฏิบัติชั่วก็ถอยตัวตกร่วงไป มีอุปมาเหมือนผลไม้ที่หนอนบ่อนใน นกจิกกระรอกกัดฉะนั้น

อนึ่ง จงทรงพระสวณาการอุปมาไปอีกเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร เปรียบเหมือน

ชาวนาอันจะกระทำนา มีจิตปรารถนาจะหว่านพืชข้าวปลูกลงในนา ก็จับโคและกระบือมาเทียมไถ ชาวนาที่จับโคกระบือออกไปที่ไร่นา เมื่อไถไปไถมา **อเนกสทฺสทานิ** หนุ่้าก็ขาดวินาศ ฉิบหายด้วยคมพาล หนุ่้าตายประมาณกว่าแสนสุดที่จะพรรณนา **ยถา** มีครุวนาฉันไค สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อจะพระราชทานธรรมเทศนาให้สัตว์รู้มรรคผลนั้น ก็มีพระทัยหมายมั่นที่จะให้ได้ธรรมวิเศษ จึงตรัสพระสัทธรรมเทศนา บุคคลผู้ใดเป็นสัมมาปฏิบัติ ก็ตรัสรู้มรรคผล ผู้ใดที่ปฏิบัติเป็นมิจฉา ก็ตกไปเปล่า เช่นนี้มีมากนักหนา อุปไมยเหมือนหนุ่้าที่ชาวนาไถเสียให้ขาด ตายดาษอยู่ฉะนั้น

ประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร จงทรงพระสวณาการเปรียบปานดุจหีบอ้อย ปรารถนาจะกระทำซึ่งน้ำอ้อย ก็ตัวด้วงตัวแมงน้อยใหญ่อยู่ในลำอ้อยทั้งหลาย ถูกหีบขาดไปถึงแก่ความตายนั้น **ยถา** มีอุปมาฉันไค สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์ โปรดประทานพระธรรมเทศนา เพื่อจะโปรดสัตว์ที่บารมีแก่กล้า ให้สำเร็จแก่ธรรมาภิสมัย บุคคลผู้ใดที่ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติก็ได้สำเร็จมรรคผล ที่ปฏิบัติมิฉนั้น **ปตฺนติ** ก็ตกไปอุปไมยเหมือนตัวแมงอันต้องหีบตายเพราะคนทั้งหลายจะเอารสน้ำอ้อยฉะนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ตกว่าพระภิกษุ ๖๐ รูปนั้นตกไปด้วยพระสัทธรรมเทศนาของสมเด็จพระมหากุณาเจ้าตรัสเทศนาแลสิ

พระนาคเสนรับคำว้า **อาม** เออ ดูกรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจบุรุษช่างถากไม้ ที่ไหนคดก็ถากกลัดตัดให้ตรง กระทำให้บริสุทธิ์ ที่ไหนเป็นไม้ไม่ต้องการก็ทิ้งไว้ เลือกเอาแต่ไม้ที่ต้องการมิใช่หรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว้า **อาม ภนฺเต** เออ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ช่างถากนั้นเล่าเลือกเอาแต่ไม้ที่ต้องการ ที่ไหนพาลจะคดกึ่งดไว้

พระนาคเสนถวายพระพรว้า ฉันไคก็ดี **ภควา** สมเด็จพระพิชิตมารมุนีเจ้า ก็สงเคราะห์แต่ผู้ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ ที่ปฏิบัติเป็นมิจฉาก็ละเสียเหมือนกัน ขอถวายพระพร

ประการหนึ่ง **เต ปน ภิกษุ** อันว้าภิกษุ ๖๐ รูป ซึ่งปฏิบัติฉิดนั้น **ปตฺนติ** ตกไปด้วยตนปฏิบัติไม่ดี **ยถา** มีครุวนาฉันไค ดูกรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานประดุจโจรพระมหากษัตริย์จับได้ให้ลงราชทัณฑ์อาญา **อกฺโขปฺปาทนํ** ให้ค้ำลูกตาบ้าง **สุลาโรปนํ** ให้เสียบหลาวบ้าง **หตฺถปาทจฺเจทนํ** ให้ตัดมือตัดเท้าบ้าง **สีสจฺเจทนํ** ให้ตัดศีรษะบ้าง ตามพระราชกำหนดกฎหมาย ฉันไค พระภิกษุทั้งหลาย ๖๐ รูปก็เหมือนกัน **ปตฺนติ** ตกไปเพราะตนปฏิบัติไม่ดี

อนึ่ง เปรียบประดุจกัททลีและม้าอัสตร ตายเพราะลูกฉันใดก็ดี พระภิกษุ ๖๐ รูปนี้ ตกลงไปเพราะตนปฏิบัติไม่ดี เหมือนต้นกัททลีและม้าอัสตรทั้งหลาย อันตายด้วยลูกฉันนั้น

อนึ่งเล่า โลहितอันร้อนไหลออกมาจากปากพระภิกษุ ๖๐ รูปดูน่าเวทนา **น ภควโต กิริยาย** ใช้จะเป็นด้วยสมเด็จพระชินเนทรบพิตรพิชิตมารบันดาลให้รากโลหิตออกมาหาบมิได้ **น ปเรล กิริยาย** ผู้อื่นจะมากกระทำให้ก็หาบมิได้ โลहितร้อนรากออกมาจากปากนี้ **อตฺตโน กิริยาย** ด้วยตนปฏิบัติไม่ดี **ยถา** มีครุวนาฉันใด **นะบพิตรพระราชสมภาร** เปรียบปานดุจบุรุษผู้หนึ่ง **อมตํ ทเทยฺย** ให้ซึ่งน้ำอมฤตธาราแก่สาธุชนทั้งหลาย ฝ่ายว่าสาธุชนทั้งปวงได้บริโภคมฤตธารา **อสุสาเสตฺวา** ก็พากันยินดี **ทิมายุกา** มีอายุยืนนักหนาหาโรคาพยาธิบมิได้ **ปมฺจุเจยฺยํ** พ้นจากอันตรายส่วนหนึ่ง **เอโก ภาโค** ส่วนหนึ่งกินเข้าไปล้มตาย และบุรุษที่ให้น้ำอมฤตธารานั้น จะได้บาปกรรมประการใดหรือ มหาบพิตร

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นเวียงชัยตรัสว่า บุรุษนั้นจะได้บาปกรรมนั้นเป็นว่าหาบมิได้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า ความนี้ฉันใด **นะบพิตรพระราชสมภาร** สมเด็จพระชิน-
 มารมิ่งมงกุฎวิสุทธิโลกุตตมาจารย์โปรดประทานให้ซึ่งอมฤตธารารสสุคตธรรม แก่มนุษย์นิกร
 เทวาบรรดาอยู่ในหมื่นโลกธาตุถ้วนหน้า ฝ่ายฝูงมนุษย์นิกรเทวาจำพวกที่มีบารมีได้สะสม
 อบรมมา ครั้นได้รับประทานซึ่งกระแสสินธุ์อมฤตธารารสไฉนธรรมนั้น **ปฏิพฺชณฺติ** ก็ได้
 สำเร็จธรรมาภิสมัยมรรคผล เทพนิกรมหาชนผู้ใดที่มีได้สะสมอบรมบารมีมา เป็นคนพาล
 อากัพนั้น ครั้นได้รับประทานอมฤตธารารสธรรมเข้าไปบมิอาจทรงได้ **ปตฺนฺติ** ก็ตกไปเหมือนดัง
 คนทั้งหลายที่ดื่มน้ำอมฤตเจ้าไปตายฉนั้น อนึ่งเล่าพระภิกษุ ๖๐ รูป นั้น ครั้นได้ฟังอมฤต-
 ธรรมนั้น **ปตฺนฺติ** ก็ตกไป อุปไมยเหมือนหนึ่งว่าบุคคลบริโภคมฤตธาราเข้าไปแล้วตกไป
 ไม่ทรงไว้ได้ฉนี้ จะโทษเอาพระองค์เจ้ากระไรได้ จะเปรียบฉันใดเล่า **นะบพิตรพระราชสมภาร**
 เปรียบปานเหมือนบุคคลให้ทานโภชนะนี้ย่อมเป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลาย เพราะโภชนะเป็น
 ของรักษาชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ความนี้มีคนบางคนไม่รู้จักประมาณทอง จะบริโภคมอาหาร
 ให้พอสมควร บริโภคเข้าไปเป็นอันมาก จนไฟธาตุไม่อาจเผาผลาญ ลมบันดาลให้แน่นจุกเสียด
 ถึงแก่ความตาย บุคคลที่ให้ทานโภชนะนั้น จะมีโทษอย่างหนึ่งสถานหนึ่งด้วยหรือ **บพิตรพระ**
ราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้า
 แต่พระนาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระมหากรุณาโปรดไว้ว่า บุคคลให้ข้าวเป็นทานนี้มีผล ด้วย
 โภชนะรักษาซึ่งชีวิตสาธุชนไว้ แม้ผู้ใดบริโภคโภชนะเข้าไปกระทำกาลกิริยาตายดูจกinyaพิช

ตายนั้น และจะโทษเอาทายกผู้ให้โทษนั้นนั้นกระไรได้ ทายกนั้นจะได้บาปกรรมหาบมิได้ พระผู้เป็นเจ้าของ ปัญหาไม่มีสงสัย **สมปฏิจจามิ** โยมจะรับเอาคำวิสัยของพระผู้เป็นเจ้าของ จะได้เป็นประโยชน์แก่ปัจฉิมมาชนตาสัตว์ อันจะเกิดมาเมื่อภายหลังต่อไปในกาลบัดนี้

สัพพัตตาทัง หิตจรณปัญหา คัมภ ๖ จบเพียงนี้

เสฏฐธัมมปัญหา ที่ ๗

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชินดี มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ภาสิตํ เจตํ** พระพุทธรูปที่สมเด็จพระมหากรุณาตรัสแก้ว่าเสฏฐธัมมาณพว่า โลกุตระธรรมนี้ถ้าผู้ใดสำเร็จแล้วประเสริฐนัก อาจให้เกิดผลเป็นทิฏฐธรรมเห็นประจักษ์ในชาตินี้ และจะให้ผลแผ่ไปในปรโลกแก่คนทั้งหลายอันสักการบูชา แล้วพระองค์ตรัสใหม่แล้วว่า **คิหิ โสตาปนฺโน** คฤหัสถ์ได้พระโสदानั้นละบาปกรรมได้เสร็จสิ้นแล้ว จะตายไปสู่อบายภูมิทั้ง ๔ นั้นหาบมิได้ เป็นผู้เห็นแท้ในธรรมจะได้สงสัยในคำพระตถาคตว่า ไม่เปลื้องปลดให้พ้นสังสารวัฏหาบมิได้ พระโสตาบันขรवासนั้น ย่อมไหว้และลูกรับภิกษุและสามเณรที่เป็นปุถุชน อันยังหนาด้วยกิเลส นี้แหละพระพุทธรูปทั้งสองนี้ไม่ต้องกัน เดิมว่าผู้ที่ได้โลกุตระธรรมนั้น ประเสริฐในปุถุชน ควรที่ปุถุชนจะบูชา ครั้นว่าจะเชื่อกระแสพระพุทธรูปนี้ พระพุทธรูปที่ได้โปรดไว้ทีหลังว่า พระโสตาบันคฤหัสถ์ย่อมนมัสการและลูกรับพระภิกษุสามเณรเป็นปุถุชน กระแสพระพุทธรูปภายหลังนี้จะเป็นมิจฉา ครั้นจะเชื่อกระแสพระพุทธรูปภายหลังแล้ว พระพุทธรูปที่ตรัสไว้ก่อนว่า พระโลกุตระธรรมเสร็จในปุถุชน ควรปุถุชนจะบูชา พระพุทธรูปนี้จะเป็นมิจฉา **อภัย ปณฺโท** อันว่าปัญหานี้เป็นอุกโตโกฏี คือเป็นสองเงื่อน นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของ โปรดวิสัยมาก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกอบพิตรผู้ประเสริฐ เดิมสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดา มีพระพุทธรูปตรัสว่า พระนวลโลกุตระธรรมประเสริฐ ควรปุถุชนทั้งหลายจะไหว้จะบูชา พระพุทธรูปนี้ตรัสแน่นอนอนกระนี้ **ปุน จ** ครั้นต่อมาแล้ว สมเด็จพระพิชิตมารมุนีเจ้ามีพระพุทธรูปตรัสว่า คฤหัสถ์ได้พระโสตาเป็นผู้ละบาปกรรมได้เสร็จสิ้น กระทำกาลกิริยาไม่รู้ไปอบายทั้ง ๔ คือ มั่นในคุณพระศรีรัตนตรัย แต่ยังคงเคารพไหว้พระภิกษุสามเณรผู้เป็นปุถุชน ดังนี้ ขอดถวายพระพร คำทั้งสองนี้สมเด็จพระทศพลตรัสพระสัทธรรมเทศนาไว้จริง มิได้ผิดและ

พระพุทธรูปทั้งสองนั้น จะแย้งกันเป็นอันหาไม่ได้ มหาบพิตรจงทราบพระญาณตามเหตุอันมี
 อยู่ ที่อาตมภาพจะถวายวิสาขนาต่อไป **กตเมต** การณ์ เหตุนั้นเป็นไฉน ได้แก่อะไร **วิสติโย**
ปนิเม มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรผู้ประเสริฐ คือภิกษุสามเณรนั้นเป็นผู้มีสมณกรรมนิย-
 ธรรม ๒๐ ประการ ที่เป็นธรรมสำหรับสมณะประพฤติ และเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งเพศอันอุดม ๒ อย่าง
 อันสมควรจะกราบไหว้เคารพบูชาสักการะและนับถือ ก็แหละสมณกรรมนิยธรรม ๒๐ ประการ
 และเพศ ๒ อย่างนั้นเป็นไฉนเล่า **เสฏฐกมุสโย** คือตั้งอยู่ในภูมิอันประเสริฐประกอบด้วย
 กรุณาและความสัตย์เป็นต้นประการ ๑ **อคฺเค นียโม** คือนิยมในกิจอันเลิศประการ ๑ **จาโร**
 คือ มีความประพฤติประการ ๑ **วิหาโร** คือมีวิหารธรรมและอิริยาบถอันสมควรประการ ๑
สณฺณโม คือสำรวมอินทรีย์ประการ ๑ **สํวโร** คือสำรวมปาติโมกข์สังวรศีลประการ ๑ **ขนฺติ**
 คือ ประกอบด้วยอดใจประการ ๑ **โสโรจํ** คือความเป็นผู้เป็นสงบเสงี่ยมประการ ๑
เอกนฺตภากริติ คือยินดีในธรรมเป็นอันแท้ประการ ๑ **เอกนฺตจริยา** คือประพฤติธรรมเที่ยงแท้ประการ ๑
ปติสฺสฺสนิ คือมีปรกติเข้าที่เร้นประการ ๑ **ทิริ** คือละอายแก่บาปประการ ๑ **โอดตบฺปิ**
 คือสะดุ้งแก่บาปประการ ๑ **วิริยํ** คือมีเพียรประการ ๑ **อบฺปมาโท** มิได้ประมาทประการ ๑
อุทฺเทโส คือบอกกล่าวเล่าเรียนบาลีประการ ๑ **ปริปุจฺจา** คือเล่าเรียนบอกกล่าวอรรถกถา
 ประการ ๑ **สีลาทิริติ** คือยินดีในคุณพระธรรมทั้งหลายมีศีลคุณเป็นต้นประการ ๑ **นิรลยตา**
 คือภาวะไม่มีอาลัยประการ ๑ **สิกฺขาปทปาริปุรี** คือบริบูรณ์ด้วยสิกขาบทประการ ๑
ภณฺทภาโว คือทรงผ้ากาสาวพัสตร์ประการ ๑ **มฺนุทภาโว** คือมีศีระโหล่นประการ ๑ รวมเป็น
 ๒๒ ประการด้วยกัน สมณกรรมนิยธรรม ๒๐ ประการและเพศ ๒ ประการนั้นดังนี้แล ขอถวาย
 พระพร พระภิกษุสามเณรประกอบสมาทานประพฤติคุณเหล่านี้ให้บริบูรณ์เต็มที่ มิให้บกพร่อง
 แล้วก็อาจสามารถจะย่างลงสู่เสขภูมิและอรหัตภูมิได้ เมื่อภิกษุสามเณรนั้น เป็นผู้ถึงระหว่าง
 แห่งตำแหน่งอันประเสริฐ จะได้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ได้ต่อไปเช่นนี้ อุบาสกผู้เป็น
 โสดาบันจึงควรจะกราบไหว้บูชาและลูกรับ ด้วยเหตุที่มาจินตนาการว่า **สามณฺณํ อุปคโต**
 ท่านผู้นี้เข้าถึงซึ่งความเป็นผู้เสมอ เทียมเทียบเปรียบด้วยชีนาสพทั้งหลาย ความถึงพร้อม
 เช่นนั้นจะได้มีแก่เราเป็นอันว่าหาไม่ได้ ประการหนึ่ง อุบาสกที่เป็นโสดาบัน ควรกราบไหว้บูชา
 และลูกรับภิกษุที่เป็นปุถุชน ด้วยมาจินตนาการว่า ภิกษุนี้เข้าถึงซึ่งความเป็นบริษัทอันเลิศ และ
 ได้เพื่อจะฟังปาติโมกข์เทศ เป็นผู้สามารถจะให้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตรเหล่านี้ บำรุงพระ
 พุทธศาสนาให้เจริญยืนดำรงอยู่สืบไป **สิกฺขาปเทสุ สมคฺคการี** เป็นผู้ปฏิบัติรักษาสิกขาบท
 ทั้งหลายไม่มีประมาณ ให้บริบูรณ์ไม่ต่างพร้อย การที่จะให้กระทำและปฏิบัติเช่นนี้ หามิแก่เราไม่
 ประการหนึ่งเล่า ภิกษุนี้ทรงไว้ซึ่งเพศแห่งสมณะ ตั้งอยู่ในความประสงค์ของพระพุทธเจ้า
อุปรุพฺททนฺทโลโม เป็นผู้ตัดเล็บและมีหนวดเคราอันตัดถอนแล้วมิได้ทาแบ่งแต่งตัวประดับประดา

อนุปลิตตศีลคนุโธ มีกลิ่นคือศีลหอมขจรไปไม่ต้องถูบไล้ของหอม ตัวของอาตมานี้พร้อมไปในที่ จะประดับประดา มีนุ่งผ้าห่มผ้าอันงดงามใช้ผู้มักน้อยสันโดษ ไม่สามารถจะปฏิบัติให้เหมือน ท่านได้ เหตุฉะนี้พระโสดาจึงไหว้พระภิกษุที่เป็นปุถุชนนั้น ประการหนึ่ง พระโสดาอุบาสกมาวิตก คิดว่า พระภิกษุทั้งหลายประกอบด้วยเหตุแห่งสมณะ ๒๐ ประการ และเพศ ๒ ประการแล้ว ยังผู้อื่นให้เล่าเรียนสิกขาบทต่อไปได้ อาตมานี้สั่งสอนให้คนทั้งหลายรู้ซึ่งสิกขาบทเหมือน พระภิกษุไม่ได้ เหตุฉะนี้พระโสดาอุบาสกจึงไหว้นบพระภิกษุปุถุชนนั้น **มหाराช** ขอถวายพระพร **โส อตุโธ** อันว่าเนื้อความนี้ ควรที่จะรู้ด้วยอุปมา **ราชบุตุโต** ปานดุจราชบุตรแห่งบรมกษัตราธิราชไปเล่าเรียนศิลปศาสตร์ในสำนักพราหมณ์ปุโรหิตผู้ใหญ่ ครั้นราชบุตรเรียนไปก็จำเริญด้วยศิลปศาสตร์ ครั้นราชบุตรนั้นได้ราชาภิเษกเป็นใหญ่ขึ้นก็ไหว้นบเคารพปุโรหิต ด้วยคำว่า ปุโรหิตได้เป็นครู บอกความรู้วิชา **ยถา** มีครูวานฉันใด พระโสดาอุบาสกก็วิตกว่า พระภิกษุนั้น ทรงศีลสังวรได้สั่งสอนอาตมาอยู่ รำพึงกระนั้นพระโสดาจึงไหว้นบพระภิกษุปุถุชนนั้น **อปิจ** ประการหนึ่ง **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้ประเสริฐ อันภูมิภิกษุนี้ล้าเลิศหาภูมิอื่นเสมอ บ่มีได้ ควรที่พระโสดาจะได้ไหว้นบ ด้วยภูมิภิกษุเป็นภูมิใหญ่ ถ้าว่าอุบาสกผู้โสดาได้เป็นพระอรหันต์ จะทรงไว้ได้ก็แต่ภูมิภิกษุ ถ้าว่าไม่บรรพชาเป็นภิกษุเสียก็จะต้องเข้านิพพาน มีคติสองประการกระนั้น จึงว่าภูมิภิกษุนี้เป็นมหันตภูมิใหญ่ไพศาลควรอุบาสกโสดาจะนมัสการบพิตรพระราชสมภารจงทรงพระสันนิษฐานเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ากรุงมลิந்த์ภูมินทรอธิปติมีพระราชโองการสรรเสริญพระนาคเสนว่า **ภนุเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ล้าเลิศ สรุสະปัญญาของพระผู้เป็นเจ้านี้ประเสริฐนักหนา มาแก้สรรพปัญหานี้ได้แจ่มแจ้ง ปัญญาแต่พอดีพอร้ายใครจะแก้ได้ **อณโณ โภจิ** ผู้ใดผู้อื่น นับหมื่นโกฏิ นอกจากพระผู้เป็นเจ้า มีอาจแก้ปัญหานี้ได้ โยมนี้รับไว้ตามที่พระผู้เป็นเจ้าวิสัยชำนันทุกประการ

เสฏฐธัมมปัญหา คำรบ ๗ จบเพียงนี้

ตถาคตัสส อภยชปริสปัญฺหา ที่ ๘

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชินดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้ากล่าวกับโยมว่า **ตถาคโต** สมเด็จพระตถาคตทศพลญาณเจ้า **อภยชปริส** มีบริษัทมิได้แตก ว่ากับโยมขณะนี้แล้ว **ปุน จ** ครั้นต่อมาเล่าพระผู้เป็นเจ้ากล่าวอีกว่าพระเทวทัตทำลายพระภิกษุห้าร้อยให้แตกแล้วพร้อมกันขณะเดียว นี่แหละคำทั้งสองไม่ต้องกัน ครั้นจะเชื่อคำเดิมว่า พระตถาคตทศพลญาณเจ้ามีหมู่บริษัทมิได้แตก คำที่ว่าภิกษุทั้งหลายห้าร้อย พระเทวทัตทำลายให้แตกแล้วคราวเดียวนั้น ก็ผิดเป็นมิจฉา ถ้าจะเชื่อเอาคำที่ว่าพระเทวทัตทำลายภิกษุห้าร้อยให้แตกแล้วพร้อมกันนั้น คำที่ว่า พระสัพพัญญูมีหมู่บริษัทไม่รู้จักแตก ก็จะผิดเป็นมิจฉา ตกว่าคำทั้งสองไม่ต้องกัน **อํยํ ปณฺโท** อันว่าปริศนານี้ **อุกฺโต โภฏฺโถ** เป็นอุกโตโภฏี **คณฺทิกโ** พันเพื่อ **คณฺทิกตโร** เหลือที่จะพันเพื่อ **โส ปณฺโท** ปริศนานี้ **ควานุปฺตโต** มาถึงพระผู้เป็นเจ้าแล้ว อนึ่งเล่า ปัญหานี้เป็นที่เดียรถียถือปรับปวาท จะข่มขี้เป็นราศีเข้ามา อนึ่งปัญหานี้ **อาวฺโต** ร้อยทั่วไปร้อยตลอดไป **โอรุโน** หุ้มห่อครอบงำทำให้สงสัยเคลือบแคลง **ทสฺเสติ** พระผู้เป็นเจ้าจงสำแดงซึ่งกำลังปัญญาพระผู้เป็นเจ้ามิให้ปรับปวาทอาจเข้ามาครหาตีเตียนได้ ในกาลบัดนี้

พระนาคเสนผู้ประเสริฐสูงส่งพร้อมอันทรงญาณปฏิสัมภิตาจึงมีอริยวาจาวิสัยชานาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์ญาณสัพพัญญูผู้พิเศษเป็นอภยชบริษัท มิได้มีบริษัทแตก แต่พระภิกษุทั้งห้าร้อย พระเทวทัตทำลายให้แตกแล้วพร้อมกันคราวเดียวได้ บพิตรสงสัยว่าพระมหากรุณาเจ้ามีบริษัทมิได้แตก แต่โฉนพระเทวทัตจึงทำลายภิกษุห้าร้อยของพระมหากรุณา ให้แตกแล้วพร้อมกันขณะเดียวได้ บพิตรสงสัยกระนี้จะปไรมี จะวิสัยชานาให้หายคลายจากสงสัย ซึ่งพระเทวทัตทำลายบริษัทนั้น จะว่าบริษัทนั้นไม่แตกกระไรได้ จำต้องแตก เพราะเมื่อเหตุเครื่องทำลายให้แตกมีอยู่ แม้มารดาต้องแตกจากบุตร บุตรก็ต้องแตกจากมารดา บิดากับบุตรและพี่ชายกับน้องหญิง พี่หญิงกับน้องชาย สหายกับสหายก็ต้องแตกจากกัน เรือที่เขานานติดต่อกันไว้ด้วยไม้ทั้งหลาย ครั้นถูกคลื่นระลอกซัดเข้า ก็ยังแตกจากกันได้ **รุกฺโข** รุกขชาติมีดอกออกผลดกนักหนา มีไอซารสหวานอร่อยลิ้น ก็ยังแปรปรวนวิการวิกลกลับกลายเป็นแตกออกจากรสเดิมไปด้วยบอระเพ็ด สะเดาชมเข้าพัวพันเกี่ยวข้อง **สุวณฺณํ ชาตฺรูปํ** เงินทองย่อมหม่นหมองผิดสี เป็นราศีกลับกลายเป็นทำลายไปจากธรรมชาติเดิม เพราะระคนปนกับโลหะ **มหาราช** ขอถวายพระพร เมื่อมีเหตุเข้าประกอบแล้ว สิ่งทั้งหลายย่อมจะแตกทำลายจากกันได้ดังนี้ อันคำว่าพระตถาคตเจ้ามีบริษัทมิได้แตกนี้ **เนโส อธิปฺปาโย วิญญฺณํ** จะเป็นที่ประสงค์แห่งท่านผู้ทรงปัญญาเป็นนักปราชญ์นั้นหาไม่ได้ **เนโส พุทฺธานํ**

อธิมุตติ จะได้ถูกพระอภัยาคัยแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้านั้นก็หาไม่ได้ **เนโส ปณฺทิตานํ ฌนโท** จะเป็นที่ชอบเนื้อเจริญใจแห่งบัณฑิตชาตินักปราชญ์ทั้งหลายนั้นก็หาไม่ได้ ด้วยเหตุว่าเป็นถ้อยคำไม่ตรงกับพระธรรมเทศนา ที่พระตถาคตเจ้าตรัสไว้ในพระไตรลักษณ์ว่า ธรรมชาติทั้งปวง เป็นภินทนธรรมมีสภาวะจะแตกจะทำลายหมดสิ้นทั้งนั้น **ตตถ การณํ อตฺถิ** แต่ที่ว่าบริษัทของพระตถาคตไม่รู้แตกไม่รู้ทำลายนั้น เป็นเพราะมีเหตุที่พระองค์ทรงประพาศสังคหวัตถุธรรมทั้ง ๔ ประการบริบูรณ์เต็มที่ ไม่ทรงประพาศธรรมอันเป็นข้าศึกแก่สังคหวัตถุทั้ง ๔ นั้นเลย มหาบพิตรเคยทรงสดับบ้างหรือไม่ว่า **ยโต กุโตปิ** แต่ไหนแต่ไรมา พระตถาคตเจ้าทรงหยิบฉวยถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ หรือตรัสปราศรัยพระวาจาอันไม่น่ารัก เป็นเครื่องชักให้บาดหู และสมเด็จพระบรมครูประพาศสิ่งไม่เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น วางพระองค์ไว้ในฐานไม่สม่าเสมอ เป็นคนประพาศลำเอียงไม่เที่ยงธรรมด้วยอำนาจอคติดังนี้ อาตมามีได้เคยสดับเลย **เตน วุจฺจติ ตถาคโต อเภชฺชปรีโส** เพราะเหตุนั้น นักปราชญ์ทั้งหลาย จึงกล่าวสรรเสริญพระองค์ว่า พระตถาคตเป็นผู้มีบริษัทไม่รู้แตกไม่รู้ทำลายดังนี้ **ตยา เจตํ มหาราช** ดูฐานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ มหาบพิตรเคยได้ยินได้ฟังได้ทรงทราบบ้างหรือว่า ในพระพุทธพจน์อันประกอบด้วยองค์ ๙ ประการ คัมภีร์ใด นิกายใด สูตรใด มีบ้างหรือว่า บริษัทของพระตถาคตแตกทำลายออกไปด้วยเหตุนี้ ๆ ที่พระองค์ทรงกระทำไว้ ในเวลาที่ยังเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปีนประชากรมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ความข้อนี้จะได้มีในโลกหาไม่ได้ โยมก็ยังไม่ได้ฟัง พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าวิสัยนามานี ไพบเราะเพราะนักหนา **สมปฺปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับเอาถ้อยคำจำไว้ในกาลบัดนี้

ตถาคตัสส อเภชชปรีสปัญหา คำรบ ๔ จบเพียงนี้

อขานันตัสส ปาปกรณอปุญฺญปัญหา ที่ ๙

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการถามอรรถปัญหาคือแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ตุมฺเห ภณฺถ** พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าว่าไว้กับโยมแต่ก่อนนั้นว่า **โย บุคฺคโล** บุคคลจำพวกใดไม่รู้จักบาปกรรม และกระทำบาปกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น ได้บาปมาก แล้วกลับว่าสมเด็จพระผู้ทรงสวัสดิภาคมีพระพุทธปฏิภาตรัสไว้ในวินัยบัญญัติว่า พระ

ภิกษุกระทำความผิดด้วยไม่รู้หาอาบัติมิได้ ตกว่าคำทั้งสองไม่ต้องกัน จะเชื่อเอาคำที่ว่าไม่รู้ กระทำ
กรรมหาอาบัติมิได้นี้ คำเดิมที่ว่าบุคคลไม่รู้ กระทำบาปกรรม ได้บาปกรรมมากก็จะผิด ครั้นจะ
เชื่อเอาคำเดิมว่า บุคคลไม่รู้กระทำความบาปกรรมได้บาปกรรมมากนี้ คำภายหลัง ว่าพระภิกษุไม่
รู้กระทำความบาปกรรมหาอาบัติมิได้ก็จะผิด **อัย ปณโท** อันว่าปริศนานี้เป็นอุกโตโกฏฐิ **ทुरुตโม**
เหมือนทางไกลสุดโสดแสนยากที่จะจร **ทูปารคามิ** ดุจสาครมหาสมุทรสุดที่จะข้ามฝั่งได้ ปัญหา
นี้เคลือบแคลงเป็นที่สงสัยนักหนา **ตวานุรูปโต** มาถึงพระผู้เป็นเจ้าของ พระผู้เป็นเจ้าของวิสัย
ในกาลบัดนี้

พระนาคเสนผู้ประเสริฐสงฆ์องค์อรหันต์ปัญญาปฏิสัมภิตา มีอริยวาจาตอบว่า
มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐในมหาสุริยศตงคาร สมเด็จพระศาสดา
จารย์โปรดประทานไว้ว่า บุคคลผู้ใดมิได้รู้จักบาปกรรม มากกระทำความบาปกรรมได้บาปกรรมมาก
สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงสวัสดิภาคมีพระพุทธานุญาตบัญญัติในวินัยว่า ภิกษุไม่รู้และกระทำซึ่ง
กรรมนั้นหาอาบัติมิได้ ความทั้งสองนี้ **อตถนตรี** มีอรรถแปลกัน คำที่ว่าไม่รู้หาอาบัติมิได้นั้น
คือ ภิกษุกระทำซึ่งกรรมอันใด ด้วยจิตมิได้มีสัญญารู้เห็น คือ มิได้สำคัญ ไม่ทันรู้สึก
สัญญาวิโมกข์ สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้า **อารพภ** ปรารภเอาสัญญาวิโมกข์นั้น จึงบัญญัติว่า
พระภิกษุไม่สำคัญไม่ทันรู้ กระทำความผิดหาอาบัติมิได้ ต่างกันกับตรัสไว้ในพระสูตรที่ว่าบุคคลไม่
รู้จักว่าบาปกรรม ทำบาปกรรม ได้บาปมาก จะได้เถียงกันหาบมิได้ บพิตรพระราชสมภาร
พึงเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชินิ มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนเต นาคเสน** ข้า
แต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ปัญหาพยากรณ์พระผู้เป็นเจ้าของแก้ไขนี้ **สาธุ** ดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของ โยมจะ
รับประทานไว้เป็นข้อปฏิบัติ

อชานันต์สส ปาปกรณอุปญญาปัญหา คำรบ ๙ จบเพียงนี้

ภิกษุคณอบเพกขภาวะปัญหา ที่ ๑๐

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ มีพระพุทธานุญาตประทานดังนี้ว่า **อานนท** ดูกรสำแดงอานนท จิตตถาคคตนี้มาปริวิตกว่าจะไม่บริหารปกครองภิกษุสงฆ์ และจะไม่เป็นกัวยลยกย่องภิกษุสงฆ์ สมเด็จพระพุทธองค์ตรัสประภาษไว้ฉะนี้ ครั้นมาอีกทีหนึ่งแล้ว สมเด็จพระอนาวรรณญาณเจ้า เมื่อสรรเสริญสภาวะคุณแห่งสมเด็จพระเมตไตรยโพธิสัตว์เจ้า อันจะมาตรัสในอนาคตกาลภาคนั้นนั้น สมเด็จพระสัมพันธัญญะเจ้ามีพระพุทธานุญาตตรัสว่า **ภิกษเว** ดูกรภิกษุทั้งหลายผู้เหนื่อยหน่ายในวัฏสงสาร สมเด็จพระศรีอาริยเมตไตรยเจ้า เมื่อมาตรัสนั้น พระองค์จะบริหารปกครองพระภิกษุสงฆ์มากกว่าพัน เหมือนตถาคตบริหารปกครองพระภิกษุสงฆ์มากกว่าร้อยอยู่ทุกวันนี้ โยมรำพึงดูคำทั้งสองนี้ไม่ต้องกัน จะเชื่อคำภายหลังที่ตรัสว่า สมเด็จพระพุทธเมตไตรยมาตรัส จักบริหารปกครองภิกษุสงฆ์มากกว่าพัน ทุกวันนี้ตถาคตนี้บริหารปกครองภิกษุสงฆ์มากกว่าร้อย คำเดิมที่ตรัสว่าไม่ดำริที่จะบริหารพระภิกษุสงฆ์และไม่เป็นกัวยลยกย่องภิกษุสงฆ์คำนี้ก็เป็นมิจฉา ครั้นว่าจะเชื่อเอาคำเดิมนี้ คำภายหลังก็จะผิด **อัยฺ ปณฺโท** ปริศนานี้เป็นอุกโตโกฏฐิ นิมนต์โปรดวิไลชันนาในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **ภาสิตเมตฺติ มหาราช ภควตา** ขอถวายพระพร บพิตรพระราชสมภาร คำทั้งสองประการที่สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ มีพระพุทธานุญาตประทานไว้ว่า ดูกรสำแดงอานนท **เอวํ จิตฺตํ** จิตของตถาคตนี้มาปริวิตกว่าจะไม่บริหารปกครองภิกษุสงฆ์ และจะไม่เป็นกัวยลยกย่องภิกษุสงฆ์ คำเดิมนั้นว่ากระนี้ ครั้นมาภายหลังแล้ว สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้า เมื่อจะทรงสรรเสริญสภาวะคุณอันใหญ่แห่งสมเด็จพระเมตไตรยเจ้า จึงมีพระพุทธานุญาตตรัสโปรดประทานว่า เมื่อพระศรีอาริยโพธิสัตว์ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว จักบริหารปกครองภิกษุสงฆ์มากกว่าพัน เหมือนตถาคตบริหารปกครองภิกษุสงฆ์ มีกำหนดมากกว่าร้อยอยู่ทุกวันนี้ คำทั้งสองนี้มีอรรถต่างกัน คำเดิมนั้นมีอรรถเป็นสาวเสส คำภายหลังเป็นนิรวาสเสส สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณมิได้ทรงดำเนินตามบริษัทสาธุชนทั้งหลาย บริษัทสาธุชนทั้งหลายตามเสด็จพระองค์ ถ้อยคำที่ว่า **อหํ มมํ** นี้เป็นแต่สมมติไม่ใช่ปรมาตม พระพุทธองค์เจ้าปราศจากความรักความเชื่อใจแล้ว ไม่คิดยึดถือว่าของเรา เป็นแต่อาศัยความยึดเหนี่ยวเนื่องถึงกันเท่านั้น มีอุปมาดุจหนึ่งว่า แผ่นพสุธาอันใหญ่เป็นที่อาศัยแห่งสัตว์ทั้งหลาย แผ่นพสุธาจะได้ยินดียินร้ายแก่สัตว์ทั้งหลาย ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นของอาตมา หรือไม่เป็นของอาตมาหาไม่ได้ **อุปสฺสยํ เทติ** ให้ที่อาศัยแก่สัตว์ทั้งหลายทั่วไปไม่เลือกหน้า **ยถา** มีครุวนาฉันใด สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้านี้ **สพฺพสตุตฺตานํ ปตฺติฏฺฐา** ก็เป็นที่พึ่งอาศัยแก่เวไนย-

สรรพสัตว์ทั้งหลายไม่เลือกหน้า จะได้ว่าสัตว์นี้อาศัยพระองค์ เป็นของพระองค์หรือไม่เป็นของพระองค์หาไม่ได้ มีอุปไมยเหมือนพื้นพสุธาตลฉะนั้น อนึ่งเปรียบดุจด่าฝน นบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่าทำฝนนั้น บันดาลตกลงมาให้จำเริญแก่มนุษย์นิกรสัตว์ทั้งหลาย กับทั้งต้นไม้และเส้นหญ้า **สพฺพสตุตฺตานิ อานุपालยตี** เลี้ยงรักษาสัตว์ทั้งหลาย ฝ่ายว่าสัตว์ทั้งหลายนี้ **วฏฺฐิจฺฉิ อุปชิวโน** ได้เลี้ยงชีวิตเพราะฝน ฝนนั้นจะมีเจตนาเพ่งเอาสัตว์ทั้งหลาย ว่าสัตว์ทั้งหลายอาศัยอาตมาหาไม่ได้ **ยถา** มีครุวนาฉนฺได บพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกนาถ ศาสตราจารย์ยังกุศลธรรมให้บังเกิดแก่สัตว์ทั้งหลาย เลี้ยงสัตว์ทั้งหลายด้วยศีล และพระองค์จะได้ทรงจินตนาการว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นของพระองค์ หรือไม่ใช่ของพระองค์หาบมิได้ เหตุดังนี้เป็นฉนฺได เป็นด้วยเหตุว่าพระองค์มิได้มีอิตตานุกิจฺฉิ คือความเห็นอันไปตามซึ่งตน ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมิน้ำพระทัยไม่กังขา จึงได้มีพระราชโองการตรัสสรรเสริญว่า ปัญหาที่พระผู้เป็นเจ้าของวิไลชนาให้สิ้นกังขาเข้าใจได้แล้ว ปัญหาที่ลึกล้ำคัมภีรภาพ **อุตฺตานิเกตา** พระผู้เป็นเจ้าของกระทำให้ตื้นง่ายตาย **คณฺธิภินฺนา** พระผู้เป็นเจ้าของกระจายเสียซึ่งที่อันพื้นเพื่อบรรดาจะจับต้องบมิได้ พระผู้เป็นเจ้าของกระทำให้จับต้องได้ง่าย ๆ อนึ่งคำปรับปวาททั้งหลาย ที่มีสอดแค้นแล้วเข้ามา **ภคฺคา** พระผู้เป็นเจ้าของหักเสียสิ้นสุด ประทานดวงตาแก่พระชินบุตรไว้ จะได้สว่างไปข้างหน้าในกาลบัดนี้

ภิกษุคุณอเปกขภาวปัญหา คำรบ ๑๐ จบเพียงนี้

จบพุทธยวรรค

ตติยวรรค

วัตถุคฺยหัทฺตสนปฺญหา ที่ ๑

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมี่พระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน**
ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ภาสิตฺ เจตฺ** สมเด็จพระพิชิตมารเมาลี มีพระพุทฺธฎีกาตรัสไว้ว่า

กาเยน สํวโร สาธุ

สาธุ วาจาเย สํวโร

มนสา สํวโร สาธุ

สาธุ สพฺพตฺถ สํวโร ดังนี้

กระแสพระพุทฺธฎีกาตรัสฉะนี้ว่า การสำรวมนี้ดีนักหนา สำรวมกายก็ดี สำรวมวาจาก็ดี
สำรวมจิตก็ดี และสำรวมได้หมดก็ดี ก็ประเสริฐ นี้แหละสมเด็จพระเมาลีโลกเลิศ มีพระพุทฺธ-
ฎีกาตรัสสรรเสริญซึ่งสำรวมว่าดีดังนี้ ครั้นมาอีก พระชินสีห์เสด็จทรงนั่ง **จตุมนฺ ปรีสานํ**
มขุณฺ ในท่ามกลางแห่งบริษัททั้งสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระองค์มิได้สำรวมซึ่ง
บวรกาย จะมีความละอายหามิได้ ไพล่พลิกคฺยหะออกให้เสลพราหมณ์ดูเล่น ที่ท่ามกลาง
มนุษย์และเทวดา **ชีวหํ นีหริตฺวา** แลบพระชีวหาเสียเอาพระนาลิกและพระโสตทั้งสองข้าง
แล้วแลบปกพระนลาต กระทำประหลาดโลก ในโลกนี้จะมีใครเหมือนพระองค์หามิได้ นี้แหละ
พระพุทฺธฎีกาตรัสว่าสำรวมดีแล้ว ไฉนพระองค์จึงไม่สำรวมกาย ไม่มีอายอดสู ไพล่ที่ลับ
ออกให้เขาดูไม่สมควร เหมือนเขาว่ากิริยากับวาจาไม่เหมือนกัน กิริยาอย่างหนึ่ง วาจาพูดอย่าง
หนึ่ง ก็เหมือนพระพุทฺธองค์เป็นที่พึ่งของโลก พระกิริยาจริตเห็นผิดกับพระโอษฐ์ **อโย ปณฺโห**
ปัญหานี้เป็นอุกโตโกฏี นิมนต์โปรดวิสัยชานาตเสียซึ่งข้อวิมตฺกัஙขาในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ซึ่ง
พระพุทฺธฎีกาสมาเด็จพระมหากรุณาเจ้าโปรดว่าให้บริษัททั้ง ๔ สำรวมอินทรีย์ สำรวมวาจา
สำรวมกาย สำรวมได้หมดแล้วประเสริฐนี้ ใช้ว่าพระองค์จะไม่สำรวมกายวาจา จะว่าแต่พระโอษฐ์
เปล่าหามิได้เป็นอันขาด สมเด็จพระมุนีนาถเจ้าสังวรเป็นอันดี การที่สมเด็จพระชินสีห์เจ้า
สำแดงพระคฺยหัทฺตที่ลับอันอยู่ในฝักให้เสลพราหมณ์ดูนั้น เป็นด้วยเสลพราหมณ์จะใคร่เห็น
ด้วยบุคคลใดวิมตฺสังสัยจะใคร่เห็นที่ลับของพระองค์ ถ้าผู้นั้นจะพันทุกข์จะได้มรรคผลแล้ว
สมเด็จพระทศพลเจ้าก็ทรงอนุเคราะห์สำแดงแก่บุคคลผู้นั้น แต่ว่าสำแดงให้เห็นแต่พระฉาย
คนทั้งหลายก็เห็นแต่พระฉายที่พระองค์กระทำปาฏิหาริย์ให้เห็นนั้น นี้แหละสมเด็จพระ
สัพพัญญูเจ้าทรงทราบว่าจะใคร่ดู อนึ่งแล้ว พระองค์เจ้าทรงพระดำริทราบว่าจะ
เสลพราหมณ์นั้น เมื่อพระองค์ทรงพระกรุณาเอาออกให้เห็นแล้วจะสำเร็จมรรคผล สมเด็จพระ
ทศพลเจ้าจึงสำแดงคฺยหัทฺตอยู่ในฝัก กระทำปาฏิหาริย์ให้เป็นเงา จำเพาะเห็นแต่เสล-

พราหมณ์ผู้เดียว ในท่ามกลางบริษัทมนุษย์และเทวดานั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยเห็นว่าสมเด็จพระมหากรุณาเจ้า สำแดงให้แต่เสลพราหมณ์เห็นผู้เดียว บริษัททั้งปวงไม่เห็นนั้น โยมไม่เชื่อ คิดดูก็สงสัย นิมนต์วิสัยนาไปให้โยมแจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเปรียบปานดุจพระองค์มหาบพิตรกับบุรุษผู้นั้น บุรุษผู้นั้นเสวยทุกขเวทนา มหาบพิตรจะรู้จะเห็นความเจ็บในใจของบุรุษผู้นั้นหรือ

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า ความเวทนาในใจใครจะล่วงเข้าไปเห็นว่าเจ็บอย่างไร จะรู้จะเห็นก็แต่บุรุษผู้ที่เป็นทุกขเวทนาเท่านั้น

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **ยถา** มีครุวนาฉันได สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้เป็นที่พึ่ง เมื่อเหตุมาถึงพระองค์ พระองค์ก็ทรงทราบ ใครอื่นจะรู้เห็นเล่า รู้ก็แต่พระองค์เจ้าเหมือนบุรุษที่เสวยทุกขเวทนานั้น พระองค์รู้ว่าความกังขาของผู้นั้น สงสัยจะใคร่เห็น จึงกระทำปาฏิหาริย์ให้เห็นเป็นแต่พระฉายด้วยพระฤทธิ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ที่พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยเห็นว่า โยมยังสงสัย จงอุปมาอุปไมยให้ยิ่งไปกว่านี้

พระนาคเสนจึงวิสัยเห็นว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรพระราชสมภารผู้ประเสริฐในราชศฤงคาร เปรียบปานดุจภูตปีศาจอันเข้าสิงอยู่ในคนไข้ ย่อมกระทำให้กระวนกระวาย บุคคลทั้งหลายเห็นหรือประการใด นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา เมื่อภูตเข้ามาสิงคนทั้งหลายซึ่งเป็นไข้ คนอื่น ๆ นั้นจะเห็นหาบมิได้ จะรู้จะเห็นนั้นแต่คนไข้

พระนาคเสนจึงอุปมาอุปไมยต่ออุปมาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ความนี้ฉันได เมื่อความสงสัยผู้ใดบังเกิด สมเด็จพระมหากรุณาผู้ประเสริฐรู้ชัดฉนาศัย ก็กระทำปาฏิหาริย์จำเพาะให้ผู้นั้นเห็นด้วยพระฤทธิ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ทุกฺกริ ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ซึ่งสมเด็จพระมหากรุณาเจ้ามาสำแดงคุณฐาน ให้เสลพราหมณ์ทัศนากการเห็นแต่ผู้เดียว จะกระทำยาก ด้วยเป็นที่แจ้งไม่ควรจะเห็นแต่ผู้เดียว นี้แหละโยมสงสัยฉนนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ใ้ว่าสมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ จะสำแดงพระคฤหะออกให้เห็นจริง ๆ หาบมิได้ กระทำไปด้วยพระฤทธินิमितแต่พระฉายเท่านั้น

ฝ่ายพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระศาสตราจารย์เจ้าสำแดงพระฉายให้เสลพราหมณ์เห็น เสลพราหมณ์เห็นแล้ว พระองค์เข้าพระทัยว่าเสลพราหมณ์เห็นหรือ ประการหนึ่ง เมื่อเสลพราหมณ์นั้นเห็นแล้วตัดเสียได้ซึ่งความกังขา สมเด็จพระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐทรงทราบหรือ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุกรบพิตรพระราชสมภาร อันสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตราจารย์กระทำดังนี้ บุคคลผู้อื่นกระทำได้ยาก ด้วยสมเด็จพระพุทธรองค์ผู้ทรงสวัสดิภาคนี่ ถ้าไม่เห็นอุปนิสัยสัตว์ไม่ทรงกระทำ ต่อเห็นว่าสัตว์สิ้นกรรมมีอุปนิสัยจะรู้ สมเด็จพระสัมพันธัญญ์จึงกระทำสำแดงให้สิ้นสงสัย เพื่อจะให้สำเร็จแก่ธรรมวิเศษ เหตุฉะนี้ ฉิแลสมเด็จพระพิชิตมารเมาสีเจ้ายังกิริยานี้ให้เสื่อมไป คือว่าไม่กระทำให้ต้องอชฌาสัย โทหนเลยโพธิยสัตว์จำพวกนั้น ๆ ที่มีอุปนิสัยจำเพาะจะได้เห็นเช่นนี้ก่อนจึงจะรู้นั้นก็จะเปล่าไป อันพระองค์เจ้ากระทำดังนี้ไซ้ด้วยพระบรมโลกนาถเป็นชาติสัมพันธัญญ์สารพัดจะรู้อันทุกประการ **มหาราช** ขอถวายพระพร **โยคณฺญ ตถาโต** สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ย่อมทรงทราบสิ่งอันควรประกอบเข้า อย่างโพธิยสัตว์อันควรจะรู้มรรคผลด้วยกลอุบายสิ่งนั้น สมเด็จพระสัมพันธัญญ์ก็ประกอบให้รู้ **ตสฺมา** เหตุตั้งนั้นจึงทรงพระนามว่าสมเด็จพระสัมพันธัญญ์ **มหาราช** ขอถวายพระพร ปานดุจแพทย์รักษาโรค ย่อมประกอบเภสัชให้ชอบโรค ถ้าใช้พิษควรจะวางยาให้ราก็วางยาให้ราก็ พิษจะได้ส่าง อนึ่ง ใช้ทำให้ปิดควรวางยาให้ถ่าย ก็ให้กินยาถ่าย ที่ควร จะพอกยากก็พอก ควรจะผ่าก็ผ่า โรคท้องถ่ายควรวางยาให้ปิดก็วางให้ปิด แพทย์ย่อมยกย้าย ถ่ายเทแปรผัน ประกอบยาตามโรคร้ายทั้งหลาย อันบังเกิดในกรชกายชายหญิง หนุ่ม สาว เด็ก เฒ่าแก่ ประกอบยานั้นผันแปรไปตามแก่และปานกลางลูกเล็กเด็กน้อยตามอายุ จะได้ประกอบ ยายืนอยู่อย่างเดียวหาบมิได้ ย่อมประกอบยาหยักย้ายไปตามโรค ฉันทใดก็ดี สมเด็จพระบรมโลกนาถบพิตรก็เหมือนแพทย์อันประกอบยารักษาโรคทั้งหลาย พระองค์เจ้าก็ยกย้ายผันแปร ไปตามอชฌาสัย เห็นสัตว์อันควรจะรู้นั้นด้วยเหตุสิ่งไร พระองค์ก็ให้รู้ด้วยเหตุสิ่งนั้น อนึ่ง จงทรงฟังซึ่งอุปมาอุปไมยใหม่ **มหาราช** ขอถวายพระพร ปานดุจสตรีภาพ **มฺพฺทคพฺภา** มีครรภ์อันหลงไป จะคลอดบุตรก็จำจะสำแดงที่อันไม่ควรจะเห็นให้หมอดำเฝ้านั้นเห็น ด้วยปรารภนาจะ ให้บุตรนั้นออกมาสบายมิได้คิดละลายอดสู ฉันทใดก็ดี สมเด็จพระสัมพันธัญญ์เจ้าก็เหมือนกัน เป็นด้วยพระกรุณามิควรที่ว่าจะให้เห็น ก็จำเป็นจำให้เห็นแต่พระฉาย ด้วยพระทัยหมายจะให้

รู้มรรคผล อย่าว่าแต่สาธุชนเช่นเสลพราหมณ์ มีความปรารถนาจะเห็นซึ่งอภิสสนิยฐานเป็นที่
 อับประมาณบัดนี้นั้นเลย ถ้าว่าผู้ใดปรารถนาจะชมเชยดูแลซึ่งดวงพระราชหฤทัย **พุชฌเมย** ได้
 เห็นแล้วและอาจพ้นทุกข์ถึงมรรคผล สมเด็จพระทศพลเจ้าจำจะประกอบให้ชอบน้ำจืดน้ำใจ
 ให้ชอบอภัยค้ำ จะทรงสำแดงดวงพระหฤทัยออกให้เห็น ไซ้จะเป็นแต่เท่านั้น อันสมเด็จพระ
 สัพพัญญูเจ้านี้ แสนที่จะรู้วิเศษ **เทศนากุลโล** ฉลาดที่จะตรัสพระสัทธรรมเทศนา ทรงทราบ
 อภัยค้ำสัตว์สาธุชน เช่นพระนันทพุทธรอนุชาฉะนั้น ชอบจะประโลมล่อด้วยโณมชาวาสุรางค-
 นิกรนางสวรรค์ จึงจะค่อยวายคลายกระสันสร้างห่างออกจากโณมนางชนบทกัลยาณีหน่อเนื้อ
 เชื้อชาติศากยวงศ์ หลงละเลิงเลยไปด้วยนางฟ้าทั้งหลายแล้วจะกลับหน่ายใจ ได้สำเร็จแก่
 อัครธรรมวิเศษ **เทวภวนิ เนตวา** สมเด็จพระบรมนายกเจ้า ก็พาเอาพระนันทขึ้นไปสู่สวรรค์
เทวภวนิโย ทสเสติ พระองค์ก็สำแดงนางฟ้าให้พระนันทเห็น ส่วนพระนันทก็ชะมักเขม้น
 เจริญสมณธรรม หวังจะใคร่ได้นางฟ้า เหตุสมเด็จพระมหากรุณาตรัสประโลมว่า ดูกรพระนันท
 เอ๋ย ถ้าท่านจะใคร่ได้ชมเชยนางฟ้า ก็จงอุตสาหะจำเรณูสมณธรรมไปก็จะได้นางฟ้า เมื่อพระ
 นันทเจริญสมณธรรมอยู่ ได้ยินเพื่อนพรหมจารีพากันนินทาก็ได้ความละอาย เบื่อหน่ายจากที่จะ
 ได้นางฟ้า ส่งจิตของอาตมาไปต่อพระนิพพาน มินานก็ดับกิเลสสำเร็จธรรมวิเศษอริยมรรคอริย-
 ผล นี้แหละสมเด็จพระทศพล ตามปรกติพระองค์ย่อมทรงติเตียนสุกนิमितโดยอเนกปริยาย แต่
 เพื่อจะทรงประกอบให้ชอบอภัยค้ำพระนันท ยังพระนันทให้สำเร็จมรรคผล จึงพาไปสู่สวรรค์
 เทวโลก ให้เห็นนางฟ้าอันมีรูปโฉมงามนักหนาเช่นนั้น เหตุฉะนี้จึงว่า **เทศนากุลโล** พระองค์ทรง
 ฉลาดที่จะตรัสพระสัทธรรมเทศนา **ปุณ จ ปรี** ไซ้จะมีความว่าแต่เท่านั้นหาบมิได้ เหมือน
 พระจุลบันถกกระนั้น โกรธกับพี่ชายจะไปสึกเสียแล้ว สมเด็จพระทูลกระหม่อมแก้วทรงทราบ
 อภัยค้ำว่า พระจุลบันถกนี้ บารมีสร้างมาจะรู้ธรรมวิเศษ เหตุฉะนี้จึงประทานท่อนฟ้าให้แล้ว
 บอกคาถาให้พระจุลบันถก ให้เอามือลูบลงที่ท่อนฟ้าภาวนาว่า **โรชทรณิ** จำเรณูไปก็ได้สำเร็จ
 แก่ธรรมวิเศษถึงซึ่งภาวะประเสริฐมีวิลี **ชินสาสนเน** ในพระศาสนาของพระชินนทรบพิตรเจ้า
 ไซ้แต่เท่านั้น สมเด็จพระสัพพัญญูเจ้าทรงทราบอภัยค้ำของพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อโมฆราช
 พราหมณ์ผู้ถามปัญหาถึงสามครั้ง สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้ารู้ว่าพราหมณ์จะทำลายเสียซึ่ง
 มานะแล้วจะได้สำเร็จแก่ธรรมวิเศษ เหตุฉะนี้จึงไม่ทรงแก้ปัญหของโมฆราชพราหมณ์ โมฆ-
 ราชพราหมณ์ก็ระงับดับเสียซึ่งมานะละสมบัติบวชเป็นภิกษุในพระศาสนา จำเรณูภาวนาไปก็ได้
 สำเร็จแก่ธรรมวิเศษเกษมศานต์ **วสีภาว** ชำนาญในอภิญา ๖ นี้แหละสมเด็จพระบรมนายก
 ผู้ประเสริฐ ทรงประกอบให้ชอบอภัยค้ำโดยวิเศษ ฉลาดเลิศที่จะเทศนาโปรดสัตว์ทั้งหลาย
 ขอลถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรบวรภักษัตริย์สิ้นสงสัยโสมนัสมีพระราชโองการตรัสว่า

ภนฺเต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อัย โปญโท** อันว่าปริศนานี้ พระผู้เป็นเจ้าของแก้ไข ให้แจ่มแจ้งมิให้เคลือบแคลงสงสัย **คณฺโณ กตฺวา** บรรดาจะให้จนอยู่ พระผู้เป็นเจ้าของกระทำ ให้เคลื่อนคลายหายไป มีอาจให้จนได้กลับแก้ไขให้วิเศษ **พหฺวิเรน การณฺน** ด้วยเหตุมีประการ ต่าง ๆ ชักอุปมาเปรียบปรายพร้อมด้วยอรรถาธิบายบทอักษรวิจิตรบรรจงเป็นอันดี **อนฺธกาโร** บรรดาพระศาสนาจะมีมณฺลแล้ว **อาโลโก กโต** พระผู้เป็นเจ้าของกระทำให้ส่องแผ้วสว่าง **คณฺทิกินฺนา** ทำลายล้างเสียซึ่งคำปรับปวาทอันพินเพื่อ เลิศเหลือในการปรีชา **ชินฺนฺตฺตานํ** **จกฺขุ ตยา อุปฺปาติ** พระผู้เป็นเจ้าของให้ตาทิพย์บริสุทธิ์ แก่ชินนทรบุตรอันจะเกิดมาเมื่อปัจฉิมมา ในกาลบัดนี้

วัตถุกุยหัทสสนปัญหา คำรบ ๑ จบเพียงนี้

ตถาคตฺสส ผรุสฺวาจันตถิตฺติปัญหา ที่ ๒

ราชา สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์จึงมีพระราชโองการถามอรรถปัญหาลี้ไปแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** สรุสเสพระผู้เป็นเจ้าของพระนาคเสนผู้ปรีชาชาติพรหมจารีรุ่งเรืองในศีล **ภาสิตํ เจตํ** ถ้อยคำอันนี้ พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรอัครสาวกเบื้องขวากล่าวไว้ว่า **อาวุโส** ดูกรอาวุโส **ตถาคโต** สมเด็จพระพุทธรองค์เจ้าทรงไว้ซึ่งกายสมาจารและวจีสมาจาร พระกายก็อ่อนนุ่ม พระพุทธรภาสิตก็อ่อนหวาน สมเด็จพระพิชิตมารจะได้ประพฤติเป็นการกายทุจริตวจีทุจริต อันหยาบช้าทารุณหาบมิได้ **ยํ ตถาคโต รกฺขเยย** สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้ามิได้เป็นกาย- ทุจริตวจีทุจริต ผู้ใดฟังพระพุทธรภาสิตแล้วอย่าติเตียนครหา **บุน จ ปรี** ครั้นมาใหม่เล่า พระธรรมเสนาบดีเจ้ากล่าวว่า **ตถาคโต** สมเด็จพระตถาคตทศพลเจ้าเมื่อพระสุทินกัณ- ฐบุตรเสพเมถุนด้วยบุราณเหตุยิกานั้น ทรงบัญญัติสิกขาบทปาราชิก เรียกพระสุทินด้วยคำอัน หยาบช้าว่า **โมฆบุรุษ** เหตุฉะนี้พระกัณฐบุตรได้ฟังผรุสวาทของสมเด็จพระมุนาถก็มีจิตสะดุ้ง อุตตราสหวาดหวั่นนักหนา เตือดร้อนกินแต่น้ำใจจึงมีอาจได้ซึ่งอริยมรรค นี่แหละคำ เป็นสองอยู่ฉะนี้ **ไม่รู้ที่จะฟังข้างไหน** ครั้นจะเชื่อคำภายหลังที่ว่าสมเด็จพระบรมโลกนาถตรัส ผรุสวาทกับพระสุทินนั้น คำเดิมที่ว่าสมเด็จพระสัมพันธัญญ์เป็นกายสมาจารวจีสมาจารนี้ ก็ผิด เป็นมิจฉา ครั้นจะเชื่อเอาคำเดิม คำภายหลังจะเป็นมิจฉา **อัย โปญโท** อันว่าปัญหานี้ **อุกฺโต โภกฺโก** เป็นอุกโตโภกฺก **ตฺวานุบฺบตฺโต** มาถึงพระผู้เป็นเจ้าของ พระผู้เป็นเจ้าของจงวิสาขนา ณ กาลบัดนี้

พระนาคเสนมึเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้เป็นเจ้าธรณี ซึ่งถ้อยคำพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรว่า สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้าเป็นกายสมาจารวจีสมาจาร จะได้ประพฤติเป็นการกายทุจริตวจีทุจริตหามิได้นั้น คำนี้ก็จริงอยู่ และอีกข้อหนึ่งว่าสมเด็จพะสัพพัญญูเมื่อจะบัญญัติสิกขาบทปาราชิก เหตุพระสุทินกระทำการเมถุนธรรมด้วยถ้อยคำว่าเป็นโมฆบุรุษนี้ สมเด็จพระพิชิตมารมุนีก็มีพระพุทธรูปกาตรัสจริง แต่ทว่าจะได้เป็นวจีทุจริตหามิได้ เพราะเหตุว่าสมเด็จพะศาสดามีได้น้ำพระทัยโกรธโปรดไปจริง ๆ จะเอาเท็จจริงมาใส่โทษแกล้งว่าอวดเขาเล่นหามิได้ ประการหนึ่ง คำว่าโมฆบุรุษนี้แปลว่า บุรุษเปล่า คือว่าจะรู้จตุราริยสังในอัทภาพเกิดมานี้หามิได้ ถึงมาตรว่าจะจำเรียมตตภาวนาลักเท่าใด และจะกระทำบุญสักเท่าไรก็ดี จะได้สำเร็จจตุราริยสังหามิได้เป็นอันขาด เหตุฉะนี้แล จึงชื่อว่าโมฆบุรุษ นี้แหละสมเด็จพะสัพพัญญูเจ้าเรียกพระสุทินกลันทบุตรว่า ดูกรโมฆบุรุษตั้งนี้ด้วยสภาวะจริงแท้ จะกล่าวเป็นอภูตวาทคำอันไม่จริงนั้นหามิได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพะเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา กฎหมายขรวาสาว่าบุคคลด่าเขาแม้เก็บเอาความจริงมากล่าวก็มีโทษ จะต้องถูกปรับสินไหม เพราะถึงเรื่องที่ยกขึ้นด่าว่าเขานั้น จะเป็นเรื่องจริงก็ใช่เหตุที่จะถือเอาเป็นเลศด่าเขาเล่นเป็นการไม่สมควรเลย

พระนาคเสนมึเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร บุคคลกระทำผิดนี้ ควรที่จะให้ว่าจะบูชาให้บรรณาการเงินทองไม่ต้องโทษหรือประการใด

สมเด็จพะเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ซึ่งว่าคนกระทำโทษผิดนั้น จะได้รับรางวัลเงินทองหามิได้ แต่ไหนแต่ไรมาไม่มีเลย

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ถ้าแม้ว่าบพิตรมีพระราชโองการตรัสฉะนั้น กิริยาที่พระมหากรุณาตรัสเรียกพระสุทินนั้น เป็นกิริยาที่พระองค์กระทำถูกทีเดียวจะเป็นผิดหามิได้ เพราะพระสุทินกระทำไม่ดี กระทำผิดควรจะติเตียนกล่าวโทษพระองค์จึงตรัสตามที่กระทำไม่ดีกระทำผิด ไซ้ว่าพระสุทินกระทำดี กระทำถูกเมื่อไรเล่า

สมเด็จพะเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ตถาคโต** สมเด็จพะมหากรุณาธิคุณเจ้าผู้ประเสริฐนี้ เป็นที่เคารพยำเกรงกลัวละอายแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ที่ประพฤติสมควรจึงจะเข้าไปหามาสู่ได้ ถ้าผู้ใดกระทำผิด สมเด็จพะพิชิตมารเจ้าก็สั่งสอนให้ละพยศอันร้าย พระองค์หมั้นเอาพระทัย

ใส่ดูแลสัตว์ทั้งหลาย มิให้กระทำผิดทุจริตลามกโกหกมารยา กระนี้หรือพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงอุปมาเปรียบอีกแล้วว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้ประเสริฐ เปรียบปานดุจหนึ่งว่าแพทย์อันพยาบาลโรคที่มีเสมหะโทษในโกฐประเทศลำไส้ **วิเรจนาณิ เทติ** แพทย์นั้นจะวางยาถ่ายเพื่อให้กัดเสมหะอันร้ายในลำไส้เสียให้โรคนั้นระงับ หรือจะทำอย่างไร มหาบพิตร

พระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อาโรคฺย-กาโม** แพทย์ผู้ใคร่จะพยาบาลรักษาโรคนั้นให้หาย จะต้องวางยาปิดให้กัดถ่ายเสมหะโทษในลำไส้เสียให้หมดนะซี พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ สมเด็จพระบรม-โลกนาถเจ้าผู้เลิศศาสดา ก็ทรงพระกรุณาถ่ายสัตว์ทั้งหลายที่ควรจะรูดถ่าย ด้วยธรรมเภสัช บำบัดเสียซึ่งโรคคือกิเลสอันหนา ถึงพระองค์จะต้องเจรจาพรุสวาทก็ตรัสประภาษด้วยรักสัตว์ เอ็นดูสัตว์ กรุณาสัตว์ ตั้งพระทัยปรารภนาจะบำบัดเสียซึ่งโรคร้ายคือกิเลสแห่งสัตว์ให้หาย พระวาจาของพระบรมโลกนาถนั้น แม้จะเป็นพรุสวาทหยาบคายก็ควบคุมสัตว์ให้สนิทสนม และทำสัตว์ให้อ่อนโยนได้ เหมือนยาถ่ายถึงจะเป็นยาปิดก็เป็นประโยชน์แก่โรคฉะนั้น อนึ่ง ขอถวายพระพร เปรียบดุจอุทกถังแม้ร้อนก็คุมสิ่งทีร้อนอันควรจะติดกันได้ แม้แข็งกระด้างก็ให้ติดกันเข้าเป็นก้อนเดียวดุจดัดด้วยยาง สิ่งที่ยาบคายกระด้างมีอ่อนต่อน้ำร้อนนั้นก็กลับอ่อนไป ความนี้มีครุวนาฉันใด พระวาจาสมเด็จพระโลกนาถเจ้าถึงจะเป็นพรุสวาท **อตถวณฺตี** สามารถที่จะให้เป็นประโยชน์ไสถธิผลแก่สาธุชนทั่วโลก **การุณฺยสทคตา** ย่อมสทรคตระคนปนไปด้วยพระกรุณา **มหाराช** ขอถวายพระพรเปรียบดุจถ้อยคำบิดา **อตถวณฺตี** มีแต่จะให้ เป็นประโยชน์ไสถธิผลแก่บุตร **การุณฺยสทคตํ** สทรคตระคนปนเจือไปด้วยความกรุณา **ยถา** มีครุวนาฉันใด วาจาของสมเด็จพระบรมครูผู้ประเสริฐเจ้านี้ **อตถวณฺตี** มีประโยชน์ไสถธิผล ระคนปนเจือไปด้วยพระกรุณาแก่สัตว์ทั้งหลาย เหมือนบิดาอภิปรายสอนบุตรฉะนั้น

อนึ่งเล่า **มหाराช** ขอถวายพระพร วาจาของสมเด็จพระมหากรุณา **พรุสาปิ** แม้จะ หยาบช้า **กิเลสานํ นาสนา** มีกิริยาบำบัดตัดเสียซึ่งกิเลสแห่งสรรพสัตว์อันเวียนว้ายในวัฏ-สงสาร **มหाराช** ขอถวายพระพร **อมตํ** ปานประดุจน้ำอมฤตธารา **สิตํ** อันเย็นนันทนา **ปายิตํ** บุคคลผู้ใดได้ดื่มกินเข้าไป **พฺยาริ หนติ** อาจกำจัดบำบัด พยาธิโรคาใช้ในกายให้หายเป็นสุขสืบ ชันษา **ยถา** มีครุวนาอุปมาฉันใด พระวาจาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อาจสามารถจะดับทุกข์ ให้สุขสมเสร **น กสฺสจิ ทุกฺขํ** บ่ห่อนจะให้ทุกข์แก่ผู้ใด **มหाराช** ขอถวายพระพร จะเปรียบฉันใด อุปมาเหมือนปยุณุ่นอันใหญ่ **กาเย นิปติตฺวา** ตกต้องตัวผู้ใด **น รุขํ กโรติ** มิได้เสียบแทงให้เจ็บ

ปวดเวทนา ยถา มีครุณานันได พระวาจาสมเด็จพระบรมไตรโลกจะเสียบแทงบุคคล ให้เจ็บใจ
หาบมิได้ ขอถวายพระพร

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร ได้ฟังก็ทรงพระสโมสรรสาธุการซึ่งคำแก้
ปัญหาในกาลนั้น

ตถาคตัสส พุรสวาจันตถิติปัญหา คัมภ ๒ จบเพียงนี้

รูกขานัง เจตนาเจตนาปัญหา ที่ ๓

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปติมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสน ผู้ประกอบด้วยญาณปรีชา **ภาสิต์ เจต** สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์มีพระพุทธานุภาพ
โปรดประทานแก่พราหมณ์ผู้หนึ่งว่า ดูกรพราหมณ์ ท่านเป็นผู้ที่เล่าเรียนมีเพียรปรารภแล้ว
ไม่มีความประมาทรู้จักดีรู้จักชั่ว เป็นเหตุไฉนจึงไปพูดโต้ถามสุขเสຍยากะตันไม้ อันหาเจตนา
บมิได้ ไม่รู้พูดไม่รู้เจรจาได้เนื้อความอะไร สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตรัสประภาษฉะนี้ **ปุน**
จ ครั้นมาใหม่เล่า สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้ามีพระพุทธานุภาพตรัสบอกแก่ภราทวาชพราหมณ์
ว่า ดูกรภราทวาชพราหมณ์ ท่านจงไปถามไม้สะคร้อ **พนฺทโน รุกฺโข** อันว่าไม้สะคร้อนั้น
ปฏิกาสถ จะเจรจาตอบท่าน แม้คำของตถาคตก็มี ท่านจงสวนนาการฟังคำตถาคตฉะนี้ นี่แหละ
เป็นคำภายหลัง ครั้นจะเชื่อคำภายหลังที่ว่า พระองค์ตรัสแก่พราหมณ์ว่า ดูกรภราทวาช
ท่านจงไปถามไม้สะคร้อเถิด ไม้สะคร้อจะเจรจาตอบท่าน และจะเชื่อคำภายหลังดังนี้ คำเดิมที่
ตรัสกับพราหมณ์ผู้หนึ่งว่า ดูกรพราหมณ์ เป็นเหตุไฉนท่านจึงไปถามไม้หาเจตนาบมิได้
ไม่รู้พูดไม่รู้เจรจาดังนี้ก็จะผิด ถ้าจะเชื่อคำเดิมนี้ คำภายหลังก็จะผิด **อัย ปณฺโท** อันว่าปัญหา
นี้เป็นอุกโตโกฏฐิ **ตฺวานุบฺตโต** มาถึงพระผู้เป็นเจ้าของแล้ว จงโปรดระงับเสี่ยซึ่งความสงสัย ในกาล
บัดนั้น

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์
มีพระพุทธานุภาพว่า **รุกฺโข อเจตโน** ไม้หาเจตนาบมิได้ คำเดิมตรัสฉะนี้ คำภายหลังตรัสให้
ภราทวาชพราหมณ์ไปพูดกับไม้สะคร้อนั้น **ตปิ วจัน** อันว่าคำที่ว่าไม้หาเจตนาบมิได้นั้น สมเด็จ
พระสัพพัญญูเจ้า ตรัสตามภาษาสัตว์โลกพูดกัน ก็จริงอยู่ ไม้ทั้งหลายนั้นหาเจตนาไม่ จะพูดจะ
เจรจาไม่ได้ **อปิจ** ยังข้อหนึ่ง ที่จะไม้สะคร้อเจรจาดังนั้น นะบพิตรพระราชสมภาร คือว่า เทวดา

พฤษวิมานสิงอยู่ในไม้นั้น พุดเจระจาออกมาไม่เห็นตัว โลกบัญญัติเรียกว่าไม้พุดได้ จะเปรียบ
 ฉนั้นใด ดุจเกี่ยวนบรทุกข้าวเปลือกไว้ ที่จริงนั้นกระทำด้วยไม้หรือก แต่เอาข้าวเปลือก
 บรทุกไว้ เขาก็เรียกกันว่า เกี่ยวข้าวเปลือก ที่แท้เกี่ยวนั้นจะกระทำด้วยข้าวเปลือกหามิได้
 และความนี้มีครุวนาฉนั้นใด **รุกโซ** อันว่าต้นไม้นั้น **อเจตโน** หาเจตนาบมิได้ แต่ทว่าเทวดา
 สิงอยู่ในไม้นั้นพุดเจระจา โลกก็พลอยบัญญัติเรียกว่าไม้พุดได้ อุปไมยเหมือนเรียกว่าเกี่ยวข้าว
 เปลือกนั้น อนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร มีครุวนาเปรียบประดุจบุคคลกระทำทมิให้
 เป็นน้ำมันเปรียง ที่จริงก็เอาทมิ้นั้นมากระทำก่อน เป็นน้ำมันเปรียงต่อเมื่อกระทำแล้ว แต่
 เมื่อยังกระทำมิแล้ว ก็เรียกว่ากระทำน้ำมันเปรียง ความนี้มีครุวนาอุปมาฉนั้นใดก็ดี **มหาราช**
 ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ไม่นี้ก็ปานกันนั้นแล ด้วยเทวดาสิงอยู่ในไม้พุดออกได้
 โลกก็บัญญัติเรียกว่าไม้พุดได้ ที่จริงไม้หาเจตนาบมิได้ จะเจระจาได้หาบมิได้ **มหาราช** ขอถวาย
 พระพร เหมือนหนึ่งว่า บุคคลจะไปหาสิ่งของที่ต้องการ เทียวถามไปทุกถิ่นทุกบ้าน ได้ยินเขา
 พุดว่าไม่มี ก็กลับมาบอกกันว่าได้ยินเขาพุดว่าไม่มี โลกก็เรียกว่า ผู้นั้นไปหาไม่ได้ ที่จริงก็ได้ยิน
 เขาบอกว่าไม่มีแล้วก็กลับมา ยถา ความนี้มีครุวนาฉนั้นใด **มหาราช** ขอถวายพระพร ความที่ว่า
 ไม้พุดได้นี้ก็เหมือนกัน อนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร โลกทั้งปวงเข้าใจกันอย่างไร
 บัญญัติประการใด เข้าใจตามภาษาของตัวตามโลกสามัญฉนั้นใดก็ดี สมเด็จพระพิชิตมารโมลี
 ก็ตรัสพระสัทธรรมเทศนาตามภาษาโลกเจระจาร้องเรียกนั้น พระพุทฎฎีกาสมเด็จพระมหากรณา
 จะได้เป็นสองหามิได้ พระองค์ตรัสไปตามวิสัยโลกพุดกันเข้าใจกันอย่างนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรได้ทรงฟังก็สโมสรสโมสนัสตรัสช่องสาธุการว่า สรุสะ
 พระเจ้าข้า ปัญหาที่พระผู้เป็นเจ้าช่างแก้เป็นอันดี โยมนี้จะรับเอาถ้อยคำจำไว้ในกาลบัดนี้

รุกขานัง เจตนาเจตนาปัญหาคำรบ ๓ จบเพียงนี้

ทวินนัง ปินทปาตานัง มหัพผลภาวปัญหา ที่ ๔

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** **นาคเสน**
 ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยญาณปริชา **ภาสิต** **เจต** ถ้อยคำนี้พระสังคีติกาจารย์เจ้าทั้ง
 หลายกล่าวไว้ว่า ข้าพเจ้าทั้งสิ้นได้ยินมาแล้วว่า สมเด็จพระชินสีห์เจ้าบริโกคจ้งหันของนายจุนท์
 ผู้เป็นบุตรแห่งช่างทองนั้น ครั้นฉนั้นแล้วแต่นั้นมา สมเด็จพระบรมโลกนายก ก็ทรงทูปผลภาพเพียง

ไปด้วยพระอาพาธปัมจะสิ้นพระชนมายุ **ปุน จ ภควตา ภาสิตํ** ครั้นโยมพิเคราะห์ดูถ้อยคำที่ สมเด็จพระสังฆปาณฤตรัสพระสังฆกรรมเทศนาไว้ว่า **เทว เม บิณฑบาตา** บิณฑบาตทั้งสอง คือบิณฑบาตนางสุชาดาถวายเมื่อจะได้ตรัส และบิณฑบาตนายจุนท์ถวายเมื่อวันเข้าสู่พระ นิพพานนี้ มีผลมากกว่าบิณฑบาตที่ผู้อื่นถวาย และบิณฑบาตทั้งสองนี้ มีผลอันสงฆ์หนักหนา นี้แหละครั้นจะเชื่อเอาพระพุทธรูปิกานี้ว่า พระองค์เสวยอาหารบิณฑบาตนางสุชาดาและนายจุนท์ สรรเสริญว่ามีอันสงฆ์เท่ากัน บิณฑบาตทายกให้ นั้นจะมีผลอันสงฆ์เท่ากันหาบมิได้ ครั้นจะเชื่อ เอาพระพุทธรูปิกานี้ คำพระสังฆคิติกายจารย์เจ้าทั้งหลายกล่าวว่า สมเด็จพระบรมโลกนาถทรงฉัน บิณฑบาตนายจุนท์เข้าไป ทรงพระอาพาธปัมจะสิ้นพระชนม์ คำนี้ก็ผิดเป็นมิจฉา ครั้นจะเชื่อ พระพุทธรูปิกานี้ บิณฑบาตนางสุชาดากับบิณฑบาตนายจุนท์มีผลมากนี้ ก็ไม่สมกับคำที่ว่า สมเด็จพระพุทธรูปองค์ทรงฉันบิณฑบาตนายจุนท์ แล้วทรงพระอาพาธปัมจะสิ้นพระชนม์ จะว่า บิณฑบาตที่นายจุนท์ถวายพระทศพลมีผลอะไรได้ นี้แหละโยมพิเคราะห์ไปเห็นไม่สมกัน หนึ่งเล่า บิณฑบาตนายจุนท์นี้มีผลด้วยระคนปนเจือไปด้วยยาพิษนั้นหรือ หนึ่งเล่า บิณฑบาต นายจุนท์มีผลด้วยให้บังเกิดพระโรคประชวรหรือ หนึ่ง บิณฑบาตนายจุนท์มีผลด้วยกระทำให้ สมเด็จพระทศพลสิ้นพระชนม์หรือ ข้อหนึ่งซึ่งว่า บิณฑบาตนายจุนท์มีผลด้วยกระทำให้สมเด็จพระ ทศพลสิ้นพระชนม์ลับพระเนตรแห่งอมรินทร์และมหาพรหมกับทั้งมนุษย์หรือ ประการหนึ่ง เล่า บิณฑบาตนายจุนท์มีผลด้วยกระทำให้สมเด็จพระทศพลสิ้นชีวิตหรือ **ตสฺส การณํ** พระผู้ เป็นเจ้าจงลำแดงเหตุแห่งคำพระสังฆคิติกายจารย์ และพระพุทธรูปิกานี้ **เอตถายํ ชโน** คนที่เป็น เดียรถีย์ในโลกนี้ **สมุพฺโท** มีแต่หลงก็จะชวนกันสงสัยว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้ โลก ฉันบิณฑบาตนั้น **อติพลํ** เกินการเสวยอาหารหนักด้วยโลกจิตจึงลงพระโลหิต **อโย ปญฺโท** อันว่าปริศนานี้ **อุกโต โภฏิกโก** เป็นอุกโตโภฏิก **ตวานุบฺตโต** มาถึงพระผู้เป็นเจ้าแล้ว **โส ปญฺโท** อันว่าปริศนานั้น **ตยา** อันพระผู้เป็นเจ้า **นิพฺพายิตฺตํ** พึงระงับดับเสียให้สิ้นสงสัย ในกาลบัดนี้

พระภาคเสนาถวายพระพรว่า **มหाराช** ขอถวายพระพร คำพระสังฆคิติกายจารย์ว่า สมเด็จพระทศพลเจ้า ฉันบิณฑบาตนายจุนท์แล้วก็ทรงพระอาพาธปัมจะสิ้นพระชนม์ ไม่สมกับพระทศพลมีพระพุทธรูปิกานี้โปรดไว้ว่า **เทว เม บิณฑบาตา** บิณฑบาตทั้งสอง **สมผลา** มีผลเสมอกัน **สมวิปากา** มีวิปากเสมอกัน **มทฺพผลตรา** มีผลมากยิ่งขึ้น **มหานิสฺสา** มีอันสงฆ์มากยิ่งขึ้น **บิณฑบาเตหิ** กว่าบิณฑบาตทั้งหลายอื่น **กตเม เทว** บิณฑบาตทั้งสอง นั้นเป็นไฉน สมเด็จพระสังฆปาณฤตรัสพระสังฆกรรมเทศนาอันใดเป็นกำลังให้ได้ตรัส และอาหาร อันใดเป็นกำลังเพื่อจะให้เข้านิพพาน **อิเม เทว บิณฑบาตา** บิณฑบาตทั้งสองนี้ **สมผลา** มีผลเสมอกันและมีอันสงฆ์ยิ่งกว่าบิณฑบาตอื่น ๆ แล อาหารบิณฑบาตที่นายจุนท์ถวาย

สมเด็จพระบรมโลกนาถนั้น **พหุคุณ** มีคุณมากมีผลมากมีอานิสงส์มาก จะนับประมาณบมิได้ เป็นที่เลื่อมใสนักหนา เทวดาตฤณการชื่นชม **มหाराช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระบรมโลกนาถรับอาหารบิณฑบาตนายจุนท์นั้น เทวดานิยมสรรษาว่าเป็นปัจฉิมบิณฑบาตที่สุดวันจะเสด็จเข้าสู่คิเวศนิพพาน จึงเอาโอชาเป็นทิพย์มาทุกสถานใส่ปนลงในสุกรมัททวะ สุกรมัททวะนั้น อธิบายว่าเนื้อหมู เหตุมีอยู่ฉะนี้ จึงโปรดว่าอาหารบิณฑบาตนี้มีผล ซึ่งเทพยเจ้าเอาโอชาทิพย์ มารคนนั้นก็จะมีผลเหมือนบิณฑบาตนายจุนท์ถวายนั้น และข้อซึ่งว่าพระโรคอันบังเกิดในพระอุทรสมเด็จพระสัมพันธุญนี้ ใช้ว่าจะบังเกิดด้วยอาหารบิณฑบาตนายจุนท์นั้นหาบมิได้ พระโรคบังเกิดในพระวรกายสมเด็จพระสัมพันธุญนี้ ด้วยพระองค์ทรงพระชราคร่ำคร่าจะสิ้นพระชนมายุโรคนั้นจึงบังเกิดขึ้นได้ **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้เป็นใหญ่ในพิภพจบสถาน เปรียบปานดุจกระแสดินธุชลา **ปกติสนุรมาโน** อันไหลหลังถั่งมาตามปรกติแล้ว มีหน้าฝนบันดาลตกซ้าลงไป **มหาอุทกวาโท** บังเกิดเป็นห้วงน้ำใหญ่ ยถา มีอุปมาฉนั้นใด **มหाराช** ขอถวายพระพร พระกายของสมเด็จพระทศพล แต่เป็นปรกติอยู่เล่าก็กระออกกระแอดชวดเซทรงทรมาน ครั้นโรคบังเกิดซ้าเข้า ถึงจะน้อยก็พลอยกล้าหนักไป **เอวเมว เมาะ ตถา** มีอุปมาฉนั้นใด กระแสดแม่น้ำ ฝนตกซ้าลงถึงจะน้อยก็พลอยไหลลงแลพิลึกไปนั้น **มหाराช** ขอถวายพระพร อนึ่ง อาตมภาพจะถวายอุปมาอีกข้อหนึ่ง พระองค์จงทรงสดับ **อคคิ ชลมาโน** เหมือนหนึ่งกองไฟอันลุกรุ่งเรือนอยู่แล้ว เมื่อมีบุคคลเอาเชื้อเช่นหญ้าแห้งและมูลฝอยใส่ลงไปก็จะลุกโชตินาการยิ่งกว่านั้นอีกหลายเท่า อันนี้มีอุปมาฉนั้นใด โรคที่บังเกิดในพระสรีระของพระทศพลก็มีอุปมาฉนั้นนั้น พระองค์ทรงพระชราทุพพลภาพมากอยู่แล้ว ก็เหมือนกองไฟที่ลุกรุ่งเรืองอยู่ ครั้นมีพระโรคบังเกิดขึ้น ก็เป็นเหมือนมีบุคคลเอาหญ้าแห้งและมูลฝอยมาใส่ในกองไฟให้ลุกยิ่งขึ้นไป

อนึ่ง **มหाराช** ขอถวายพระพร จงทรงฟังซึ่งอุปมา เปรียบดูหนึ่งว่าบุรุษเป็นกัจฉโรคาพาธ ให้มักเจ็บท้องอยู่ก่อนแล้วเป็นปรกติเคยมา **อณฺเฏ อปกกั** ครั้นว่าบริโภคโภชนาหารอันสุก ๆ ดิบ ๆ บุดแฉะเข้าไป ก็เสาะท้องให้ลงหนักไป เพราะท้องไม่ดีอยู่แล้วแต่ก่อนมา ยถา มีครุณาฉนั้นใด **มหाराช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์จวนจะสิ้นพระชนม์สังขาร กำหนดถึงแปดสิบพรรษา ชราทุพพลภาพจวนจะเสด็จสู่เมืองแก้วคือนิพพานอันเลิศอยู่แล้ว ครั้นว่าพระโรคบังเกิดกำเริบแรงขึ้นด้วยชราหากำลังบมิได้นั้น จะโทษเอาอาหารบิณฑบาตของนายจุนท์นั้นหาควรไม่ **น สกุกา** อาตมาไม่อาจจะว่า จังหันบิณฑบาตของนายจุนท์นี้เป็นโทษ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยปรีชา **เต เทว ปิณฑปาตา** อันว่าบิณฑบาตทั้งหลายสองนั้น

เหตุไรเล่ามีผลเสมอกันมีวิบากเสมอกัน บิณฑบาตทั้งหลายอื่นนั้นไม่เสมอเทียมกันเลยเป็น
โฉนเล่า พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานาก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร บิณฑบาตสองประการ **สมผล**
มีผลเสมอกัน **สมวิปากา** มีวิบากเสมอกัน **ธมฺมานุพฺพชนสมาบัติวิเสน** ด้วยสามารถบิณฑ-
บาตทั้งสอง คือ บิณฑบาตนางสุชาดาและบิณฑบาตของนายจุนท์นั้นให้ถึงพร้อมซึ่งธรรม
ทั้งหลายโดยลำดับ

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสนผู้ประกอบไปด้วยญาณปรีชา ผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานาว่าบิณฑบาตทั้งสองประเสริฐด้วย
สามารถแห่งความถึงพร้อมซึ่งธรรมทั้งหลาย ธรรมเหล่านั้นเป็นโฉน ได้แก่อันใด นิมนต์วิสัยชานา
ไปก่อน

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร บิณฑบาต
สองประการประเสริฐด้วยสามารถแห่งความถึงพร้อมซึ่งธรรมนั้นคือได้แก่การเข้าอนุบุพพิหาร-
สมาบัติทั้ง ๙ โดยอนุโลมและปฏิโลม ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรจึงตรัสย้อนถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาค-
เสนผู้ประกอบด้วยญาณปรีชา ในระหว่างที่สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ได้ตรัสรู้แล้ว เสด็จ
เที่ยวโปรดเวไนยสรรพสัตว์อยู่ที่สี่สิบห้าพรรษา มาจนได้เสวยบิณฑบาตของนายจุนท์นี้ พระองค์
มิได้ทรงเข้าอนุบุพพิหารสมาบัติทั้ง ๙ โดยอนุโลมและปฏิโลมถึงสามครั้งบ้างหรือ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ใน
ระหว่างนั้น สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์จะได้ทรงเข้าอนุบุพพิหารสมาบัติ โดยอนุโลมและ
ปฏิโลมถึงสามครั้งหามิได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรก็สิ้นสงสัยสโมสริยินดี มีพระราชโองการชมอานิสงส์
แห่งบิณฑบาตทั้งสองประการว่าเป็นบรมทานอันยิ่ง บิณฑบาตอื่นไม่มีผลเทียมถึงหาบมิได้
อนึ่ง นวอนุบุพพิหารสมาบัตินี้ประเสริฐนักหนา ตกว่าบิณฑบาตทั้งสองประการให้สมเด็จพระ
พระสัมพันธเจ้าได้นวอนุบุพพิหารสมาบัติ จึงบังเกิดผลยิ่งนัก โยมจะรับเอาคำของพระผู้
เป็นเจ้าของจำไว้กาลบัดนี้

ทวินนัง บิณฑบาตานัง มหัพผลภาวปัญฺหา คํารบ ๔ จบเพียงนี้

พุทธบูชาบุญญาตานุญาตปัญญา ที่ ๕

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปดีมีพระราชโองการถามอรรถปัญหาลึกลับไปว่า
 ภนฺเต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยปรีชาญาณ **ภาสิต์ เจต** สมเด็จพระบรม-
 โลกุตตมาจารย์มีพระพุทธรูปโปรดประทานไว้ว่า **อานนท** ดูกรลำแดงอานนท์ ท่านทั้งหลาย
อพยวตา อย่าทำชวนชวายที่จะหาของสักการบูชาตถาคตนี้เลย แล้วกลับตรัสว่า ดูกรลำแดง
 อานนท์ ท่านทั้งหลายมีจงสักการบูชาซึ่งธาตุของตถาคตผู้ควรที่จะบูชา **เอวิ กรา** เมื่อท่านสาธุ-
 ลัตบุรุษมนุษย์เทวดาทั้งหลายมีอุตสาหะชวนชวายที่จะบูชาพระบรมธาตุของตถาคตตามคำสั่ง
 ที่สั่งไว้ ท่านทั้งหลายเมื่อจะสิ้นชีวิตกระทำกาลกิริยาตาย ก็จะไปบังเกิดในสวรรค์
 นี้แหละพระพุทธรูปเป็นสองไม่ต้องกัน ครั้นจะเชื่อเอาคำที่หลังที่ว่าให้อุตสาหะบูชาพระบรม-
 ธาตุของพระองค์นั้น คำเดิมที่พระองค์ตรัสไว้ไม่ให้ทำชวนชวายบูชากายพระองค์ก็จะผิดเป็น
 มิจฉา ครั้นว่าจะเชื่อเอาคำพระพุทธรูปเดิมไม่ให้ชวนชวายที่จะบูชากายพระองค์นี้ พระพุทธรูป-
 ภาวภายหลังที่ทรงสั่งไว้ให้บูชาพระธาตุก็จะผิด **อัย ปณโท** อันว่าปัญหานี้ **อุกโต โภกโก** เป็น
 อุกโตโภก นิมนต์โปรดวิสัยนา เพื่อระงับเสียซึ่งคำปรับปวาททั้งหลายในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาวิสัยนาว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ
 พระบรมโลกุตตมาจารย์เจ้ามีพระพุทธรูปตรัสว่า **อานนท** ดูกรลำแดงอานนท์ ท่านทั้งหลาย
 อย่าทำชวนชวายที่จะสักการบูชาพระสรีระของตถาคตเลย แล้วกลับตรัสว่า ดูกรลำแดงอานนท์
 ท่านทั้งหลาย จงกระทำสักการบูชาพระธาตุของตถาคต ผู้ควรที่จะสักการบูชา **เอวิ กรา** ท่าน
 ทั้งหลายกระทำตามคำตถาคตสั่งดังนี้ ครั้นสิ้นชีวิตอินทรีย์ ก็จะไปบังเกิดเสวยรมย์ชมทิพย์
 สมบัติอันมโหฬาริกภาพดังนี้ **มหाराช** ขอถวายพระพร พระพุทธรูปของสมเด็จพระบรม-
 โลกุตตมาจารย์จะเป็นสองไม่ต้องกันหาบมิได้ และข้อซึ่งตรัสว่าไม่ให้สักการบูชาพระสรีระกาย
 ของพระองค์นั้น พระองค์ห้ามแต่บรรพชิตทั้งหลายมิให้กระทำสักการบูชา ด้วยเหตุว่าบรรพ-
 ชิตมีกิจที่จะพิจารณาสังขาร กระทำโยนิโสมนสิการให้เห็นเป็นทุกขัง อนิจจัง อนัตตา และเจริญ
 ซึ่งสติปัญญานานุปัสสนา อันควรที่จะประกอบให้เป็นประโยชน์แก่ตน พจณเสียดซึ่งกิเลสทั้งหลาย
 นี้แหละเป็นกิจอันบรรพชิตพึงกระทำ จึงสมควรที่จะปฏิบัติ พระสัพพัญญูเจ้าจึงบัญญัติมิให้
 พระภิกษุกระทำสักการบูชาพระสรีระกายของพระองค์เจ้า การกระทำสักการบูชาสรีระกายของ
 พระองค์นั้น ควรที่เทวดามนุษย์ปฤชชนจะพึงกระทำเท่านั้น **มหाराช** ขอถวายพระพร เปรียบ
 ปานประดุจราชบุตรทั้งหลาย ควรที่จะเรียนศิลปศาสตร์ฝ่ายราชกุมารมีประการต่าง ๆ คือ หัด
 ชีช่าง ชีม้า ชีกรรณ เรียนยิงธนู เพลงหอก เพลงดาบ เรียนเลข เรียนนับด้วยช้อนนิ้วมือ และมนต์
 สำหรับกันอาวุธศัสตรา เรียนรู้ภาษานกกา ให้รู้จักข่าวดีข่าวร้าย รบพุ่งทั้งหลายมีประการ

ต่าง ๆ นานา นี้แหละเป็นกิริยาที่ราชบุตรทั้งหลายจะพึงชวนชวายเป็นกรรมอันอื่นคือกระทำกสิกรรม และพาณิชย์กรรมการงานถากไร่ไถนาและทำเรือกสวนเลี้ยงวัวควาย การอันนี้บ่มีได้ ควรแก่ราชบุตรทั้งหลาย การซื้อการขายการไร่การนาการรักษาวัวควายนี้ ควรแก่คนทั้งหลาย คือ พ่อค้าชาวนาเป็นบุคคลพลเมืองชั้นต่ำ จะพึงกระทำตามเพศตามตระกูลของอาตมา ยถา มีครุวนาฉันใด **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ พุทธบูชานี้ไม่ควรที่ชินบุตรจะพึงกระทำในพระศาสนา ควรที่จะพิจารณาซึ่งสังฆารธรรมจำเริญพระสติปัญญาอนุปัสสนา ควรที่จะพึงประกอบประโยชน์แห่งตน เพื่อจะผจญเสียซึ่งกิเลสให้กำจัดจากจิตมิให้มีราคืออยู่ในวิถีจิตทางปฏิบัตินี้ควรที่บรรพชิตจะพึงกระทำ จึงจะสมควรแก่ตัวเป็นชินบุตรเป็นพุทธบุตร มีอุปไมยฉันนั้น การพุทธบูชาสมควรแก่เทวดาและมนุษย์ปฤชชนจะพึงกระทำ ดังถ้อยคำที่ชักอุปมามาแล้วนั้น

มหาราช ขอถวายพระพร ประการหนึ่งเปรียบปานดุจวิชาการและไตรเวทวิชาการทั้งหลาย คือ **อรุเวทสามเวท** วิชาสัตว์ **ยชเวท** วิชาชัย **อาถพพเวท** วิชาแก้อาถรรพ์ **ลกขณ** วิชาลักษณะ **อิติหาส** วิชาศันนังกินข้าวและทิศจะถ่ายอุจจาระปัสสาวะ **รัฐจักทิสสาร** พัดกระทำให้ถูกทิศ **ปุราณ** วิชาที่แต่ก่อนว่าที่นี้เป็นที่บ้านเก่าเมืองเก่า จะประกอบอย่างนั้นจึงจะชอบกระทำอย่างนี้จึงจะควรอยู่ได้ **นิฆณ** วิชาจักกบิลไม้ **เกตุภ** วิชาเรียนกิริยาอาภัพแห่งมนุษย์นิกร **อกุขรบุปะภ** วิชาจักประเภทอักษรทุกตัวอักษร **ปะท** วิชา **พยากรณ์** วิชาคัมภีร์พยากรณ์ **ภาสนมต** วิชาจักที่จะประมาณ กล่าวคือสัตว์ร้อง **อุปปา** วิชาว่าสิ่งนั้น ๆ จะอุปบัติขึ้น **ฉพิงค** วิชาจักองค์วิชา ๖ **จนทคา** วิชา **สุริยคา** วิชาว่าจะเป็นจันทร์เป็นสุริยจับทิศนั้นดี จับทิศนั้นร้าย **สุกกราหุจริต** วิชาจักราหุจรและพระศุกร์เทวดาผู้ใหญ่อันเที่ยวอยู่ **อุพิคคหุท** **เทวทุภิสสร** วิชาว่าดาวเข้าในวงเดือนจะเกิดเทวยุทธสงคราม **โอกุกนติ** **อูกกาปาด** วิชาดูพระเกตุตกและอูกกาปาด เปลวเพลิงตกลงมาแต่อากาศ อูกกาปาดนั้นลุกลอยขึ้นมาจากดินดูจุดอันจะบอกเหตุอันร้าย **ภูมิกม** วิชาจักดูแผ่นดินอันพิกล **ทิสาทา** วิชาจักฟ้าแดงทิศนั้นเป็นมงคล ทิศนั้นเป็นอวมงคล **ภูมนตลิก** วิชาจักท้องฟ้าอากาศ **โชติสร** วิชาจักโชติสรอันลุกสว่างไปเอง **โลกายติ** วิชาจักคัมภีร์โลกายติ **สาวก** วิชาจักยามสามตา **มิตตจก** วิชาจักมิตจักร **สุบิน** วิชาจักลักษณะหลับ **นิมิต** วิชาจักนิมิต ผันดีผันร้าย วิชาจักทำนายร้ายและดี **อนตรจก** วิชาดูชะตา **มิสสอุปปา** วิชาจักว่าอย่างนี้เป็นมิสสอุปปาหรือเจือจาน **รวิน္ณสิก** **สกุณรุท** วิชาจักเสียงนกร้องร้ายดี ไตรเวทวิชาการทั้งปวงนี้ โลกนับถือว่าเป็นวิชาอันดี **สิกษากรณียา** สมควรที่มาณพเหล่ากอพราหมณ์พรหมวงศ์จะพึงกระทำวิธีพากเพียรรำเรียนไว้สำหรับอาตมา คนพลเมืองชาวประชาชั้นต่ำจะควรพากเพียรเรียนกระทำนั้นหาบ่มีได้ ชอบแต่จะเรียนถากไร่ไถนาค้าขาย เลี้ยงวัวควายชวนชวายเป็นกรรมอันอื่นคือกระทำวิธีพากเพียรรำเรียนไว้สำหรับอาตมา ยถา ความชื่อนี้มีอุปมาฉันใด **อกมมณ**

อันว่าใช้การของพระชินบุตรทั้งหลายที่จะกระทำสักการบูชาเป็นพุทธรูป ควรแต่ที่จะพิจารณา ซึ่งสังขารให้เห็นเป็นพระทุกขัง อนิจจัง อนัตตา เป็นอนุปัสสนารำพึงไปในพระสติปัญญา โยนิโสมนสิการกำหนด ให้เห็นคุณและโทษ อุตส่าห์เพียรเรียนคัมภีร์วิปัสสนาธุระเป็นประโยชน์ แห่งตน ขวนขวายที่จะผจญเสียซึ่งกิเลสทั้งหลาย การที่กระทำสักการบูชาอันพุทธรูปกระทำนี้ เป็นการชอบที่จะกระทำ อันกระทำเป็นพุทธรูป นีสมควรจะทำแต่เทวดาและมนุษย์ปุถุชน อันพระชินบุตรบรรพชิตชอบกิจแต่จะเรียนเมตตาภาวนา เสมือนหนึ่งว่าพราหมณ์มาณพควรจะทำ อุตส่าห์เล่าเรียนไตรเวทวิชากร ฉะนั้น ที่ว่าขวนขวายกระทำสักการบูชา นั้น ชอบแต่เทพา มนุษย์เหล่าฆราวาสทั้งหลายเปรียบดูการอันทรพล มีต้นว่ากสิกรรมและพาณิชย์กรรม กระทำ ไร่นาค้าขายเลี้ยงวัวควายแพะม้าช้างทั้งปวงนี้ ชอบที่แต่พ่อค้าและชาวนาพึงกระทำนี้ และที่ว่าเป็นอกรรมใช้การของบรรพชิตชินบุตรบวชในพระพุทธศาสนาจะกระทำสักการบูชา ควรจะ กระทำแต่เทพามนุษย์นิกทั้งปวงนั้น เป็นเหตุด้วยสมเด็จพระบรมโลกนาถปรารภว่า พระ ชินบุตรทั้งหลายนี้ไม่ควรที่จะประกอบกรรม คือกระทำการสักการะพุทธรูป ควรที่แต่จะ ประกอบกรรมคือเรียนเจริญสมถวิปัสสนา **ตสฺมา** การณา เหตุการณ์ดั่งนั้น **ตถาคโต** **เอวมาท** อันว่าสมเด็จพระสัมพันธูปุทธพิชิตมาร จึงตรัสโปรดประทานพระพุทธฎีกาให้โอวาทไว้ว่า **อานนท** ดูกรกนิษฐอานนท์ ไม่ควรเลยที่สงฆ์ทั้งหลายจะขวนขวายกระทำสักการบูชาแต่สระริระ แห่งพระตถาคตทศพลพระมหากรุณา พระองค์ตรัสเทศนาสั่งไว้ดั่งนี้ เมื่อจะจรลีจากโลกลับดับ สูญเข้าสู่ห้องแก้ว กล่าวแล้วคือพระอมตมหานิพพาน **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้ปรีชา ญาณอันประเสริฐ **ยทิ** **ตถาคโต** **น** **ภณฺเวย** พิแล้ว สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาไม่ทรง พระมหากรุณาตรัสเทศนาว่ากล่าว ห้ามปรามสั่งสอนไว้ดั่งนี้ ก็น่าที่พระชินบุตรบรรพชิต ทั้งหลายนี้ จะมละเสียซึ่งจิวรและบาตรและเพศบรรพชิตกิจน้อยใหญ่ จะตั้งใจกระทำแต่การ พุทธรูปเป็นอาภิส มิได้ประพฤติกิจเป็นปฏิบัติบูชา เหตุการณ์ดั่งนี้ จึงมีพระพุทธฎีกาตรัส ห้ามปรามมิให้กระทำบูชา โปรดไว้ให้กระทำสักการบูชาพระองค์แต่เทวดาและมนุษย์นิกทั้ง ปวงด้วยประการดั่งนี้

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมกษัตริย์ชัตติยวเรศ ได้ทรงฟังซึ่ง ประพฤติเหตุแห่งปัญหา อันพระนาคเสนวิสัยชาแจ่มแจ้ง มิได้กินแห่งในข้อวิสัยชา มีน้ำพระ ทัยโสมนัสชื่นบาน ตรัสสาธุการว่า สาธุ ๆ โยมรับเอาถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าของเกล้าของ โยมในกาลบัดนี้

พุทธรูปานุญาตานุญาตปัญหา คำรบ ๕ จบเพียงนี้

ภควโต ปาทบัพปฏิภตติปัญหา ที่ ๖

ราชา อันว่าสมเด็จพระบรมกษัตริย์ชัตติยาธิบดินทร์มิลินทรราช มีสุนทรประภาษไต่ถาม ซึ่งอรรถปัญหานั้นสืบไปอีกแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนเจ้าผู้จำเริญ **ตุมฺเห ภณฺถ** พระผู้เป็นเจ้าเจรจาไว้กับโยมว่า สมเด็จพระบรมโลกนาถเสด็จลีลาศดำเนินไปสู่คามเขตประเทศ ตำบลใดก็ดี **อัย มหาบจวิ** พื้นพิภพปฐพีที่ไสลลุ่มเป็นเลนหล่มประการใดก็ดี พื้นแผ่นดินนี้ ลีลาจิตวิญญานมิได้ เหมือนหนึ่งว่ามีจิตมีใจ ที่ไหนเป็นเลนลุ่มหล่มก็บริบูรณ์เต็มเสมอเหมือน ถมลงใหม่ ๆ **อุณฺนตํ** ที่ไหนสูงโสดเป็นโคกโขดอยู่โดยแท้ ก็ปรวนแปรราบระรื่นเสมอเหมือน ดั่งหน้ากลองชัยเกรี **ปุน จ ปุริ** ครั้นมาครั้งนี้ทำไมเล่า **ภณฺถ** พระผู้เป็นเจ้ามาว่าไปใหม่อีก เล่าว่า สะเก็ดก้อนศิลากระเด็นมากระทบพระบวรบาทแห่งสมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้า ไฉน เล่าก้อนศิลาจึงไม่กระเด็นกลับไปยังที่ สะเก็ดศิลานี้ใช้ชาติปฐพีดอกหรือ จึงตั้งดีอกระเด็นมา กระทบพระบวรบาทแห่งสมเด็จพระบรมโลกนาถน่าสงสัย ถ้าว่าจะถือเอาคำหลังที่ว่าไว้ว่า สะเก็ดศิลามากระทบพระบาทแห่งสมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้านั้น ยังมิได้ลี คำเดิมที่ว่าแผ่นดิน ลีลาจิตวิญญานมิได้ ก็เสมือนหนึ่งว่ามีจิตวิญญาน ถึงว่าจะลุ่มเลนหล่มก็บันดาลดอน ถึงจะสูง เป็นแง่ชะง่อนก็เรียบราบเสมอเป็นอันดี เมื่อสมเด็จพระชินสีห์ทรงพระดำเนินไป คำอันนี้ก็ผิด ก็ครั้นว่าจะเชื่อคำที่ว่า แผ่นปฐพีที่ลุ่มกลับเป็นดอน ที่สูงเป็นชะง่อนก็ราบเสมอเป็นอันดี เมื่อ พระชินสีห์พุทธองค์ทรงพระดำเนินไปเหมือนหนึ่งว่าแผ่นดินพระธรณีมีจิตมีใจนี้เล่า คำหลังที่ว่า สะเก็ดศิลามากระทบพระบาทแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าเข้า คำนี้เล่าก็ผิดเป็นมิจฉา **อัย ปณฺโท** อันว่าปัญหานี้เป็นอุกโตโกฏี ขอพระผู้เป็นเจ้าจงโปรดวิสัยนาให้แจ้งในกาลบัดนี้

เถโร อันว่าพระนาคเสนเถระ เมื่อจะชี้แจงสำแดงซึ่งอรรถปัญหา จึงมีเถรวาจาว่า **มหา ราช** ดูกรพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐหาผู้เสมอมิได้ คำที่อาตมาถวายพระพรไว้ว่า **อัย มหาบจวิ** แผ่นพระธรณีอันใหญ่ อันหาเจตนามิได้นี้ แม้ว่าสมเด็จพระพุทธองค์เจ้าทรงพระดำเนิน ไป ที่ไหนลุ่มก็เต็มบริบูรณ์ ที่ไหนพูนก็ราบดุจปราบไว้ด้วยเดชพระบารมี คำอันนี้อาตมา ถวายพระพรไว้มิได้ผิด พระองค์อย่าทรงพระวิมตีสงสัย ข้อที่อาตมาถวายพระพร ไว้ว่าสะเก็ด ศิลามากระทบพระบาทแห่งองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า ก็จริงมิได้ผิด แต่ทว่าก้อนศิลาใช้ว่าจะ กระทบกันเองแล้วและกระเด็นมาหามิได้ กระเด็นไปกระทบพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้านี้ ด้วยความเพียรของพระเทวทัต ถ้าว่าศิลากระเด็นมาโดยธรรมดาเองหาเหตุมิได้ ก็ไม่กระทบ พระบาท จะโทษเอาคำที่ถวายพระพรไว้ก่อนว่าหาจริงไม่ ยังไม่ชอบก่อนมิใช่กระนั้น ศิลามา กระทบพระบาทเสด็จพระมหากรุณา เพราะเหตุที่พระเทวทัตกระทำจันฑาล **มหाराช** ดูกรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ พระเทวทัตผูกแวกแก่สมเด็จพระพุทธเจ้ามา **พหุณี ชาติ-**

สทสทสทานิ ประมาณแสนชาติเป็นอันมาก แต่อาฆาตของเวรมา ครั้นว่าพระเทวทัตได้โอกาสก็กลิ้งศิลาก้อนใหญ่ลงไป เพื่อจะให้ทับสมเด็จพระพุทธเจ้าให้ถึงแก่มรณภาพ ด้วยพระเทวทัตคิดจะเป็นพระเจ้าแทนพระพุทธองค์ แต่ว่าก้อนศิลาใหญ่ที่กลิ้งมาครั้งนั้น **เทว เสลา** ยังมีภูเขาทั้งสอง ผุดขึ้นจากแผ่นดินเข้าประคองรับรองไว้ ศิลาอันใหญ่ที่กลิ้งมาก็ยุติอยู่ในที่นั้น แต่ทว่ากระทบกันเข้าด้วยกำลังแรง ก็แตกเป็นสะเก็ดออกไป สะเก็ดศิลานั้นกระเด็นไปกระทบนิ้วพระบาทแห่งสมเด็จพระมหากษัตริย์สัมมาสัมพุทธเจ้า

กฏาการศิลาที่เทวทัตกลิ้งลงมานั้น ด้วยพระเดชพระพุทธานุภาพเห็นเป็นอัศจรรย์ บังเกิดภูเขาทั้งสองขึ้นกางกั้นไว้ ภูเขาทั้งสองนั้นเสมือนหนึ่งว่ามีจิตวิญญาณ **โอนาเมตวา** น้อมค้อมเข้ามาเล่ห์ประหนึ่งว่าเครือเขาเถาวัลย์ ถ้ามิฉะนั้น **นาคา วีย พลวนตา** ดุจพระยานาคคะนองว่องไวในสมุทร และผุดขึ้นกระทำพังพานด้านรับศิลาอันพระเทวทัตกลิ้งมากาลนั้น ถ้ามิฉะนั้น **สีโท วีย อณมุภิตา** ภูเขาทั้งสองคะนององอาจดุจหนึ่งราชสีห์ ถ้ามิฉะนั้น **มาตา วีย** ดุจหนึ่งมารดา เมื่อบุตรของอาตมาคะนองโผนโจนเข้าหา และเอามือซ้ายขวารับประคองบุตรแห่งตนไว้ ถ้ามิฉะนั้น **ไชรั บิดา วีย** ดุจบิดามีน้ำจิตกรุณา เอามือซ้ายขวารับประคองลูกของตนไว้ ถ้ามิฉะนั้น **สิสโส วีย** ดุจดั่งศิษย์รับบริหารแห่งอาจารย์ ถ้ามิฉะนั้น **สขา วีย อปริจจตา** ดุจสหายเพื่อนตายที่รักอย่างสนิท อันมิได้คิดจะทิ้งขว้างเพื่อนกันให้เป็นอันตราย ถ้ามิฉะนั้น เสมือนหนึ่งอำมาตย์ข้าราชการอันรับเสด็จสมเด็จพระบรมกษัตริย์ ถ้ามิฉะนั้น เสมือนหนึ่งเทวดาคอยรับเสด็จสมเด็จพระอินทราชา **พรมุโน วีย** ถ้ามิฉะนั้น ดุจหมู่พรหมอันอุดมไปในฉาน เข้านบนอบหมอบเฝ้าทำวมหาพรหมนี้ดูละม่อมละไม **ยถา** มีครุวนาฉันใด ภูเขาทั้งสองเข้ารับรองศิลาเท่ากฏาการปราสาทไว้ อุปไมยเหมือนดั่งนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้จำเริญ ก็ศิลาใหญ่โตเท่ากฏาการปราสาททีเดียว ไม่ใช่เล็กน้อย ภูเขาทั้งสองยังรับรองไว้ได้ ก็ไหนสะเก็ดศิลาเล็กนิดหนึ่งเท่านั้น ภูเขาทั้งสองนั้นจึงมิป้องกันไว้ให้นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าวิสันนาไปให้สิ้นสงสัยโยมก่อน

พระนาคเสนเถระจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูรานะพระยาผู้ประเสริฐเลิศในสมบัติ ภูเขาทั้งสองรับรองกฏาการศิลานั้นไว้มิให้ตกลงไปถูกพระองค์เจ้า แต่สะเก็ดกระเด็นไปถูกพระบาทได้นั้น มีครุวนาฉันใด อุปไมยดังบุคคลเอาฝ่ามือเข้ารับรองไว้ซึ่งน้ำมันน้ำมันเบรียงน้ำผึ้งน้ำอ้อย มีประการต่าง ๆ ที่เป็นน้ำนั้น ฝ่ามือมิชอบคั้นหรือจะกั้นได้ อุทกทั้งที่ตั้งแต่จะบ่าไปไหลไป **องคุลนตรีเกน** ตามระหว่างนิ้วมืออันห่างนั้น **ยถา** มีครุวนาฉันใด ศิลาทั้งสองรับรองศิลาอันใหญ่ไว้ได้ แต่สะเก็ดนั้นกระเด็นลุดไป มีอุปไมยดังบุคคลรองน้ำด้วยของมือ และน้ำลุดไหล

ไปตามระหว่างมือได้ฉะนั้น เหตุฉะนั้นสะเกิดศิลาจึงลอดล่อยไปกระทบพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าได้

วา **ปน** แมื่อนิ่งโสดเล่า **มหาราช** ดูกรพระยาผู้ประเสริฐ อาตมภาพจะขอถวายอุปมาอีกข้อหนึ่ง **สนทสุขุมอนุรชสมสทิส** **วาลุกา** อันว่าทรายทั้งหลายที่ละเอียดสุขุมยิ่งนัก ประหนึ่งว่าปรมาณู บุคคลกำไว้ในกำมือก็ได้ตั้งติดอยู่ได้ทั้งหมด ย่อมจะลอดร่วงตกไปได้บ้าง ตามระหว่างแหว่งนิ้วมือ **ยถา** มีครุวนาฉันได สะเกิดศิลาที่แตกกระเด็นไปกระทบพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า ก็มีอุปไมยเหมือนฉะนั้น

วา **ปน** แมื่อนิ่งโสดเล่า **มหาราช** ดูรานะพระยาผู้ประเสริฐ อาตมภาพจะถวายอุปมาอีกข้อหนึ่ง **กพโท** **คทิต** บุรุษถือเอาซึ่งคำข้าว คำข้าวนั้นมีได้ปั้นเป็นก้อนให้แน่น ตั้งแต่จะตกร่วงไป มิได้ตั้งอยู่ที่มือหมด มักกระเด็นไปบ้าง **ยถา** มีครุวนาฉันได บพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ศิลาอันเป็นสะเกิดน้อยกระเด็นล่อยไป **ภควโต** **ปาเท** **ปตนติ** ก็ตกต้องพระบาทแห่งองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า อุปมาเหมือนเม็ดข้าวอันตกไปฉนั้นนั้น บพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ พระองค์จงทรงสันนิษฐานทราบพระทัยด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนุเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้จำเริญ เหตุที่ว่าภูเขาทั้งสองป้องกันซึ่งกฏาการศิลาไว้ได้ โยมเข้าใจแล้ว **โทตุ** ความนี้จงงดไว้ เตียวนี้สงสัยนักหนาว่า สะเกิดศิลานี้ล้วนเป็นพื้นปรฐพีไม่มีเจตนา ไม่ทำ कारวะเคารพพระพุทธรเจ้าเลย ช่างกล้าหาญกระเด็นไปกระทบพระบาทแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าได้ และช่างมีพิษฤทธิเดชมากมาย กระทำให้พระโลหิตห้อขึ้นได้ โยมนี้สงสัยนักหนา ขอพระผู้เป็นเจ้าวิไลชนา ณ กาลครั้งนี้

เถโร พระนาคเถรจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูกรพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สะเกิดศิลาใช้ว่ามีฤทธิ์มีเดชเหมือนพระองค์ว่านั้นหามิได้ ก็เหตุที่ไม่เคารพ कारวะพระพุทธรเจ้านี้มีอยู่ ๑๒ ประการต่างหาก **กตเม** **ทวาทส** **อการวา** เหตุที่ไม่เคารพ ๑๒ ประการนั้นสิ่งไรบ้าง **มหาราช** ดูกรพระยาผู้ประเสริฐ อการวะ ๑๒ นั้น **รตโต** **ราควเสน** คือบุคคลประกอบไปด้วยราคะ มิได้เคารพบนอบด้วยอำนาจราคะอันกล้าหาญในสันดานประการ ๑ **ทฎโจ** คนที่ประกอบไปด้วยโทสะมิได้เคารพบนอบด้วยอำนาจโทสะกล้าหาญประการ ๑ **มพโท** คือบุคคลหลงมิได้เคารพ ด้วยสามารถโมหะประการ ๑ **กูปิโต** คือบุคคลที่เขายกย่องมีใจกำเริบพุ่งไป มิได้กระทำซึ่งเคารพ ด้วยสามารถมานะประการ ๑ **นคฺคุณ** คือบุคคลมิได้รู้ว่าสิ่งนี้เป็นคุณจึงไม่เคารพ ด้วยหาคุณวิเศษมิได้ประการ ๑ **อดิตฺทโร** คือคนที่กระด้างยิ่งนักไม่รู้จักเคารพบนอบ ด้วยไม่มีธรรมเครื่องห้ามทำให้โอนอ่อนประการ ๑ **ทีโน** คือบุคคลหินชาติ

ตำซำ มิได้กระทำเคารพด้วยภาวะเป็นคนชั่วช้าประการ ๑ **วชชนกโร** คือบุคคลจะกระทำโทษ มิได้เคารพด้วยภาวะถือตัวว่าเป็นใหญ่ประการ ๑ **ปาโป** คือบุคคลมีใจเป็นบาปมิได้กระทำ เคารพด้วยภาวะเป็นคนกระด้างประการ ๑ **ทุกุไซ** คือบุคคลที่อันใคร ๆ ให้ถึงความ ทุกข์แล้วมิได้เคารพ ด้วยมุ่งจะตอบแทนให้ทุกข์เกิดแก่ผู้นั้นประการ ๑ **ลุตโร** คือ บุคคล โลกมิได้กระทำเคารพ ด้วยตนนั้นอันโลกหากครอบงำในสันดานประการ ๑ **อายุทิโต** คือ บุคคลที่มัวชวนชวายเป็นมัวลมาซึ่งประโยชน์ของตนอยู่มิได้เคารพด้วยมุ่งจะทำประโยชน์ให้สำเร็จ กล่าวผลประโยชน์ของตนจะเสื่อมไปประการ ๑ **สิริ** เป็นเหตุที่มิได้เคารพ ๑๒ ประการนี้ **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ สะเก็ดศิลานั้นถ้าไม่แตกออกจากศิลาใหญ่แล้ว ศิลาทั้งสองก็รับรองไว้ได้ **เอสา ปน ปปฏิกกา** สะเก็ดศิลาแตกกระเด็นออกนั้นด้วยกำลังกระทบกัน กระเด็นไปโดย อากาศนั้นจะได้กำหนดว่าจะไปในทิศนั้น ๆ และจะให้ถูกต้องพระพุทธรูปที่กระเด็น ๆ หามิได้ มีครุณาฉันใด มีอุปไมยเสมือนหนึ่งว่าลมหัวด้วน พัดหวนหันหอบเอาสรรพใบไม้อันแห้งขึ้นไป ในอากาศ สรรพใบไม้จะได้รู้ว่าจะตกทิศนั้น ๆ หามิได้ ก็สะเก็ดศิลาที่กระเด็นไปถูกพระ บาทพระพุทธรูปเจ้า ก็เหมือนดังใบไม้นั้น ประการหนึ่งขอถวายพระพร ซึ่งสะเก็ดศิลากระเด็นไป กระทบพระบาทสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เพื่อให้พระเทวทัตผู้เป็นคนอกตัญญูกระด้าง หยาบช้า ได้เสวยทุกขเวทนาในอบาย ด้วยโทษที่ตนกระทำเป็นความผิด พระองค์ได้ทรงฟัง แล้วอย่าลืมหอง จงมนสิการไว้โดยนัยอันอาตมภาพวิสัยชาด้วยประการดังนี้

ราชา ครั้งนั้นพระยามิลินท์ได้ทรงฟังทราบพระทัยก็ช้องสาธุการสรรเสริญพระ นาคเสนด้วยโสมนัสว่า โยมได้ฟังครั้งนี้ถ้วนถี่จำได้ถนัดแน่นอน โยมจะจำไว้สั่งสอนกุลบุตรภาย หลัง ดุจนัยอันโยมได้ฟังในกาลบัดนี้

ภควโต ปาทปปฏิกกปติตปัญหา คำรบ ๖ จบเพียงนี้

คาถาศีตโกชนาทานกถาย กถนปัญญา ที่ ๗

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามซึ่งอรรถปัญญา อันอื่นสืบต่อไปว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้จำเริญ **ภาสิต์ เจต** สมเด็จพระพุทธรูปเจ้า มีพระพุทธรูปโปรดไว้ว่า พรหมประพฤติฉันใดพรหมณ์ทั้งหลายก็ประพฤติเหมือนทำว มหาพรหม ส่วนสมเด็จพระพุทธรูปเจ้าทั้งปวงเล่าก็ประพฤติเหมือนพรหม แต่ทว่าจะได้บริโภค

อาหารอันเกิดแต่กล่าวคาถานั้นหาไม่ได้ เดิมพระองค์ตรัสไว้จะนี้ **ขุน จ** ครั้นยึดมาแล้ว เมื่อพระองค์เจ้า มีพระพุทธรูปภาตรัสเทศนาแก่บริษัททั้งหลาย พระองค์ตรัสปรียายเป็นอนุพุพิกถาคือกล่าวทานกถาก่อน แล้วสีกถาต่อภายหลัง **ภาสิต์ สุตวา** เทวดามนุษย์ทั้งหลายได้ฟังพุทธานุชิตนั้น จึงชวนกันถวายทานเพราะพระองค์กล่าวทานกถา จึงได้ถวายทานสืบ ๆ กันมา ส่วนว่าสาวกทั้งหลาย **ปริภุณฺชนติ** ได้บริโภคซึ่งทานนี้ เพราะพระพุทธรูปองค์เจ้ากล่าวทานกถาคัพท์ ถ้าว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสว่ามีได้บริโภคอาหารอันเกิดแต่กล่าวคาถาแล้ว คำที่ว่าพระองค์เจ้ากล่าวทานกถานั้นก็ผิดเป็นมิจฉา ถ้าว่าสมเด็จพระพุทธเจ้ากล่าวทานแล้ว คำที่ตรัสว่ามีได้บริโภคอาหารอันเกิดแต่กล่าวคาถาก็เป็นมิจฉาคำผิด **ตํ กิการณํ** ที่โยมว่าด้วยเหตุไฉน เหตุที่ว่าบิณฑบาตที่ทักษิณบุคคลรับเอามาได้นั้น ก็เป็นเพราะสมเด็จพระมหากรุณาสำแดงอาณิสงส์ทาน เทพามนุษย์ได้สวณาการฟังธรรมเทศนา ก็มีจิตเลื่อมใสชักชวนกันถวายทาน **เตทานิ ปริภุณฺชนติ** ภิกษุสงฆ์สาวกได้รับทานนั้น **สพฺเพปิ เต** เออกระนั้น ภิกษุสงฆ์สาวกจะมีพากันฉัน **คาถาภคิตํ** ซึ่งอาหารอันเกิดเพราะคาถา อันพระมหากรุณาเจ้ากล่าวแลหรือ **อภัย ปณฺโท** อันว่าปัญหานี้ **อุกโต โภฏิกโก** เป็นอุกโตโภฏิก **นิบุโณ สุขมภิโร** ละเอียดลึกซึ่งยิ่งนัก ขอพระผู้เป็นเจ้าจงวิสาขนาให้แจ้งประจักษ์แก่ข้าผู้อื่นชื่อว่าพระยามิลินท์ในกาลบัดนี้

เถโร ครั้งนั้นพระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ ข้อที่พระมหากรุณามีพระพุทธรูปภาตรัสเทศนาไว้ว่า พระองค์มิได้ฉันซึ่งอาหารอันบังเกิดแต่กล่าวคาถาตรัสไว้จะนี้ แล้วจึงมีพระพุทธรูปภาตรัสพระสังฆธรรมเทศนาทานกถาก่อน เทพามนุษย์นิกรคณะได้ฟังธรรมเทศนาของพระองค์ก็บังเกิดโสมนัสศรัทธาถวายทานสืบ ๆ มา **สา จ ปน กิริยา** แม้อันว่ากิริยาที่สมเด็จพระมหากรุณา ตรัสพระสังฆธรรมเทศนานี้เป็นประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อน **สพฺเพ ตถาคตา** สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลายแต่ก่อนโพ้น **อภิมมาเปตวา** ยังสาธุชนให้ชื่นชมยินดีด้วยทานกถาแล้ว ก็ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ เป็นนิตย์ แล้วก็ให้ประดิษฐานอยู่ในศีล ๘ ประการต่อภายหลัง บพิตรพระราชสมภารพระองค์จงทรงสวณาการสดับฟังซึ่งอุปมาเถิด ทานกถานี้มีอุปมาดุจมนุษย์บุคคลทั้งปวงจะกระทำการงานสิ่งใด ๆ ประการจะกระทำให้ทารกอันเป็นบุตรแห่งตนมิให้รบให้กวนได้จึงให้ของเล่นนั้นต่าง ๆ **วงฺกํ** คือ **โถ** **ขุฏิกํ** คือหม้อน้อย **อุกฺขลิกํ** คือหม้อข้าว **วิงฺคฺลิกํ** คือตุ๊กตาล้มลุก **ปตฺตาทพิกํ** คือบาตรภาชนะและทะนาน **รถกํ** คือรถน้อย ๆ **ธนุกํ** คือธนูน้อย ๆ อุตสาหะหาให้แก่ลูกเล่นก่อนเพื่อจะมีให้ลูกของตนอ่อน ให้เพลินไปด้วยของเล่น แล้วจึงฝึกหัดให้กระทำการไร่นาสรรพกิจทั้งปวงต่อภายหลัง **ยถา** อันนี้มีครุวนาฉันใด **มหาราช** ดูกรบพิตรพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ อันองค์สมเด็จพระมหากรุณาแล้มาแล้มาพุทธเจ้านี้ พระองค์สำแดงซึ่งทานกถาก่อนแล้ว จึงสำแดงสีกถาต่อภายหลัง มีอุปมาเหมือนบุรุษฉะนั้น **มหาราช** ดูกรพระองค์ผู้ประเสริฐ

อาตมภาพจะอุปมาให้พระองค์ฟังอีกข้อหนึ่งเล่า **ภิสโก** พระพุทธเจ้านี้ เปรียบดุจหมอยา รักษาโรคอันกล้า ควรที่จะให้กินยาเข้าน้ำมัน **จตุท์ เตลล์ ปาเยติ** ก็ให้คนนั้นกินน้ำมันใสลิ้นสี ห้าวันก่อนแล้ว จึงวางยาปัจจุธาตุต่อภายหลัง ความดังนี้มีครุวนาฉันได นะพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์เจ้าก็เหมือนกัน ให้คนทั้งหลายนั้นฟังทานกถาเสียก่อน แล้วยังมนุษย์นิกรเทวาให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ศีล ๘ ต่อภายหลัง มีอุปไมยฉันนั้น **มหาราช** ขอลถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร จิตของท่านทายกนั้น **มุกุท์** อ่อน **สินิทรุ** เย็นสนิทคิด แต่ว่าจะกระทำทานทอดเป็นสะพานข้ามสงสารสาครเข้าสู่พระนิพพาน **ตสุม่า** เหตุตั้งนั้น พระองค์จึงสั่งสอนว่าให้ท่านเป็นกรรมภูมิ คือเป็นภูมิที่จะสร้างซึ่งบารมีกฤษดาภินิหาร ก็แหละ พระพุทธฎีกาของพระองค์จะเป็นกายวิญญูติ หรือวจีวิญญูติ ไม่ควรบริโภคทานที่เขาถวายนั้น หามิได้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์จึงถามต่อไปแล้วว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของ วิญญูติ ๆ ดังนี้ วิญญูตินั้นมีกี่ประการ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอลถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร วิญญูติมี สองประการ คือกายวิญญูติประการ ๑ วจีวิญญูติประการ ๑ สิริเข้าเป็นสองประการ และกายวิญญูตินั้นแบ่งออกไปเป็น ๒ ประการ คือกายวิญญูติเป็นสาวัชชะมิโทษประการ ๑ กายวิญญูติเป็นอนวัชชะหาโทษมิได้ประการ ๑ ฝ่ายว่าวจีวิญญูติเล่าก็แบ่งออกเป็น ๒ คือวจีวิญญูติเป็นสาวัชชะ ประกอบด้วยโทษประการ ๑ วจีวิญญูติเป็นอนวัชชะ หาโทษมิได้ประการ ๑ **กตมา กายวิญญูติ สาวชชะ** ขอลถวายพระพร กายวิญญูติประกอบด้วยโทษนั้นอย่างไร **อิเรกจโจ ภิกษุ** ได้แก่ภิกษุบางรูปอันเข้าไปสู่ตระกูลในบ้าน ยืนอยู่ในที่ไม่เป็นโอกาส อันสมควรจะยืนตามลำดับตรอก ละเสียซึ่งที่อันสมควรเสียนี้เป็นกายวิญญูติประกอบด้วยโทษ พระอริยเจ้าทั้งหลายโสดจะได้เลี้ยงชีวิตด้วยกายวิญญูติ อันประกอบด้วยโทษเช่นนั้นหามิได้ และพระภิกษุเลี้ยงชีวิตด้วยกายวิญญูติอันประกอบด้วยโทษนี้ **โอฉาโต** เป็นที่พระอริยเจ้า ดูหมิ่น **ซิลโต** เป็นที่ติเตียน **ปริภูโต** เป็นที่ส่ำรวล **อบจิตติกโต** เป็นที่มิได้คำรพ **ทพิโต** เป็นที่ดูแคลน **ครทโต** เป็นที่นินทา เรียกว่าภิกษุนั้นเป็นภินนาชีวะเลี้ยงชีวิตผิดธรรม

ปนุ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระภิกษุบางรูปเล่าเข้าไปสู่ตระกูลสถิตอยู่ที่โอกาสอันสมควร พง์เลี้ยงประหนึ่งว่านกยูง แล้วคิดว่าตระกูลเคยดูมหรสพการเล่นอย่างไร อาตมานี้จะให้เห็นอาตมาเหมือนดังนั้น คิดแล้วกระทำ ส่ำแดงกายให้คนทั้งหลายเห็น แล้วได้ลาภสักการะมา ชื่อว่าสาวัชชกายวิญญูติ พระอริยเจ้าทั้งหลายมิได้เลี้ยงชีวิตด้วยสาวัชชกายวิญญูติ อันมิชอบนี้ ย่อมติเตียนว่าเป็นภินนาชีวะเหมือนกัน

มหาราช ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ กายวิญญูติที่เป็นอนวัชชนะนั้นอย่างไร ได้แก่พระภิกษุบางรูปอันเข้าไปสู่ตระกูล **สโต** มีสติปัญญาภาวนา **สมาธิโต** เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในภาวนา **สมบชาโน** มีสัมปชัญญะรู้สึกตัวอยู่ ไปสู่ที่อันควรจะได้หรือไม่ควรจะได้โดยยถาภูโสทธิ แล้วยืนอยู่ ถ้ามีทายกจะให้ ก็พึงยับยั้งรั้งรอรับทาน เมื่อทายกไม่ปรารถนาจะให้ **ปกกมิตพพา** ก็พึงหลีกไปเสีย พระภิกษุเหล่าใดหมู่ใดพวกใด กระทำตรงไปตรงมาได้ดังนี้ ชื่อว่าอนวัชชกายวิญญูติหาโทษมิได้ ต้องด้วยวินัย พระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมเลี้ยงชีวิตด้วยอนวัชชกายวิญญูติเช่นนั้น และพระภิกษุเลี้ยงชีวิตเป็นอนวัชชกายวิญญูติ **ปสฏโจ** พระอริยเจ้าชื่อยก **โกมิตโต** ยินดีสรรเสริญ **วณฺณโต** พรรณนาคุณเป็นอเนกประการ ได้ชื่อว่าเป็นสัลเลขิตาจาร ประพฤติสัลเลขมกน้อย อนึ่ง ชื่อว่าเป็นบริสุทธาชีวีเลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรมบริสุทธินัก นะบพิตร พระราชสมภาร **ภาสิตํ เจตํ** ถ้อยคำที่สมเด็จพระชินสีห์ผู้เป็นยอดแห่งเทวดา มีพระพุทธรูปกาโปรดประทานไว้ด้วยคาถาฉะนี้

น เว ยาจติ สบฺปณฺโณ

ธโร ปเวทิตุมรทติ

ยํ อุทิสฺส อริยา ติฏฺฐนฺติ

เอสา อริยาน ยาจนา ดังนี้

กระแสนพระพุทธรูปกาโปรดไว้ว่า **ธโร** อันว่าพระภิกษุเป็นนักปราชญ์ประกอบด้วยปัญญา ย่อมไม่กระทำกายวิญญูติ **อรทติ** ควรนักหนาเพื่อจะสรรเสริญเยินยอ **ยํ อุทิสฺส อริยา** พระอริยเจ้าทั้งหลายท่านปฏิบัติซึ่งกายวิญญูติอันมิได้เป็นอนวัชชะ คือขอด้วยกิริยาอันยืนนิ่ง ๆ พระภิกษุผู้ประกอบด้วยปัญญาพึงปฏิบัติตาม ในกาลบัดนี้

เมื่อพระนาคเสน ถวายวิสัยฉะนี้แล้ว จึงตั้งเป็นกถะถามตามปุจฉาต่อไปว่า **กตมาปิ วจิวณฺตติ สาวชฺชา** วจิวณฺตติที่ประกอบด้วยโทษนั้นประการใด แล้วจึงถวายวิสัยฉะต่อไปว่า **อิเธกจฺโจ มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ได้แก่พระภิกษุพาลพวกอลัชชี **วิณฺญาเปติ** ขอซึ่งวัตถุมีประการต่าง ๆ คือจิวรและบิณฑบาตและเสนาสนะและคิลานปัจจัย เกสัชบริวาร ขอต่อทายกด้วยวาจา **อยํ** อันว่าสิ่งนี้ ชื่อวจิวณฺตติประกอบด้วยโทษ พระอริยะทั้งหลายโสทธิได้ประพฤติกุศลยอมเบื้อหน้ายนิินทาว่า เลี้ยงชีวิตเป็นภินนาชีวะ ควรจะครหา

ปนฺ จ ปรี มหาราช อีกประการหนึ่งว่า ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อิเธกจฺโจ** พระภิกษุพาลพวกอลัชชียอมยั้งท่านทายกให้เข้าใจ ด้วยวาจาว่า **อิมินา เม อตฺโถ** รูปนี้ประโยชน์ด้วยจะใคร่ได้วัตถุสิ่งนี้ ๆ มีลามเพราะวาจาขอต่อบริษัถ์ดังนี้ ชื่อว่าวจิวณฺตติมีโทษ พระอริยะทั้งหลายโสทธิ เตียนนิินทาว่าเป็นภินนาชีวะ เลี้ยงชีวิตไม่ชอบธรรม

ปนฺ จ ปรี มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อีกประการหนึ่งเล่า

อิธกัจโจ ภิกขุ พระภิกษุบางหมู่เหล่าในพระบวรพุทธศาสนานี้ ใช้วิธีหมอดู ยังบริษัททั้งหลาย ให้รู้วัตุวิชา **วิปฺพาเรน** ด้วยดูที่ไรที่นาว่าจะมีโทษอุบาทว์ฉนั้นใด ให้เร่งกระทำบุญให้ทาน อันตรายจึงจะหายไป ส่วนบริษัทสัตบุรุษทั้งหลายนำมาซึ่งลภสักการะต่าง ๆ แก่ภิกษุนั้น อย่างนี้ชื่อว่าวจีวิญญูติประกอบด้วยโทษ พระอริยะไม่โปรดสรรเสริญ ย่อมจะติเตียนนินทา

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร จงทรงพระสวณาการซึ่งเยี่ยงอย่างนี้ เกิดว่า พระธรรมเสนบดีสารีบุตรผู้เป็นเอกอัครสาวกผู้ใหญ่ ครั้นเวลาสายณหสมัยเย็นลง **อฏฺฐจกเม** เพลอัสตงสิ้นสี่พระสุริยา **คิลาน** พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเป็นไข้ไปจนราตรีภาค พระโมคคัลลานเถระเห็นลำบากจึงถามว่า เมื่อก่อนเคยบริโภคน้ำนมนโค ไฉนจึงหาย พระธรรมเสนบดีจึงบอกว่าโรคเคยคลายด้วยบริโภคน้ำนมนโค พระสารีบุตรบอกเท่านั้น เทวดาสงอยู่ที่นั่น ก็ไปเข้าไปดลใจสาธุชน ให้เอาน้ำนมนโคมาถวาย ฝ่ายพระสารีบุตรจึงมาจินตนาการว่า เกสัชยานมนโคที่มีมา **วจีวิปฺพาเรน** ด้วยวาจาอาตมาพูดออกไปจึงได้มา อนิจจา ๆ **มม อาชีโว** การเลี้ยงชีวิตของอาตมานี้จะทำลายจากฝ่ายบริสุทธิ์เสียแล้ว พระสารีบุตรจึงมิได้ฉันเกสัชยานมนโค นั้นแหละอันพระอริยะเจ้าทั้งหลายนั้น **น อุปชีวนติ** จะได้เลี้ยงชีวิตเป็นวจีวิญญูติมีโทษดังนี้ห้ามมิได้

มหาราช ขอถวายพระพร อันว่าวจีวิญญูติหาโทษมิได้นั้นเป็นประการใดเล่า ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร วจีวิญญูติที่พระพุทธองค์ประทานไว้ว่า ทายกผู้ใดปวารณาไว้ว่า ผู้เป็นเจ้าของขัดเกสัชสิ่งไรก็บอกเถิด โยมจะหาถวาย ถ้าทายกทั้งหลายเขาปวารณาอนุญาตไว้ พระภิกษุเจ็บไข้ลงก็ขอได้ ไม่มีโทษ ถึงพระอริยะเจ้าทั้งหลายนั้นโสด ถ้าทายกปวารณาไว้เมื่อเจ็บไข้ก็บอกขอได้ ไม่มีโทษทัณฑ์ แม้สมเด็จพระสัมพันธูญเจ้าก็ได้ตรัสโปรดอนุญาตไว้ อย่างนี้แลเรียกว่าวจีวิญญูติไม่มีโทษ

อนึ่ง สมเด็จพระโคดมสัมพันธูญ บรมครูเจ้าของเรามิได้รับจ้งหันอันกาสิการทวาช-พราหมณ์ถวาย ด้วยจ้งหันนั้นเกิดด้วยพระองค์เจ้าเพียรไปทรมานพราหมณ์ ด้วยเปล่งออกซึ่งบาทพระคาถา **ตสฺมา** เหตุตั้งนั้นสมเด็จพระสัมพันธูญเจ้าจึงห้ามเสียซึ่งจ้งหันนั้น จะฉนั้นห้ามมิได้ บพิตรพึงสันนิษฐาน เข้าพระทัยด้วยประการฉะนี้

ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยญาณปรีชา เมื่อสมเด็จพระบรมนายกโลกนาถเจ้า เสวยจ้งหันนั้น เทวดาเอาโอชาทิพย์มาเรียรายถวายทุกครั้งหรือ หรือว่าเทวดาเอาโอชาทิพย์มาถวายครั้งเดียว เมื่อเสวยสุกรมัททวะของนายจุนท์เท่านั้น นิมนต์วิสาขนาให้แจังก่อน

พระนาคเสนมีวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ

พระบรมโลกุตตมาจารย์เสวยเวลาใด เทวดาเอาโอชาทิพย์มาใส่ครานั้น เป็นว่าคอยใส่ทีละคำ อาหารที่เสวยทุกคำไป จะได้ละได้เว้นนั้นหามิได้ **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดูจพ่อก้าวเมื่อบรมกษัตริย์จะเสวยพระสุธาหาร พ่อก้าวจึงเข้าไปนั่งใกล้แล้ว ใส่ซึ่งสุไปยรสลงทุกคำข้าวที่เสวยนั้น **ยถา** มีครุวนาฉันใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อจะเสวยอาหารบิณฑบาตนั้น เทวดาเอาโอชาทิพย์มาใส่ทุกคำ ๆ เหมือนพ่อก้าวอันใส่สุไปยรสทุกคำเสวยจะนั้น ครั้งหนึ่งเล่า เมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเสด็จอาศัยเวรัญชคามนั้น เสวยข้าว ราม้า เทวดาก็เอาทิพย์โอชามาปนเข้ากับข้าวราม้าให้ชุ่มชื้นให้พระองค์เสวย เหตุตั้งนั้น พระกายสมเด็จพระสังฆราชจึงเป็นปรกติอยู่ จะได้พอมไปหามิได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรได้สวณาการฟังพระนาคนเสนาพยากรณ์แก้ปัญหา จึงสรรเสริญพระบารมีของสมเด็จพระมหากรุณาว่า **ภนฺเต** ข้าแต่ผู้เป็นเจ้า สมเด็จพระชินนทรบพิตรพิชิตมารนี้พระบารมีมากนักหนา จนชั้นแต่เทวดาก็อุตสาหะมาปฏิบัติทุกเวลา เสวย อันนี้ก็แลเป็นลาภอันเลิศของเทวดา **สมปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับเอาถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าไว้ในกาลบัดนี้

คาถาภิกษิตโกชนาทานกถาย กถนปัญฺหา คํารบ ๗ จบเพียงนั้น

ภควโต ธัมมเทศนาย อับไปสุกตภาวปัญฺหา ที่ ๘

ราชา สมเด็จพระบรมชัตติยนรินทร์ พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการ ประภาษถามอรรถปัญหานั้นสืบไปแล้วว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าผู้ประกอบด้วยญาณปริชา **ตุมฺเห** **ภณฺถ** พระผู้เป็นเจ้ากล่าวไว้กับโยมว่า สมเด็จพระมหากรุณาเจ้าทรงพระอุตสาหะสร้างพระบารมีมาถ้วนกำหนดสี่สงไขยกับเศษอีกแสนกัลป์นี้ ด้วยมีพระทัยจะรื้อชนสัตว์ออกจากห้วงมหรณภพสงสาร ผู้เป็นเจ้าว่าไว้กระนั้นะ **ปุน** **จ** ครั้นมาอีกเล่า พระผู้เป็นเจ้ากล่าวว่า เมื่อสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้าสำเร็จแก่พระศรีสรรเพชญดาญาณนั้นแล้ว กลับมีน้ำพระทัยน้อมไปที่จะชวนชวายน้อย ไม่ตรัสพระสังฆกรรมเทศนาโปรดสัตว์ โยมพิเคราะห์ดูอรรถทั้งสองนี้ไม่ต้องกัน **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าผู้ปริชา **ยถา** มีครุวนาฉันใด โยมจะเปรียบให้ฟัง เหมือนอย่างว่านายขมังธนูก็ดี และลูกศิษย์นายขมังธนูก็ดี เรียนไว้จะสู้รบราชศัตรู ครั้นถึงที่จะได้รับราชศัตรู แล้วก็หดห้อยอ้ออยู่หาสู้ไม่

เป็นอุกโตโกฏี นิมนต์โปรดวิสัยนาให้แจ้งในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร แต่กาลก่อนอาตมาถวายพระพรไว้จริงอยู่ ว่าสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเอ็นดูแก่สรรพสัตว์ ปรรณนาจะโปรดสัตว์ จึงสร้างพระบารมีมาถ้วนสี่สงไชยแสนกัลป์ **เอตถนุเตเร** ในระหว่างเมื่อพระองค์สร้างพระบารมีอยู่นั้น น้ำพระทัยนี้ผูกพันที่ว่าจะโปรดสัตว์อยู่ และคำที่ถวายพระพรว่าพระสังฆราชเจ้าได้ตรัสแล้ว มีพระทัยม้วยสยไม่ปรรณนาที่จะเทศนานำสัตว์เข้าสู่พระนิพพานด้วยสมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ส่องญาณคุณชินธรรม ก็เห็นว่าลึกล้ำคัมภีรภาพ ยากที่จะรู้จะเห็น อนึ่งโสด สัตว์ทั้งหลายประกอบด้วยต้นท้ออันกล้าด้วยภาวะมีสักกายทิจิฐิถอมัน ที่ไหนสัตว์ทั้งปวงนั้นจะถือตามพุทธโอวาทของตถาคตเล่า

เหตุฉะนั้นพระทัยของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าจึงน้อมไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวนน้อย มีพระหฤทัยม้วยสยไม่ปรรณนาที่จะเทศนานำสัตว์เข้าสู่สุญญาน **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **ภิสโก** ปานดุจหมอ **สลลกันโต** อันจะพยายามใช้ **อุปคจณโต** เมื่อเข้าไปใกล้ซึ่งคนใช้นั้น จึงมาคิดในใจว่า อาตมาจะประกอบยาวนานไหนให้ใช้หาย ย่อมถ่ายเทคะเนใจไปฉะนี้ **ยถา** มีครุวนาฉันไดเนบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์เจ้าก็เพ่งพิจารณาดูหมู่สัตว์ทั้งหลายอันเป็นโรคร้ายร้อน กล่าวคือกองกิเลสอันหนาเห็นว่าหยังปัญญาลงพิจารณาซึ่งธรรมของสมเด็จพระสังฆราชเจ้ายากที่จะรู้เห็น เป็นเหตุฉะนั้นจึงทรงพระปริวิตกไปว่า ทำไฉนดีจึงจะโปรดสัตว์นี้ได้ จะกระทำอุบายฉันใด นี้แหละสาละวนที่วิตกไปเหมือนหมอรักษาไข้ ต้องพิเคราะห์ไปว่าโรคสิ่งไรจึงจะชอบประกอบยาวนานไหน พิจารณาใช้ให้แน่ จึงวางยาแก้ไขต่อภายหลัง เหตุตั้งนี้สมเด็จพระชินสีห์เจ้าจึงมีความชวนชวนน้อยที่จะสำแดงพระธรรมเทศนา

วา ปน ดังอาตมาจะถวายอุปมาอีกอย่างหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบดุจกษัตริย์พระองค์หนึ่งเล่า ได้ราชภิเชก ไม่ได้ทัศนากการเห็นซึ่งคนทั้งหลายอันเป็นฝ่ายเจ้าพนักงานเป็นต้น คือสาวสรรสะคราญอเนกนิกรรราชกัญญา ข้าเฝ้าสนิททั้งหลาย เหล่าบุรุษหญิงชายชาวนิคมขอบเขตชันทเสมา นายกองช่างกองมำกำหนดที่สุด ไทวาริกบุรุษผู้รักษาทวารนั้น

พระทัยก็ยังไม่หวนหันบัญชาการก่อน ก็ยอมทรงพระอนุสรณ์ว่า อาตมานี้จะสงเคราะห์อย่างไร แก่ไพร่บ้านพลเมืองดีฉะนี้หนอ น้ำพระทัยนี้ตรึงตรอง จึงยังไม่พระโองการชูปยอมตั้งแต่งใครผู้ใด **ยถา** มีครุวนาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระอนาวรรณญาณได้สำเร็จการแก่พระปรมาภิเชกอันประเสริฐเลิศโลกาแล้ว พิจารณา

พระธรรมรัตน์เป็นแก้วหาค่าได้ **คมภีร์ นิปฺณ** อันลึกล้ำละเอียดนักหนา ยากที่ฝูงเวไนยใจ
 หยาบจะหยั่งเห็นได้ ถึงจะตรัสพระสัทธรรมเทศนา ก็เสียทีเทศนาเสียเปล่า ที่ไหนเล่าจะนับถือ
 เพราะใจดื้อดึงคะเนงเห็นเป็นสักกายทิฐิ พระองค์จึงสาละวนดำริจะสงเคราะห์สัตว์อย่างไร สัตว์
 จึงจะยังจิตให้เข้าใจในกระแสพระสัทธรรมเทศนา ดำริเหมือนกษัตริย์เมื่อแรกราชาภิเษกนั้น
 เหตุฉะนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงมีพระทัยชวนชวายน้อยอยู่ ยังไม่ตรัสพระสัทธรรมเทศนา

อนึ่งเล่า ก็เป็นธรรมดาประเพณีสมเด็จพระพุทธเจ้าแต่โบราณมา สุดแท้แต่ว่าได้ตรัส
 แล้ว ต่อทำมหาพรหมมาอาราธนา พระองค์จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนา เหตุไรจึงเป็นธรรมดา
 มา เหตุว่ามนุษย์ทั้งหลายถือตามฝักฝ่ายทำมหาพรหม บรรดาเหล่าปริพพาชกสมณ-
 พรหมณ์ทั้งหลายถือมั่นว่า ทำมหาพรหมเป็นเทวดา **พฺรหมครุภา** คำรบทำมหาพรหมถือ
 ตามโอวาทานุสาสน์น้อยใหญ่ของทำมหาพรหมเป็นที่สุด

อย่าว่าแต่มนุษย์เลย เทวดาและพรหมทั้งหลายนั้นก็มานับถือทำมหาพรหม ถ้าว่า
 ทำมหาพรหมมิได้มาอาราธนาอนอบนบน้อยนิมนต์ สมเด็จพระทศพลก็ต้องยับยั้งรอท่าทำ
 มหาพรหม ยังไม่ชวนชวายที่จะตรัสพระสัทธรรมเทศนา **ยสฺมา** เหตุใด **ตสฺมา** เหตุตั้งนั้น
 สมเด็จพระตถาคตทศพลเจ้าแต่ก่อนมา ทำมหาพรหมจึงต้องอาราธนานิมนต์ก่อน ขอถวาย
 พระพรบพิตรพระราชสมภาร จงทรงสันนิษฐานให้ทราบเหตุ **อุปเทสฺสามิ** อาตมาจะถวาย
 อุปมาต่อไปอีก **ยถา มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร จะมีครุวนาฉันใด ดุจ
 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้าและมหาอำมาตย์ผู้ใหญ่ เคารพนบไหว้ถืออะไรเป็นที่ไหว้ที่เคารพนบ
 บูชา **อวเสสา ชนา** คนทั้งหลายเศษนั้น ก็พากันพลอยนอบนบเคารพบูชาด้วยสิ้น อนึ่ง เป็น
 ประเพณีคดีโลกมา ฝ่ายว่าสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้าทั้งหลายนั้นก็เหมือนกัน มหาพรหมนั้น
 ลีเป็นใหญ่ ทำมหาพรหมลงมาเคารพนบเมื่อใดแล้ว เทวดาและมนุษย์ทั้งปวงที่นับถือ
 ทำมหาพรหมนั้นก็ชวนกันกระทำสักการบูชา **ตสฺมา** เหตุฉะนี้แหละ พรหมจึงต้องลงมา
 อาราธนา ให้ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์ทั้งหลาย ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นประชากรได้สวณาการฟังก็ทรงพระสโมสโรสมนัสปริดาตรัสว่า
ภนฺเต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อภัย ปญฺโท** อันว่าปริศนานี้เดิมที่ดูเหมือนหนึ่ง
 นาวาบรรทุกภาวะอันหนัก **อติลหุโก** พระผู้เป็นเจ้าของกระทำให้เบาขึ้นได้ **สุนิเวทิต** ช่างแก่นักหนา
 วิสัยนาให้โยมเข้าใจ **สมปฺปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับไว้เป็นข้อวัตรปฏิบัติสืบไป

ภควโต ธรรมเทศนาย อภัยไปสุกตภาวปัญหา คำรบ ๔ จบเพียงนี้

พุทธัสส อัจฉริยานาจริยปัญหา ที่ ๙

ราชา สมเด็จพระขัตติยรินทร์มิลินท์เลิศกษัตริย์ มีพระบรมราชโองการตรัสถามอรรณ-
ปัญหาอันอื่นสืบไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า ผู้ประกอบด้วยปัญญา
ปรีชา **ภาสิตฺติ เจตฺติ ภควตา** พระพุทธภูิกานี้ สมเด็จพระมิ่งโสมโลภนาถมีพระพุทธภูิกา
ตรัสประภาษไว้ว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย ตถาคตนี้ไม่มีใครที่จะเป็นครุบาอาจารย์ **สทฺธิโส**
เม น วิชฺชติ หาผู้ใดที่จะรู้ปานปานเปรียบไม่ได้ในมนุษย์โลก เป็นเอกเป็นโสด **ปุน จ** มาอีก
เล่าตรัสโปรดว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย **อาฬารโ** **กาลาโม** **อาฬารดาบส** **กาลามโคตร**
เป็นอาจารย์พระตถาคต ตั้งไว้ซึ่งพระตถาคตว่าดีเสมอตน แล้วกลับบูชาตถาคตโดยโอฬารบูชา
นี้แหละลัทธิที่ว่า พระองค์ไม่มีครุบาอาจารย์ หาผู้ใดจะปานปานมิได้มั่นคงกระนั้น ก็พระพุทธ-
ภูิกาที่ตรัสว่าพระองค์เป็นศิษย์ของอาฬารดาบส **กาลามโคตร** คำนี้ก็ผิด แม้จะเชื่อว่าพระองค์
เป็นศิษย์อาฬารดาบส **กาลามโคตร** นั้น พระพุทธภูิกาที่ตรัสว่าพระองค์หาครุบาอาจารย์ไม่ได้
ก็ผิด **อัยฺ ปณฺโท** อันว่าปริศนานี้ **อุกฺโต โภฏฺโง** เป็นอุกโตโภฏฺ โนมนต์วิไลชนาในกาลบัดนี้

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ
พระบรมโลกนาถศาสดาจารย์มีพระพุทธภูิกาโปรดประทานไว้ว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย
ผู้ใดใครผู้หนึ่งจะได้เป็นครุบาอาจารย์หาไม่ได้ ตถาคตนี้จะมีผู้ใดเสมอมิได้มี **อปฺปฏิบุคคล**
หาผู้ใดจะเปรียบมิได้ ครั้นมาใหม่ตรัสว่าอาฬารดาบส **กาลามโคตร** เป็นอาจารย์นั้น และคำนี้
พระองค์ตรัสหมายความว่าอาฬารดาบส **กาลามโคตร** นั้น เป็นอาจารย์ของพระองค์แต่ก่อนยัง
ไม่ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตร
พระราชสมภาร อาจารย์ของสมเด็จพระบรมโลกนาถเมื่อยังไม่ได้ตรัส ยังเป็นโพธิสัตว์นั้นมี ๕
พระองค์เสด็จไปอาศัยอยู่ที่อาจารย์นั้น **กตเม ปณฺจ** อาจารย์มี ๕ นั้น คือใครเล่า ได้แก่
พราหมณ์เฒ่า ๔ คน มาถวายสวัสดิมงคลกระทำพิธีให้รักษาพระองค์เมื่อวันประสูตินั้น
เรียกว่าอาจารย์เป็นประณม **ปุน จ ปรี** ยังอีกเมื่อพระโพธิสัตว์ค่อยจำเริญพระชันษา สมควรที่
ว่าจะเรียนศิลปศาสตร์ สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราชทรงมอบให้พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อสรรพ-
นิมิตร อันรู้เวทมนต์และมงคลโกฎฐาสะ อารู้คัมภีร์พยากรณ์มีชาติอันประเสริฐ แล้วเอา
พระเต้าทองมาหลังหล่อน้ำลงเหนือมือแห่งพราหมณ์นั้นแล้ว ประทานโพธิสัตว์ให้พราหมณ์นั้น
ฝึกสอน นี้แหละจัดเป็นอาจารย์คารบสอง **ปุน จ ปรี** อีกอาจารย์หนึ่งนั้น ขอถวายพระพร ได้
แก่เทพเจ้าอันแปลงเพศมาเป็นคนแก่คนเจ็บคนตาย เทวทูตทั้ง ๓ และเพศบรรพชิตเป็นที่ ๔
ให้พระโพธิสัตว์มีพระทัยสลด แล้วเสด็จสู่มหาภิเนษกรรมนั้น จัดเป็นอาจารย์คารบสาม **ปุน จ**
ปรี **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อีกประการหนึ่ง เมื่อพระองค์ไปถึง

สำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร และขอเรียนทางปฏิบัตินั้น จัดเป็นอาจารย์คำรบสี่ **ปุน จ ปร** อีกอาจารย์หนึ่ง คืออุทกดาบส รามบุตร ซึ่งพระโพธิสัตว์เข้าไปถามถึงวัตรปฏิบัตินั้น จัดเป็น อาจารย์คำรบห้า **มหาราช** ขอถวายพระพร อาจารย์ทั้ง ๕ นี้เป็นอาจารย์สมเด็จพระมหากรุณาเจ้า บอกลอกิยธรรมให้แต่ยังไม่ได้ตรัส จัดเป็นอาจารย์บอกลอกิยธรรมต่างหาก จะได้เป็น อาจารย์สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงสวัสดิภาคเมื่อได้ตรัสนี้หามิได้ ประการหนึ่ง จะได้เป็น อาจารย์สอนฝ่ายโลกุตรธรรมนี้แก่สมเด็จพระชินสีห์หามิได้ เหตุฉะนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงมีพระพุทธานุญาตประกาศว่า ตถาคตจะมีครูบาอาจารย์สั่งสอนหามิได้ บุคคลผู้ใดจะเปรียบเสมอสมานปนพานกับพระองค์เจ้าหามิได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑะชานรากร ทรงพระสวณาการฟังก็สโมสโรสมันัส มีพระราชโองการตรัสว่า **สาธุ** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ประกอบด้วยญาณอันปรีชา **สมปฏิบัติจามิ** โยมจะรับไว้เป็นข้อวัตรปฏิบัติสืบไป แก่กุลบุตรอันจะเกิดมาเมื่อภายหลัง ในกาลบัดนี้

พุทธัสส อัจฉริยานาจริยปัญหา คำรบ ๙ จบเพียงนี้

อัคคาอัคคสมณปัญหา ที่ ๑๐

ภนฺเต นาคเสน ภาสิตํ เจตํ ภควตา อาสวานํ ขยาย สมณเฑ โทตติ

ราชา สมเด็จพระบรมกษัตริย์ชาติดิยรินทร์มิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีสุนทรพจนารถพระราชโองการตรัสถามอรรถปัญหาทือว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของประกอบด้วยญาณปรีชา **ภาสิตํ เจตํ ภควตา** พระพุทธานี้สมเด็จพระองค์ผู้ทรงบุญราศี สวัสดิภาคหากตรัสโปรดไว้ว่า พระอริยบุคคลที่เป็นอัสวกชยนั้นแหละเป็นสมณะ **ปุน จ ปร** ครั้นมาใหม่เล่า สมเด็จพระสัพพัญญูเจ้า มีพระพุทธานุญาตว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายเรียกนรชาติผู้คนอันเป็นสมังคี มีความพร้อมเพรียงด้วยธรรม ๔ ประการว่าเป็นสมณะ และคุณธรรม ๔ ประการนี้ คือ **ขนฺติ** ความอดทนประการ ๑ **อปฺปาหารตา** บริโภคอาหารแต่น้อยประการ ๑ **รติวิปฺพานํ** คือประหารเสียซึ่งความกำหนัดประการ ๑ **อกิณฺจณํ** หากกังวลมิได้ประการ ๑ สิริเป็นคุณธรรม ๔ และธรรมทั้ง ๔ นี้ มีอยู่ในสันดานบุคคลเป็นปุถุชนประกอบด้วยกิเลส นี้แหละคำพระองค์ตรัสไว้ว่า บุคคลที่เป็นอัสวกชยแล้วเรียกว่าเป็นสมณะมั่นคงแล้ว คำที่ว่าสมเด็จพระพุทธองค์ตรัสว่า นรชาติชนพร้อมด้วยธรรมทั้ง ๔

นี้เป็นสมณะ พระพุทธภูิกานี้ผิด ถ้าว่าถือกระแสนพระพุทธรูปที่หลังนี้ที่ว่า นรชาติที่เป็นสมังคี
พร้อมเพรียงด้วยธรรมทั้ง ๔ นี้เป็นสมณะ พระพุทธรูปที่ตรัสไว้เมื่อเดิมว่า บุคคลเป็นอาส-
วักขัยสิ้นกิเลสอาสวะนั้น และจัดว่าเป็นสมณะนั้นก็ผิด นี่แหละมีอาสวะก็เรียกว่าเป็นสมณะ
ไม่มีอาสวะก็เรียกว่าเป็นสมณะ กระนี้หรือประการใด ไม่รู้ที่ว่าจะถือเอาพระพุทธรูปไหน
เป็นแน่ได้ เมื่อพิเคราะห์ไปเห็นว่า พระพุทธรูปที่ดูประหนึ่งเป็นคำสองไม่ต้องกัน **อภัย ปณโท**
อันว่าปัญหานี้ **อุกโต โกฎิโก** เป็นอุกโตกฎิโก นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าโปรตวิสัยนาให้แจ้งในกาลบัดนี้

พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยญาณปฏิสัมภิตา มีเถรภาษิตถวายเป็นพระพรว่า **มหาราช**
ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ข้อที่ว่าสมเด็จพระศรีสุคตทศพลภควันตบพิตรพิชิตมารมุนี มี
พระพุทธรูปโปรดไว้ว่า **อาสวานิ ขยาย สมโณ** บุคคลเป็นอาสวักขัยหากิเลสมิได้นั้นแหละ
ชื่อว่าสมณะ และข้อที่ตรัสว่าบุคคลประกอบพร้อมเพรียงไปด้วยธรรม ๔ ประการนั้น เรียกว่า
เป็นสมณะ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ คำที่ว่าบุคคลพร้อม
เพรียงด้วยธรรม ๔ ประการ เรียกว่าเป็นสมณะนี้ สมเด็จพระพิชิตมารโมลีเจ้าตรัสด้วย
อำนาจคุณอันพิเศษ ๔ อย่างของบุคคลเหล่านั้น และเป็นนิราวเสสวจนะหมายเอาสมณะทั่วไป
สุดแต่ว่ามีธรรม ๔ ประการนี้แล้วก็ยังเป็นสมณะได้ แต่เมื่อจะเปรียบเทียบกันแล้วไซร้ก็เลศกว่ากัน
บุคคลผู้ใดปฏิบัติเพื่อจะระงับกิเลสแล บุคคลผู้นั้นชื่อว่าสมณะ แต่พระชินาสวะทั้งหลาย
ประเสริฐกว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุดอกไม้ทั้ง
หลายอันเกิดในน้ำบนบกนั้นก็ดี ที่สุดชาติดอกสัตตบุษย์ประเสริฐกว่าดอกไม้ทั้งปวง **ยา กาจ**
บุปผา อันว่าดอกไม้ทั้งหลายเหลือเศษ คือจากดอกสัตตบุษย์ก็เรียกว่าดอกไม้ ดอกไม้ทั้ง
หลายก็เรียกว่าดอกไม้ เป็นที่ชบใจคนเหมือนกันแล แต่ทว่าดอกสัตตบุษย์ประเสริฐกว่า **ยถา**
มีครุวนาฉันได นะบพิตรพระราชสมภาร บุคคลยังไม่สิ้นกิเลส ปฏิบัติเพียงดับกิเลสก็ว่าสมณะ
ที่ท่านเป็นชินาสพก็เรียกว่าเป็นสมณะ เป็นที่ทายกจะสักการบูชา แต่ทว่าพระชินาสพสมณะ
เป็นผู้ล้ำเลิศประเสริฐกว่าปุถุชนสมณะ เปรียบดุดเรียกว่าดอกไม้เป็นที่ชบใจแห่งโลก
แต่ทว่าดอกไม้สัตตบุษย์ประเสริฐกว่านั้น นี่แหละคำที่ว่า บุคคลประกอบพร้อมเพรียงด้วยธรรม
๔ ประการนี้เป็นคำวิเศษว่าทั่วไปแก่ปุถุชนอันปฏิบัติเพื่อจะดับกิเลส จัดว่าเป็นสมณะ ไม่
เป็นคำหมายสมณะชั้นสูงอย่างเด็ดขาด แต่คำที่ว่าบุคคลเป็นอาสวักขัยสิ้นไปจากกิเลสทั้งปวงนี้
เป็นคำอันวิเศษเด็ดขาดเป็นที่สุด ไม่มีผู้ใดจะประเสริฐอีกแล้ว **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตร
พระราชสมภาร เปรียบดุดข้าวสาลี โลกกล่าวว่าเป็นเลิศก็เรียกว่าข้าวสาลี ัญชาติข้าวทั้งปวง
มีพันธุ์ต่าง ๆ ที่เลี้ยงกายคนทั้งหลายเหมือนกัน แต่ทว่าข้าวสาลีดีกว่าประเสริฐกว่า
มีรสกว่าข้าวทั้งหลายมีประการต่าง ๆ **ยถา** มีครุวนาฉันได **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตร
พระราชสมภาร บุคคลที่ประกอบปฏิบัติเพื่อจะดับกิเลส ก็เรียกว่าเป็นสมณะ ที่ท่านเป็น

อาสาช้ก็เรียกว่าเป็นสมณะ ทายกทำบุญได้บุญเหมือนกัน แต่ทว่าทานที่ให้แก่พระชีณาสพ
เจ้ามีผลล้ำเลิศ ประเสริฐกว่า ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบติ มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** สาธุสะข้าแต่
พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า **สมปฏิจฺฉามิ** โยมรับถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า จำไว้เป็นข้อวัตรปฏิบัติของกุลบุตร
อันจะเกิดมาข้างอนาคตกาลเบื้องหน้าในกาลบัดนี้

อัคคอัคคสมณปัญหา คำรบ ๑๐ จบเท่านี้

จบตติยวรรค

จตุตถวรรค วิณณภณนปัญหา ที่ ๑

ภนฺเต นาคเสน ภาสิตฺปิ เจตฺ ภควตา มมฺ วา ภิกฺขเว ปเร วณฺณํ ภาเสยฺยํ ธมฺมสฺส
วา สงฺขมสฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยํ ตตฺร ตุมฺहेหิ น อานนฺโท น โสมนสฺสํ น เจตสา ชุพฺพิลาวิคตฺ
กรณียนฺติ.

อทฺโข มลฺลินฺโท ราชฯ ในลำดับนั้น สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชาชาวสาครรัฐ มี
พระราชโองการดำรัสถามอรรถปัญหาคะพระนาคเสนต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ
นาคเสนผู้เป็นเจ้าของประกอบด้วยญาณปรีชา **ภาสิตฺปิ เจตฺ ภควตา** ถ้อยคำอันนี้ สมเด็จพระ
พุทธองค์ผู้ทรงสุนทรราศีสวัสดิภาค หากมีพระพุทธานุภาพตรัสพระสัทธรรมเทศนาว่า **ภิกฺขเว**
ปเร วณฺณํ ภาเสยฺยํ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อันว่าชนทั้งหลายเหล่านี้จะพึงภาษิตกล่าวสรรเสริญ
ซึ่งคุณแห่งเราผู้ตถาคตก็ดี แห่งพระธรรมพระสงฆ์ก็ดี ท่านทั้งหลายอย่าพึงยินดีใสมนัส อย่า
พึงมีจิตกำเริบด้วยอาการคือความสรรเสริญนั้น ใช่แต่เท่านั้น แม้ในพรหมชาลสูตร สมเด็จพระ
พระพุทธองค์ได้ตรัสเทศนาสั่งสอนพระภิกษุทั้งหลาย ในกาลเมื่อพระองค์เสด็จไปสู่
ระหว่างแห่งเมืองราชคฤห์กับเมืองนาลันทาท่อกัน ครั้งนั้นก็ทรงสั่งสอนห้ามมิให้ภิกษุทั้งหลาย
ยินดียินร้ายในนิทานและสรรเสริญ และข้าสอนว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายมีจิตชื่นชม
ยินดี ในถ้อยคำที่ชนทั้งหลายกล่าวสรรเสริญซึ่งเราผู้ตถาคตก็ดี และยินดีใสมนัสในถ้อยคำที่เขา
กล่าวสรรเสริญพระธรรมพระสงฆ์ก็ดี อันตรายจะพึงมีแก่กรรมวิเศษ คือฉานสมาบัติมรรคผล
ที่ท่านทั้งหลายจะพึงได้โดยแท้ นี่แหละสมเด็จพระศาสดาตรัสเทศนาห้ามปรามพระสงฆ์พุทธ-
บริษัทมิให้ยินดีใสมนัสในความสรรเสริญฉะนี้แล้ว ครั้นภายหลังเสลพราหมณ์ไปเฝ้า พระ
ผู้ทรงพระภาคเจ้ามีพระพุทธานุภาพสรรเสริญคุณของพระองค์ให้เสลพราหมณ์ฟัง **อานนฺโท**
มินํ น้ำพระทัยชื่นชมยินดีที่จะสรรเสริญ กำเริบที่จะสรรเสริญเอง และยกพระองค์ว่าเป็นพระ
ยารธรรมราช **อนุตฺตโร** ว่ายิ่งหาสิ่งที่จะเสมอมิได้ โดยยังพระธรรมจักรให้เป็นไปคือตรัสพระ
ธรรมเทศนาโปรดเวไนยนิกรมนุษย์เทพยดา **โลกे อปฺปติวตฺตยฺมิ** หาผู้ใดในโลกนี้จะปุนปาน
ดุจพระองค์มิได้ นี่แหละพระพุทธองค์มาสรรเสริญพระองค์เองดังนี้ ถ้าจะเชื่อเอาพระพุทธานุ
ภาพที่ตรัสว่าคนทั้งปวงสรรเสริญพระตถาคตและสรรเสริญพระธรรมพระสงฆ์ก็ดี ท่านทั้งปวง
อย่ายินดี อย่าให้จิตกำเริบไปในที่สรรเสริญนั้น ถ้าจะเชื่อคำเดิมนี คำภายหลังที่พระองค์ตรัส
สรรเสริญพระองค์ให้เสลพราหมณ์ฟังนั้นก็ผิด ครั้นจะเชื่อเอาว่าพระองค์สรรเสริญพระองค์ว่า
เป็นถึงพระยารธรรมราช ไม่มีใครทั่วทั้งมนุษย์เทพาฟ้าดินที่จะเปรียบเสมอเหมือนหามิได้ พระ
พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เดิมว่า **ภิกฺขเว** ดูกรสงฆ์ทั้งปวง คนทั้งหลายจะสรรเสริญตถาคตก็ดี จะ

สรรเสริญพระธรรมพระสงฆ์ก็ดี ท่านทั้งหลายอย่าปรีดาปราโมทย์ด้วยสรรเสริญ อย่าให้จิต
กำเริบที่จะสรรเสริญตัว และอย่าให้ผู้อื่นสรรเสริญตัวเลย คำนี้ก็ผิด ส่วนสมเด็จพระพิชิต
มารตรัสอวดอ้างยกพระองค์เป็นอัครฐานเป็นถึงพระยาธรรมราช แล้วให้โอวาทพระภิกษุทั้ง
หลายมิให้กระทำจิตวุ่นวายในความสรรเสริญ กำเริบในความสรรเสริญเป็นอย่างไรจึงกระทำฉะนั้น
อภัย ปณโท อันว่าปัญหานี้ **อุกโต โภฏโก** เป็นอุกโตโภฏ **ตยา วิสขชิต** พระผู้เป็นเจ้าของได้โปรด
วิไลชนาในกาลบัดนี้

เถโร ฝ่ายพระนาคเสนผู้ประกอบด้วยญาณปฏิสัมภทา จึงมีเถรวาจาวิไลชนาว่า **มหาราช**
ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร คำเดิมที่สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ มีพระพุทธานุญาต
ประทานโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าชนทั้งหลายจะสรรเสริญตถาคตก็ดี และสรรเสริญ
พระธรรมพระสงฆ์ก็ดี ท่านอย่ายินดีในความสรรเสริญ อย่าให้เขาสรรเสริญตัวท่าน
และท่านอย่าดูอย่าง อย่าได้ทำจิตคิดกำเริบที่จะสรรเสริญตัวและให้ผู้อื่นสรรเสริญท่าน สมเด็จพระ
โลกุตตมาจารย์ให้โอวาทดังนี้ และข้อที่ว่า สมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้ากล่าวสรรเสริญคุณ
ของพระองค์อันเป็นนถาภูตตะ คือคุณมีจริงเป็นอุตตริยิยังว่า **อหมสมิ** ทุกวันนี้พระตถาคตเป็น
พระยาธรรมราชอันเลิศนักหนา ตรัสเทศนาพระธรรมจักร โปรดเวไนยสัตว์ทั่วมนุษยนิกร
เทวดา **โลเก อปฺปติวตฺตยิ** หาใครผู้ใดที่จะป้อนปานเปรียบเทียบมิได้นี้ก็ดี พระองค์จะตรัสเพื่อ
จะให้เกิดลามกเกิดยศ และปรารถนาจะให้เขาอื่นนับถือ มอบตัวเข้ามาเป็นศิษย์แสวงหาบิวารก็
หาไม่ได้ พระองค์ตรัสด้วยอำนาจมีพระทัยอนุเคราะห์ กรุณาเอื้อเพื่อหวังไว้เป็นประโยชน์แก่สัตว์
ทั้งหลาย พระองค์ทรงทราบโดยแน่แท้ในพระกมลสันดานว่า เมื่อพระองค์ตรัสนั้น ความตรัส
รู้ธรรมาภิสมัยแทงตลอดโดยธรรมทั้งปวง จักบังเกิดมีแก่เสลพราหมณ์และมาณพ ๓๐๐ คน
พระองค์จึงตรัสว่า ดูกรเสลพราหมณ์ ตถาคตนี้ **อนุตฺตโร** เป็นผู้ยิ่งประเสริฐเลิศล้ำ **ธมมราชา**
ตถาคตเป็นพระธรรมราช ด้วยพระธรรมราชย่อมประกาศสั่งสอนประชากราษฎร ด้วยกำหนด
กฏีกาอันเป็นธรรมฉันทใด ตถาคตนี้เลิศไปกว่านั้น ตรัสสั่งสอนมนุษยนิกรและชาวสวรรค์
ด้วยธรรมจกกับปวัตตนสูตร พระตถาคตนี้ประเสริฐนัก หาผู้ใดใครจะเสมอเหมือนหาไม่ได้ใน
โลกนี้ นี้แหละสมเด็จพระพิชิตมารโมลีนี้มีพระพุทธานุญาตตรัสดังนี้เพื่อว่าจะให้เสลพราหมณ์กับมาณพ
๓๐๐ คน ได้รู้มรรครู้ผลธรรมวิเศษดังนี้ จึงตรัสสรรเสริญพระองค์ ไซ้จะนำซึ่งความมีจริง
มาตรัสด้วยหวังลามกยศและบิวารหาไม่ได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรได้ทรงฟังก็สิ้นสงสัยทรงพระโสมนัส มีพระราชโอง
การตรัสว่า **สาธุ ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของวิไลชนาดีแล้ว

สมปฏิจฺฉามิ โยมจะรับถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจำไว้ เป็นข้อวัตรปฏิบัติแก่กุลบุตรทั้งหลาย อันเกิดมาในอนาคตกาลภายภาคหน้าในกาลบัดนี้

วณณภณนปัญหา คำรบ ๑ จบเท่านี้

อหิงสานิคคหปัญหา ที่ ๒

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปติมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของผู้ประกอบด้วยปรีชา สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ เจ้ามีพระพุทธานุภาพว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านจงมีความรักความเอ็นดูสัตว์โลกนี้แล **วโร** ประเสริฐ ตรัสฉะนี้แล้ว ครั้นมามีพระพุทธานุภาพว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลายโลก ทั้งปวงควรจะช่มชี่ ตถาคตก็ช่มชี่ ควรจะยกย่อง ตถาคตก็ยกย่อง นี่แหละพระผู้เป็นเจ้าของ **นิคฺคโ** ธรรมดาว่าควรที่จะช่มชี่ก็ให้ช่มชี่ **หตฺถเฉชฺชํ** ควรที่จะตัดมือให้ตัดมือ **ปาถเฉชฺชํ** ควรจะตัดเท้าก็ตัดเท้า ควรจำจองก็จำจอง ควรจะฆ่าก็ฆ่าให้ตาย ธรรมดาจะช่มชี่คนทั้งหลายก็ต้องกระทำดังนี้ พระองค์มีพระพุทธานุภาพว่า ควรจะช่มชี่ให้ช่มชี่นั้น โยมนี้เห็นไม่ควรนรกหนา สมเด็จพระศาสดาไม่ควรจะตรัสฉะนี้ แม้จะเชื่อเอาพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้แต่เดิมว่า อย่าเบียดเบียนสัตว์ ให้รักสัตว์เอ็นดูสัตว์ในโลกนี้ คำภายหลังที่พระองค์ตรัสว่า โลกควรจะช่มชี่ให้ช่มชี่ ควรจะยกย่องให้ยกย่องดังนี้ จะมิผิดหรือ ครั้นจะเชื่อเอาพระพุทธานุภาพภายหลังที่ว่าควรจะช่มชี่ให้ช่มชี่ พระพุทธานุภาพที่ตรัสมาแต่เดิมนั้นก็จะผิด **อํ** **ปญฺโ** อันว่าปัญหานี้ **อุกฺโต โกฏฺโ** เป็นอุกโตโกฏินิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของโปรดวิสัยนาไปในกาลบัดนี้

เถโร ฝ่ายพระนาคเสนผู้พระอรหันต์อันวิเศษประเสริฐด้วยญาณปฏิสัมภิตา จึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ซึ่งพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้แต่เดิมว่า ดูกรภิกษุท่านจงสมรักรักใคร่สัตว์ เอ็นดูสัตว์ อย่าเบียดเบียนสัตว์โลกนี้ **วโร** นี่แหละอุดมล้ำเลิศ ประเสริฐยิ่งนัก ครั้นแล้วยังมีพระพุทธานุภาพว่า สัตว์โลกนั้นควรจะช่มชี่ให้ช่มชี่ ควรจะยกย่องให้ยกย่อง พระพุทธานุภาพนี้จะเป็นสองหามิได้ และคำที่ว่าให้สมรักรักใคร่สัตว์ทั้งหลาย นี่แหละ สมเด็จพระมหากรุณาเจ้าตรัสตามอธิบาย สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลายแต่ปางก่อน ให้โอวาทความสั่งสอนสืบกันมา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ชื่อว่าธรรมนั้นมีลักษณะมิได้มีวิหิงสาสัตว์ นี่เป็นคำอันจริงแท้ ไม่มีผิดเลย **มหาราช** ขอถวายพระ

พระพรหมพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐในสมบัติ ซึ่งมีพระพุทธรูปกาดรั้วว่า ควรจะข่มขี้ก็ให้ข่มขี้ ควรจะยกย่องก็ให้ยกย่องนั้น ไซ้ว่าพระองค์จะให้ข่มขี้ด้วยวิหิงสาให้ยกย่องด้วยฉันทราคะก็หา มิได้ คือพระองค์ทรงมุ่งความดูธรรมเป็นประมาณ กำหนดตามสภาวะธรรมที่เป็นจริง คือจิตที่ ฟุ้งซ่านจึงให้ข่มขี้เสีย จิตที่สงบก็ให้ยกย่อง จิตที่เป็นอกุศลให้ข่มขี้ จิตที่เป็นกุศลให้ยกย่องเชิดชู โยนิโสมนสิการให้ข่มขี้ โยนิโสมนสิการให้ยกย่อง คนปฏิบัติผิดให้ข่มขี้ คนปฏิบัติชอบให้ยกย่อง ผู้ที่ประพฤติผิดนอกทางไม่ถูกต้องตามคลองธรรมพระอริยะให้ข่มขี้ ผู้ที่ประพฤติถูกต้องธรรมเป็นพระ อริยะให้ยกย่อง ผู้ที่เป็นโจรให้ข่มขี้ มิใช่โจรให้ยกย่อง **มหाराช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ สมเด็จพระ โมลีโลกเลิศในเทพาและมนุษย์ตรัสให้ข่มขี้และยกย่องโดยสัตย์โดยธรรม จะเป็นด้วย อำนาจวิหิงสาและราคะหามีได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าวิไลชานาไป ๆ ก็กลับมาที่โยมตามเมื่อกี้นั้นแหละ **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บุคคลที่เป็นโจร พระผู้เป็นเจ้าว่าให้ข่มขี้ นั้น ก็ผู้จะข่มขี้โจรจะพึงข่มขี้ อย่างไร พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรวิไลชานาแก้ไซ้ว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรพระพรหมพิตรพระ ราชสมภาร ผู้ที่จะข่มขี้โจรนั้น ก็ต้องข่มขี้ตามโทษ คือโทษควรจะบริภาษก็บริภาษ ควรจะ ปรับไหม ก็ปรับไหม ควรจะชับบก็ชับบเสีย ควรจะจำจองก็จำจองไว้ ควรฆ่าก็ฆ่าเสีย ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรบรรเลศกษัตริย์ มีสุนทรพจนารถตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าประกอบด้วยปรีชา คำที่ว่าควรจะฆ่าก็ฆ่า นั้น เป็นพระอนุมัติ ของสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้าด้วยหรือ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนถวายวิไลชานาว่า มิใช่พระอนุมัติของสมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้า ขอถวาย พระพรพระพรหมพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นภูมิมบาลมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อนุมโต ตถาคตานิ** ที่พระผู้เป็นเจ้าว่า การฆ่าโจรนั้น มิได้ฆ่าโดยพระ อนุมัติของสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว จะควรฆ่าด้วยเหตุไรเล่า พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ การฆ่าโจรนั้น มิได้ ฆ่าโดยพระอนุมัติของสมเด็จพระบรมศาสดา ฆ่าโดยโจรนั้นได้กระทำความผิดไว้เอง มิโทษ ติดอยู่เขาจึงฆ่า สมเด็จพระบรมศาสดาย่อมตรัสพระสัทธรรมเทศนา เพื่อให้เป็นสวัสดิมงคลแก่ สัตว์ทั้งหลาย จะให้เบียดเบียนซึ่งกันและกันให้ต้องได้รับความเดือดร้อนนั้นหาบมิได้ **มหाराช**

ขอถวายพระพร **อกโรนต์ อนุปราริ** ราชบุรุษทั้งหลายอาจสามารถจะจับบุรุษที่มีได้กระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเดินเที่ยวอยู่ตามท้องถนนไปฆ่าเสียให้ตาย โดยพระราชโองการของพระองค์ได้ละหรือ มหาบพิตร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ มีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ ราชบุรุษจะจับผู้ที่ทำความผิดมิได้ไปลงโทษฆ่าเสีย นั้น หากควรไม่

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถามว่า เป็นเหตุประการใดเล่าจึงไม่เป็นการสมควร มหาบพิตร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชาจึงมีพระราชโองการตรัสว่า บุรุษผู้นั้นมิได้กระทำความผิดอย่างใดได้เลย จะไปลงโทษเขาอย่างไรเล่า พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ คนที่ทำความผิดมิได้ ราชบุรุษจะฆ่าเสียโดยพระโองการของพระองค์ไม่ได้ ต่อเมื่อบุรุษนั้นได้กระทำความผิดไว้เองจึงฆ่าได้มีอุปมาฉันใด การฆ่าโจรก็ได้ฆ่าโดยพระอนุมัติของสมเด็จพระบรมศาสดา มีอุปมาฉันนั้น เพราะโจรมีความผิดอันกระทำไว้ด้วยตนเอง จึงต้องถูกฆ่า จะไปโทษพระสังฆกรรมเทศนาของสมเด็จพระบรมศาสดาอย่างไรได้ **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ โจรนั้นถึงแก่ภัย ท่านฆ่าเสียด้วยกรรมของตนเช่นนี้ สมเด็จพระสังฆพัญญผู้สอน จะมีโทษด้วยหรือ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการว่า จะมีโทษหามิได้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ถ้าเช่นนั้นพระโอวาทที่พระองค์ตรัสเทศนาสั่งสอนนั้น จะมีเป็นประโยชน์เป็นผลเป็นสวัสดิมงคลหรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ก็มีพระราชโองการรับถ้อยคำแล้วตรัสว่า **สาธุ** โยมจะรับถ้อยคำมนสิการจำไว้ จะได้เป็นเยี่ยงอย่างไปภายหน้าในกาลบัดนี้

อหิงสานิคคหปัญหา คัมภ ๒ จบเท่านี้

ภิกขุพณามนปัญหา ที่ ๓

ราชา อาท สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของผู้ประกอบด้วยญาณปรีชา **ภาสิต์ เจต** คำดังนี้สมเด็จพระไตรโลกมุนีมีพระพุทธานุญาตว่า ตถาคตนี้ **อโฆโร** ไม่มีโกรธ **วิคตซีโล** มีโทษคือโทโสเป็นดังหลักตอปราศจากพุทธสันดานแล้ว **ปุน จ** ครั้นแล้วสมเด็จพระบรมโลกนาถ ศาสดาจารย์ **ปณามเมสิ** มีพระพุทธานุญาตรับพระโมคคัลลานะและพระสารีบุตรอัครสาวกทั้งคู่ พร้อมด้วยบริษัทบริวารของอาตมา ก็ **นุ โข** **ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้ามาตรัสดังนี้ จะว่าดีไม่มีโกรธหรือ โยมนี่เข้าใจแน่ทีเดียวว่า สมเด็จพระพุทธรองค์เจ้าทรงโกรธเป็นมั่นคง ถ้าแม้ว่าพระองค์ทรงรับพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะผู้ อัครสาวกชายชวานั้นเป็นมั่นคงจะนี้แล้ว คำเดิมนี่ที่มีพระพุทธานุญาตว่า **อโฆโร** ตถาคตไม่มีโกรธ **วิคตซีโล** ตถาคตมีโทษคือโทโสเป็นดังหลักตอปราศจากสันดานแล้ว คำนี้ก็ผิด ครั้นจะถือคำเดิมนี่ คำตรัสทีหลังก็จะผิด หรือว่าพระองค์เจ้าไม่มีจิตโกรธโปรดขับเสียดด้วยจิต ยินดี ก็ใช้ท่วงใช้ทีใช้เหตุใช้ผล โยมคิดแล้วให้จงนครัน **อัย ปณฺโท** อันว่าปัญหานี้เป็นอุกโตโกฏินิมนต์โปรดวิไลชญาให้แจ้งซึ่งวิมตติกังขาในกาลบัดนี้

เถโร ฝ่ายพระนาคเสนผู้มั่นด้วยศีลาทีคุณอันวิเศษจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐมหาศาล สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์เจ้า มีพระพุทธานุญาตโปรดไว้ว่า ตถาคตนี้ **อโฆโร** หาความโกรธมิได้ **วิคตซีโล** มีหลักคือโทโส ในสันดานผลาญเสียแล้ว พระองค์ตรัสจะนี้แล้ว มีพระพุทธานุญาตรับพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ พร้อมด้วยบริษัทนั้น ใช้ว่าพระองค์จะทรงโกรธหามิได้ จะเปรียบฉันใดนะ บพิตรพระราชสมภาร มีครุวนาปานบุรุษผู้หนึ่งสัญจรบนพื้นพสุธา **ปกฺขลิตฺวา** บุรุษผู้นั้น ประมาท พลาดล้มลง ถูกรากไม้ก็ดี ถูกศิลาและหลักตอสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นก็ดี จะว่าพสุธาธรณินั้น มีความโกรธหรือว่าหามิได้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **นตฺถิ** **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ พสุธานั้นจะได้มีความโกรธนั้นหามิได้ ประการหนึ่ง **โกโป** วา ความโกรธก็ดี **ปสาโท** วา ความเสื่อมใสก็ดี จะได้มีแก่พสุธานั้นก็หามิได้ **อัย มหาปจฺวี** อันว่าแผ่นดินอันใหญ่ **อนุนยปฏิขมิวปมุตฺตา** จะได้มีจิตรักใคร่และโกรธแค้นหามิได้ **สยเมว** **โส** บุรุษผู้นั้นประมาทพลาดล้มลงเอง **น สญฺฉาย** ด้วยตัวมิได้สำคัญสัญญา จะโทษเอาว่าพสุธาโกรธซึ่ง จึงเพอญให้ต้องบาดเสียนหนาม ทั้งนี้หาถูกไม่

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **ยถา** มีครุวนาฉันใดบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ

พระศาสตราจารย์จะมีโกรธหามิได้ **อนุนยปฏิขวิปมุตโต** สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้เป็น
 อัครนักปราชญ์จะได้มีความยินดีโกรธแค้นซึ่งซึ่งใครหามิได้ **อรหิ** ทรงพระนามชื่อว่าพระอรหัง
 ควรแก่เครื่องสักการบูชาเป็นอาทิ **สมุมาสมพุทโธ** ได้ตรัสรู้พระธรรมทั้งปวงหาผู้ใดจะเป็น
 อาจารย์มิได้ พระองค์ตรัสขับพระสารีบุตร พระโมคคัลลานพร้อมด้วยภิกษุบริษัทเสียด้วยโทษ
 ของตนกระทำไว้ อุปไมยดุจความที่อุปมานั้น

ประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้า ถ้ามิฉะนั้น
 ดุจมหาสมุทรอันใหญ่ **มตกณเปน ส่วสติ** จะได้ส่องแสงอยู่ร่วมด้วยอสุภสัตว์ตายนั้นหามิได้ **ยิ**
กิมจิ **สงขเสवालปนกกุณปิ** สังข์หรือคือจอกสาหร่ายแห่นและซากอสุภสัตว์ตายลอยไปนั้น
 มหาสมุทรอันใหญ่ก็ซัดขึ้นไปเสียบนตลิ่งลื่น มิให้อสุภสัตว์ตายนั้นลอยล่องอยู่ในสมุทรสาคร
มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร มหาสมุทรนั้นรำคาญเคืองซึ่งโกรธหรือ จึงซัด
 อสุภนั้นขึ้นเสียบนตลิ่งนั้น นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า **นตถิ ฆนเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า มหา
 สมุทรนั้นเล่า **โกโป วา** จะมีจิตโกรธก็ดี **โทโส วา** จะมีจิตประทุษร้ายก็ดี หามิได้ **อนุนย-**
ปฏิขวิปมุตโต มหาสมุทโท มหาสมุทรอันใหญ่จะมีจิตรักใคร่ซึ่งซึ่งหามิได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจารย์ว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร มหา
 สมุทรนั้นเปรียบปานฉันทใด **โกโป วา** อันว่าความโกรธก็ดี **ปสาโท วา** อันว่าความ
 เลื่อมใสก็ดี จะมีในสันดานสมเด็จพระโลกุตตมาจารย์หามิได้ **ตถาคโต** อันว่าสมเด็จพระไตร
 โลกนาถ **อรหิ** ตัดขาดจากกำกวมสงสาร **สมุมาสมพุทโธ** ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิ-
 ญาณด้วยพระองค์ **อนุนยปฏิขวิปมุตโต** ตั้งอยู่ในองค์อุเบกขา จะได้มีพระทัยเสน่หารักใคร่
 ซึ่งซึ่งหามิได้ อุปไมยดุจหนึ่งสมุทรสาครนั้น ขอถวายพระพร บรูษพลาตแล้วย่อมล้มนบน
 แผ่นพสุธาฉันทใด พระมหากษัตริย์ทรงขับไล่ผู้ที่พลาตในพระศาสนาฉันทนั้น ประการหนึ่งมหา
 สมุทรย่อมซัดซากอสุภสัตว์ขึ้นฉันทใด ผู้ที่ประพฤติผิดในพระศาสนาพระองค์ก็ซัดไปฉันทนั้น **ตถาคโต**
 ประการหนึ่งเล่า สมเด็จพระศาสตราจารย์เจ้ามีพระพุทธานุญาตให้ขับเสียนั้น หวังจะให้เข็ดหลาบ
 ไม่กระทำต่อไป ตั้งพระทัยจะให้ปฏิบัติเป็นอันดี เพื่อได้พ้นจากชาติชราพยาธิมรณะ พ้นจาก
 ทุกข์ทั้งมวลนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรได้ทรงฟังก็สิ้นวิมตีกังขา มีพระราชโองการตรัสว่า สรุสสะ
 ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า **สมปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าไว้ในกาลบัดนี้

ภิกษุพนามนปัญหา คำรบ ๓ จบเท่านี้

พุทธสัมพัจฉัญฉยมงคลปัญหาที่ ๔

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรมีสุนทรราชบุจฉาถามว่า **ภนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยปรีชา **ตุมเห ภณถ** พระผู้เป็นเจ้านี้สรรเสริญว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นองค์สัมพัจฉัญฉยมงคลแล้ว พระผู้เป็นเจ้ากล่าววว่า สมเด็จพระสัมพัจฉัญฉยมงคลเจ้าขับเสียซึ่งภิกษุสงฆ์ มืองค์พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นประธานกาลครั้งนั้น ศากยราชและท้าวสัทหมบดีพรหมปรารธนาจะระงับดับเสียซึ่งอภิกษุ จึงเข้าไปสู่สำนักสมเด็จพระมุนีวรเจ้า แล้วจึงกล่าวอุปมาสองประการ คือ อุปมาดังพืชอันน้อยประการ ๑ อุปมาดังลูกโคอ่อนประการ ๑ ยังสมเด็จพระพุทธองค์ผู้เป็นที่พึ่งให้ระงับดับโทษนั้นด้วยอุปมา และเมื่อศากยราชและท้าวสัทหมบดีพรหมถวายอุปมานี้ จะแก้ว่าพระมหากษัตริย์ไม่รู้ ถ้าจะนั้นสมเด็จพระมหากษัตริย์ก็เป็นองค์สัมพัจฉัญฉยมงคลหรือไม่ อนึ่งจะแก้ไขว่าพระองค์รู้ ปรารธนาจะดูใจสงฆ์ทั้งปวง จึงขับเสียนี้ถ้ารับเข้ามาว่าขับแล้ว ถ้าจะนั้นพระมหากษัตริย์ก็ได้มีภักดี ถ้ามีภักดีแล้วจะขับเสียต้องการอะไรนั้น **อัย ปณโท** อันว่าปัญหานี้ **อุกโต โภฏโก** เป็นอุกโตโภฏี นิมนต์ผู้เป็นเจ้าโปรดวิชันนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **ตถาคโต** สมเด็จพระตถาคตทศพลญาณเจ้านี้ เป็นองค์สมเด็จพระสัมพัจฉัญฉยมงคล สรรพัตจะรู้ในธรรมเป็นธรรมสามีคือเป็นเจ้าแห่งธรรม ตกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั้น ก็เอาธรรมของสมเด็จพระสัมพัจฉัญฉยมงคลทรงสั่งสอน ย้อนมาอุปมาให้สมเด็จพระบรมโลกนาถประสาทเลื่อมใส **ยถา** มีครุวนาฉันได **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจสตรีเอาทรัพย์เป็นของสามีมที่ตั้งเรียงเคียงไว้ให้สามีของอาตมาเห็นส่วน ครั้นสามีเห็นทรัพย์ของอาตมาก็ชื่นชมโสมนัสสาการยินดี **ยถา** มีครุวนาฉันไดก็ดี ศากยราชและท้าวสัทหมบดีพรหมนั้นก็เอาธรรมอันเป็นของสมเด็จพระชินนทรบพิตรพิชิตมารเจ้าสั่งสอนนั้น มากล่าวให้สมเด็จพระองค์เจ้าชื่นชมยินดี ส่วนสมเด็จพระพิชิตมารโมลีเจ้าก็อนุโมทนาว่า **สาธุ สาธุ** ท่านว่านี้ควรแล้ว ความนี้เปรียบเหมือนสตรี เอาทรัพย์เป็นส่วนสามีมาให้สามีชื่นชมนั้น

ประการหนึ่งจะอุปมาใหม่เล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ประเสริฐในอิสริยศฤงคาร เปรียบปานดุจช่างกลบกเอาสุวรรณาลังการ เครื่องประดับเหนืออุตตมังคลีโรตม์แห่งบรมกษัตริย์ให้ปราโมทย์โสมนัสยินดี อันว่าสุวรรณาลังการนี้เป็นของของบรมกษัตริย์ บรมกษัตริย์ก็ทรงโสมนัสยินดีซึ่งเครื่องประดับอันเป็นของของพระองค์ **ยถา** มีครุวนาฉันได ศากยราชและสัทหมบดีพรหม ก็นำเอาธรรมที่พระองค์สอนไว้มาอุปมาอุปไมยให้สมเด็จพระองค์เจ้าเลื่อมใส ด้วยธรรมของพระองค์เอง มีอุปไมยฉนั้น เหตุที่จะปลดเปลื้อง

ทุกชั้นระดับกิเลสนั้น สมเด็จพระภควันตบพิตรตรัสแก่ศากยราชและท้าวสหัมบดีมหาพรหมไว้ทั้งนั้น

ประการหนึ่งเล่าบพิตรพระราชสมภารเจ้า จงทรงฟังอุปมาอุปไมย ได้แก่ศิษย์อันปรนนิบัติซึ่งอุปัชฌาย์ เอาจ้งหันของอุปัชฌาย์มาให้อุปัชฌาย์ ยังอุปัชฌาย์ให้ชื่นชมยินดี ยถา มีครุวนาฉันไค สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า ก็ชื่นชมเลื่อมใสซึ่งธรรมของพระองค์อันเทศนาไว้เหมือนดังก่อนนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร ได้สวณาการทรงฟังก็ทรงพระโสมนัสสโมสมรมีพระราชโองการตรัสว่า สรุสชะข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า โยมจะรับเอาถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าไว้เป็นข้อวัตรปฏิบัติแก่กุลบุตร อันจะเกิดมาเป็นปัจฉิมมาชนตาชนในกาลบัดนี้

พุทธศัพท์ปัญญาสยปณามปัญหา คำรบ ๔ จบเท่านี้

คิหิปปพชิตปฏิปันนวันณนปัญหา ที่ ๕

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสถามปัญหาอื่นสืบไปเล่าว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบไปด้วยญาณปริชา **ภาสิตํ เจตํ ภควตา** ถ้อยคำนี้สมเด็จพระพิชิตมารโมลี มีพระพุทธานุญาตไว้ว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย **คิหิ วา ปพฺพชิต** วา **คฤหัสถ์ก็ดี บรรพชิตก็ดี สมมาปฏิปโน** มีอุตสาหะปฏิบัติเป็นอันดีแล้ว ก็อาจรู้ธรรมอันวิเศษ คือมรรคผลเหมือนกัน นี้แหละคฤหัสถ์นั้น **กามโกคิ** บริโภคกามคุณ **โธทาวสโน** นุ่งห่มผ้าขาวผ้าลายเลี้ยงบุตรภรรยา หลับนอนคลุกเคล้าอยู่กับบุตรภรรยา ทัดทาดอกไม้ของหอมพร้อมด้วยเครื่องประดับแล้วด้วยแก้วมณี ประดับเมาสีมวยผสมสารพัดจะสิ่งสมสิ่งสินทุกประการ คฤหัสถ์เป็นกามโกคิฉะนั้น ถ้าว่าปฏิบัติดี ก็ได้มรรคผลธรรมวิเศษ ฝ่ายบรรพชิตต้องรักษากิจโกนหนวดเคราปลงเฝ้าผม นุ่งห่มเสาก็แล้วด้วยผ้าข้อมผาดกระทำให้เสีย **สี สมาทานศีล ๒๒๗** ประการ **สมาทานธุดงค์ ๑๓** ต่อปฏิบัติดีจึงจะได้มรรคผลธรรมวิเศษ อาศัยแก่ปฏิบัติเป็นต้นเหตุ **โก วิเสโส** บรรพชิตจะวิเศษกว่าคฤหัสถ์ที่ข้อไหน **ตโป กมฺมํ** อันว่าตปกรรมคือศีลที่รักษาไว้ **อผลํ** หาผลมิได้ **ปพฺพชฺชา** อันว่าบรรพชา **นिरตฺถกา** หาประโยชน์มิได้ **สิกฺขาบทโรปนา** อันว่าการระวังรักษาสิกขาบท **วชฺชา** มีโทษ **ธุดฺงคสมาทานํ** อันว่าสมาทานซึ่งธุดงค์ **โมฆํ** สูญเปล่าหาประโยชน์มิได้ ซึ่งจะปฏิบัติไปก็จะลำบากเปล่า

คฤหัสถ์เขาไม่ได้ความลำบากเลย เขาก็ได้มรรคได้ผลเหมือนกัน ก็นี้แหละโยมเห็นฉะนั้นว่าเป็นคฤหัสถ์อยู่ดีกว่ามิใช่หรือ

พระนาคเสนจึงถวายวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์มีพระพุทธรูปกาโปรดประทานไว้ว่า คฤหัสถ์ก็ดี บรรพชิตก็ดี ถ้าว่าปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติแล้ว ก็จะมีธรรมวิเศษมรรคผลได้ บพิตรมาทรงรำพึงเห็นไปว่า ฝ่ายบรรพชิตนั้นถือว่าอาตมานี้รักษาเพศบรรพชิตอยู่แล้ว จะปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติไปต้องการอะไร ครั้นบรรพชิตไม่ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ คือไม่จำเริญซึ่งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เป็นบุพภาคส่วนเบื้องต้นที่จะได้มรรคได้ผลแล้ว ก็จะไม่แคล้วคลาดปราศจากมรรคผลนี้ ส่วนฆราวาสนุ่งผ้าขาวผ้าตา เป็นกามโกศบริโภคกามคุณ ถ้าว่าปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติแล้ว ก็จะสามารถมรรคผลอันวิเศษ และข้อซึ่งว่าบรรพชิตเพศวิเศษกว่าฆราวาสนั้น **น สกกา** มีอาจประมาณ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจแก้วมณี **กามททสุ** อันให้สำเร็จซึ่งความปรารถนาทั้งปวง เป็นแก้วมโนหรจินดา ใครหนออาจสามารถที่จะตีราคาได้ **ยถา** มีครุวนาฉันใดก็ดี คุณแห่งบรรพชานี้มากนักหนา อาตมาเมื่อจะนับจะประมาณได้ มีอุปไมยเหมือนแก้วมณีอันมีราคานั้น **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง เปรียบปานดุจคลื่นละลอกในสมุทรอันใหญ่ บุคคลผู้ใดไม่อาจสามารถประมาณได้ฉันใดก็ดี อาตมาภาพเมื่อจะประมาณคุณแห่งบรรพชานี้ได้ เหมือนคลื่นในมหาสมุทรอันลึกสุดประมาณนั้น การบรรพชานี้จะให้สำเร็จกิริยาทั้งปวง **อบปิจโณ** คือจะกระทำมกน้อย ๑ **สนตุฏโจ** กล่าวคือยินดีในลาภแต่ที่ได้ตามกิจสมณะโดยธรรมเป็นประการ ๑ **วิวิตโต** คือยินดีจะอยู่ในที่สงัดประการ ๑ **อัสสฏโจ** คือมิได้ระคนปนด้วยหมู่คณะประการ ๑ **นิรालโย** หาอาลัยมิได้ประการ ๑ **อนิกุเกโต** มิได้มีที่อยู่ประการ ๑ **ปริบุญณสีโล** มีศีลอันบริบูรณ์ประการ ๑ **สลุเลขิตาจาโร** มีมารยาทประกอบด้วยความขัดเกล่าเป็นสลลเลขสันโดษประการ ๑ **ธุดงคปฏิบัติกุสโล** ฉลาดในธุดงคปฏิบัติประการ ๑ กิริยาทั้งปวงนี้บรรพชิตจะกระทำแล้ว ก็กระทำได้สิ้นโดยเร็วพลันไม่ขัดขวาง ฉันใดก็ดี เปรียบดุจบุคคลลงอาบน้ำในนที ชำระกายให้หายมลทินและราศีในกาย จะได้สมความปรารถนาเป็นอันเร็วทันกันฉันนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร ได้ทรงฟังก็สโมสโรสมนัสตรัสว่า **กลโลสิ** พระผู้เป็นเจ้าของเกล้าแก้ปัญหานี้ไพบเราะแจ่มแจ้งนักหนา **สมปฏิบัติจามิ** โยมจะรับเอาไว้ในกาลบัดนี้

คิหิปปพชิตปฏิป็นนวัณณนปัญหา คำรบ ๕ จบเพียงนี้

อนิเกตานาลยกรณปัญหา ที่ ๖

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการถามปัญหาอื่นว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของผู้ประกอบด้วยปรีชา **ภาสิตฺ เจตฺ ภควตา** ถ้อยคำอันนี้สมเด็จพระพิชิตมารโมลีมีพระพุทธปฏิภาตรัสว่า ธรรมดาว่าบรรพชิตควรเป็นผู้หาที่อยู่มิได้ ไม่ควรอยู่เป็นหลักแหล่ง **อนาลยํ** หาอาลัยที่อาศัยมิได้ นี่แหละเป็นกิริยาอันนักปราชญ์ทั้งหลายเสพสมาคมคบหา มีพระพุทธปฏิภาตรัสดังนี้ **ปุณ ภณิตฺ** มาอีกเล่ากลับมีพระพุทธปฏิภาตรัสว่า ทายกพึงสร้างวิหารที่อยู่อันเป็นที่สบายให้แก่ภิกษุทั้งหลาย อันเป็นพหูสูตผู้ทรงพระไตรปิฎกอยู่ให้สำราญ นี่แหละสมเด็จพระโลกุตตมาจารย์มีพระพุทธปฏิภาตรัสดังนี้ คำหน้าเป็นอย่างหนึ่ง คำหลังเป็นอย่างหนึ่ง ปัญหานี้ลึกเป็นอุกโตโกฏี นิมนต์โปรดวิไลชันหาให้แจ้งในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงถวายวิไลชันว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์มีพระพุทธปฏิภาโปรดว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาว่าภิกษุพึงหาที่อยู่มิได้และไม่มีอาลัยแน่ว่าอยู่ที่นั่นที่นี้เป็นนิตย สมเด็จพระพิชิตมารมุนีโลกนาถเจ้าตรัสฉะนี้ ตรัสเป็นอวเสสวจนะ คือมิได้ตรัสห้ามมิให้ภิกษุมิที่อยู่อาศัยเสียเลย เป็นแต่ห้ามมิให้ติดอยู่ในที่อาศัย เมื่อพักอยู่ชั่วคราวแล้วให้เที่ยวจาริกไป พระพุทธพจน์นี้จะมีพิศหามิได้ พระองค์ตรัสถูกแท้ไม่แปรผัน คำที่ว่าภิกษุเป็นผู้หาที่อยู่มิได้และไม่มีอาลัยแน่ว่าอยู่ที่นั่นที่นี้เป็นนิตยดังนี้ **สมณานุจฺฉวิกิ** สมควรแก่สมณะ **สมณสารูปิ** เป็นสมณะสารูป **สมณปฏิรูปิ** ชอบแก่สมณะ **สมณารทํ** ควรแก่สมณะ **สมณโคจรํ** เป็นอารมณแห่งสมณะ **สมณปตฺถิตํ** เป็นที่ปรารภนาแห่งสมณะ ควรสมณะจะพึงปฏิบัติให้ถูกต้องตามกระแสพระพุทธปฏิภา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจมฤคชาติหมู่เนื้ออันเที่ยวไปในไพรสณฑ์ ราวป่า **นิรालโย** หาอาลัยมิได้ในที่อยู่ **อนิเกโต** จะได้สมสู่อยู่ในประเทศที่ใดหามิได้ **ยถิจฺฉิตํ** ยาย่อมเที่ยวไปโดยควรแก่ปรารภนาของเนื้อทั้งหลายนั้น **ยถา** มีครุวนาฉันใด เป็นภิกษุเล่าก็พึงเป็นอนาลย อย่าได้อาลัยด้วยที่อยู่ **อนิเกโต** พึงสมสู่อยู่ ณ ที่หากำหนดมิได้ อุปไมยเหมือนเนื้อนั้น **เอตํ กิจฺจํ** อันว่ากิจนี้ **มุนิสฺสสนํ** เป็นที่ปราชญ์จะเยี่ยมเยือนไปมาหาสู่

มหาราช ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่งเล่า ซึ่งกระแสพระพุทธปฏิภาสมเด็จพระมหากรุณาตรัสประกาศไว้ว่า ให้สัตบุรุษทายกสร้างวิหารให้แก่หมู่พระภิกษุที่เป็นพหูสูตทรงไตรปิฎกนั้น ด้วยสมเด็จพระสัพพัญญูมาร่ำฟังด้วยพระญาณทรงทราบ ว่า วิหารทานนี้เป็นที่สรรเสริญยินยอมแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าแต่ก่อนมา มหาชนทั้งหลายได้ถวายวิหารทานแก่พระภิกษุแล้ว อาจสำเร็จแก่พระนิพพาน พ้นจากชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ๔ กองนี้เที่ยงแท้ นี่แหละเป็นอานิสงส์ประการหนึ่ง

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อภิกษุทั้งหลายเที่ยวจาริกสัญจรอยู่ในป่า มหาชนทั้งหลายผู้มีศรัทธาจะได้พบได้ปะโดยยาก เมื่อได้สร้างวิหารถวายให้อยู่อาศัยแล้ว ท่านจะได้ไปมาพักพำอยู่เป็นครั้งเป็นคราวให้มหาชนได้เห็นและจะได้มาทำบุญให้ท่าน สร้างวิหารนั้นมีอันสงฆ์ตั้งนี้อีกประการหนึ่ง สิริเป็นอันสงฆ์สองประการ เหตุตั้งนี้สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์จึงมีพระพุทธรูปกาตรัสว่า ให้ทายกสร้างวิหารถวายแก่พระภิกษุเป็นพหูสูตผู้ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก แต่พระพุทธรูปทรงทั้งปวงนั้น พระองค์เจ้าบัญญัติไว้ว่า อย่าให้รักใคร่อาลัยด้วยวิหารนั้น พึงอยู่ชั่วคราวแล้วหลีกไป อย่าได้อยู่ในที่ใดติดอยู่เป็นนิตย์ พระองค์โปรดไว้ฉะนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรได้ทรงฟังก็ทรงพระโสมนัสปริดาตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า **สมปฏิจฺฉามิ** โยมจักรับเอาถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าไว้ เป็นข้อวัตรปฏิบัติสืบไป แก่กุลบุตรอันเกิดมาเป็นปัจฉิมมหาชนตาสัตว์ในกาลบัดนี้

อนิเกตานาลยกรณปัญหา คำรบ ๖ จบเพียงนี้

อุตฺตฺถุรอุทฺรปัญฺหา ที่ ๗

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิเบตมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยปรีชาญาณ **ภาสิตํ เจตํ** คำนี้สมเด็จพระพิชิตมารโมลีเจ้ามีพระพุทธรูปกาตรัสว่า ภิกษุควรมีเพียรในการบิณฑบาตเลี้ยงท้อง อย่าได้ประมาทลืมนอน และควรเป็นผู้ชวนชวนสรวมท้อง อย่าได้บริโภคอาหารมากยิ่งประมาณ **ขุน จ** ครั้นนานมาแล้ว สมเด็จพระสังฆราชเจ้ามีพระพุทธรูปกาตรัสว่า ดูกรอุทฺถายี บางคราวตถาคตนี้ ฉันทงั้นเพียงเสมอขอบบาตรนี้บ้าง ยิ่งกว่านี้บ้าง นี้แหละจะเชื่อคำหน้าหรือคำหลังก็จะผิด ครั้นจะเชื่อคำหลัง คำหน้าก็จะผิด **อัย ปณฺโท** อันว่าปริศนานี้ **อุกฺโต โภฏฺโง** มีเงื่อนเป็นสองไม่ต้องกัน นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าวิไลสนาให้แจ้งในกาลบัดนี้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ซึ่งสมเด็จพระศาสดาจารย์มีพระพุทธรูปกาตรัสว่า ภิกษุไม่ควรประมาทในการบิณฑบาตเลี้ยงท้อง และควรเป็นผู้สรวมท้องของตน พระพุทธรูปกาตรัสไปแก่พระอรหันต์เจ้า และพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า และพระสังฆราชเจ้าทั้งหลาย และคำนั้นเป็นสภาวะจนจะกล่าวโดยแท้

ในทางธรรม **มหาราช** ดูกรมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภาร บุคคลประกอบการมิได้สำรวม
 ท้องนั้น **ปาลปิ หนติ** ย่อมฆ่าตีซึ่งสัตว์บ้าง **อทินฺนปิ อาทิตติ** ถือเอาทรัพย์อันเจ้าของมิได้
 ให้บ้าง **ปรทาร์ปิ คจฺจติ** ล่องเสพกามาสมุจฉาจารย์บ้าง **มุสาปิ ภณติ** เจรจามุสาส่อเสียด
 ล้มพับปลาปวาทตลกคะนอง **พฺรสุวาททหยาบ** ฆ่าด่าทอล้อลวงท่านเป็นการมุสาวาทบ้าง **มชฺชฺปิ**
ปิวิตติ ดื่มนินซึ่งสุรายาเมาเพื่อจะเลี้ยงท้องของอาตมาบ้าง **มาตฺตริปิ ชีวิตา โวโรเปติ** ปลงเสีย
 ซึ่งชีวิตมารดาบิดาบ้าง **ฆ่าเสียซึ่งพระอรหันต์บ้าง** กระทำสังฆเภทและโลหิตุปบาทด้วยจิต
 อาฆาตประทุษร้ายบ้าง **ทั้งนี้ก็หมายจะให้เกิดลาภสักการะเลี้ยงท้องของตนจึงกระทำไป**
 จะเหมือนหนึ่งใครเล่าบพิตรพระราชสมภาร **ปานดุจเทวทัต อุทฺเร อสณฺณโม** มิได้สำรวมท้อง
 ของอาตมา **สงฺฆํ ภิณฑิตฺวา** กระทำสังฆเภท เหตุฉะนี้จึงไปหม้อยู่ในอวิจันรกมีกำหนดกัลป์
 หนึ่ง นี้แหละสมเด็จพระพิชิตมารโมลีเจ้าพระองค์เห็นเหตุฉะนี้ และกิจเหล่านี้ซึ่งเป็นไปคล้ายกับที่
 ถวายวิสัยนามมาแล้วนั้นเป็นอันมาก จึงตรัสสอนให้สำรวมท้องแห่งอาตมา

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อโยคาวจรเจ้าผู้ใด มิได้ประมาท
 ลืมตนมีเพียรชวนชวายเป็นการสำรวมท้องแล้ว ก็อาจสำเร็จแก่จตุสัจจาภิสมัย คือจะได้สำเร็จแก่
 พระอริยสัจทั้งสี่ มีพระทุกขสัจเป็นต้น มีมคฺคสัจเป็นปริโยสาน กระทำสามัญผลทั้งหลายให้
 แจ่ม และจะได้พระปฏิสัมภิตา ๔ พระสมบัติ ๔ และอภิญาญา ๖ ประการ ถึงซึ่งภาวะชำนานู
 คล่องแคล่ว สำเร็จในสมณธรรมทั้งปวง **บพิตรพระราชสมภารจะไม่ได้สวณาการทรงฟังบ้าง**
แลหรือ ว่ายังมีสุวรรณโปดกนกแขกเต้าตัวหนึ่ง สำรวมท้องของอาตมา จนโลกไหวตลอดถึงพิภพ
 ดาวดึงส์ สมเด็จพระอมรินทร์ต้องลงมาปฏิบัติสุวรรณโปดกนั้น ให้ได้รับความสุข ด้วยเดชแห่ง
 สุวรรณโปดกนั้นถือสำรวมท้อง บริโภคอาหารพอให้ชีวิตเป็นไป สมเด็จพระไตรโลกโมลี
 เจ้าทรงพิจารณาเห็นคุณทั้งหลายเป็นอันมากเห็นปานนี้ จึงมีพระพุทฺธฎีกาตรัสห้ามมิให้บริโภค
 จนเหลือประมาณ ให้รับประทานพอควรแก่ท้อง สำรวมท้องของตนไว้ พระพุทฺธฎีกาที่ตรัสกับ
 พระอุทฺทายีว่า ดูกรอุทฺทายี ตถาคตนี้บริโภคอาหารพอประมาณเสมอขอบบาตรนี้บ้าง **อปฺเปกทา**
บางคาบเล่าตถาคตบริโภคยิ่งไปกว่านั้น สมเด็จพระสัพพัญญูเจ้าตรัสทั้งนี้ด้วยสามารถพระองค์
 ชาติกิเลสสำเร็จแก่พระโพธิญาณแล้ว ได้กระทำกิจทุกอย่างอันเป็นจริยาของสมณะเสร็จสิ้นแล้ว
 มิใช่ผู้จะต้องศึกษาบำเพ็ญเพียรสืบต่อไป เปรียบปานดุจบุคคลเป็นโรคให้หลงให้รากและเป็นไข้
 ต่าง ๆ หมอก็ห้ามของแสลง เพื่อจะให้สบายหายโรคจึงห้ามของแสลงสำรวมท้องของอาตมาไว้
 ฉนั้นใด อนึ่งบุคคลที่ประกอบด้วยกิเลส ยังมิได้แจ้งเหตุในพระจตุราริยสัจนั้นเหมือนบุคคลเป็น
 ไข้พึงให้สำรวมท้องของอาตมาไปกว่าจะขาดจากกิเลส เมื่อขาดจากกิเลสแล้ว จะสำรวมก็ได้
 ไม่สำรวมก็ได้ **อุปมาฉันใด** ในบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจแก้วมณีอันดีมีรัศมีล้อม
 ประภัสสรเป็นแก้วอันมีค่า มีชาติอันบริสุทธิ์สงสี จะได้มีกิจต้องขัดหามิได้ **อันพุทฺธวิสัยนั้น** มี

พระบารมีเปี่ยมแล้ว และจะหาซึ่งโทษที่จะกีดกันอยู่มิได้ อุปไมยเหมือนแก้วมณีมีรัศมีอัน
บริสุทธิ์นั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรได้ทรงฟังก็ทรงพระโสมนัสตรัสว่า **สมปฏิจจามิ** โยม
จะรับไว้เป็นข้อวัตรปฏิบัติแห่งกุลบุตรอันเกิดมาภายหลัง อันเป็นปัจฉิมมาชนตาในกาลบัดนี้

อุติฏฐอุทรปัญหา คำรบ ๗ จบเพียงนี้

ธัมมวินยปฏิจจนปัญหา ที่ ๘

ราชา สมเด็จพระมกษัตริย์ชัตติยนรินทร์ทรงพระนามว่าพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรอธิบดี
มีพระราชโองการตรัสถามอรรถปัญหาอื่นแก่พระนาคเสนสืบไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้า
แต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ภาสิตํ เจตํ ภควตา** ถ้อยคำอันนี้สมเด็จพระบรมไตรโลกโมลีเจ้า
มีพระพุทธฎีกาตรัสประภาษไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย **ธมฺมวินโย** อันว่าพระสูตรพระวินัยและ
พระปรมาตถ์ **วิวิตโต** ถ้าเปิดออกกล่าวคือเทศนาบอกเล่าอยู่เมื่อใดก็รุ่งเรืองไปตราบนั้น ไม่รู้เสื่อม
โน ปฏิจจนโน ถ้าว่าปิดบังไว้มิได้บอกกล่าวให้เล่าเรียน มิได้ตรัสพระธรรมเทศนาก็ถึงซึ่งภาวะ
ลึกลับอัปภาคย์ไปไม่รุ่งเรือง **ปุน จ** ครั้นมาอีกใหม่เล่า สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้ามีพระพุทธ-
ฎีกาตรัสไว้ในวินัยปิฎกว่า ให้พระภิกษุสำแดงพระปาติโมกข์ในพระอุโบสถอันเป็นที่ลับ อย่าให้
อุบาสกอุบาสิกาฟัง ตกกว่ากำบังพระวินัยไว้ โยมเห็นว่าถ้าเปิดพระวินัยออกให้แจ้งแก่สัตบุรุษ
สีกานี้ เขาได้ฟังแล้วจะจำเรณูศรัทธา **โสภะย** จะงดงามนักหนา **เตน การณ** เหตุตั้งนั้น
อรรถรสธรรมรสวิมุตติรสจะปรากฏอย่างไรเล่า เมื่อกำบังพระวินัยเสียดังนี้ นี่แหละพระผู้เป็นเจ้า
แม้จะถือเอาคำเดิมที่พระองค์ตรัสว่าพระสูตรพระวินัยพระปรมาตถ์ ถ้าเปิดไว้แล้ว ก็จะรุ่งเรืองนั้น
คำภายหลังที่สมเด็จพระสัมพันธูญเจ้าตรัสให้พระภิกษุกำบังไว้ซึ่งพระวินัย มิให้สำแดงซึ่ง
พระปาติโมกข์แก่สัตบุรุษสีกานั้นก็จะผิด ครั้นจะเชื่อคำนี้เล่า คำที่สมเด็จพระสัมพันธูญเจ้าตรัส
ไว้เดิมก็จะผิด **อยปิ ปณฺโท** อันว่าปริศนานี้ **อุกโต โภฏโก** มิเที่ยงยังเป็นสองไม่ต้องกันชื่อว่า
อุกโตโภฏุ นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าโปรดให้แจ้งซึ่งความกังขาของโยมในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ
พระโลกุตตมาจารย์ มีพระพุทธฎีกาโปรดประทานว่า **ธมฺมวินโย** อันว่าพระสูตรพระวินัยพระ
ปรมาตถ์ ถ้าเปิดออกไว้คือให้บอกกล่าวเล่าเรียน ก็จะรุ่งเรืองฟ่องใส **ปฏิจจนโน** แม้แลมากำบัง

ไว้มิได้เทศนาบอกกล่าวเล่าเรียนเล่า ก็เศร้าหมองเสื่อมไปไม่รุ่งเรือง ครั้นแล้วพระองค์ตรัสพระ
 สัทธรรมเทศนาว่า ให้พระพุทธบุตรกำบังวินัยปิฎก กระทำวินัยปิฎกคือพระปาติโมกข์ จะ
 สำแดงพระปาติโมกข์ให้มีเสมาป้องกัน ควรจะฟังรู้แต่พระภิกษุ

มหาราช ขอถวายพระพร การที่จะแสดงพระปาติโมกข์ต้องมีเสมาปิดบังกำบังนั้น
 เป็นด้วยเหตุมีลักษณะ ๓ ประการ คือพระปาติโมกข์นี้ ท่านให้พระพุทธบุตรปิดบังไว้ด้วย
 สามารถเป็นวงศ์ประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าแต่ก่อน ๆ สืบมา โปรดให้พระพุทธบุตรสวดในท่าม
 กลางเสมาอย่าให้ผู้อื่นฟังได้ประการ ๑ ให้ปิดบังเสียด้วยความเคารพในธรรม มิให้ดูหมิ่นดู
 แคลนได้ประการ ๑ ให้ปิดบังเสียด้วยสามารถภูมิของภิกษุควรเคารพไม่ควรทำเปิดเผยประการ
 ๑ สิริเป็น ๓ ประการด้วยกัน ที่ว่าเป็นวงศ์ประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าแต่ก่อนนั้นเป็นอย่างไร คือ
 สำแดงในท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ปิดบังไว้มิให้สามเณรและอุบาสกอุบาสิกาฟังได้ **ยถา** มี
 ครุวนาฉันได นะบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจหนึ่งกษัตริย์ทั้งหลายจะสำแดงขัตติยมายา
 ได้แต่ในวงศ์กษัตริย์ทั้งหลายด้วยกัน นอกจากนั้นมิควรจะสำแดงให้ฟัง กิริยานี้เป็นประเพณีมา
 สำหรับวงศ์กษัตริย์ฉันไดก็ดี อันว่ากิริยาที่สำแดงพระปาติโมกข์นี้ ให้สำแดงในท่ามกลางพระ
 ภิกษุทั้งหลายเท่านั้น มิให้สำแดงในท่ามกลางผู้อื่น ก็เป็นประเพณีมาตามวงศ์แห่งองค์สมเด็จพระ
 พระสัมพุทธเจ้าแต่ก่อนเหมือนกัน และบรมกษัตริย์จะสำแดงขัตติยมายาได้แต่ในท่าม
 กลางวงศ์กษัตริย์ด้วยกัน นอกจากนั้นไม่ควรจะสำแดงในสำนักผู้ใดผู้หนึ่ง กิริยานี้เป็นประเพณี
 ในโลกมาแต่กษัตริย์ขัตติยาธิบดีทั้งหลายนั้น **ยถา มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภารผู้
 ประเสริฐ จะเปรียบปานฉันได เปรียบปานดุจคนทั้งหลายอันเที่ยวอยู่ในแผ่นดิน **มลฺลา** คือ
 คนปล้ำ **อโตนฺนา** คือ ช่างทอง **วฏฺฏกา** คือช่างกระทำสร้อย **ธมฺมคิริยา** คนกล่าวถ้อยคำเป็น
 ธรรมเป็นต้น และคนทั้งหลายนั้นรู้วิชาต่าง ๆ ก็กำบังวิชาซ่อนวิชาของตนไว้ตามพวกตามเหล่า
 บอกได้แต่พวกที่รู้ด้วยกัน คนทั้งหลายนอกนั้นไม่สำแดงวิชาของอาตมาให้ได้ ย่อมรักษาวิชา
 ไว้ตามตระกูลวงศ์ของตนมิให้แพร่งพรายไปแก่ผู้อื่นได้ **ยถา** มีครุวนาฉันได **มหาราช**
 ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **เอโส วิโส** อันว่าประเพณีวงศ์พระภิกษุพุทธ-
 ชีโนรสเล่า ก็จำจะกำบังซ่อนไว้ซึ่งพระปาติโมกข์ จะสวดได้สำแดงได้แต่ในพัทธสีมา มิควรที่จะ
 ให้ฆราวาสสวนากการฟัง และให้ปิดบังไว้ดังนี้ เป็นประเพณีเยี่ยงอย่างมาแต่สำนักสมเด็จพระ
 ศาสตราจารย์เจ้าทั้งหลาย ในกาลปางก่อน ทุก ๆ พระองค์มา **เอวฺ เมาะ ตถา** มีอุปมาเหมือน
 คนทั้งหลายอันมีวิชา แต่สงวนวิชาของอาตมาไว้ตามชาติตระกูลของอาตมา มิให้วิชา
 แพร่งพรายไปแก่ผู้อื่นฉนั้น

กถํ ธรรมครุกตฺตา ปิทธิโต พระเจ้ามิลินท์จึงมีคำถามว่า ที่ว่าปิดบังไว้ด้วยเหตุ
 เคารพในธรรมนั้นเป็นประการใด

พระนาคเสนจึงแก้ว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ประเสริฐ พระภิกษุพุทธบุตรพึงปิดบังไว้สำแดงปาติโมกข์ในพัทธสีมานั้น ด้วยสามารถเคารพในธรรม นั้นคือพระปาติโมกข์นี้เป็นที่เคารพ ถ้าพระพุทธบุตรผู้ใดมีอุตสาหะปฏิบัติดีแล้ว ก็อาจสำเร็จแก่ พระนิพพาน ถ้าไม่ปกปิดไว้ บุคคลที่มีได้ปฏิบัติคือขราวาสนั้น ก็มักดูหมิ่นดูแคลนตีเตียน นินทาไม่มีความเคารพ อันว่าพระปาติโมกข์สังวรนั้น เป็นธรรมอันเป็นแก่นสาร เป็นสารธรรม อันประเสริฐ ดุจหนึ่งแก่นจันทร์อันเลิศสมควรแก่ชัตตยักัญญาคณานาง เปรียบปานกษัตริย์จะ โสมนัสนิยมชมชื่น คนผู้นอกนั้นที่มีได้ต้องการแก่นจันทร์หอมย่อมดูแคลนดูหมิ่นมิได้ชื่นชม ยินดี ความเปรียบนี้มีอุปมาฉันใด **อัย** **สารธรวรรณโม** อันว่าธรรมอันประเสริฐทรงไว้ซึ่ง ธรรมอันเป็นแก่นสารนี้ ก็สมควรแก่ท่านผู้ทรงศีลวิสุทธิสังวรจะสโมสรรชมชื่น บุคคลผู้นั้นเป็น ทุรชนมักดูหมิ่นเหมือนบุคคลผู้ดูหมิ่นต่อแก่นจันทร์อันหอมนั้น เหตุดังนี้ จึงมีพระพุทธรูปกา ให้สำแดงพระปาติโมกข์ในสีมา อย่าให้สามเณร อุบาสก อุบาสิกา เข้าไปร่วมรู้ร่วมเห็นจะดูหมิ่นได้ ให้กระทำดังนี้ เหตุจะให้เคารพบนอบในพระพุทธรูปบัญญัติ

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงมีคำปุจฉาถามอีกว่า ที่มีพระพุทธรูปกาโปรดไว้ให้พระภิกษุสำแดง พระปาติโมกข์สังวรในสีมา ด้วยเคารพภิกษุนั้นอย่างไรเล่า

พระนาคเสนจึงแก้ว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **ภิกษุภาโว** อันว่าภิกษุภาวะนี้ **อดุโล** หาที่จะเปรียบมิได้ **อบุบเมยโย** หาที่จะประมาณปานปานมิได้ **อนคฺโข** หาค่ามิได้ ไม่มีเพศใดจะเสมอเทียมทัน อุปไมยเหมือนดวงแก้วมณีอันประเสริฐเกิดเองหาค่า มิได้ เหตุฉะนั้นจึงโปรดไว้ให้สำแดงพระปาติโมกข์แต่ภิกษุ คนอื่นนอกจากภิกษุนั้นสำแดงมิได้ จะเปรียบฉันใด อุปไมยเหมือนทรัพย์อันเป็นแก่นสาร **วตถํ** **วา** คือผ้าก็ดี **อตุถณํ** **วา** คือ เครื่องลาดก็ดี **หยคฺขรตฺตฺรคํ** คือช้างอันสำคัญและรถอันดี พาชีชาติอัสดรก็ดี **สุวณฺณรชฏ- อิตฺถิรตฺนํ** คือหม้อเงินหม้อทองนางแก้วก็ดี สมควรที่จะครอบครองได้ ก็แต่กษัตริย์อันสูงศักดิ์ ประเสริฐสุริยวงศ์ ถ้าบุญน้อยต่ำลงไป มิอาจสามารถจะครอบครองได้ ความข้อนีไชร์ ก็อุปไมย เหมือนพระปริยัติไตรปิฎกและสังวรคุณอันนิยมเอาซึ่งศีลและมารยาทนี้ ก็อาจสามารถที่จะทรง จะครองได้แต่พระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงนั้น เหตุดังนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงบัญญัติไว้ให้พระ ภิกษุกระทำสีมา และให้สวดพระปาติโมกข์มิให้คฤหัสถ์สามเณรนั่งฟังได้ เพื่อจะให้พระภิกษุ เป็นที่เคารพบนอบสักการบูชาแก่คณานิกรมนุษย์เทวดาทั้งปวง ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นสาคลนครได้ทรงฟัง ก็สโมสรรสาธุการแก่พระนาคเสน อัน เป็นองค์อเสกขบุคคลในกาลนั้น

ธัมมวินยปฏิจจนปัญหา คำรบ ๘ จบเพียงนี้

มุสาวาทครุฑหุภาวปัญหา ที่ ๙

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรมีพระราชโองการประกาศถามอีกแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า **ภาสิตฺ เจตฺ ภควตา** สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณอดุลยโลกาจารย์ญาณสัพพัญญูเจ้า มีพระพุทธรูปีกว่า สัมปชานมุสาวาทนี้ถ้าต้องแล้ว ก็เรียกว่าอาบัติปาราชิก ตรีสฉะนี้แล้ว **ปุณ จ ภณิตฺ** นานมาครั้งหนึ่งเล่า สมเด็จพระพุทธรองค์เจ้ามีพระพุทธรูปีกากลับเสียว่า สัมปชานมุสาวาทนี้เป็นแต่ลหุกาบัติดอก หาเป็นอาบัติปาราชิกไม่ เป็นสเทกัจฉาพอเยียวพวยพวยจะเทศนาบัติแก่พระภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งได้ นี่แหละโยมพินิจพิเคราะห์ไป เห็นอยู่ว่า พระพุทธรูปีกาทั้งสองนี้ไม่ต้องกัน จะเชื่อคำก่อนนั้นเล่า คำภายหลังของพระองค์เจ้าก็จะผิด ครั้นจะเชื่อคำภายหลัง คำก่อนนั้นก็ผิด **อโย ปณฺโท** อันว่าปริศนานี้ **อุกโต โภฏโก** มีเงื่อนเป็นสองไม่ต้องกัน โยมนี้พิเคราะห์ดูปัญหานี้ให้สงสัยนักหนา นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าวิสัยนาให้แจ้งในกาลบัดนี้

พระนาคเสนเถรเจ้าจึงถวายพระพรวิสัยนาว่า **ภาสิตฺ เจตฺ มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ สมเด็จพระมหากรุณาเจ้ามีพระพุทธรูปีกาตรัสว่า สัมปชานมุสาวาทนี้ ถ้าภิกษุต้องแล้วก็เป็นปาราชิก ครั้นแล้วพระองค์บัญญัติอีกว่า สัมปชานมุสาวาทนี้เป็นแต่ลหุกาบัติ พอเยียวพวยพวยจะเทศนาบัติได้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าตรัสบัญญัติตามวัตถุหนักวัตถุเบา ถ้าวัตถุหนักก็เป็นปาราชิก ถ้าวัตถุเบาก็เป็นแต่ลหุกาบัติ **ติ กิ มณฺณลสิ มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ทรงเข้าพระทัยอย่างไร ใช้กระนั้นพระพุทธรูปีกานี้ตรัสเป็นสองสถาน จะรู้อาการโดยอุปมา เปรียบดูหนึ่งว่า บุรุษคนหนึ่งมาประหารบพิตรพระราชสมภารด้วยมือ บุรุษผู้หนึ่งประหารคนอื่นอันเป็นไพร่บ้านพลเมืองด้วยมือ คนที่ประหาร ๒ คนนี้โทษเหมือนกันหรือประการใด

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เจ้า บุรุษทั้ง ๒ นั้นมีโทษต่างกัน คือบุรุษที่ประหารเขาอื่นนั้นโทษเป็นแต่ต้องปรับไหม แต่บุรุษที่ประหารโยมเข้าด้วยมือ นั้นต้องมหันตโทษทารุณร้ายกาจ ในพระราชกำหนดบทนั้น สาส์นสากรรจ์นักหนา **หตฺถปาทจฺเจทฺ กตฺวา** ให้ตัดตีนสินมือ **สพฺพเคทฺ วิลมฺเบยฺย** ให้ริบรื้อสมบัติบ้านเรือนปิ่นเรือนหลวง และของทั้งปวงก็ริบเข้าท้องพระคลัง **อุกโต ปกฺเข ยาว สตฺตกุลฺ** ให้ฆ่าเสียซึ่งญาติของบุรุษผู้นั้น ฝ่ายบิดาเจ็ดชั่วโคตร ฝ่ายมารดาเจ็ดชั่วโคตร กับทั้งบุรุษผู้นั้น นี่แหละประหารด้วยมือเหมือนกันก็จริงแล แต่ทว่าโทษมากกว่ากัน ไม่เหมือนกัน

ขณะนั้นพระนาคเสนจึงถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุรุษทั้ง ๒ นี้ประหารด้วยมือด้วยกัน ก็ไหนโทษจึงไม่เหมือนกัน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์จึงตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ไม่เหมือนกันด้วยลงโทษนั้น ตามบรรดาคักดี และหาบรรดาคักดีมิได้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรไปว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ซึ่งว่าสัมปชานมุสาวาทนั้นก็เหมือนกัน สมเด็จพระสัมพัชญ์อุปฐิตโปรดไว้ตามวัตถุเบาและหนักเหมือนหนึ่งความที่เปรียบนี้ พระภิกษุรูปใดเจรจาเป็นสัมปชานมุสาวาท ลวงล่อให้เขาเสียทรัพย์ให้เขาฉิบหายตายด้วยวาจาสัมปชานมุสาวาท นี่เป็นอาบัติปาราชิก ภิกษุผู้ใดกล่าวสัมปชานมุสาวาท มิได้มีอธิบายจะให้เขาฉิบหายอันตรายอันใดอันหนึ่ง พระภิกษุนั้นต้องแต่ลหุกาบัติเบา นี่แหละพระพุทธรูปิกาของสมเด็จพระสัมพัชญ์เจ้าจะได้เป็นสองหามิได้ บพิตรจงเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีได้ทรงสดับ ก็ลั่นสงสัยตรัสสรรเสริญว่า **สาธุ** พระผู้เป็นเจ้าวิไลชานาฎกต้องแล้ว โยมจะรับไว้ตามนัยที่พระผู้เป็นเจ้าวิไลชานานี้ทุกประการ

มุสาวาทครุลหุกาฎปัญหา คำรบ ๙ จบเพียงนี้

ยาจโยคปัญหา ที่ ๑๐

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นสาคลราชธานี มีพระราชปุจฉาถามอรรถปัญหากแก่พระนาคเสนสืบไปว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ สมเด็จพระมงกุฎาจารย์มีพระพุทธรูปีกาตรัสว่า **อหฺมสมฺมิ** **ภิกฺขเว** **พฺรหฺมณฺเณ** ดูรานะภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ตถาคตนี้เป็นพราหมณ์ **ยาจโยโค** ผู้ควรอันยาจกพึงขอ **ปิยตฺตปาณิ** ล้างมือไว้คอยจะหยิบทานแจกจ่ายแก่ยาจกทั้งหลายทุกเมื่อ **อนฺติมเททฺโร** ทรงไว้ซึ่งพระบวรกายเป็นอันติมะมีที่สุด คือมิได้เวียนว่ายตายเกิดเป็นรูปเป็นกายต่อไป **อนฺุตฺโต** เป็นผู้ยิ่งใหญ่ใครผู้ใดจะเปรียบมิได้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประภาษไว้ดังนี้ นานมา **ภควตา** **ภณฺติ** กลับมีพระพุทธรูปีกาตรัสว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุสงฆ์ทั้งปวง **อปฺปาพาทานํ** แต่บรรดาสาวกของเราที่มีอาพาทน้อยนั้น พระพากุลเถระนี้มีอาพาทความเจ็บน้อยกว่าคนทั้งปวง พระพากุลเถระเจ้านี้ยกประเสริฐดังนี้ ก็แลพระองค์เองก็ได้ประชวรพระโรคอาพาทถึงสี่ครั้ง แล้วพระองค์ยกพระองค์ว่า หาผู้ใดจะประเสริฐเปรียบปานมิได้ ภายหลังกลับมายกขอพระพากุลเถระว่า เป็นเอตทัคคะมีอาพาทน้อยไม่เจ็บไข้เป็นอย่างยอดในหมู่สาวกของพระองค์ พระพุทธรูปีกาทั้ง ๒ นี้ไม่ต้องกัน พระองค์ประชวรถึงสี่ครั้งและยก

พระองค์ว่ายิ่ง แล้วกลับมาขอร้องพระพากลเถระว่า มีอาพาทน้อยอย่างยิ่ง ฟังดูก็วุ่นวายไป หา
รู้ที่จะเอาช่างไหนเป็นแน่ไม่ ขอพระผู้เป็นเจ้าของแก้ไขให้สิ้นสงสัยของโยมในกาลบัดนี้

เถโร ฝ่ายพระอรหัตตบดินทร์ป็นภิกษุ คือ พระนาคเสนมีเถระที่ถวายพระพรวิสัย
ว่า **มหาราช** ดูฐานะบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ญาณสัพพัญญูเจ้าเดิม
พระองค์ตรัสยกย่องพระองค์ว่ายิ่งนั้น ด้วยสามารถทรงพระคุณหาบุคคลจะเปรียบมิได้ ทรงไว้
ซึ่งพระคุณอันใหญ่ยิ่ง พระองค์ตรัสว่า พระพากลเถระยิ่งนั้น ยิ่งตามมีอาพาทน้อย ไซ้จะยกพระ
พากลเถระยิ่งกว่าพระองค์หามิได้ ไซ้จะยกเป็นเอตทัคคะแต่พระพากลเถระนี้ก็หามิได้
สาวกองค์ใดชำนาญในพระปฏิญาณใด พระองค์ก็ยกพระมหาเถระพระองค์นั้นเป็นเอตทัคคะใน
พระปฏิญาณนั้น เหมือนพระอุบาลีนั้นเป็นเอตทัคคะฝ่ายพระวินัย พระมหากัสสปยิ่งในพระปรมาัตถ์
พระอานนท์เถระเจ้ายิ่งในพระสูตร อนึ่ง ว่าโดยฝ่ายวิปัสสนาธุระเล่าพระโยคาวจรเจ้าจำพวกใด
ประเสริฐในจรรยาและอิริยาบถนั่ง อิริยาบถนอน อิริยาบถยืน อิริยาบถเดิน และประกอบด้วย
คุณวิเศษสิ่งใดในอุตงคปฏิบัติ มีโอกาสนิกฤตงค์ คือ ฉันทนเดียว แม้จะเสียชีวิตก็ไม่ฉันทนที่
๒ เป็นต้น สมเด็จพระทศพลก็ยกพระสาวกผู้นั้นว่าเป็นเอตทัคคะยิ่งกว่ากันแต่ละอย่าง ๆ ไป
ไซ้จะยกเอตทัคคะเป็นยิ่งแต่พระพากลเถระผู้เดียวหามิได้ ยกเอตทัคคะนั้นมากด้วยกัน **มหา-
ราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้า **ภควา ปน** แม้อันว่าสมเด็จพระภควันตบพิตร
เจ้า **อนุตฺตโร สีเลน สมာธินา** ยิ่งกว่าสรรพเทวามนุษย์นิกธอินทร์พรหมอมเรศร์ ด้วยคุณวิเศษ
คือ ศิลสมาธิและพระปัญญาและวิมุตติ และพระวิมุตติญาณทัสนะและพระทศพลญาณ เวสาร์ชช-
ญาณ อัญญาธรรม ๑๘ ประการ ด้วยพระพุทฺธพิสัย **อนุตฺตโร** ไม่มีใครเทียมถึง ยอดยิ่งอยู่
แต่สมเด็จพระสัพพัญญูผู้เดียว **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานประหนึ่ง
ว่าในมนุษย์นี้ย่อมมีวิเศษต่างกัน **เอโก** มนุษย์บางจำพวก **ชาติมา** มีชาติตระกูลประยูรวงศามาก
เอโก บางจำพวกมีทรัพย์เงินทองมาก **เอโก** บางจำพวก **วิชา** มีแต่พืชทั้งหลายมากมายนัก
หนาเป็นอาทิ คือ พืชข้าวเปลือกเรือสวณไร่นา **สิบฺบวา** มีศิลปศาสตร์ **เอโก** บางจำพวก **สุโร**
องอาจแก่กล้า **เอโก** บางจำพวก **วิจกฺขโณ** มีปัญญาตงแต่ว่าต่างคนต่างวิเศษไปคนละอย่าง ๆ
ฉะนี้ และคนทั้งหลายถึงจะดีเท่าดีประการใด ก็ย่อมไหว้บนเคารพสมเด็จพระบรมกษัตริย์สิ้น
เหตุว่าบรมกษัตริย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินสูงสุดกว่าชนทั้งหลายฉันทใด สมเด็จพระสุคตินทราธิบดี
ศรีอุตตมาจารย์ พระพุทฺธองค์เจ้าก็ทรงพระคุณเลิศลภพไตร สาวกพระองค์ใดจะล้ำเลิศ
ประเสริฐกว่าหามิได้ฉันทนั้น อย่าว่าแต่ พระพากลเถระนี้เลย ถึงพระอัครสาวกทั้งสองผู้ประเสริฐ
เล่า จะได้ประเสริฐเสมอพระพุทฺธองค์เจ้าหามิได้ **มหาราช** ขอถวายพระพร ก็พระพากลเถระนี้
เป็นผู้มีอาพาทน้อย ก็ด้วยสามารถอภินิหารวิบากผลที่ได้เป็นแพทย์พยาบาลรักษาพระโรคอาพาธ
ซึ่งบังเกิดขึ้นแก่พระทศพลญาณอันทรงพระนามว่าอโนมทัสสีและวิปัสสี กับทั้งพระภิกษุสงฆ์

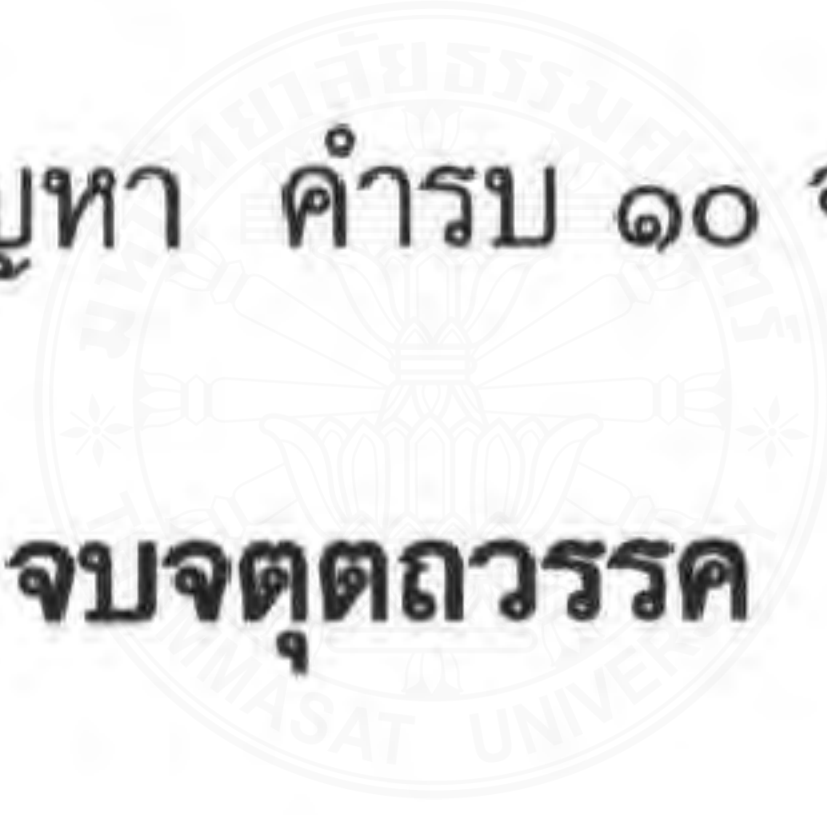

หกล้านแปดแสนองค์ ด้วยเกสรทั้งหลาย จึงถึงซึ่งความเป็นผู้มีอาพาธน้อย สมเด็จพระ
มหากษัตริยาทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะหาผู้ใดเสมอมิได้ ขอถวายพระพร

พระเจ้ามลิณีที่ใต้ทรงฟังก็สิ้นสงสัยโสมนัสตรัสสรรเสริญ ช้องสาธุการ และทรงรับตาม
ที่พระผู้เป็นเจ้าของพระนาคเสนถวายวิสัยนาทุกประการ

ยาจโยคปัญหา คำรบ ๑๐ จบเพียงนี้

จบจตุตถวรรค

ปัญญาวรรค

อิทธิยา กัมมวิปากปัญหา ที่ ๑

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ผู้ป็นประชา จึงมีพระราชโองการถามอรรถปัญหาคือสืบไปแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยบวรวิสุทธิปริชา อนึ่ง สมเด็จพระมหากษัตริย์โลกุตตมมังกุฎปราชญ์ มีพระพุทธรูปกาประภาษยกพระโมคคัลลานะทศุตยสาวกว่า **เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขุณํ อิทธิมนฺตานํ ยทิตํ มหาโมคฺคฺลลาโน** ดังนี้ ความว่า ภิกษเวดูรานะภิกษุทั้งหลาย แต่บรรดาสาวกฝ่ายมีฤทธิ์นี้ และสาวกผู้ใดที่จะมีฤทธิ์ ยิ่งกว่าพระโมคคัลลานะนี้หาไม่ได้ ก็แลพระโมคคัลลานะเถระนี้ประเสริฐด้วยฤทธิ์แล้ว ทำไมจึงไม่สู้รบโจร ปล่อยให้โจรตีจนศีรษะแตกกระดูกหักละเอียดปนเปื้อนต้องปรินิพพาน โจรมีฤทธิ์ไปกว่าพระโมคคัลลานะหรือ ถ้าพระโมคคัลลานะมีฤทธิ์แล้วที่ไหนโจรจะตีได้ น่าสงสัยนักหนา ปัญหานี้เป็นอุกโตโกฏฐิ นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของจักรวาลวิธานาไปให้โยมแจ้งในกาลบัดนี้

เถโร พระนาคเสนผู้เป็นองค์อรหันต์จึงวิสันนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันพระพุทธรูปกาของสมเด็จพระโลกุตตมาจารย์เจ้า จะเป็นสองหาไม่ได้ **เทว อจินฺเตยฺยา** สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์เจ้า ตรัสประทานธรรมเทศนาอจินฺตโยไว้ ๒ ประการ คือโลกุตตรฤทธิ์นี้ประการ ๑ กรรมวิปากฤทธิ์นี้ประการ ๑ ฤทธิ์ทั้งสองนี้ เป็นอจินฺตโย ไม่ควรจะพึงคิดเลย โลกุตตรฤทธิ์นี้เป็นฤทธิ์ของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย โลกุตตรฤทธิ์นี้ อุปัทวันตรายอื่น ๆ มีอาจย่ำยีได้ แต่จะสู้กรรมวิปากฤทธิ์ จะยังวิปากฤทธิ์ให้อันตรธานหายนั้น กระทำไม่ได้ กรรมวิปากฤทธิ์นั้น คือฤทธิ์แห่งผลกุศลกุศลกรรม อันผลแห่งกุศลกุศลกรรมนี้ ถึงผู้ใดจะมีฤทธิ์เทียบพระสัพพัญญูก็มีอาจสู้ได้ **กปิฏฺเจ กปิฏฺจํ วิย** โลกุตตรฤทธิ์เหมือนผลมะขวิด ครั้นต้องกันเข้า ช่างผลมะขวิดก็แตกทำลาย **อมฺเพน อมฺพํ วิย จ** ถ้ามีฉะนั้น ดุจต้นไม้มะม่วงกับผลมะม่วง เมื่อตกต้องกัน ผลก็ทำลายไป ฉันทใดก็ดี โลกุตตรฤทธิ์นี้อ่อน มีอาจจะกั้นกรรมวิปากฤทธิ์ได้ คือผลกรรมนี้แรงกว่า เหตุฉะนี้ พระมหาโมคคัลลานะเถระเจ้าจึงสู้กรรมวิปากฤทธิ์สู้แรงกรรมไม่ได้ด้วยพระโมคคัลลานะเถระเจ้าได้กระทำไว้แต่ก่อน ครั้งหนึ่งเมื่อบารมีพระผู้เป็นเจ้าของยังอ่อนอยู่นั้น เป็นบุรุษเลี้ยงมารดา มารดาตามืด ตกว่ามารดากับภรรยานั้นไม่เข้ากัน ฝ่ายว่าภรรยานั้นตั้งแต่จะยุยงใส่โทษมารดา วอนว่าแก่บุรุษผู้นั้น ให้บุรุษนั้นไปปล่อยมารดาเสียในมรคาอันกัณดาร บุรุษสามีนั้นหลงด้วยกลมารยา ก็พามารดาขึ้นสู่เกวียนอันเทียมด้วยโค ชับเข็นมาถึงมรคากัณดาร มารดาสีตามืด บุรุษนั้นก็กระทำกริยาให้เหมือนโจรตี ส่วนมารดาตามืดมีจิตนั้นสะดุ้งหวาดท้วน สำคัญว่า โจรจริง จึงร้องว่า **ตาท** ดูรานะลูกเอ๋ย เอาตัวรอดเถิด มารดานี้แก่แล้ว ตามที่มารดาเถิดลูกเอ๋ย ไปให้พ้น ตกว่าบุรุษ

ผู้นั้น ได้ฟังคำมารดา ก็คิดถึงคุณมารดาพามาเลี้ยงไว้ดูจกกาลก่อน ได้กระทำการมหลอก หลอนประทุษร้ายมารดาไว้เท่านี้ ก็เป็นเวรตามตนมามาก ๆ ชาติ แต่ใจเรตตายมานี้หลายชาติ กำหนดถึงห้าร้อยชาติ ทรายเท่าปัจฉิมชาติเป็นพระมหาโมคคัลลานะ เหตุดังนี้พระโมคคัลลานะ เถรเจ้าถึงทรงไว้ซึ่งโลกุตระฤทธิ์ ก็มีอาจสู้รบป้องกันใจได้ **มทียา ราชาโน** เปรียบเหมือน บรมกษัตริย์ทั้งหลายในพื้นที่พิภพปฐพี มีอานุภาพแผ่ไปแก่เสนาข้าราชการทั้งปวง ข้าราชการผู้ใดผู้หนึ่งมีอาจสู้รบราชฤทธิ์ได้ และบรมกษัตริย์นั้น เมื่อคราวสิ้นบุญแล้ว กรรมมาถึงก็มีอาจสู้รบต้านทานซึ่งกรรมนั้นได้ ถ้ามีฉะนั้นอุปไมยดุจบุรุษผู้หนึ่งกระทำซึ่งความชั่วคือกระทำตัวเป็น ใจปล้นสะดม ญาติพี่น้องบิดามารดาบ่ก่อนจะกระทำโทษได้ จะกระทำโทษแก่บุรุษผู้นั้นได้ก็ แต่พระมหากษัตริย์ ญาติบิดามารดาพี่ป้านาลุงนั้น มีอาจป้องกันขัดอาญาพระมหากษัตริย์ ได้ ฉันทใดก็ดี ถึงว่าจะมีฤทธิ์สักเท่าใด เมื่อฤทธิ์แห่งกรรมที่กระทำไว้ตามทันเข้าเมื่อใด ก็มีอาจสู้ กรรมได้เปรียบเหมือนดังนั้น ใ้ว่าฤทธิ์ใจอันตั้นนั้นจะมากกว่าฤทธิ์พระโมคคัลลานะ นี้หามีได้ บพิตรจงเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี ได้ทรงฟังพระนาคเสนวิสัชนาดังนี้ก็ช่องสาธุการว่า **สาธุ ดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า**

อิทธิยา กัมมวิปากปัญหา คำรบ ๑ จบเพียงนี้

โพธิสัตว์สส ธัมมตาปัญหา ที่ ๒

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการถามถึงอรรถปัญหาแก่ พระนาคเสนต่อไปแล้วว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของ พระพุทธฎีกาโปรดไว้ในธรรมปริยายนั้นว่า พระโพธิสัตว์เจ้ามีที่บารมีแก่กล้าคงจะสำเร็จแก่พระโพธิญาณแล้วนั้น มี พระพุทธบิดาพระพุทธานมารดา เกิดกับสำหรับกันทุกชาติกว่าจะได้ตรัสนั้น เป็นนิตยธรรมดา อยู่ประการ ๑ **โพธิ** อันว่าไม้ที่จะได้ตรัสนั้นก็บังเกิดทุกพระองค์ เป็นนิตยธรรมดากระนี้อยู่ ประการ ๑ ท่านผู้ที่จะเป็นอัครสาวกนั้นก็เกิดสำหรับกันเป็นธรรมดากระนี้อยู่ประการ ๑ บุตรนั้นก็ เกิดสำหรับกันเป็นธรรมดากระนี้อยู่ประการ ๑ พระพุทธอุปฐากเล่าก็เกิดสำหรับกันมาเป็นธรรมดา สืบ ๆ มาทุกพระองค์ประการ ๑ ตกว่า ทรงพระกรุณามีพระพุทธฎีกาตรัสไว้ในธรรมปริยายนั้น **บุณ จ ตุมเท ภณถ** บัดนี้พระผู้เป็นเจ้าของเจ้ากล่าวกับโยมว่า พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรานี้ เสด็จอยู่ในดุสิตพิภพ เมื่อคำรบปัจฉิมชาติจะจุติลงมาตรัสนั้น ต้องพิจารณาซึ่งอัญญมหาวិโลกนะ ๘

ประการ **กาล วิโลเกติ** คือเล็งแลดูกาลอันสมควรที่จะบังเกิดประการ ๑ **ทปี วิโลเกติ** คือเล็งแลดูทวิปทั้ง ๔ ที่เห็นว่า สมควรที่จะบังเกิดในชมพูทวีปนี้ประการ ๑ **เทส วิโลเกติ** คือดูซึ่งประเทศว่า ประเทศนั้นสมควรที่อาตมาจะไปเกิดนั้นประการ ๑ **กุล วิโลเกติ** คือดูตระกูลว่าตระกูลพราหมณ์หรือตระกูลคหบดี หรือว่าตระกูลกษัตริย์ สมควรที่อาตมาจะไปเกิดนั้นประการ ๑ **ชเนตติ วิโลเกติ** คือพิจารณาดูพระพุทธรชนนี้ สมควรที่อาตมาจะไปเกิดนั้นประการ ๑ **อายุ วิโลเกติ** คือพิจารณาอายุสัตว์ว่าจะยืนควรที่จะโปรดได้นี้ประการ ๑ **มาส วิโลเกติ** คือ พิจารณาเดือนที่จะจุดนั้นประการ ๑ **เนกขมม วิโลเกติ** คือพิจารณาว่าจะเสด็จออกไปสู่มหาภิเนษกรรมในประเทศขอบเขตราวป่าอันใดประการ ๑ ลิริเป็น ๔ ประการ ดังที่พรรณนามานี้ ชื่อว่า อัญญมหาวิโลกนะ นี้แหละถ้าพระบรมโพธิสัตว์เจ้ามีพระบารมียังอ่อนอยู่ ยังจะมีได้ตรัส พระโพธิสัตว์เจ้าจะยับยั้งอยู่ให้พระบารมีแก่แล้ว จึงจุดลงมาเกิดเป็นพระพุทธรเจ้ากระนั้นจะไม่ได้หรือ จะต้องพิจารณาดูซึ่งอัญญมหาวิโลกนะ ๔ ประการไปทำไม ด้วยพระพุทธรมารดานั้น ๆ ก็มีสำหรับอยู่เหมือนกันทุก ๆ พระองค์ พระโพธิสัตว์จะต้องมาพิจารณาดูมหาวิโลกนะ ๔ ประการทำไม โยมใคร่ครวญดูคำทั้งสองนี้ไม่ต้องกัน **อัย ปณโท** ปัญหานี้เป็นอุกโตโกฏิจงโปรดวิสัยนาให้แจ่มแจ้งก่อน

เถโร ฝ่ายพระนาคเสนก็ถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร เดิมได้ถวายพระพรไว้ว่า สมเด็จพระบรมโลกนายกตรัสพระสังฆกรรมเทศนาไว้ว่า พระโพธิสัตว์ที่มีบารมีจะได้ตรัสนั้น มีพระพุทธรบิดาพระพุทธรมารดาเกิดสำหรับกัน จะได้วิปริตหามีได้ คำที่อาตมาถวายพระพรอีกใหม่ว่า พระโพธิสัตว์เจ้าเมื่อจะมาตรัสนั้น เล็งแลดูซึ่งอัญญมหาวิโลกนะ คำนี้ก็จริง และพระโพธิสัตว์พิจารณาดูซึ่งอัญญมหาวิโลกนะ คือพิจารณาดูตระกูลบิดามารดา ไซ้จะแคลงว่ามีไซ้บิดามารดาหามีได้ พิจารณาดูไปรู้ว่าชาติตระกูลพระบิดามารดานั้น จะเป็นตระกูลกษัตริย์หรือตระกูลพราหมณ์มหาศาลประการใด พิจารณาดูกระนี้ต่างหาก นี้แหละเมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้ามาตรัสนั้น ต้องพิจารณาดูมหาวิโลกนะทุกพระองค์ ประการหนึ่ง เหตุที่จะพึงแลดูในภายหน้านี้มีอยู่ ๔ ประการ **วานิชชส มหาราช** **บุพเพ** **วิกยภณท์** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่าพานิชพ่อค้าเมื่อจะขายของ รู้ว่าของเท่านั้นขายไปเท่านั้น ครั้นแล้วไล่เสียงดูของนั้นอีกเล่าอย่างนี้ประการ ๑ พระยาชสารแมนจะไปในสถานที่ใดแล้ว ย่อมเอางวงจดไปภายหน้าประการ ๑ พ่อค้าเกวียนรู้จักทำขึ้นท่าลงอยู่ แต่ว่าจำจะดูท่าขึ้นท่าลงอีกเล่า ประการ ๑ ล้าตาดันหนเดินทางทะเลแล่นไปๆ ก็เข้าใจรู้ที่อยู่ว่าทำที่นั่น เป็นท่าจอดก็จำจะดูอีกก่อน ประการ ๑ แพทย์รู้แล้วว่าบุคคลเป็นไข้อันนั้น เมื่อจะวางยา ก็ต้องพิจารณาดูไซ้ก่อน ประการ ๑ อสรพิษรู้ว่าปากปล่องอยู่ที่นั่น ครั้นจะออกไป ต้องดูปากปล่องเสียก่อนแล้วจึงไป ประการ ๑ ภิกษุรู้แล้วว่าจุดปัจฉิมนี้ ๔ ประการ คือ จีวร ๑

บิณฑบาต ๑ เสนาสนะ ๑ เกลัช ๑ ครั้งจะบริโภคน้ำก็ต้องปัจเจกขณะพิจารณาเสียก่อนจึง
บริโภคน้ำ ประการ ๑ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเมื่อจะจุดก็พึงแลดูก่อนประการ ๑ สิริทั้งหมดเป็น ๘
ประการด้วยกัน **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระบรมโพธิสัตว์เมื่อจะมาตรัสในชมพูทวีปนี้เล่า
พระองค์เจ้ารู้อยู่ว่าจะเกิดในสำนักพระพุทธรบิดา พระพุทธมารดา แต่ทว่าต้องพิจารณาดูตระกูล
พระพุทธรบิดา พระพุทธมารดา เพื่อให้รู้ว่าเป็นชาติยมหาศาลหรือ หรือว่าพราหมณมหาศาล
ตถา เปรียบปานฉันนั้นแล ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี ได้ทรงฟังพระนาคเสนวิสัยชานาตั้งนี้ ก็สิ้นสงสัย
ช่องสารุการโดยนัยนหลัง

โพธิสัตว์ตัสส อัมมตปาญหา คัมภ ๒ จบเพียงนี้

อัตตนิปาตฉบับปัญหา ที่ ๓

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี จึงมีพระราชปุจฉาถามพระนาคเสนสืบ
ไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ภาสิตฺถิ เทตฺ ภควตา** คำนี้ สมเด็จพระ
มหากษัตริย์เจ้ามีพระพุทธรูปปฏิมากรว่า **ภิกขเว** ดูฐานะภิกษุทั้งหลาย ท่านอย่าพึงให้กายตัว
ของท่านตกไปโดยอธรรม แม้ท่านจะปรารถนาที่จะให้กายตัวของท่านตกไปนั้น พึงกระทำให้
ควรแก่ธรรม ตรัสฉะนี้แล้ว **ปุณ จ** ครั้นนานมาใหม่แล้ว สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้า เมื่อมีพระ
พุทธรูปปฏิมากรแก่สาวกทั้งหลาย กลับทรงแสดงธรรมแนะนำให้ตัดความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความ
ตายเสีย สาวกรูปใดก้าวล่วงความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายได้ ก็ตรัสสรรเสริญ
สาวกรูปนั้นยิ่งนักหนา โยมมาร่ำพึงดูคำทั้งสองนี้ไม่ต้องกัน คำเดิมนั้นว่าอย่าให้ตนตกไป คำที่
หลังสอนให้ตัดความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ปริศนานี้ นับในอุกโตโกฏฐิ จงโปรดวิสัยชานา
ให้โยมแจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรวิสัยชานาว่า **ภาสิตฺถิ เจตฺ มหาราช** ดูฐานะบพิตรพระราช-
สมภาร สมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้ามีพระพุทธรูปปฏิมากรว่า อย่าพึงทำตนให้ตกไปโดยอธรรม
พึงให้ตกไปโดยธรรม แล้วทรงแสดงธรรมแนะนำให้ตัดความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย
เสียนั้นมีเหตุอยู่ บางแห่งพระบรมครูก็ทรงห้าม บางแห่งก็ทรงชักนำตามควรแก่เหตุ **มหาราช**
ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่าท่านผู้มีศีลย่อมดับพิษแห่งกิเลส **อคทสโม**

เปรียบดั่งยาอันดับพิชชั้ ถ้ามิฉะนั้น **โอสถโม** เปรียบด้วยตัวยาวิเศษอันจะดับเสียซึ่งโรค คือกิเลสแห่งสัตว์ทั้งหลาย ถ้ามิฉะนั้น **อุทกโม** เปรียบดุจอุทกอันเย็นใสจะล้างลอยซึ่ง รโฆชะ เหนือโคลเครื่องหมักหมมในกาย กล่าวคือกิเลสนั้น มิฉะนั้น **มณิรัตนโม** เปรียบดุจแก้วมณีมีนามชื่อว่ามโนหรจินดาย่อมจะสำเร็จความปรารถนาทุกสิ่งทุกอัน **นาวาสโม** มิฉะนั้นเปรียบดุจหนึ่งสำเภอันใหญ่ จะข้ามให้พ้นจากโอฆะทั้ง ๔ ถ้ามิฉะนั้น **สตถวาหนสม** เปรียบเหมือนเกวียนอันจะเข็นข้ามให้พ้นจากจตุรกันดารคือชาติชราพยาธิมรณะ ถ้ามิ ฉะนั้น **วาทสม** เปรียบดุจลมย่อมจะพัดกำจัดดับเสียซึ่งเพลิงทั้ง ๓ คือ ราคะ คิ โทสะ คิ โมหะ คิ ถ้ามิฉะนั้น **มหาเมฆวฏฐิม** เปรียบดุจฝนท่าใหญ่ อันจะให้สำเร็จซึ่งความปรารถนาแห่งสัตว์ ทั้งปวง **อาจารย์สม** ถ้ามิฉะนั้น เปรียบปานดุจอาจารย์จะสอนศิษย์ให้ศึกษาสิ่งที่เป็นกุศล **เทสิตสม** ถ้ามิฉะนั้นดุจบุคคลบอกทางแก่คนหลงทางให้ไปพบทางอันเกษม **เอวรูปิ** **มหाराช พหุคุณิ** **อเนกคุณิ** ขอถวายพระพร อันว่าบุคคลประกอบด้วยศีลนี้ มีคุณเป็นอันมาก มีคุณเป็น อเนก เป็นกองคุณ เป็นคุณอันยิ่งและเป็นที่จะยังสัตว์ให้จำเริญอายุมิให้สัตว์ฉิบหายด้วยภัยทั้ง ๔ เหตุฉะนี้ สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าจึงบัญญัติสิกขาบท มิให้ภิกษุฆ่าตัวให้ตกไปด้วยอธรรม แม้จะให้ตัวตกไปนั้น พึงให้ตกไปโดยธรรมสมควรแก่ธรรม คือตายด้วยศีล อย่าทำลายศีลให้ เป็นศีลเภท นี่เป็นเหตุที่มีพระพุทธรูปกัฏฐิภาตรัสบัญญัติห้ามมิให้กระทำในกาลนั้น

มหाराช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชาสมภาร ที่ว่าทรงชักนำให้ภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติตามกระแสพระธรรมเทศนา สมด้วยคำที่พระกุมารกัสสปเถระผู้แสดงปรโลกแก่พระเจ้า ปายาสีราชัญญะ อันเป็นมัจฉาทิฐิ กล่าวไว้ว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชาสมภารผู้ ประเสริฐ สมณพราหมณ์ทั้งหลาย **สีลวันโต** **กल्याณธมมา** มีศีลมีเจตนาเป็นกุศลกัลยาณธรรม ย่อมตั้งอยู่ในโลกได้นาน ท่านย่อมปฏิบัติเพื่อจะให้เป็นที่ทานุหิตประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ นิกรทั้งปวง ดังนี้

มหाराช ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง **ชาติปิ** แม้อันว่าชาติแห่งสัตว์อันเกิดมาเป็น รูปเป็นกายนี้ ไซ้จะเกิดมาง่าย ๆ ลำบากนักหนา **ทุกขชา** ย่อมประกอบด้วยทุกข์ **ชราปิ** **ทุกขชา** อนึ่งเล่าแก่ชราลงแล้วร่างกายคร่ำคร่าทรุดโทรมไป ก็ย่อมประกอบไปด้วยทุกข์ **พยาธิปิ** **ทุกขชา** อันว่าเป็นโรคอาพาธพยานี้เล่า ก็ย่อมประกอบไปด้วยทุกข์ **มรณปิ** **ทุกข** เมื่อจะตายนั้นก็ ย่อมประกอบด้วยทุกข์ **โสโก** คือโศกเศร้าถึงที่รักนั้นประกอบด้วยทุกข์ **ปริเทโว** ความครวญ คร่ำคร่ำไรด้วยพลัดพรากจากที่รักนี้ ก็ประกอบไปด้วยทุกข์ **โทมนสโส** ความโทมนัสน้อยใจก็ เป็นทุกข์ **อุปายาโส** ให้สะอื้นอกค้ำใจด้วยจากที่รักใคร่เป็นต้นว่าบุตร ภรรยา สามี มารดา บิดา คณาญาติมิตรสหาย อันตายไปสู่ปรโลกนั้น ย่อมประกอบด้วยทุกข์

อนึ่งสมเด็จพระพุทธสัมพันธัญญ์ผู้มีพระภาคเจ้า มีพระพุทธรูปปฏิมากรรมพระสัมพุทธธรรมเทศนาไว้โดยนัยเป็นอันมาก ยุติด้วยพระบาลีเป็นต้นว่า **อปฺปิเยหิ สมฺปิโยโค** บุคคลเสพสมาคมด้วยชนอันเป็นศัตรูและชนอันมิได้เป็นที่รักที่ใคร่ ย่อมจะได้ทุกขเวทนา **ปิเยหิ วิบฺปิโยโค** อนึ่งเล่าถ้าว่าพลัดพรากจากที่รักนั้น ย่อมจะประกอบด้วยทุกข์ อนึ่งเล่า ถ้าว่าบิดามารดาตาย บุตรธิดาตาย ญาติมิตรทาสกรรมกรตาย หรือญาติถึงความฉิบหายวอดวายนี้ ก็ย่อมประกอบด้วยทุกข์ **โรคฺพฺยสนฺ** ฉิบหายด้วยโรคพยาธิก็ประกอบไปด้วยทุกข์ **โภคฺพฺยสนฺ** ฉิบหายจากเครื่องบริโภคคือของกิน ฉิบหายจากเครื่องอุปโภค คือสมบัตินอกจากสิ่งของซึ่งกินได้นี้ ก็ย่อมจะได้ทุกข์ **สิลฺพฺยสนฺ** ฉิบหายจากศีลที่สมาทานนั้น ก็ย่อมจะได้ทุกข์ตรอมใจด้วยกลัวภัยจะไปตกในจตุรabay ประการหนึ่ง ภัยทั้งหลายมีเป็นอันมาก **ราชภฺยํ** คือราชภัย อันบรมกษัตริย์จะลงราชทัณฑ์อาญา ควรจะฆ่าก็ฆ่าเสีย **โจรภฺยํ** คือภัยโจรปล้นสะดมลอบลักเอาทรัพย์ให้ฉิบหาย **อคฺคิภฺยํ** คือภัยแต่เพลิงไหม้เรือนให้ฉิบหาย **อุทกภฺยํ** คือค้าขายด้วยสำเภานาวาแตกทำลาย บางทีทำไร่นาน้ำท่วมเสียให้ฉิบหาย **อุมฺมิภฺยํ** ภัยแต่คลื่นระลอกซัดให้เรือแตกทำลาย และท่วมพัดนาวาบ้านช่องแล้วเครื่องใช้สอยไป **กุมฺภภฺยํ** ภัยแต่จระเข้เหล่าน้ำอันจะชบกัดให้ถึงแก่ความตาย **อาวฏฺฏภฺยํ** ภัยให้ตายด้วยสายน้ำวน **สุํสูมารภฺยํ** ภัยแต่ปลาฉลามฉลามมีเขี้ยวอันร้าย **อตฺตานฺวาทภฺยํ** ภัยอันเนื่องมาเพราะตนกล่าวถ้อยคำอันมิได้เป็นที่พึงใจ **ปรานฺวาทภฺยํ** ภัยอันเนื่องมาแต่ผู้อื่นก็พลอยฉิบหายด้วยกัน **ทณฺฑภฺยํ** ภัยแต่อาญา **ทฺฤคฺคิภฺยํ** ภัยแต่จะต้องเสวยทุกข์ในทุกคติ **อชีวิกภฺยํ** ภัยแต่ความมีชีวิตเป็นไปไม่ได้ถึงแก่ความตาย ล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น และการตัดมือและเท้าหูจมูกปากและอวัยวะส่วนอื่นเป็นต้น ก็เป็นทุกข์เหมือนกัน ลัทธิผู้เวียนวนอยู่ในสงสารวัฏย่อมได้เสวยทุกข์มีประการต่าง ๆ หลายชนิดเช่นนี้ มีอุปมาเหมือนน้ำที่ตกลงในภูเขาทิมพานต์แล้วไหลลงไปสู่แม่น้ำย่อมพัดเอาหินและกรวดและไม้แห้งและกิ่งไม้รากไม้ใหญ่ในป่าให้ไหลลอยเป็นสวะมาสู่แม่น้ำอันแอเป็นแพไปจนกบฝังค้ำคั่งอยู่เป็นอเนก สุดที่จะนับจะคณนา **ยถา** มีครุวนาฉันได้อันว่ามหาภัย ๑๘ และกรรมกรรม ๓๒ ซึ่งมีอย่างเป็นอันมากนี้ผู้ที่ยังเวียนว่ายอยู่ในสงสารจะต้องเสวยทุกประการเหมือนหินและกรวดเป็นต้น อันถูกน้ำพัดไปสู่แม่น้ำฉะนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อชาติชราพยาธิมรณะยังปรากฏเป็นไปอยู่ ย่อมมีแต่ความทุกข์ภัยเป็นอันมาก ไม่สามารถทำมรรคผลและพระนิพพานให้แจ่มแจ้งได้ ต่อเมื่อดับชาติชราพยาธิมรณะได้แล้ว จึงจะมีความสุข และกระทำมรรคผลนิพพานให้แจ่มแจ้งได้ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระจอมไตรบรมโลกุตตมาจารย์ จึงทรงชักชวนแนะนำให้สาวกล่วงชาติชราพยาธิมรณะนั้นเสีย **มหาราช** ดูรานะบพิตร ด้วยเหตุตั้งถวายวิสัยชานาฉันนี้ สมเด็จพระมหามุนีบรมศาสดา จึงตรัสห้ามบ้าง ทรงชักนำบ้าง คือพระองค์ทรงห้ามแต่ในทางที่ไม่ควรทำ

ทรงชักนำในทางที่ควรทำ จะได้ห้ามและชักนำทั่วไปหาไม่ได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปัตย์ได้ทรงพระสวณาการฉะนี้ก็สาธุการชื่นชมนิยมนปรีดา
อรรถนิปาตปัญหา คำรบ ๓ จบเพียงนี้

เมตตานิลังสปัญหา ที่ ๔

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นสาคลราช ตรัสประภาษถามอรรถปัญหานั้นสืบไปว่า **ภนฺเต**
นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยญาณปรีชา **ภาสิตํ เจตํ ภควตา เมตตาทพรหม-**
วิหารนี้ สมเด็จพระผู้มีสุทธภาคหากตรัสพระสัทธรรมเทศนาไว้ยุติด้วยวาระพระบาลีดังนี้ว่า

เมตฺตตาย ภิกฺขเว เจโตวิมุตติยา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตถุกตาย
อนฺุจิตาย ปริจิตาย สฺสมารทฺธาย เอกาทสานิสังสา ปาฏิกงฺขา กตเม เอกาทส สฺขํ สฺปติ สฺขํ
ปฏิกุชฺฌติ น ปापกํ สฺปินํ ปสฺสติ มนุสฺसानํ ปิโย โทติ อมนุสฺसानํ ปิโย โทติ เทวตา รกฺขนฺติ
นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตถํ วา กมฺติ ตฺวํ จิตฺตํ สมาริยฺติ มุขวณฺโณ วิปฺปสึทฺติ อสมฺมุฬฺโห
กาลํ กโรติ อุตฺตริ อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต พุทฺทมโลกฺูปโค โทติ ดังนี้

ใจความว่า **ภิกขเว** ดูฐานะภิกษุทั้งหลาย **อานิสงส์** แห่งเมตตาทพรหมวิหารนี้มี ๑๑
ประการ **โยคาวจรภิกษุภิกษุณี** อุบาสกอุบาสิกา **อาเสวิตาย** มาเสพอาเป็นอารมณ์ด้วยจิตอัน
เป็นเจโตวิมุตติ **ปรารธนา** จะให้สำเร็จในพระนพโลกุตระธรรม **ภาวิตาย** อุตสาหะมาจำเรณูภาวนา
พหุลีกตาย กระทำให้มากในสันดาน **ยานีกตาย** กระทำดุจยวดยานขับขี่ **วตถุกตาย** กระทำ
เป็นที่เรือกสวนไร่นาอันจะเลี้ยงชีวิต **อนฺุจิตาย** มีเพียรอันตื่นอยู่ไม่ประมาท **ปริจิตาย**
ชวนชวายสะสม **สฺสมารทฺธาย** มีอารมณ์ปรารภค้ำนึ่งในสันดานแล้ว ก็มีคุณานิสงส์ถึง ๑๑
ประการ **สฺขํ สฺปติ** คือจะหลับเป็นสุข ๑ **สฺขํ ปฏิกุชฺฌติ** จะตื่นอยู่ก็เป็นสุข ๑ **น ปापกํ สฺปินํ**
ปสฺสติ มิได้นอนฝันร้าย ๑ **มนุสฺसानํ ปิโย** เป็นที่รักแก่หญิงชายชนทั้งหลายในโลกนี้ ๑
อมฺนุสฺसानํ ปิโย เป็นที่รักแก่ภูตผีทั้งหลายนั้น ๑ **เทวตา รกฺขนฺติ** ผุ้เทพยดาจะอภิบาลรักษา
๑ **นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตถํ วา กมฺติ** ไฟก็ดี ยาพิษและพิษอสรพิษก็ดี สรรพศัสตราวุธก็ดี
มิได้อันตราย ๑ **ตฺวํ จิตฺตํ สมาริยฺติ** จิตที่รวดเร็วกลับกลอกย่อมนั่งมั่น ๑ **มุขวณฺโณ**
วิปฺปสึทฺติ สีแห่งหน้าย่อมส่องใสหมดจด ๑ **อสมฺมุฬฺโห กาลํ กโรติ** ผู้เจริญเมตตานั้น เมื่อ

จะตายก็มีสติไม่พินเพื่อน ๑ **อุตฺตริ อปฺปฏิวิขณฺโต** ผู้เจริญเมตตานัน เมื่อไม่รู้ยั้งขึ้นไป ก็คงได้บังเกิดในพรหมโลก ๑ สิริเป็นคุณานิสงส์ถึง ๑๑ ประการ สมเด็จพระอนาวรรณญาณตรัสประทานพระสังฆธรรมเทศนาไว้เป็นเดิมฉะนี้ **ตุมฺเห ภณฺถ** ครั้นมาแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าใหม่ ว่า พระสุวรรณสามบัณฑิตเจ้า **เมตฺตาวิหารี** มีปรกติจำเริญแต่เมตตาพรหมวิหาร **มิตฺตสงฺฆเอหิ ปริวาริโต** เนื้อป่าพระหิมพานต์กับนางกนิษฐนงคราญ เป็นบริวารแวดล้อมอยู่ในไพร่สนธิ์ประเทศราวป่า วันหนึ่งพระสุวรรณสามเสด็จมาตักกอกุทกัไปเลี้ยงบิดามารดา ยังมีพระยายักษ์ตนหนึ่งชื่อว่ากบิลยักษาชิราช แผลงศรพิฆาตถูกพระสุวรรณสามบัณฑิตเจ็บปวดบีมจะสิ้นชีวิตล้มลงสลบอยู่ นี่แหละพระผู้เป็นเจ้าของ โยมคิดดูไม่สม พรหมวิหารคือเมตตานี้ ถ้าพระสุวรรณสามรักษาแล้วจะต้องศรพระยายักษ์ไยเล่า ด้วยเมตตาพรหมวิหารนั้นมีคุณ ย่อมจะป้องกันเสียมิให้เป็นอันตรายได้ **อโย ปณฺโท** ปริศนานี้เป็นอุกโตโกฏี นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของโปรดวิไลชญาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ สมเด็จพระสังฆปาณัญญผู้เลิศโลกธาตุมีพระพุทธานุภาพประกาศไว้ว่า คุณแห่งเมตตาพรหมวิหารนี้มี ๑๑ ประการคัมได้จริง แต่เมื่อพระยายักษ์ยิงเอาพระสุวรรณสามนั้น พระสุวรรณสามยกหม้อน้ำหนักกำลังผ่อนหายใจเปลวไป หาได้จำเริญพรหมวิหารไม่ จึงต้องศร ไฟหรือพิษ และศัตราย่อมไม่ทำอันตราย แต่ในขณะที่กำลังเจริญพรหมวิหารอยู่เท่านั้น **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร เปรียบดุจโยธาทหารเอกอันหุ้มเกราะเพชรเสร็จแล้ว ก็เข้าไปกระทำการณรงค์สงครามกับด้วยข้าศึกมิได้ย่อหย่อน โยธาอื่นยังถูกรวมอาจเข้าติดเกราะเพชรได้ เกราะเพชรกันอยู่หาเข้าไม่ ฉันทก็ดี อันว่าเมตตาพรหมวิหารนี้ก็มีคุณกันไว้ดุจเกราะเพชรนั้น อนึ่ง เปรียบบุรุษอันได้รากไม้วิเศษอันจะอาเพศให้หายตัวได้ เดินไปในท่ามกลางประชุมชน บุรุษคนใดคนหนึ่งจะได้เห็นซึ่งบุรุษผู้นั้นหาไม่ได้ ฉันทก็ดี เมตตาพรหมวิหารนี้ ถ้าท่านผู้ใดจำเริญอยู่แล้วก็พระคุณคุ้มภัยได้ เปรียบเหมือนรากไม้ทิพย์วิเศษนั้น อนึ่งเล่า เปรียบดุจมหาคุหาถ้าทองอันใหญ่ ถ้ามหาเมฆในอากาศจะวิการบันดาลเป็นท่าฝนตกลงมา จะได้รั้วไหลเข้าไปในสุวรรณคูหานั้นหาไม่ได้ **ยถา** มีครุวนาฉันท เมตตาพรหมวิหารนี้ไซ้ก็มีพระคุณดุจคูหานั้น จะป้องกันเสียซึ่งอันตรายมิให้ถูกต้องกายผู้นั้น เหตุฉะนี้ บุคคลผู้ใดจำเริญเมตตาพรหมวิหารให้เป็นอารมณ์ ถ้อมมันผูกจิตให้เป็นนิตยนิรันดรแล้ว ก็ย่อมจะมีคุณานิสงส์ดุจวิไลชญา มา ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราช พระบาทได้ทรงฟังก็ช้องสาธุการ ชมปรีชาญาณแห่งพระนาคเสนในกาลนั้น

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ผู้ใดเอื้อเพื่อเกื้อกูล ในเมตตาทาภาวนา มาจำเรียมเมตตาทาภาวนาจนคั่นติดวิญญาณประจำใจอยู่แล้ว ผู้นั้นจะได้อนิสงส์ เป็นอันมากนักราหน่า เพราะฉะนั้น เมตตาทาภาวนานี้จึงควรที่บุคคลจะจำเรียมยิ่งนัก ขอถวายพระพร

เมตตานิสงส์ปัญหา คำรบ ๔ จบเพียงนี้

กุสลากุสลการิสส สมาสปัญหา ที่ ๕

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑัตริย์ในสกลชมพูพิภพ ทรงพระปรารภถามปัญหาอื่น สืบไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **วิปาโก** อันว่าผลแห่งคนสองจำพวก คือ จำพวกหนึ่งกระทำกุศล จำพวกหนึ่งกระทำอกุศล คนทั้งสองคนนี้จะได้ผลเท่ากันหรือ หรือจะ ได้น้อยได้มากกว่ากันและต่างกันอย่างไรร

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร กุศล กับอกุศลนี้มีผลต่างกัน ฝ่ายบุคคลที่กระทำการกุศลนั้น ครั้นกระทำกาลกิริยาแล้วบ่ายหน้าไป สู่สวรรค์ บุคคลกระทำการอกุศลนั้นก็ไต่เสวยผลเป็นอันเที่ยงที่จะไปเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า พระเทวทัตนี้ **เอกนตกณฺโท** เศร้าหมองโดยส่วนเดียวนี้ **เอกนต- สุกโก** ส่วนพระโพธิสัตว์เจ้านั้นบริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งนัก พระเทวทัตนั้นใจเป็นอกุศล พระบรมโพธิ- สัตว์เจ้านั้นน้ำพระทัยเป็นกุศล ก็ไฉนเล่า บางชาติพระเทวทัตกับพระโพธิสัตว์เจ้านั้นเสมอกัน บางชาติไม่เสมอกัน ที่พระโพธิสัตว์มียศศักดิ์และชาติกำเนิดต่ำกว่าก็มี เช่นเมื่อครั้งพระเทวทัต เกิดในตระกูลพราหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าพาราณสี พระบรมโพธิสัตว์เจ้านั้นเกิดในตระกูล คนจัณฑาลรู้วิชาการกระทำมะม่วงให้มีผลใช้ฤดู พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลต่ำกว่าเทวทัตนี้ชาติหนึ่ง **บุณ จ ปรี** ครั้นมาอีกเล่า พระเทวทัตเกิดเป็นกษัตริย์มีนามชื่อว่า พระเจ้าพาราณสี พระโพธิ- สัตว์เจ้านี้เป็นช่างต้นมวงคตหัตถ์อันเฝือกผู้ของพระเจ้าพาราณสี พระเทวทัตมีชาติสูงกว่าพระ- บรมโพธิสัตว์นี้ก็ชาติหนึ่ง **บุณ จ ปรี** อีกชาติหนึ่ง พระเทวทัตเป็นมนุษย์ พระบรมโพธิสัตว์ เป็นพระยาวานรมีนามกรชื่อว่ามหากปิ ชาติหนึ่งเล่า พระบรมโพธิสัตว์เจ้าเป็นพระยาช่าง ฉันทันต์ พระเทวทัตนั้นเป็นพราหมณ์ตามฆ่าเองา อีกชาติหนึ่งเล่า พระเทวทัตเป็นมนุษย์ พระโพธิ-

ลัทธิเจ้าเป็นนกกกระทา พระเทวทัตก็ฆ่าเสีย **ขุน จ ปร** อีกชาติหนึ่งเล่า พระบรมโพธิสัตว์เจ้าเป็น
 ชันตีวาทีดาบส พระเทวทัตเป็นพระเจ้ากาสิราชนคร นามกรชื่อว่ากลาพุราช พิฆาตฆ่าพระ
 โพธิสัตว์เจ้าเสีย อีกชาติหนึ่งเล่า พระเทวทัตเป็นซีเปลือยชื่อโกรัมภีระ^๑ พระบรมโพธิสัตว์เจ้า
 เป็นจันทรากนาคราช^๒ อีกชาติหนึ่ง พระเทวทัตเป็นชฎิลดาบส พระโพธิสัตว์เจ้าเป็นมหาสุกรชื่อ
 ตัจฉกะ ชาติหนึ่ง พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่อว่ากบิลพราหมณ์ พระเทวทัตเป็นพระยาชื่อว่า
 อุกปริปราช ชาติหนึ่ง พระเทวทัตเป็นมนุษย์ชื่อสาม พระบรมโพธิสัตว์เป็นพระยาเนื้อชื่ออรุ ชาติ
 หนึ่ง พระโพธิสัตว์เจ้าเป็นพระยาช่าง พระเทวทัตเป็นพรานชื่อว่าสุสามะตามไปเลี้ยงงาถึง ๗ ครั้ง
 ชาติหนึ่ง พระเทวทัตเป็นกษัตริย์ มีนามชื่อว่าสิงคลราช พระบรมโพธิสัตว์เป็นพระวิรุบบันทิต
 ชาติหนึ่ง พระเทวทัตเป็นช่าง ฆ่าเสียซึ่งลูกนกไล่ พระโพธิสัตว์เจ้าเป็นพระยาช่าง ชาติหนึ่ง พระ
 เทวทัตเป็นยักษ์ชื่อว่าอธรรม พระบรมโพธิสัตว์เป็นยักษ์ชื่อว่าสุธรรม ชาติหนึ่ง พระเทวทัตเป็น
 นายสำเภา พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็เป็นนายสำเภา มีบริวารคนละ ๕๐๐ ชาติหนึ่ง พระเทวทัต
 เป็นพระยาเนื้อ ชื่อว่าสาขมิกราช พระบรมโพธิสัตว์เจ้าเป็นพระยาเนื้อชื่อนิโครมิกราช ชาติ
 หนึ่งเล่า พระเทวทัตเป็นกัณฑาลพราหมณ์บุโรหิต พระบรมโพธิสัตว์เจ้าเป็นพระจันทกุมาร
 ชาติหนึ่ง พระเทวทัตเป็นพ่อค้าเกวียน พระโพธิสัตว์เจ้าเป็นพ่อค้าเกวียนมีบริวารคนละ ๕๐๐
 ชาติหนึ่ง พระเทวทัตเป็นอลาตเสนาบดี พระบรมโพธิสัตว์เป็นพรหมชื่อนารท ชาติหนึ่ง พระ
 เทวทัตเป็นพระยาพรหมทัต พระบรมโพธิสัตว์เป็นบุตรแห่งพระยาพรหมทัตพระนามปทุมราช
 กุมาร พระเจ้าพรหมทัตทั้งพระบรมโพธิสัตว์เสียในเหว ชาติหนึ่ง พระเทวทัตเป็นพระยามหา
 ปตาปราช พระบรมโพธิสัตว์เป็นพระราชกุมารชื่อธรรมपालกุมาร เป็นพระบรมโอรสาธิราช
 แห่งพระยามหาปตาปราช พระยามหาปตาปราชก็ฆ่าเสีย ครั้นมาเมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้าเป็นพระ
 เวสสันดร พระเทวทัตเป็นชูชก ตราบเท่าจนปัจฉิมชาตินี้ได้เกิดในศากยตระกูลด้วยกันทั้งสอง
 พระบรมโพธิสัตว์เจ้าได้สำเร็จแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ พระเทวทัตศากยราชก็ออกบวช
 ได้ฌานโลกีย์ เพียรที่จะฆ่าเสียซึ่งพระมหากุณาด้วยจิตปรารถนาจะเป็นพระสัมพัชญ์ นี้แหละ
 พระผู้เป็นเจ้า ซึ่งโยมว่ามานี้ ผิดที่ไหนหรือประการใด

พระนาคเสนเถระเจ้ามีเถรวาจารย์ว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ประวัติชาติที่มหา
 บพิตรตรัสมานี้ถูกต้องอยู่สิ้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชินดี มีพระราชโองการตรัสว่า นี้แหละพระผู้เป็นเจ้า
 พระเทวทัตกับสมเด็จพระสัมพัชญ์นี้จะเกิดชาติใด ตามทำร้ายชาตินั้น ที่ว่าไม่ทำร้ายนั้นน้อย

^๑ในฎีกามิลินทปัญหาว่า การรัมภียะ

^๒ในฎีกามิลินทปัญหาว่า ปันทรกนาคราช

นักบางที่มีศักดิ์มีชาติสูงกว่ากัน บางที่ต่ำกว่ากัน ที่เสมอกันก็มี โยมเห็นฉะนี้ก็เข้าใจกุศลกับอกุศลมีผลเสมอกัน

พระนาคเสนเถระ จึงถวายพระพรว่า ใช้กระนั้น ผลแห่งกุศลและอกุศลจะได้เสมอกันหามิได้ พระเทวทัตถึงจะมียศศักดิ์สักเพียงไร ก็ไม่เป็นที่รักแก่เทพามนุษย์ทั้งหลาย ส่วนพระโพธิสัตว์เจ้า หามิผู้ใดเกลียดชังพระองค์ไม่ พระเทวทัตประทุษร้ายต่อพระองค์ ก็ต้องไปทนทุกขเวทนาอยู่ในนรก **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ซึ่งว่าพระเทวทัตได้เจริญด้วยยศศักดิ์สมบัติบริวารในบางชาติบางภพนั้น เป็นด้วยเธอได้กระทำกุศลไว้ คือบางชาติได้เป็นเจ้าของบ้านปกครองรักษามนุษย์นิกนกรทั้งหลายให้เป็นสุข บางชาติได้กระทำสะพานสร้างศาลาและสระน้ำ บางชาติได้บริจาคทานแก่สมณพราหมณาจารย์ ยาจกวรรณิกทั้งหลาย จึงได้สมบัติ ที่จะไม่ได้บริจาคทานและฝึกหัดตัดสันดานปราบปรามตน หรือไม่ได้กระทำอุโบสถกรรมเลยแล้วได้สมบัตินั้น เป็นอันไม่มีเลย

มหาราช ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง การที่พระบรมโพธิสัตว์กับพระเทวทัตได้เกิดพบกันถึงจะนับด้วย ๑๐๐ ชาติ ๑,๐๐๐ ชาติ ๑๐,๐๐๐ ชาตินั้นก็ดี จะได้ชื่อว่าพบกันติดต่อกันโดยมากนั้นหามิได้ นาน ๆ จึงจะได้พบกันทีหนึ่ง แต่เพราะเหตุที่สงสารกำหนดเบื้องต้นหรือที่ สุดไม่ได้ เป็นการนานนักหนา จึงมีมากชาติ สมเด็จพระมุนีนาถทรงอุปมาว่าเหมือนเต่าที่ผุดขึ้นในกลางมหาสมุทร ที่จะได้พบสวะหรือขอนไม้ที่น้อยครั้ง ที่มีได้พบอะไรเลย โผล่เปล่าไปนั้นแหละมากนักหนา เพราะฉะนั้น บพิตรจงเข้าพระทัยว่า พระบรมโพธิสัตว์กับพระเทวทัตจะได้เกิดพบกันทุกชาตินั้นหามิได้

มหาราช ขอถวายพระพร พระสัมพันธัญญ์กับพระสารีบุตรเถระยังผลัดเปลี่ยนกันเป็นบิดาและบุตร เป็นพี่และน้อง เป็นลุงอาญาและหลาน กับทั้งเป็นมิตรสหายแห่งกันและกัน ลี้นชาติเป็นอันมาก จะนับด้วยร้อยด้วยพันนั้นก็คณนาไม่ได้ หมู่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงบรรดาที่ท่องเที่ยวอยู่วัฏสงสาร ย่อมจะได้ประสบสิ่งซึ่งไม่เป็นที่พึงใจรักใคร่บ้าง สิ่งซึ่งอันน่าพึงใจรักใคร่บ้าง เป็นดังท่อนไม้และสวะที่น้ำพัดพาให้ลอยไปตามกระแสน้ำ จะต้องได้กระทบกระทั่งสรรพวัตถุอันมีอยู่ในระหว่างทางเป็นลำดับไป สุดแต่ว่าจะไปประจวบกับสิ่งใดเข้า ย่อมจะได้ประสบทั้งสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดีและสิ่งที่ไม่ดีและชั่วทุกประการ ฉะนั้น

มหาราช ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ครั้งหนึ่งพระเทวทัตเกิดเป็นอธรรมยักษ เป็นผู้มีได้ตั้งอยู่ในธรรม ประพฤติแต่กรรมอันเป็นทุจริต แล้วชักนำผู้อื่นในประพฤติดังตาม ครั้นตายไปแล้วตกนรกอยู่ห้าสิบเจ็ดโกฏิกับหกหมื่นปี ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุธรรมยักษ สถิตอยู่ในธรรมและชักนำผู้อื่นให้ประพฤติดังตาม ครั้นกระทำกาลกิริยาแล้ว ก็ขึ้นไปเสวยสมบัติทิพย์

ในสวรรค์ช้านานประมาณห้าสิบล้านปี มาในภพนี้ พระเทวทัตกับพระบรมโพธิสัตว์
 เจ้าได้เกิดปะกันอีก พระเทวทัตรุกรานรันททำประทุษร้ายพระสัพพัญญู ผู้เป็นบรมศาสดาแล้ว
 กระทำสังฆเภทเป็นกรรมหนัก ต้องแผ่นดินสูบลงไปไหม้อยู่ในอวิจิมหานรกตราบเท่าที่ทุกวันนี้
 ฝ่ายสมเด็จพระพิชิตมารโมลีเจ้าได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมโพธิญาณสิ้นอาสวะทั้งปวงแล้ว ก็เสด็จ
 ล่วงลับเข้าสู่พระบรมมหาราชนครศศิเวศร์นฤพาน เหตุฉะนั้นบพิตรพระราชสมภาร อาตมาจึง
 ถวายพระพรว่า กุศลกับอกุศลนี้มีผลไม่เสมอกัน อกุศลให้ผลไปทนทุกข์ในทุกข์ ส่วนกุศลนี้ให้
 ผลนำสัตว์ไปสู่สุคติภพทั้ง ๓ พาช้ำมาถึงซึ่งฝั่งแห่งพระนิพพาน ขอบพิตรจงทรงทราบพระ
 ปัญญาญาณด้วยประการดังนี้

ส่วนสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอาริราช ได้สดับก็ทรงประสาธน์สนมัสตรัสของสารุกการ
 กุสลากุสลการิสส สมรสปัญหา คำรบ ๕ จบเพียงนี้

อมราเทวีปัญหา ที่ ๖

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นทวิปบวรชัตติยสุขุมาลมีพระราชโองการประภาษ ตรัสถาม
 พระนาคเสนต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของผู้เป็นปฏิสัมภิตา สมเด็จพระ
 พระสุคตินทรอธิบดีนรินทร์ผู้ประเสริฐ มีพระพุทธานุภาพตรัสพระสัทธรรมเทศนาไว้ว่า **สพฺพปา
 อิตฺถิโย** สตรีภาพทั้งหลายในมนุษย์โลกนี้ แม้นได้ขณะก็ดี ได้กำบังก็ดี ได้ฟังลมปากก็ดี ชายใด
 เชื่อเชิญเกี่ยวก็ดี สตรีทั้งหลายคงกระทำซึ่งการลามกเมถุนจงได้ ในที่ลับนั้นถึงจะไม่มีชายรูป
 งาม มีแต่ชายทรามรูปไม่งาม ต่ำลงมาที่สุดคนง่อยเปลี้ยก็ดี ถ้าที่ลับแล้ว สตรีนั้นก็ยอมหลง
 ในลามกหมดทุกคน สมเด็จพระทศพลเจ้าตรัสฉะนี้แล้ว กลับมีพระพุทธานุภาพว่า **ภิกฺขเว**
 ดูกรภิกษุทั้งหลาย นางอมราเทวีเป็นภรรยาของพระมหอสถบัณฑิตนั้น **ปวฺกุจฺปติกา** อยู่ปราศ-
 จากผ้า **รโห นิสินฺนา** เข้าไปนั่งอยู่ในห้องที่ลับแห่งนายประตุ มีชายไปพูดด้วยสองต่อสองใน
 ห้องรโหฐาน นางจะได้ประพฤติมิจฉาการลามกหามิได้ จึงวิสันนาแก้ไขในกระแสพระพุท-
 ธานุภาพให้วิตถารว่า เมื่อพระบรมโพธิสัตว์พานางอมราเทวีไป จะลองใจนาง ว่าดีหรือว่าลามกอยู่
 จึงฝากนางไว้กับนายประตุให้อยู่ในห้องอันเป็นที่กำบัง แล้วส่งบุรุษที่เป็นคนเจ้าชู้ให้มาสู่สำนัก
 ในห้องกำบังนั้น ให้เกี่ยวพาพูดวาจา นางอมราเทวีนั้นก็มิได้ปลงใจด้วยบุรุษทั้งหลายที่ใช้ให้ไปลอง
 เรื่องราวนี้วิตถารอยู่ในมโหสถชาดกแล้ว นี้แหละพระผู้เป็นเจ้าของโยมพิเคราะห์ดูกระแสพระพุทธานุภาพ
 นี้ เป็นสองไม่ต้องกัน ปัญหานี้เป็นอุกโตโกฏฐิ จงโปรดวิสันนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** บพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระศาสดา-
จารย์ มีพระพุทธานุญาตว่า สตรีจะประพฤติกามด้วยเหตุ ๓ นั้นก็จริงอยู่ เหตุ ๓ ประการนั้น
คือ ขณะ ๑ คือ ได้ที่กำบัง ๑ คือ ชายประโลมเกี้ยว ๑ เข้ากันเป็น ๓ ประการ

จะแก้ด้วยขณะ ขณะนั้นคือ สตรีได้ขณะอันผู้อื่นไม่เห็นในที่โรฐาน และไม่กลัวเขาตีเตียน
และไม่คิดเห็นภัยว่านอกใจสามีจะไปตกนรก ไม่คิดกลัวภัยดังนี้ก็ชื่อว่าได้ขณะ อนึ่งสตรีมิได้
เคารพรักสามี มิได้กลัวสามี สำคัญว่าสามีรู้ไม่ทัน อนึ่งสตรีนั้นใจบาบไม่เห็นซึ่งอริยธรรม ไม่มี
กิจปฏิบัติสามี จิตสตรีภาพเป็นเช่นนี้ ได้ชื่อว่าสตรีขณะ ครั้นถึงที่โรฐานสองต่อสองกับชาย ชาย
เกี้ยวพาแล้วไม่แคล้วที่จะเป็น ถ้าไม่มีขณะแล้วมีจิตเป็นอันดีแล้วถึงจะเข้าที่โรฐาน ชายจะ
เกี้ยวพาพูดจาในที่สองต่อสองก็ได้กระทำทุราจาร

ประการหนึ่ง อันสตรีทั้งสอง ถึงจะได้ที่ลับจากมนุษย์แต่ยังไม่ลับจากอมมนุษย์ เทวดา
ภูตผีปีศาจทั้งหลายอาจเห็นได้ก็ไม่ทุราจาร ประการหนึ่งแม้จะเป็นที่โรฐาน ลับจากอมมนุษย์
ทั้งหลายก็ดี แต่ยังมีบัณฑิตที่รู้ปริจิตวิชาพิจารณาเห็นได้ ก็ไม่อาจกระทำเหมือนกัน ประการหนึ่ง
ถึงที่นั้นจะปราศจากบัณฑิตที่รู้ปริจิตวิชาก็ดี แต่ไม่เป็นที่ลับพอกระทำความชั่วได้ ก็ไม่อาจกระทำ
ประการหนึ่ง ถ้าได้ที่ลับควรจะกระทำความชั่วได้ แต่ไม่ใช่ที่ลับอันจะพึงทำอสังกรรม ก็ไม่อาจ
กระทำ นางอมราเทวีนั้นไม่ได้ที่ลับด้วยเหตุเป็นอันมากดังกล่าวมานี้ แม้จะมีบุรุษเกี้ยวพาก็
มิอาจกระทำทุราจาร

อนึ่งเล่า พระมหุสธโพธิสัตว์สามีนั้น ประกอบด้วยธรรมวิเศษอันมีคุณ ๒๙ ประการ
สุโร คือ กล้าหาญประการ ๑ **ทิวา** คือ มีละอายประการ ๑ **โอดตบปวา** คือ สะดุ้งกลัว
บาบประการ ๑ **สปกุไซ** คือ เป็นผู้มิฝักฝายพวกพ้องประการ ๑ **มิตตสมปนโน** ประกอบไป
ด้วยมิตรมีเพื่อนที่รักชอบอภัยอาศัยกันมากประการ ๑ **ขโม** ประกอบด้วยขันติคุณเป็นผู้อดทน
ประการ ๑ **สีลวา** ตั้งอยู่ในศีลห้าประการ กำลังศีลคุณคุ้มไว้กันไว้ประการ ๑ **สัจจวาที** กล่าว
ถ้อยคำจริงควรเชื่อ ๑ **โสเจยยสมปนโน** จิตเป็นกุศลประกอบด้วยธรรมอันสะอาด กำลังจิต
กุศลคุ้มชังไว้ประการ ๑ **อโภโรโน** มิได้พิโรธโกรธแค้นเคียดบุคคลใดประการ ๑ **อนติมานิ**
มิได้รู้ดูหมิ่นล่วงเกินผู้อื่นประการ ๑ **อนุสสุยโก** ไม่ริษยาบุคคลผู้ใดใครผู้หนึ่ง ที่ว่าจะมี
วิหิงสาอาฆาตจองเวรใครหามิได้ประการ ๑ **วิริยวา** ประกอบด้วยความเพียรประการ ๑ **อายุทโก**
สร้างสมพระบารมีประมวลแต่สิ่งอันเป็นการกุศลประการ ๑ **สงคทโก** เป็นผู้สงเคราะห์มหาชน
ประการ ๑ **สวิภาติ** จำหน่ายจ่ายทานประการ ๑ **สขิล** เป็นผู้เจรจาถ้อยคำกลมเกลี้ยงประการ
๑ **นิวาทวุตติ** ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมกายอ่อนโยนไม่อหังการมมังการประการ ๑ **สณโท**
กล่าวถ้อยคำอันละเอียดอ่อนหวาน ประการ ๑ **อสโจ** เป็นผู้ไม่โอ้อวดเย่อหยิ่งประการ ๑

อมายาวิ มิได้มีเล่ห์กลมาคิดที่จะให้เขาตกยากได้ไ้ประการ ๑ **อภิวิทูตนิยสมุปนโน** ประกอบด้วยความรู้เกินอันเป็นนัยแห่งความเจริญประการ ๑ **วิชาสมุปนโน** ประกอบด้วยวิชาการสารพัดรู้คิดหาทรัพย์และรู้ปลดเปลื้องอันตรายทั้งปวงประการ ๑ **กิตติมา** มีกิตติศักดิ์ศรีลือชาปรากฏประการ ๑ **ทิต** เป็นผู้เอื้อเพื่อเกื้อกูลชนทั้งปวง ผู้เข้าไปอาศัยประการ ๑ **อุปถิต** เป็นผู้อันชนทั้งหลายปรารถนาประการ ๑ **ธนา** มีทรัพย์มากประการ ๑ **ยสวา** มียศศักดิ์มากประการ ๑ นี่แหละพระมโหสถบัณฑิตวิจิตรไปด้วยคุณ ๒๔ ประการ ปานดังวิสัยชานาณีถึงจะมีผู้เกี่ยวพา นางอมราเทวีก็มีอาการกระทำทูลาจารย์ลามกเมถุนธรรมทางราคะจริตได้ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ผู้เป็นปิ่นประชากร ก็สิ้นพระราชวิมตีกังขา สรรเสริญสาธุการแก่พระนาคเสนผู้เฉลิมปราชญ์ในกาลนั้น

อมราเทวีปัญหา คำรบ ๖ จบเพียงนี้

ขีณาสวานัง อภายนปัญหา ที่ ๗

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีอุตมกษัตริย์ มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนเตนาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของผู้ประกอบด้วยปรีชาญาณอันประเสริฐ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า มีพระพุทธรูปกาตรัสประทานธรรมเทศนาไว้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลายจะได้สะดุ้งตัวกลัวภัยต่าง ๆ หามิได้ ตกว่าพระพุทธรูปกาตรัสดังนี้ ก็ครั้งเมื่อสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์เสด็จเข้าไปทรงบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์มหานครนั้น พระอรหันต์เจ้าตามเสด็จพระพุทธรูปดำเนินเข้าไปมิใช่น้อยประมาณถึง ๕๐๐ องค์ กับพระอานนทเถระผู้เป็นพุทธอุปฐากพระเทวทัตปล่อยข้างธนบาลหวังจะให้แทงพระองค์สมเด็จพระสัมพันธัญญ์เจ้า ขณะนั้นพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย ๕๐๐ ก็ถอยหนีซุกซ่อนไป เหลือแต่พระอานนทเถระผู้เป็นพุทธอุปฐากผู้เดียวไม่มี ความเกรงขาม บทจรตามเสด็จอยู่ พระอานนทผู้เดียวยังไม่ได้มรรคและผล เป็นปุถุชน ประกอบด้วยกิเลสหมกไหม้อยู่ในสันดานใจจึงไม่กลัวข้างธนบาลเมามัน พระอรหันต์สิ้นอาสวะกลับกลัวข้างธนบาลพากันทั้งสมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์ไว้ แล้วหนีไปไม่เหลือหลอ นี่แหละความข้อนีโยมสงสัยนัก พระอรหันต์เหล่านั้นจะทั้งพระบรมครูเสียด้วยความกลัว หรือจะทั้งเสียด้วยมนสิการกำหนดในใจจะให้พระบรมครูปรากฏด้วยกรรมของพระองค์อันได้ทรงทำไว้